

IZDAJE SAVEZNI SEKRETARIJAT ZA NARODNU ODBRANU

UDK 355/359

YU ISSN 0042 - 8426

VOJNO DELO

opštevojni
teorijski
časopis

BROJ 2/1990.

GODINA XLII

mart-april

Izlazi dvomesečno

SAVET ČASOPISA

Ramiz ABDULI, Dane AJDUKOVIĆ, Aleksandar BOŠKOVSKI, Dimitrije BAUCAL, Stane BROVET, Jovan ČANAK (sekretar), Nikola ČUBRA, Vjekoslav ČULIĆ, Ivan HOČEVAR, Stevo ILIĆ, Ljubivoje JOKIĆ, Zoran KOSTOVSKI, Anton LUKEŽIĆ, Stevan MIRKOVIĆ, Ilija NIKEZIĆ, Zdravko NOVOSELIĆ, Angel ONČEVSKI, Radisav PAJKOVIĆ, Života PANIĆ, Đuro POJER, Rade POLIĆ, Dane POPOVIĆ, Milan PUJIĆ, Ivan RADANOVIĆ (predsednik), Radovan RADINOVIĆ (zamenik predsednika), Aleksandar RADOVIĆ, Milosav SIMIĆ, Tomislav SIMOVIĆ, Aleksandar STAMATOVIĆ, Đorđe STANIĆ, Zoran STOJKOVIĆ, Vladan ŠLJIVIĆ, Ivo TOMIĆ, Zvonimir TONKOVIĆ, Vatroslav VEKARIĆ, Alojz VESIĆ, Svetozar VIŠNJIĆ, Vladimir VUKOVIĆ, Vuleta VULETIĆ, Milovan ZORC, Dušan ŽUNIĆ

REDAKCIJSKI ODBOR

Konstantin ARSENOVIĆ, Vladimir BRDAR, Vasilije CEROVIĆ, Jovan ČANAK, Sreten ČUPIĆ, Miroslav HADŽIĆ, Mensur IBRAHIMPAŠIĆ, Radivoje JOVAĐIĆ, Branislav JOVANOVIĆ, Veljko B. KADIJEVIĆ, Ejub KUČUK, Momčilo LAZOVIĆ, Momir MADŽIĆ, Slavoljub MIRKOVIĆ, Petar MIHALJEV, Milan OPAČIĆ, Radovan RADINOVIĆ, Milan RADOVINIĆ, Živojin RAKOČEVIĆ, Predrag SIMIĆ, Stevan STOJANOVIĆ, Milovan STOJILJKOVIĆ, Vojislav STOJKOVIĆ, Nikola ŠEGOTA, Pero ŠIPKA, Petar ŠKRBIĆ, Vlastimir TASIĆ, Dušan VIŠNJIĆ, Slavko VUKČEVIĆ

REDAKCIJA

Glavni i odgovorni urednik
Jovan ČANAK

Zamenik glavnog i odgovornog urednika
Milan RADOVINIĆ

Urednici

Veljko B. KADIJEVIĆ
Slavoljub MIRKOVIĆ

Sekretar

Milka VLADANOVIĆ

Administracija: VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR, 11002 Beograd, Svetozara Markovića 70 * Telefoni: gradski 681-565; vojni - centrala 656-122 i 665-122, lokali: glavni i odgovorni urednik 22-123, urednici 22-125, 22-131, 22-137, sekretar 22-123, pretplata 32-937 * Pošt. fah 692 * Žiro račun kod SDK 60823-849-2393 VINC (Za časopis „Vojno delo”) * Cena za pojedince 5 dinara (godišnja pretplata 30 dinara), za ustanove, organizacije udruženog rada i institucije 15 dinara (godišnja pretplata 90 dinara), a za inostranstvo godišnja pretplata 30 USD.

SADRŽAJ

Povodom 10-godišnjice smrti Josipa Broza Tita

U Titovom doprinosu ratnoj veštini ispoljava se njegova hrabrost, nezavisnost duha i postojanost 15

Pogledi

Pukovnik Stevan Stojanović Transformacija oružanih snaga pri prelasku iz kombinovanog u partizanski oblik oružane borbe 54

Pukovnik dr Stanko Nišić Modelovanje u ratnoj veštini sa aspekta teorije sistema 81

Pukovnik u penziji Vasilije Cerović Strategijske koncepcije 103

Pukovnik u penziji mr Manojlo Babić Odnos snaga i borbene mogućnosti . . . 127

Pukovnik mr Nikolaj Marčesku Različita shvatanja uloge neoružanog otpora u ratu 146

Vaspitanje i obrazovanje

General-major u penziji prof. dr Zdravko Kolar Dostignuća i perspektive razvoja vojne andragogije 158
Potpukovnik doc. dr Vojislav Stojković

Polemike

Pukovnik mr Milisav Sekulić Prilog raspravi „Shvatanje ratne veštine kao instrumentalne discipline” 172

Iz inostranih armija

General-pukovnik u penziji prof. dr Zlatko Rendulić Nova oružja za vazdušno-kopnenu bitku 190

Kritički osvrti

- Pukovnik u penziji
prof. dr Mihajlo Vučinić Ratna praksa – izvorište teorije ratne veštine NOR-a
(Jovo Ninković: „Karakter i osobnosti razvoja ratne veštine NOR-a u Jugoslaviji 1941–1945”) 201
- Vanr. prof.
dr Ljubomir Kasagić Motivacija za učenje – proizvod ličnosti i sveukupnosti življenja
(Nikola Bulajić: „Motivacija za učenje”) 222

CONTENTS

On the occasion of ten years from the death of Josip Broz Tito

In Tito's contribution to the art of war was expressed his courage, independence of spirit and steadfastness 15

Views

Stevan Stojanović,
Colonel Transformation of armed forces at their transition from combined to partisan form of warfare 54

D Sc Stanko Nišić,
Colonel The system theory aspect of modelling in the art of war domain 81

Vasilije Cerović,
Colonel, Retd Strategic concepts 103

M Sc Manojlo Babić,
Colonel, Retd Ratio of forces and combat abilities . . . 127

M Sc Nikolaj Marčesku,
Colonel Different views on the role of the unarmed resistance in war 146

Education

Prof D Sc Zdravko Kolar,
Major General, Retd
Asst. Prof D Sc Vojislav
Stojković, Lt. Colonel Attainments and prospects of development of military andragogy 158

Polemics

M Sc Milisav Sekulić,
Colonel A contribution to the discussion „The art of war as an instrumental discipline“ . . 172

From foreign armies

Prof D Sc Zlatko Rendulić,
Colonel General, Retd New weapons for the AirLand Battle . . 190

Critical reviews

- D Sc Mihajlo Vučinić,
Colonel, Retd Sources of the art of war theory of the Yugoslav national liberation war (Jovo Ninković, „Karakter i osobnosti razvoja ratne veštine NOR-a u Jugoslaviji 1941–1945“ – Character and peculiarities of development of the art of war in the national liberation war in Yugoslavia 1941–45) 201
- Assoc. Prof D Sc Ljubomir
Kasagić Motivation for learning – the result of personality and the overall life (Nikola Bulajić, „Motivacija za učenje“ – Motivation for learning“) 222

A l'occasion du dixième anniversaire de la mort de Josip Broz Tito

- L'apport de Tito à l'art de la guerre exprime son courage, l'indépendance de son sprit et sa constance. 15

Opinions

- Colonel Stevan Stojanović Transformation des forces armées depuis la forme de combat armé combinée à la forme partisane de combat armé 54
- Colonel Dr. Stanko Nišić La modelisation dans l'art de la guerre vue sous l'aspect de la théorie des systèmes . 81
- Colonel en retraite Vasilije Cerović Les conceptions stratégiques 103
- Colonel en retraite mr. Manojlo Babić Le rapport de forces et les capacités de combat 127
- Colonel mr. Nikolaj Marčesku Différentes conceptions du rôle de la résistance non-armée dans la guerre 146

Education et formation

- Général de Brigade en retraite prof. dr. Zdravko Kolar Andragogie militaire – ses réalisations et perspectives 158
- Lieutenant-Colonel doc. dr. Vojislav Stojković

Polémiques

- Colonel mr. Milisav Sekulić Contribution au débat „Notion d'art de la guerre en tant que discipline instrumentale“ 172

Les armes dans le monde

- Général de Division en retraite prof. dr. Zlatko Rendulić Les armes nouvelles pour la lutte aéroterrestre 190

Compte rendus critiques

- Colonel en retraite
Dr. Mihajlo Vučinić
- L'origine de la théorie de l'art de la guerre de la guerre de libération nationale.
(Jovo Ninković: „Karakter i osobnosti razvoja ratne veštine NOR-a u Jugoslaviji 1941–1945“) 201
- Professeur chargé de cours
Dr. Ljubomir Kasagić
- Les motivations aux études-expression de la personnalité et des circonstances de la vie
(Nikola Bulajić: „Motivacija za učenje“) . 222

СОДЕРЖАНИЕ

По случаю десятилетия смерти Иосипа Броза Тито

Во вкладе товарища Тито в военное искусство проявляются храбрость, независимость духа и постоянство 15

Взгляды

Полковник
Стеван Стоянович Преобразование вооруженных сил при переходе от комбинированной к партизанской форме вооруженной борьбы . 54

Полковник д-р
Станко Нишич Моделирование в военном искусстве с аспекта теории систем 81

Полковник в отставке
Василие Церевич Стратегические концепции 103

Полковник в отставке
канд. наук
Манойло Бабич Соотношение сил и боевые возможности 127

Полковник канд. наук
Николай Марческу Различные понимания роли невооруженного народа в войне 146

Воспитание и образование

Генерал-майор в отставке
проф. д-р Здравко Колар
Подполковник доц. д-р
Воислав Стойкович Достижения и перспективы развития военной педагогики 158

Полемика

Полковник канд. наук
Милисав Секулич Вклад в обсуждение „Понимание военного искусства как инструментальной дисциплины“ 172

Из иностранных армий

Генерал-полковник
в отставке проф. д-р
Златко Рендулич Новые оружия для воздушно-наземной битвы 190

Критические очерки

- Полковник в отставке
д-р Михаило Вучинич Истоки теории военного искусства НОВ
(Йово Нинкович: „Характер и особен-
ности развития военного искусства НОВ
в Югославии 1941–1945“) 201
- Зкстраорд. проф.
д-р Любомир Касагич Мотивировка к учению – произведение
личности и совокупного быта (Никола
Булаич: „Мотивировка к учению“) . . 222

Povodom 10-godišnjice smrti JOSIPA BROZA TITA

Jedna od analitičkih studija naučnoistraživačkog projekta „Titovo vojno delo”, koji realizuje Institut za strategijska istraživanja Centra visokih vojnih škola oružanih snaga „Maršal Tito”, tretira Titov doprinos ratnoj veštini narodnooslobodilačkog rata, socijalističke revolucije i odbrane socijalističkog društva. Kao i druge studije, rađena je na osnovu obimne naučne građe, na čijem stvaranju su radili brojni naučni i stručni radnici. Analitičke studije predstavljaju osnovu za pisanje sintetičkog dela o Titovom vojnom aktivitetu.

Na izradi studije o Titovom doprinosu ratnoj veštini radila su tri tima, a njenu krajnju verziju napisao je prof. Jovo Ninković, general-potpukovnik, 1988. godine.

Povodom desetogodišnjice Titove smrti objavljujemo deo te studije. U njemu se razmatra Titov koncept grupisanja snaga, vidova dejstava i oblika izvođenja borbenih dejstava. To je još jedna potvrda ispravnosti mišljenja Ficroja Meklejna da je Tito „bio neustrašivo hrabar, nezavisan duh, a postojan”.

Osnovni naslov tekstu dala je Redakcija.

S U M M A R Y

IN TITO'S CONTRIBUTION TO THE ART OF WAR WAS EXPRESSED HIS COURAGE, INDEPENDENCE OF SPIRIT AND STEADFASTNESS

The theme of one of analytical studies within the framework of the „Tito's Military Work" scientific research project, realized by the Institute for Strategic Research of the Centre of High Military Schools of the Armed Forces „Marshal Tito", is Tito's contribution to the art of war in the course of the Yugoslav national liberation war, socialistic revolution and defence of the Yugoslav socialistic society. Similarly to other studies, this study is based on ample scientific materials created by numerous scientists and experts. Analytical studies make the foundation for writing this synthetized work on Tito's military activities.

The study on Tito' contribution to the art of war was the result of work of three teams, to become finally shaped by Prof Jovo Ninković, in 1988.

On the occasion of ten years from Tito's death we present a part of this study containing Tito's concept of grouping and development of military forces, of modes and types of operations and forms of engagements and combat operations. The concept is one more justification of the assessment made by Fitzroy Maclean that Tito was „a fearless, independent and steadfast spirit".

R É S U M É

A L'OCCASION DU DIXIÈME ANNIVERSAIRE DE LA MORT DE
JOSIP BROZ TITO

L'une des études analytiques du projet scientifique et de recherche „L'oeuvre militaire de Tito", réalisée par l'Institut pour les recherches stratégiques du Centre des hautes écoles militaires des froces armées „Marchal Tito" traite de l'apport de Tito à l'art de la guerre durant la guerre de libération nationale, la révolution socialiste et la défense de la société socialiste. Tout comme les autres études, elle est basée sur la documentation scientifique volumineuse dont la réalisation est due aux nombreux travailleurs scientifiques et professionnels. Les études analytiques servent de fondement pour écrire une oeuvre synthétique concernant l'activité militaire de Tito.

Trois équipes ont été engagées dans la mise en oeuvre de l'études sur l'apport de Tito à l'art de la guerre, dont la version finale fut rédigée en 1988 par le général de division professeur Jovo Ninković.

A propos du dixième anniversaire de la mort de Tito, nous publions une partie de cette étude. On y traite du concept de Tito du groupement des forces, des aspects des actions ainsi que des formes de réalisation des actions de combat. Ce concept est une affirmation de plus de l'opinion de Futzroy Maclean d'après qui „Tito avait été un esprit courageux, intépide, indépendant, mais constant".

РЕЗЮМЕ

ПО СЛУЧАЮ ДЕСЯТИЛЕТИЯ СМЕРТИ ИОСИПА БРОЗА ТИТО

ВО ВКЛАДЕ ТОВАРИЩА ТИТО В ВОЕННОЕ ИСКУССТВО
ПРОЯВЛЯЮТСЯ ХРАБРОСТЬ ДУХА И ПОСТОЯНСТВО

Один из аналитических трудов научно-исследовательского проекта „Военное дело Тито“, реализованного Институтом стратегических исследований Центра высших военных школ вооруженных сил „Маршал Тито“, рассматривает вклад Тито в военное искусство народно-освободительной войны, социалистической революции и обороны социалистического общества. Как и другие научные труды, настоящий также сделан на основании объемистого научного материала, в создании которого участвовали многочисленные научные и специальные сотрудники. Аналитические изучения представляет собой основу для написания синтетической работы о военной деятельности Тито.

В работе над трудом о вкладе Тито в военное искусство участвовали три группы, а его окончательный вариант написал генерал-подполковник проф. Йово Нинкович в 1988 г.

В связи с десятилетием со дня смерти товарища Тито публикуем часть этого труда. В ней рассматриваются титовская концепция группировки сил, видов действий и форм проведения боевых действий. Она еще раз подтверждает правильность мнения Фицроя Меклейна о том, что Тито был „бесстрашно удалым, независимым духом, причем постоянным“.

Основное заглавие к тексту дала Редакция.

U Titovom doprinosu ratnoj veštini ispoljava se njegova hrabrost, nezavisnost duha i postojanost

STRATEGIJSKO I OPERATIVNO-TAKTIČKO GRUPISANJE ORUŽANIH SNAGA

Iznalaženje optimalnih oblika i načina grupisanja oružanih snaga u celini, kao i pojedinih sastava i jedinica u procesu oružane borbe, odnosno u izvođenju borbenih dejstava na strategijskom, operativnom i taktičkom nivou, jedno je od suštinskih pitanja ratne veštine svake armije. Sasvim je, prema tome, logično što je i u sveukupnom angažmanu Josipa Broza Tita u narodnooslobodilačkom ratu ova sfera ratne veštine bila područje njegovog najneposrednijeg i najintenzivnijeg aktiviteta.

Strategijsko grupisanje i strategijski raspored oružanih snaga su bitni elementi svake ratne doktrine i vojne strategije, bez obzira na opštu vojnu politiku određene zemlje, karakter rata i uslove u kojima se on priprema i vodi.¹ Poseban značaj pridaje se početnom strategijskom grupisanju oružanih snaga, jer se njime ispoljava snažan, a često i odlučujući uticaj na tok i rezultate ratnih dejstava, ne samo u početnom već i u svim narednim periodima rata. Ratna praksa je to do sada potvrdila u mnogim ratnim sukobima.

U vojnoj strategiji narodnooslobodilačkog rata, odnosno u Titovom konceptu razvoja, grupisanja i upotrebe oružanih snaga, taj problem je rešavan na osoben i autentičan način. Kako do početka oružanog ustanka političko i vojno rukovodstvo nije raspolagalo ni minimal-

¹ Pod strategijskim grupisanjem i strategijskim rasporedom oružanih snaga podrazumeva se opšti raspored oružanih snaga neke države ili koalicije država u celini, odnosno njihovih strategijskih grupacija na ratištu, u skladu sa ratnim planom i predviđenim načinom njihovog realizovanja. Najčešće je logičan nastavak prethodno završene mobilizacije i strategijskog razvoja kao posebnih strategijskih radnji, odnosno pregrupacije snaga u procesu vođenja rata. Strategijski raspored se izražava u formi obrazovanja namenskih strategijskih elemenata (ešeloni, rezerve, avijacija, raketna sredstva i dr.) i njihovim dovođenjem na odgovarajuće delove ratišta.

nim jezgrom oružanih snaga koje bi se moglo angažovati u skladu sa nekom strategijskom zamisli, to se i ne može govoriti o strategijskom grupisanju, pogotovo o početnom strategijskom grupisanju u klasičnom značenju vojnih pojmova, jer su se *problemi strategijskog grupisanja i strategijskog rasporeda oružanih snaga rešavali uporedo sa njihovim stvaranjem i razvojem. U tome i jeste specifičnost te strategijske radnje u poređenju sa armijama zemalja antihitlerovske koalicije.*

Međutim, posle stvaranja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, u jesen 1942. godine, odnosno formiranja velikog broja divizija i korpusa, strategijsko grupisanje u planovima i zamislama Vrhovnog štaba o vođenju oružane borbe dobija novi smisao, sadržaj i značaj.²

Titov strategijski koncept vođenja narodnooslobodilačkog rata 1941 – 1945. godine zasnivao se, kada je reč o strategijskom grupisanju oružanih snaga, na sledećim postulatima: (1) da se u svim krajevima zemlje formiraju i sve vreme rata održe i dejstvuju makar i najmanje jedinice oružanih snaga; (2) da Vrhovni štab, kao strategijski nivo rukovođenja, uvek ima pod neposrednom komandom jaku i manevarski sposobnu grupaciju kojom može ispoljavati direktan uticaj na tok i rezultate oružane borbe gde god se za to ukaže potreba; (3) da se u strukturi oružanih snaga kontinuirano razvijaju što respektivniji operativni sastavi, sposobni za brze manevre i pregrupisavanja u skladu sa strategijskim planovima i zamislama Vrhovnog štaba, i (4) da se postepenim dovodenjem i grupisanjem glavnih snaga na određenom delu ratišta stvaraju uslovi za prelazak u opštu strategijsku ofanzivu radi konačnog oslobođenja zemlje.

Prvi zahtev realizovan je tako što su se partizanski odredi, kao početni oblik vojne organizacije, ali i svi naredni, viši oblici (brigade, divizije, korpusi), stvarali u svim krajevima zemlje, uključujući i one koji su ranije bili nasilno oduzeti i pripojeni susednim državama (Istra, Slovenačko primorje, neki dalmatinski otoci i dr.). Za partizanske odrede su postojala dva pravila: prvo, formira-

² Do kraja 1943. godine formirano je 19 divizija i sedam korpusa, a do kraja 1944. godine – 39 divizija i 16 korpusa.

ni su svuda gde su za to postojali makar i minimalni uslovi, i drugo, kao teritorijalne jedinice samo su izuzetno napuštali svoje matično područje. Time je, uz ostalo, ostvarivan Titov koncept strategijskog grupisanja oružanih snaga, odnosno njegova ideja da se u svim etapama rata pokrije cela teritorija Jugoslavije vojnim formacijama. Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, krajem 1942. godine, ne samo što nije isključivalo uporedno postojanje snažne mreže partizanskih odreda i jedinica već ih je, čak, i pretpostavljalo. Tito na to nedvosmisleno ukazuje i u članku „Stvaranje narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije”, objavljenom u Biltenu Vrhovnog štaba, novembra 1942. godine: „Stvarajući narodnu vojsku, *mi zadržavamo naše mnogobrojne teritorijalne partizanske odrede* (podvukao J.N.). Štaviše, mi moramo stvarati sve novije i novije partizanske odrede na neoslobođenoj teritoriji, u svim oblastima zemlje”.³

I zaista, ako se analiziraju podaci o razvoju partizanskih odreda lako se može uočiti da su oni kontinuirano stvarani u svim krajevima zemlje do kraja rata, što znači da je opredeljenje za njihovo zadržavanje kao teritorijalnog oblika vojne organizacije imalo strategijski značaj.⁴

Drugi zahtev ostvaren je tako što je Vrhovni štab – od stvaranja Prve i Druge proleTERSKE brigade (kraj 1941 – početak 1942), pod svojom neposrednom komandom uvek imao jaku i manevarski sposobnu grupaciju koja nije bila strogo vezana za određenu teritoriju i koja se mogla upotrebiti u skladu sa razvojem situacije u pojedinim krajevima zemlje, odnosno u skladu sa planovima Vrhovnog štaba o vođenju oružane borbe u pojedinim periodima rata.

U početku su to bile Prva i Druga proleTERSKA brigada, kasnije – grupa proleTERSkih i udarnih brigada, zatim operativna grupa divizija (1. i 2. proleTERSka i 3. udarna) i, na kraju – Prvi proleTERSki i Dvanaesti udarni korpus

³ Tito, *Vojna djela*, knj. I, VIZ, Beograd, 1982, str. 281.

⁴ U toku NOR-a, na teritoriji Jugoslavije su formirana 543 partizanska odreda: u Bosni i Hercegovini – 106, u Crnoj Gori – 55, u Hrvatskoj – 207, Makedoniji – 33, Sloveniji – 30, u Srbiji – 59, u Vojvodini – 37, i na Kosovu – 16. Od ukupnog broja odreda 1941. godine je formirano 269, u 1942. godini – 68, u 1943. godini – 121, u 1944. godini – 84, i u 1945. godini – 1. Izvor: N. Anić, S. Joksimović, M. Gutić: *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1982.

i grupa divizija, odnosno Prva armijska grupa. Sve te grupacije su imale svojstva strategijskog elementa, jer su u generalnom konceptu grupisanja i upotrebe oružanih snaga u određenom periodu rata bile namenjene za izvršavanje zadataka strategijskog značaja.

Treći zahtev realizovan je stvaranjem korpusa, koji su imali i teritorijalnu i operativnu funkciju, ali čije su se operativne jedinice (divizije) mogle, naročito posle formiranja korpusnih vojnih oblasti (početak 1944. godine), pokrenuti sa matične teritorije i angažovati prema potrebama i planovima strategijskog grupisanja koje je utvrđivao Vrhovni štab.

I konačno, četvrti zahtev ostvaren je na taj način što su krajem 1944. i početkom 1945. godine na delu centralnog i severozapadnog vojišta postepeno grupisane najjače snage (ukupno 49 divizija) radi izvođenja strategijske ofanzive za konačno oslobođenje zemlje.

Razume se, svi ti zahtevi nisu mogli biti utvrđeni u samom početku ustanka, već su nastajali u procesu vođenja oružane borbe i stvaranja oružanih snaga u pojedinim periodima rata. Pored globalnih opredeljenja o načinu vođenja rata i oružane borbe, strategijsko grupisanje je bilo uslovljeno i zahtevima koji su proizilazili iz: konkretnih planova i zamisli Vrhovnog štaba o izvođenju krupnih operativno-strategijskih poduhvata, opredeljenja o načinu ostvarivanja strategijskog težišta, razmera i načina dejstva neprijatelja i drugih činilaca.

Ako se analiziraju neki konkretni Titovi strategijski potezi u toku rata, može se uočiti da je on – u skladu sa odlukama Vrhovnog štaba i rukovodstva Partije o prenošenju strategijskog težišta u nova područja – planski dovodio i grupisao predviđene snage za određeni prostor, bilo zato da bi ih angažovao upravo na tom području ili da bi taj prostor poslužio kao operativna osnovica za predstojeća ofanzivna dejstva. Najbolji primer za to jeste njegova aktivnost u vezi sa prenošenjem strategijskog težišta u Srbiju, jer su pripreme za to otpočele skoro godinu dana pre nego što je prodor u Srbiju izveden. U instrukciji Štabu Drugog korpusa, od 6. decembra 1943, detaljno razmatra vojnostrategijsku i političku situaciju u zemlji i ukazuje na

predstojeće strategijske zamisli i planove, posebno na one koji se odnose na prodor u Srbiju. Između ostalog, piše i sledeće: „Kao što vam je poznato, Bosna je skoro sva oslobođena, sem nekoliko gradova. Mi tu raspolažemo sa dva korpusa i više partizanskih odreda van njihovog sastava... Napominjemo vam da broj partizana u jedinicama Bosne premašuje 35.000. Ove jedinice, pošto riješe situaciju na svom sektoru, upotrebiće se kao *strategijska rezerva najvjerovatnije prema istoku*.

Na ovom sektoru nalazi se i naš 1. korpus, koji u svom sastavu ima I, V i VI diviziju... U punom sastavu brojno stanje ovog korpusa dostići će 20.000 boraca.

Sektor Sandžaka, Hercegovine, Crne Gore i Boke vama je skoro bolje poznat. Zbog izmijenjene političko-vojne situacije, ovaj sektor *treba i mora da postane naša solidna baza*... Pošto je situacija zapadno od rijeke Drine povoljna za nas, *mi ćemo prenositi težište ka istoku – u Srbiju*. To je važan čvor u odnosu na Jugoslaviju, a u odnosu na balkanske događaje od prvostepene je važnosti... Zbog svega ovoga *predio vašeg sektora je od izvanredne vojno-političke važnosti. On treba da bude naša glavna baza za prodiranje ka istoku. Na vama je da ga svojim uticajem i radom takvim učinite*⁵ (sve podvukao J.N.).

Iz Titovih promišljanja, a posebno iz konkretnih odluka i njihove praktične realizacije, proizilazi zaključak da je ideju o prodoru u Srbiju trebalo obezbediti, pre svega, celishodnim grupisanjem i rasporedom svih onih snaga koje su na bilo koji način mogle da budu angažovane u realizovanju tog poduhvata. U skladu s tim, strategijski raspored snaga dobio je i odgovarajuću fizionomiju, uobličenu u tri strategijska elementa: (1) snage koje su obezbeđivale operativno-strategijsku osnovicu (2. i 3. korpus); (2) snage za prodor u Srbiju (1. i 12. korpus i operativna grupa divizija), i (3) snage za prihvata i dejstvo u pozadini (grupe srpskih divizija).

Kako je Tito rešavao probleme strategijskog grupisanja u uslovima kada neprijatelj preduzima krupne ofanzivne operacije i kada je, istovremeno, trebalo realizovati

⁵ Tito, *Vojna djela*, knj. I, str. 431, 432.

ideju o prenošenju strategijskog težišta najbolje se vidi na primeru četvrte neprijateljske ofanzive, početkom 1943. godine. Naime, u toj situaciji trebalo je obezbediti takvo grupisanje i upotrebu snaga na području Hrvatske i zapadne Bosne koji će garantovati uspešno suprotstavljanje snagama neprijatelja koji nadire i istovremeno, omogućiti uspešan prodor udarne grupacije, sa Vrhovnim štabom, u dolinu Neretve, Rame i dalje, na istok.

U referatu povodom 10-godišnjice Jugoslovenske narodne armije, Tito je, u vezi s tim, rekao i ovo: „Prema raznim oskudnim obavještenjima, Vrhovni štab je prozreo planove neprijatelja. Mi smo dobro znali za koncentraciju neprijateljskih snaga u pravcu Like, Korduna i Banije, ali je neprijatelj u najvećoj tajnosti koncentrisao snage i u Sarajevu, Banja Luci i u dolini Neretve i Rame...

Da bi onemogućio planove neprijatelja, Vrhovni štab je preduzeo slijedeće mjere: (1) izdato je naređenje jedinicama na tom prostoru da, po mogućnosti, izbjegavaju frontalne borbe, ali da daju žestok otpor; (2) izdato je naređenje svim partizanskim odredima i regularnim trupama naše revolucionarne Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije da smjesta pristupe najintenzivnijim napadnim operacijama na neprijateljska uporišta i komunikacije; (3) naređeno je da se Druga proleTERSka divizija hitno prikupi u Livnu, da se Prva proleTERSka divizija hitno vrati iz Centralne Bosne... i da se prikupi na prostoru Gornjeg Vakufa, da se Treća udarna divizija prikupi na prostoru u okolini Prozora; [...] (4) sve hrvatske narodnooslobodilačke jedinice dobile su zadatak da brzim manevrima i noćnim prepadima zadaju neprijatelju što više gubitaka, ali da izbjegavaju frontalne borbe, da ostanu na svojoj teritoriji i ponovo je očiste od neprijatelja”.⁶

Iz tog Titovog obrazloženja sasvim jasno proizilazi da je strategijsko grupisanje oružanih snaga u toku priprema i izvođenja četvrte neprijateljske ofanzive bilo uslovljeno, s jedne strane, planovima i namerama neprijatelja, a s druge – strategijskim planovima i zamislama Vrhovnog štaba o načinu suprotstavljanja neprijatelju koji je otpočeo ofanzivu, i prela-

⁶ Isto, knj. II, str. 316.

sku u strategijsku protivofanzivu ka Hercegovini i Crnoj Gori. U skladu s tim, strategijski raspored u toku četvrte neprijateljske ofanzive imao je, praktično, tri posebna strategijska elementa, sa precizno utvrđenim zadacima: (1) snage koje su trebale na sebe da prime udar glavne grupacije neprijatelja (1. bosanski i 1. hrvatski korpus); (2) snage koje su trebale preći u strategijsku ofanzivu (1, 2. i 3. divizija), i (3) sve ostale snage van prostora zahvaćenog ofanzivom, koje su dobile zadatak da razviju maksimalna ofanzivna dejstva u pozadini, razvlače snage neprijatelja, sprečavaju mu komuniciranje i koncentraciju, i tako olakšavaju dejstvo jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije koje izvode odbranu i koje su prešle u protivofanzivu.

U završnom periodu rata, međutim, strategijsko grupisanje oružanih snaga bilo je najdirektnije uslovljeno konkretnim zamislima i planovima Vrhovnog štaba o prelasku u opštu strategijsku ofanzivu za definitivno oslobođenje zemlje. Oslobođanjem većeg dela zemlje (Srbija, Makedonija, Kosovo, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Dalmacija, Vojvodina), u drugoj polovini 1944. godine, i obrazovanjem strategijskog fronta na liniji r. Dunav – Jadransko more, strategijsko grupisanje poprima kvalitativno nova obeležja ne samo zbog koncentracije najjačih snaga u zahvatu tog fronta već i zbog njihove nove podele na određene strategijske celine, kao i namene pojedinih elemenata u tim celinama. Kao što je poznato, sveukupne oružane snage Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bile su početkom 1945. godine podeljene u tri strategijske celine: 1) snage na frontu – jačine 33 divizije; 2) snage u pozadini neprijatelja – jačine 16 divizija, i 3) snage u vlastitoj pozadini – jačine 12 divizija. Potpuno je logično što su snage u zahvatu fronta bile najjače, jer im je i zadatak bio najteži – proboj fronta i dejstvo na dodeljenim operacijskim pravcima po čitavoj dubini. Zadatak snaga u pozadini neprijatelja bio je udar po dubini njegovog strategijskog i operativnog rasporeda, te neposredno sadejstvo snagama na frontu, a snaga u vlastitoj dubini – pored zadataka obezbeđenja granica i slobodne teritorije, i uloga strategijske rezerve.

Upravo zahvaljujući takvom konceptu razvoja i grupisanja snaga bilo je moguće realizovati osnovne zahteve naše vojne strategije u narodnooslobodilačkom ratu: 1) razvlačiti snage

neprijatelja na što širem operativnom prostoru; 2) održavati stalnu strategijsku inicijativu i slobodu manevra, i 3) izbegavati direktne frontalne sudare sa nadmoćnijim snagama neprijatelja, a istovremeno obezbeđivati uslove za koncentrisanje sopstvenih snaga radi realizovanja planova o prenošenju strategijskog težišta, oslobađanja pojedinih delova zemlje i, konačno, preduzimanja strategijske ofanzive za definitivno oslobodjenje zemlje. U realizovanju takve strategijske koncepcije Tito nikada nije polazio od unapred utvrđenih šablona, *već od konkretnih uslova i potreba*, pri čemu je uvek delovao u skladu sa dugoročnim strategijskim planovima i zamislima. Koncept širokog prostornog rasporeda, odnosno pokrivanja svakog dela teritorije – s jedne strane, i koncentracije jakih i manevarski sposobnih jedinica na određenim užim operativnim područjima – s druge strane, bila su, prema tome, dva međusobno povezana i komplementarna vida strategijskog grupisanja oružanih snaga, koja su odgovarala političkim i vojnostrategijskim uslovima u kojima je narodnooslobodilački rat vođen, odnosno Titovim planovima i zamislima o načinu vođenja rata i putevima ostvarivanja njegovih političkih i vojnih ciljeva.

Za razliku od tog vremena, u rešavanju problema strategijskog grupisanja oružanih snaga u posleratnom periodu polazilo se od bitno izmenjenih uslova: a) sasvim drugačijeg političkog i geostrategijskog položaja Jugoslavije; b) postojanja moderno organizovane oružane sile – Jugoslovenske narodne armije, efikasnog političkog i ekonomskog sistema, i snažne materijalne baze, i c) mogućnosti oslonca na saveznike. Sve te pretpostavke nisu postojale pre početka oružanog ustanka 1941. godine. Međutim, mnoga iskustva iz narodnooslobodilačkog rata nisu mogla biti zaobiđena ni u tom pogledu, pogotovo za određene situacije i uslove. Razvojem teritorijalne i operativne komponente u strukturi oružanih snaga obezbeđena je, na primer, realizacija nekih osnovnih zahteva strategijskog grupisanja u savremenim uslovima, odnosno u skladu sa karakterom i načinom vođenja opštenarodnog odbrambenog rata: (1) da se mirnodopskom lokacijom i mobilizacijskim razvojem obezbedi „pokrivanje” celokupne teritorije SFRJ, zatvaranje svih operativnih pravaca i kontrola svih potencijalnih vazdušnodesantnih prostorija; (2) da ukupan razvoj oruža-

nih snaga bude maksimalno usklađen sa zahtevima početnog ratnog plana i predviđenog strategijskog težišta, i (3) da se obezbede bitne pretpostavke za brz manevar i pregrupisavanje snaga u skladu sa razvojem situacije i potrebama koje iz tog razvoja proizilaze.

Podrobija analiza tih zahteva i praktičnih aktivnosti na njihovom ostvarenju upućuju na zaključak da su oni umnogome slični, a u nekim aspektima i potpuno identični sa principima strategijskog grupisanja oružanih snaga u narodnooslobodilačkom ratu i Titovim konceptom njihove realizacije.

*

Operativno-taktičko grupisanje i borbeni poredak jedinica u izvođenju napadnih i odbrambenih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu čine bitno obeležje razvoja i oblikovanja ratne veštine. U njenom su praktičnom kreiranju konstantno bili angažovani ne samo štabovi operativnih i taktičkih jedinica već i Vrhovni štab, a posebno Tito kao vrhovni komandant. Grupisanje snaga na operativnom i taktičkom nivou ispoljavalo se na dva osnovna načina: (1) kao relativno trajan raspored operativnih i taktičkih jedinica na određenom prostoru, i (2) kao konkretan raspored tih snaga za izvođenje pojedinačnih operacija, bojeva i drugih borbenih dejstava.

U prvom značenju, operativno-taktičko grupisanje je proizilazilo iz navedenog doktrinarno-strategijskog zahteva o stvaranju i razvoju oružanih snaga i njihovom trajnom prisustvu u svim delovima državne teritorije. Polazeći od tog osnovnog principa, gotovo u svim krajevima zemlje razvijali su se ne samo partizanski odredi kao izrazito teritorijalne jedinice već i svi viši taktički i operativni sastavi – brigade, divizije i korpusi. Izuzev grupacije pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, sve te jedinice su imale svoju matičnu teritoriju kao relativno trajno i stabilno područje delovanja.

Formiranjem korpusa, koji su u svom sastavu imali, najčešće, 2–3 divizije i veći broj partizanskih odreda i koji su pokrivali određena operacijska područja, praktično je zaokruženo relativno trajnije operativno-taktičko grupisanje jedinica Narodnooslobodilačke vojske na jugoslovenskom ratištu. Tom vidu grupisanja Tito je, kao vrhovni komandant, posvećivao

izuzetnu pažnju, utičući na dva načina: prvo, prilikom formiranja pojedinih jedinica istovremeno određivao im je i područja delovanja, i drugo, povremenim intervencijama, kada bi procenio da potčinjeni štabovi nisu pravovremeno uočili značaj određenih teritorija i regija, i da, u skladu s tim, nisu adekvatno rasporedili svoje snage. Sačuvano je mnogo dokumenata koji to potvrđuju: direktiva Štabu Prvog i Drugog bosanskog korpusa, iz avgusta 1943. godine; zapovest Štabu Drugog udarnog korpusa iz oktobra 1943; naređenja Glavnom štabu Hrvatske i Slovenije iz januara 1944. i dr.⁷ U uputstvu Glavnom štabu Slovenije, januara 1944. godine, Tito je precizirao gotovo sva bitna pitanja operativno-taktičkog rasporeda i načina upotrebe jedinica: „U Štajerskoj neprijatelj nastoji da za sebe mobiliše snage. Zbog toga još sada prebacite na taj sektor jednu lako pokretljivu diviziju. Pod Štab te divizije treba da potpadnu svi partizanski odredi i vojne vlasti u pozadini – u Štajerskoj. Ta divizija treba da posluži kao jezgro jednog budućeg korpusa na tom sektoru. [...] U ljubljanskoj provinciji treba da ostane vaš VII korpus od 2 divizije i ostali partizanski odredi tog sektora. [...] Snage vašeg IX korpusa treba da dejstvuju na sektoru Primorskog šireći se na jug do Istre”.⁸

U direktivi Štabu Prvog bosanskog korpusa, od 10. aprila 1943, pored ostalog, naređuje: „Osobitu pažnju posvetiti formiranju partizanskih odreda na onim sektorima gdje do sada to nismo uradili. Naročito je potrebno formirati i učvrstiti odrede na sektorima Ozren, Trebava, Zenica, Romanija, Glasinac, Jahorina[...] Na sektoru Trebevića i Sarajevskog polja mogao bi se formirati samostalni odred.[...] Dvanaesta divizija neka ostane u centralnoj Bosni.[...] Sedamnaestu diviziju uputite na sektor Ozren – Trebava da tamo stvori solidnu bazu za nas”.⁹

U istoj je funkciji i naređenje Glavnom štabu Hrvatske, od 4. novembra 1943. godine: „Vaš četvrti korpus treba da sačinjavaju Osmi, Trinaesti i Sedmi divizija. Vašu Osmu i Trinaestu diviziju upotrijebite kao odbranu slobodne teritorije Like, ali ofanzivnim operacijama. Sedmu diviziju upotrijebite

⁷ Svi ovi dokumenti objavljeni su u prvom tomu *Titovih vojnih djela*, izdanje VIZ, Beograd, 1982.

⁸ *Vojna djela*, knj. I, str. 443, 484.

⁹ *Isto*, str. 373, 374.

kao taktičku rezervu u slučaju neprijateljskog pokušaja da napadne vašu teritoriju. Umjesto Šeste ličke divizije za sada imate dvije slovenačke brigade koje upotrijebite na sektoru Korduna i oko Karlovca".¹⁰

Navedeni primeri upućuju na nedvosmislen zaključak: sveobuhvatno procenjujući politički, vojnostrategijski i ekonomski značaj pojedinih područja, Tito je neprekidno insistirao kod svih viših štabova da ih stalno „pokrivaju” određenim snagama, jer se jedino na taj način može obezbediti realizovanje načela o strategijskom grupisanju i rasporedu oružanih snaga u područjima gde je to najpotrebnije, odnosno o razvlačenju i dekoncentraciji okupacijsko-kvislinških snaga.¹¹

Kriterijum za operativno-taktičko grupisanje radi izvođenja pojedinih operacija, bojeva i drugih operativno-taktičkih dejstava (drugi model grupisanja) zasnivao se, prvenstveno, na potrebama konkretne operacije, boja i akcije. Najvažniji parametri koji su, pri tome, uzimani u obzir bili su: dobijeni zadatak; jačina, grupisanje i način dejstva neprijatelja; prethodni položaj snaga koje se angažuju; ambijent i karakter područja u kojem se izvode borbena dejstva (na širokom operativnom prostoru, u gradovima ili u zahvatu kontinuiranog fronta), i drugo.

U navedenim dejstvima *na širokom operativnom prostoru* grupisanje i operativno-taktički poredak zavisili su, pre svega, od broja zadataka koje je trebalo obaviti, broja i karaktera objekata napada i njihovog mesta u borbenom rasporedu neprijatelja, mogućnosti intervencije neprijatelja, jačine i položaja snaga i drugih činilaca.¹² Najčešće je primenjivana ona vrsta (tip) borbenog poretka koja se sastoji od 4 do 5 namenskih elemenata (taktičke grupe), različite jačine i sastava: (1) snaga predviđenih za napad na pojedina uporišta; (2) snaga namenjenih za čišćenje određenog prostora i likvidaciju manjih posada; (3) snaga za izvođenje demonstrativnih dejsta-

¹⁰ Isto, str. 412.

¹¹ Ta iskustva iz NOR-a primenjena su i u jednom modelu posleratne vojne organizacije – kada su Vojna područja pokrivala određenu teritoriju, a njihove operativne jedinice su osposobljavane za brzo izdvajanje (transformisanje) u korpus koji bi se mogao upotrebiti na bilo kom delu državne teritorije, izuzev jedinica i ustanova koje bi ostale na matičnoj teritoriji.

¹² Izraz *široki operativni prostor* označava deo teritorije koji nije gusto posednut i efikasno kontrolisan od strane neprijatelja. Na njemu je neprijatelj držao određeni broj uporišta i garnizona koji međusobno nisu bili povezani. To je, istovremeno, bio prostor na kojem su u relativno dužem vremenu postojale manje ili veće slobodne teritorije.

va; (4) snaga za obezbeđenje od intervencije neprijatelja iz susednih uporišta i garnizona, i (5) rezerve.¹³

Taktičke grupe sačinjavale su, najčešće, kompletne jedinice (bataljon, brigada) ili delovi iz više jedinica, a elementi borbenog poretka formirani su, po pravilu, pre početka napada, i u tom svojstvu su egzistirali do obavljanja predviđenog zadatka. Međutim, od jeseni 1944. godine, a naročito od vremena pripremanja širokih napadnih dejstava za konačno oslobođenje pojedinih krajeva, operativno-taktički poredak je evoluirao kako u načinu obrazovanja, tako i u pogledu broja, jačine i zadataka pojedinih elemenata. Kao posebno značajno iskustvo iz tog perioda moglo bi se označiti obrazovanje borbenog poretka u napadnim kolonama, posebno u dejstvima koja su se izvodila na širem prostoru i u situacijama kada neprijatelj nije bio u stanju da zaustavi prodor jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Napadne kolone najčešće su činile pojedine brigade, koje su nastupale odvojenim pravcima po celoj dubini, obično bez tešnje međusobne povezanosti i neposrednog sadejstva.¹⁴ Svaka napadna kolona je, zavisno od konkretne situacije i potreba, formirala određeni broj namenskih elemenata (za napad na pojedina uporišta, za ubacivanje u pozadinu neprijatelja, za obezbeđenje od intervencije i dr.), koji su, nakon obavljanja zadataka, odmah angažovani za naredni.

U *odbrambenim dejstvima* na širokom operativnom prostoru borbeni poredak jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije zasnivao se, najčešće, na plitkom ešeloniranju, mada je bilo i suprotnih rešenja.¹⁵ Pliće

¹³ U napadnim dejstvima grupe proleterskih i udarnih brigada na širem prostoru Livno – Duvno – Kupres, od 25. jula do 5. avgusta 1942, borbeni poredak se sastojao od sedam taktičkih grupa: za napad na Šuicu – jedan bataljon 3. sandžačke brigade i dve čete Bataljona „Vojin Zirojević“; za napad na Duvno – kompletna 1. proleterska brigada; za napad na Livno – 1. proleterska (četiri bataljona) posle napada na Duvno, 3. sandžačka (tri bataljona), posle napada na Šuicu, i 3. KNOPO; za demonstrativni napad na Kupres – 2. proleterska brigada i preostali delovi 3. KNOPO; za držanje objekata u G. i D. Malovanu i sprečavanje intervencije – jedan bataljon 3. sandžačke brigade; za dejstvo na komunikaciji Duvno – Imotski 6. bataljon 1. proleterske brigade, i za kontrolu pravca Sinj – Aržano – delovi 4. operativne zone.

¹⁴ Tipičan primer takvih dejstava je prodor 5. krajiške divizije u Srbiju 1944. godine.

¹⁵ Šesta lička proleterska divizija u okviru odbrambenih operacija 1. hrvatskog korpusa u vreme četvrte neprijateljske ofanzive branila je, na primer, front širi od 100 km i zatvarala sve pravce koji sa linije Otočac – Gospić – Knin izvode ka Slunju, Bihaću, Drvaru i Bosanskom Petrovcu. Svaka brigada je branila najmanje dva pravca. U divizijskoj rezervi zadržan je samo jedan bataljon. – Izvor: B. Perović, *Borbe Prvog hrvatskog i Prvog bosanskog korpusa u januaru i februaru 1943*, VIZ, Beograd, 1977, str. 58.

ešeloniranje je proizilazilo iz uvažavanja četiri osnovna zahteva: (1) težnje da se u sukobu sa napadačem ispolji što jači početni udar; (2) karaktera odbrane – zadržavajuća odbrana je češće primenjivana nego odsudna; (3) težnje da se zatvori što šira odbrambena zona i što veći broj pravaca, i (4) taktičkog opredeljenja da se snage koje izvode odbranu što pre nađu na bokovima ili u pozadini neprijatelja, što je bilo lakše realizovati iz plitkog borbenog rasporeda.¹⁶ Da bi se to postiglo ukupne snage koje su izvodile odbranu na širokom operativnom prostoru razdvajane su, najčešće, na dva dela: jedinice koje pružaju frontalni otpor i jedinice koje izvode aktivna dejstva.

U *napadnim dejstvima na gradove* i veća naseljena mesta, a to je bila jedna od najčešćih karakteristika borbenih dejstava jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za sve vreme rata, uvažavana su osnovna načela na koja je još krajem 1941. godine upozorio Tito. Grupisanje i borbeni poredak operativno-taktičkih jedinica koje su izvodile napad zavisili su, pre svega, od veličine, značaja i uloge određenog mesta u ukupnom rasporedu neprijatelja na širem prostoru, zatim od stepena razvoja oslobodilačkog pokreta u gradu, kao i od prostornih, vremenskih i drugih uslova. Borbeni poredak je najčešće imao sledeće elemente: (1) snage za napad na uporišta spoljne odbrane; (2) snage za neposredan napad na grad; (3) snage za obezbeđenje; (4) jedinice predviđene za demonstrativna dejstva, i (5) rezervu.¹⁷

Međutim, grupisanje snaga u napadima na gradove i veća naseljena mesta nije se završavalo globalnom podelom na navedene elemente, već su – zavisno od potreba – i dalje raščlanjivane. Tako su, na primer, u okviru jedinica određenih za neposredni napad na grad formirane posebne grupe za

¹⁶ Treća krajiška brigada (šest bataljona) u toku sedme neprijateljske ofanzive, na pravcu Livno – Glamoč – Drvar, svoj borbeni poredak je postrojila u tri ešelona sa rezervom, pri čemu su dva bataljona bila namenjena za pružanje frontalnog otpora, tri – za aktivna dejstva, a jedan je zadržan u rezervi. – Izvor: J. Vukotić, *Zadržavajuća odbrana*, VIZ, Beograd, 1957, str. 146.

¹⁷ U napadu na Prijedor, 6. novembra 1944, 4. krajiška divizija grupisala je snage na sledeći način: za napad na grad – 11. brigada i tri bataljona 6. brigade (ukupno sedam bataljona); za napad na spoljna uporišta – Grupa kozaračkih partizanskih odreda i Timarski odred (osam bataljona); za demonstrativni napad na Ljubiju – Podgrmečki partizanski odred i jedan bataljon 8. brigade (ukupno četiri bataljona); za obezbeđenje sa pravca Banja Luka – Prijedor – 15. brigada (tri bataljona); u divizijskoj rezervi – jedan bataljon 6. brigade. – Izvor: D. Karasijević, *Peti korpus NOVJ*, VIZ, Beograd, 1985, str. 278.

pojedine veće zgrade i blokove, posebne za ubacivanje, zatim za rušenje, bombaške grupe itd., a u okviru snaga namenjenih za obezbeđenje – posebne jedinice za posedaње i držanje najznačajnijih objekata na pravcima moguće intervencije neprijatelja, posebne za postavljanje zaseda, zatim grupe za rušenje objekata na komunikacijama i slično. Od ne manjeg značaja bilo je i dejstvo manjih ili većih grupa građana koji su unutar naseljenog mesta obavljale različite borbene i druge zadatke: uklanjale prepreke i otvarale prolaze; zauzimale pojedine zgrade i druge objekte; kidale telefonske linije i ometale funkcionisanje neprijateljskog sistema veza; štatile posebno značajne objekte (mostovi, pošte, električne centrale i dr.).

Kao vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, Tito je veoma često i neposredno uticao na grupisanje i upotrebu snaga u pojedinim operacijama i drugim značajnim borbenim akcijama, pre svega tako što je odobravao mnoge odluke potčinjenih štabova o izvođenju operacija, ali i direktnim intervencijama u svim slučajevima kada bi uočio određene slabosti u grupisanju i borbenom poretku. Jedan od mnogih primera koji to potvrđuju jeste i upozorenje koje je 22. januara 1945. uputio Štabu Prve armije: „Vaš raspored je izrazito kordonski, bez rezervi. Sve ste bacili u prvu liniju. Ovo morate najhitnije ispraviti. Glavne vaše snage moraju biti na desnom krilu, u dubinskom rasporedu, sa opštom rezervom od jedne divizije u svako doba operacije”.¹⁸

VIDOVI DEJSTAVA, NJIHOV ZNAČAJ I MEĐUSOBNI ODNOS U VOJNOJ STRATEGIJI NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

Odnos prema vidovima dejstava u realizovanju ratnih ciljeva bio je u svim istorijskim periodima i ratnim sukobima jedno od suštinskih pitanja doktrine i ratne veštine. Na toj osnovi su se, vremenom, konstituisale i dve vrste strategija – ofanzivna i defanzivna, kao sublimirani izraz politike zaraćenih strana prema načinu ostvarivanja strategijskih ciljeva.

¹⁸ Tito, *Vojna djela*, knj. I, str. 543.

Razumljivo je, stoga, što je i u strategijskom konceptu narodnooslobodilačkog rata to pitanje imalo istaknuto mesto, pre svega sa stanovišta prakse, tj. iznalaženja rešenja u planiranju i izvođenju napadnih i odbrambenih borbenih dejstava, na strategijskom, operativnom i taktičkom nivou, kojima se na najefikasniji način realizuju vojni i politički ciljevi borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. Kao revolucionar i vojskovođa, Tito je dobro znao da primena napada i odbrane – kao dva osnovna vida dejstva – ne zavisi samo od trenutnog odnosa snaga, pogotovo ako se on procenjuje isključivo brojnim pokazateljima, već i od mnoštva drugih činilaca i uslova. Bilo mu je, naime, jasno da se strategijska ofanziva i strategijska defanziva u konceptu ratne veštine narodnooslobodilačkog rata ne mogu ni po razmerama i sadržaju, a ni po formi, ispoljavati na klasičan način – u vidu uzastopnih strategijskih napadnih i odbrambenih operacija, već da se njihova obeležja moraju zasnivati na bitno drukčijim principima. Svestan činjenice da je u svakoj oslobodilačkoj i revolucionarnoj borbi defanziva kao trajno doktrinarno opredeljenje apsolutno neprihvatljiva orijentacija (defanziva je smrt za ustanak), Tito je uporno tražio, i pronalazio, najpogodnije načine kako bi se u svim fazama narodnooslobodilačkog rata obezbedila stalna inicijativa i najšira ofanziva na svim nivoima vođenja oružane borbe. Pri tome je uvek polazio od konkretnog razvoja situacije u pojedinim krajevima zemlje, primenjujući za svaki period rata i svaku regiju odgovarajuće oblike i načine njihovog realizovanja.

Orijentacija na partizanski i kombinovani način ratovanja i na njegov stalni kvantitativno-kvalitativni razvoj bila je, stoga, jedna od bitnih pretpostavki za zadržavanje stalne inicijative, pa i strategijske ofanzive, jer je takav način ratovanja – sam po sebi, odnosno po svojoj suštini – ofanzivan.¹⁹ Opredeljujući se za partizanski i kombinovani način ratovanja, Tito je, istovremeno, iskazao i svoj odnos prema vidovima

¹⁹ Ofanziva – napad strategijskih razmera, jedan od vidova strategijskih dejstava, kojim se bitno utiče na razvoj situacije na ratištu ili vojištu za određeni period. Podrazumeva ukupna dejstva oružanih snaga, ili strategijskih i strategijsko-operativnih grupacija, koja se izvode primenom pretežno ofanzivnih dejstava. Preduzima je strana koja ima povoljan operativno-strategijski raspored i odnos snaga. Ofanziva je slamanje neprijateljske odbrane na širem prostoru, razbijanje i uništenje većih vojnih grupacija i ovladavanje strategijskim objektima. Sastoji se od više napadnih operacija i borbenih dejstava masovnih razmera.

strategijskih dejstava, jer se partizanski rat i ne može voditi drugačije nego na ofanzivan način.

Opredeljenje prema kojem težište oružane borbe, pa i svih drugih ratnih napora, treba da bude na širokim vangradskim područjima, kao i za jedinstveni jugoslovenski operativni prostor, imalo je sa stanovišta ostvarivanja ofanzivnog koncepta narodnooslobodilačkog rata izuzetan značaj, pre svega zato što je jedinstveno jugoslovensko ratište, svojim prostranstvom, omogućavalo oružanim snagama narodnooslobodilačkog pokreta razvijanje najširih ofanzivnih akcija različitog intenziteta, brzo manevrisanje jedinica i prenošenje dejstava sa jednog na drugi deo ratišta, a neprijatelju otežavalo kontrolu tog prostora. Tome je posebno dopriniosio oslonac na vlastite snage i potencijale, i pronalaženje za svaku etapu rata celishodnog načina njihovog aktiviranja, jer bi se bez takvog oslonca brzo iscrpljivala ofanzivna moć oružanih snaga, a bez nje one ne bi bile u stanju da održavaju visoku dinamiku dejstava, pogotovo ako se ima u vidu da je saveznička pomoć pristigla kasno i da nije bila naročito velika.

Još od prvih dana oružanog ustanka pa sve do završetka rata Tito je uporno radio na izgradnji celovitog *ofanzivnog strategijskog koncepta jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije*, bez obzira na ogromne teškoće koje je na tom putu trebalo savladati. Svoj odnos prema ofanzivi najpotpunije je izložio u referatu povodom 10-godišnjice Jugoslovenske narodne armije, opširno analizirajući probleme ratne veštine narodnooslobodilačkog rata: „Za svakim našim porazom morala je uslijediti još veća naša pobjeda. To je zakon revolucionarne strategije i taktike. *Revolucionarna borbena taktika zahtijeva stalne ofanzivne akcije*, jer samo takve akcije ulijevaju revolucionarni borbeni duh i novi polet onima koji se bore i koji tek dolaze u borbu”.²⁰

Kao vrhovni komandant oružanih snaga i generalni sekretar KPJ, Tito je u iznalaženju praktičnih rešenja za održavanje stalne strategijske inicijative uvek polazio od prethodno naznačenog principa. To potvrđuju brojni primeri, a pre svega način kako je rešavao krizne situacije i teškoće. Već u članku „Stvaranje narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije”, novembra 1942, o tome kaže sledeće: „U našoj narodnoj vojsci mora

²⁰ Tito, *Vojna djela*, knj. II, str. 308.

vladati *isključivo ofanzivni duh*, ne samo kad smo u ofanzivi, već i u defanzivi. Ofanzivni duh za vrijeme neprijateljske ofanzive ispoljava se u snažnoj i smjeloj partizanskoj taktici, taktici prodora u neprijateljsku pozadinu, u uništavanju ne samo komunikacija nego i neprijateljskih centara snabdijevanja i njegovih baza, koje su za vrijeme neprijateljske ofanzive vojnički oslabljene ili su potpuno ispražnjene”.²¹

Komentarišući slom četvrte neprijateljske ofanzive, Tito je, u članku „Naša narodnooslobodilačka vojska odlično je položila svoj ispit”, objavljenom u Biltenu Vrhovnog štaba aprila 1943, posebno apostrofirao ideju o prelasku iz odbrane u protivofanzivu: „Zato je Vrhovni štab donio slijedeću odluku: *na neprijateljsku ofanzivu odgovoriti opštom kontraofanzivom cjelokupnih snaga Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda protiv njemačkih i italijanskih okupatora i njihovih slugu-ustaša i četnika*”²² (podvukao J.N.). To isto je učinio i posle proboja iz okruženja na Sutjesci, u vreme pete neprijateljske ofanzive; sa grupacijom koja je bila pod njegovom neposrednom komandom odmah je razvio široka ofanzivna dejstva, najpre ka istočnoj Bosni, a zatim ponovo u zapadnoj Bosni i Dalmaciji.

Slične postupke primenjivali su i svi potčinjeni štabovi, počev od glavnih štabova i štabova korpusa do najnižih taktičkih jedinica. Upravo u situacijama kada je neprijatelj izvodio ofanzivne operacije jedino je razvijanjem širokih protivofanzivnih akcija na prostoru koji nije bio zahvaćen ofanzivama bilo moguće održati stalnu inicijativu i slobodu dejstva.

U središnjem i završnom periodu rata, međutim, situacija se radikalno promenila i oružane snage Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije brojno su i tehnički višestruko ojačale, stvorene su velike slobodne teritorije, a oružana borba je u svim krajevima maksimalno intezivirana. Sve je to omogućilo Titu da planira i organizuje veliki broj krupnih napadnih operacija radi oslobođenja pojedinih delova zemlje, odnosno konačnog oslobođenja Jugoslavije. Time je do kraja doveden i realizovan ofanzivni koncept vojne strategije narodnooslobodilačkog rata.

²¹ Isto, knj. I, str. 281.

²² Isto, str. 352.

Međutim, Titov odnos prema vidovima strategijskih dejstava ne može se celovito analizirati ukoliko se ne sagleda i njegovo gledanje na odbranu, odnosno njen značaj, mesto i ulogu u strategijskom konceptu narodnooslobodilačkog rata. U tom smislu su posebno značajna tri njegova stava: (1) odbranu je tretirao kao značajan i neizbežan način suprotstavljanja neprijatelju, ali samo na taktičkom i operativnom, a ne i na strategijskom nivou; (2) zahtevao je da se odbrana shvati i tretira kao nužan, ali privremen način dejstva, te da se pri njenom organizovanju i izvođenju uvek polazi od zahteva da se što pre iz odbrane pređe u napad, i (3) tražio je od svih jedinica da i u odbrani budu maksimalno aktivne i pokretljive, jer jedino takva odbrana može biti opravdana i celishodna.

Slamanje neprijateljskih ofanziva nije se ostvarivalo samo prenošenjem dejstava i razvijanjem ofanzivnih akcija jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije na područjima koja ofanzivama nisu bila zahvaćena, već razvijanjem maksimalnih ofanzivnih dejstava u *svim delovima zemlje* upravo u vreme kada je neprijatelj izvodio svoje ofanzive. Takav koncept slamanja ofanzivnih operacija neprijatelja, odnosno zadržavanje stalne strategijske inicijative u vlastitim rukama, najbolje se vidi iz Titovog naređenja u vreme bitke na Neretvi, koje je izdao svim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije: „Usljed velike ofanzive koju su započeli objedinjeni neprijatelji – Nijemci, Italijani, ustaše i četnici Draže Mihajlovića na našu slobodnu teritoriju u Bosni i Lici, NAREĐUJEM svim partizanskim odredima i brigadama u Slavoniji, Sloveniji, Srbiji, Crnoj Gori, Hercegovini i istočnoj Bosni da smjesta preduzmu pojačane napade protiv oslabljenih garnizona neprijatelja, da smjesta preduzmu uništavanje željezničkih pruga, raznih transporata, vojnih skladišta, saobraćajnih puteva i veza, kao i svih vojnih objekata. Okupatori su doveli sa svih strana Jugoslavije vojsku protiv naše oslobođene teritorije i ovo treba da iskoriste svi naši naoružani odredi u borbi protiv okupatora i njihovih slugu”.²³

Slična rešenja radi slamanja ofanzivnih akcija neprijatelja, koja su imala manje razmere, primenjivali su i svi drugi štabovi Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije tokom celog rata, pa se tako i razvio specifičan metod slamanja

²³ Tito, *Isto*, str. 339.

neprijateljskih napadnih akcija – kombinovanje i sinhronizovani otpor i aktivna dejstva snaga koje izvode odbranu, uz masovna aktivna dejstva ostalih snaga (koje prelaze u napad) na bokove i pozadinu neprijatelja.

Zaključujući razmatranje o Titovom odnosu prema napadu i odbrani, kao vidovima dejstava, i njihovom mestu u strategijskom konceptu narodnooslobodilačkog rata, može se konstatovati sledeće: (1) polazeći od utvrđenih ciljeva, karakterata rata i uslova u kojima se on vodio, Tito je objektivno procenjivao značaj, mesto i ulogu oba vida, ali je čvrsto zastupao stanovište da *napad mora biti osnovni i odlučujući vid dejstava*, bez obzira na period rata; (2) odbrani, kao vidu dejstava, Tito je pridavao upravo onoliki značaj koliko je to bilo primereno njegovom konceptu vojne strategije narodnooslobodilačkog rata, što praktično znači da je prihvatao nužnost *izvođenja odbrambenih dejstava do nivoa složenih odbrambenih bojeva i operacija*; (3) u Titovom strategijskom konceptu *ofanziva je bila ne samo odlučujući već, praktično, i jedini vid strategijskih dejstava*, bez obzira na činjenicu da su odbrambena dejstva pojedinih grupacija oružanih snaga imala strategijski značaj.

Ocena da je ofanziva bila jedini vid strategijskih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu temelji se, pre svega, na analizi ratne prakse, koja pokazuje: *prvo*, da ofanzivna dejstva (ofanzive) neprijatelja ni u jednom slučaju nisu imala takve razmere da bi najveći deo jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije prisilile da u jednom prostorno-vremenskom kontinuitetu izvode odbrambena dejstva koja bi imala karakter strategijske defanzive; *drugo*, da su napadna dejstva na taktičkom, operativnom i strategijskom nivou tokom celog rata bila ne samo preovlađujuća već i najznačajnija, što je oružanoj borbi u celini davalo izrazito ofanzivno obeležje; *treće*, čak i u uslovima kada su bile prisiljene da izvode odbranu, jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije izvršavale su borbene zadatke, pored ostalog, i aktivnim dejstvima, što je odbranu činilo veoma pokretljivom i dinamičnom.²⁴⁾

Ako bismo pokušali da odgovorimo na pitanje šta je to novo i originalno što je u vezi sa vidovima strategijskih

²⁴ U odbrambenim borbama na Neretvi i Sutjesci bila je angažovana operativna grupa divizija, jačine oko 20.000 boraca, a NOVJ tada je već imala oko 150.000 boraca.

dejstava pokazao narodnooslobodilački rat, odnosno u čemu je značaj tih iskustava i Titov neposredni doprinos, onda bi to, verovatno, bila dva saznanja: (1) *da je i u uslovima veoma nepovoljnog odnosa snaga moguće zadržati strategijsku inicijativu i biti u strategijskoj ofanzivi*, pod uslovom da se za to obezbede neophodne političke i vojnostrategijske pretpostavke, i (2) *da se strategijska ofanziva u uslovima narodnooslobodilačkog rata po sadržaju, oblicima, načinu izvođenja i drugim svojstvima bitno razlikuje od strategijske ofanzive u klasičnim frontalnim ratovima, zbog čega se za njenu analizu i vrednovanje moraju koristiti specifični kriterijumi i vrednosni sudovi.*

Polazeći od iskustava iz narodnooslobodilačkog rata, posebno od Titovog zahteva da se ta iskustva izučavaju i koriste, savremena jugoslovenska doktrina i teorija ratne veštine ostale su na stanovištu da će ofanziva (strategijski napad) i defanziva (strategijska odbrana) biti dva vida strategijskih dejstava i u eventualnom opštenarodnom odbrambenom ratu, pri čemu se ofanziva označava kao glavni i odlučujući vid. O tome se u *Strategiji oružane borbe* kaže: „U opštenarodnom odbrambenom ratu, ofanziva je osnovni i odlučujući vid strategijskih dejstava. To znači da i strategijska odbrana ima izrazito ofanzivni karakter. Razlika između ova dva vida strategijskih dejstava je više po cilju nego po načinu izvođenja”.²⁵

Mada polazi od pretpostavke da i strategijska odbrana (defanziva), u određenoj situaciji i za određeno vreme, može biti celishodan i nužan vid strategijskih dejstava u opštenarodnom odbrambenom ratu, savremena jugoslovenska doktrina, koristeći, pre svega, iskustva iz narodnooslobodilačkog rata i Titove poglede i praksu, odlučujući značaj pridaje ofanzivi, bez obzira na to što bi se rat vodio u sasvim drukčijim uslovima.

Na osnovu takvih doktrinarnih opredeljenja razvijana je i odgovarajuća teorija ratne veštine, koja je maksimalno favorizovala sve oblike i vidove aktivnih dejstava, čak i u uslovima kada, zbog mogućeg odnosa snaga, karaktera zemljišta i drugih činilaca, nisu postojale objektivne mogućnosti za izvođenje takvih dejstava, posebno na strategijskom i operativnom nivou.

²⁵ *Strategija oružane borbe*, 1983, str. 243.

OBLICI IZVOĐENJA BORBENIH DEJSTAVA NA STRATEGIJSKOM, OPERATIVNOM I TAKTIČKOM NIVOU

Istorijski posmatrano, oblici izvođenja borbenih dejstava bili su uvek determinisani ne samo karakterom rata i jačinom i organizacijskim ustrojstvom oružanih snaga već i drugim činiocima: veličinom ratišta, njegovim prirodno-geografskim karakteristikama, raspoloživim borbenim sredstvima, načelima ratne doktrine itd.²⁶ To važi i za oslobodilačke i revolucionarne ratove, s tom razlikom što u njima dominantnu ulogu ima stepen razvoja oružane borbe kao glavni sadržaj rata.

Analiza ratne prakse u našem narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945. godine pokazuje da su se u njemu afirmisali već poznati oblici borbenih dejstava (bojevi i operacije), ali da su se pojavili i neki novi i originalni oblici (na primer, pohodi) i, što je još značajnije – gotovo svi primenjeni oblici borbenih dejstava suštinski su se razlikovali od tzv. klasičnih, a u velikoj meri i od sličnih oblika u drugim oslobodilačkim i revolucionarnim ratovima.

Titov neposredni doprinos afirmaciji složenih oblika borbenih dejstava ogledao se, pre svega, u tome što je već na samom početku rata procenio da se predviđeni ratni ciljevi ne mogu ostvariti ako se ostane na početnim oblicima vojne organizacije i elementarnim oblicima borbenih dejstava, odnosno što je uočio da se – u skladu sa potrebama daljeg razvoja oružane borbe – mora što pre preći na više oblike vojne organizacije (brigade) i na kvalitativno više oblike njihovog angažovanja u oružanoj borbi (operacije i pohodi). U političkom izveštaju na Petom kongresu Komunističke partije Jugoslavije o tome je dao sledeću ocenu: „Iskustvo borbe u Srbiji pokazalo je da oružani ustanak treba razvijati ne samo u širinu, u masovnost, tj. kvantitativno, već i *kvalitativno* (podvukao J.N.). Pokazalo se da se mora prijeći na stvaranje pravih vojnih jedinica sposobnih da napuste svoju teritoriju i da ratuju gdje god je potrebno i gdje im se naredi”.²⁷

²⁶ Oblici borbenih dejstava – organizovana, međusobno povezana i relativno samostalna borbeno dejstva, koja se izvode odgovarajućim snagama na određenom prostoru i za određeno vreme radi ostvarivanja taktičkih, operativnih i stratejskih ciljeva. Oblicima se izražavaju nivo, razmera i značaj borbenih dejstava na kopnu, moru i u vazдушnom prostoru – *Strategija oružane borbe*, 1983.

²⁷ Tito, *Vojna djela*, knj. II, str. 130.

Ideju o „kvalitativnom razvoju oružanog ustanka” Tito je ostvarivao na taj način što je formiranjem brigada, zatim divizija i korpusa, i na kraju – armija obezbedio bitne preduslove za uspešno izvođenje operacija i drugih složenijih oblika borbenih dejstava, jer su se jedino na taj način mogli realizovati strategijski planovi i zamisli Vrhovnog štaba. Stoga je i stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, krajem 1942. godine, ocenio ne samo kao kvalitativno viši oblik vojne organizacije oružanih snaga (formirano devet divizija i dva korpusa) već i kao *bitnu pretpostavku* za izvođenje upravo krupnih i složenijih oblika borbenih dejstava. O tome je u članku „Stvaranje narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije” napisao: „Stvaranje divizija i korpusa, stvaranje naše narodne vojske došlo je baš u vrijeme kada su zato sazreli svi uslovi, *kada se za to pokazala neophodna potreba*, kada su već bile stvorene mnogobrojne brigade i bataljoni, kada su te brigade i bataljoni bili naoružani skoro svim vrstama oružja (osim avijacije), kada je postalo nemoguće rukovoditi na dosadašnji način svim brigadama, bataljonima i odredima, i konačno, kada je oslobođen veliki dio naše teritorije, pa se ukazala potreba *za ofanzivnim operacijama krupnijeg karaktera*”.²⁸

Iz tog, ali i mnoštva drugih iskaza iz ranog perioda moguće je izvući čvrst zaključak – Tito je od samog početka oružanog ustanka imao viziju razvoja oružane borbe, i to ne samo u smislu njenog zamaha i dinamike već i načina izvođenja borbenih dejstava. Zato je uporno radio na izgradnji takve vojne organizacije, takvog sistema rukovođenja i komandovanja, i takve „vojne” organizacije teritorije kojima će uspešno pratiti razvoj i dinamiku oružane borbe i stvarati preduslove za primenu najsloženijih oblika borbenih dejstava.

Analiziranjem načina pomoću kojih su u narodnooslobodilačkom ratu ostvarivani strategijski ciljevi i planovi dolazi se do zaključka da su primenjivani sledeći tipovi borbenih dejstava: (1) masovne borbene akcije, diverzije, bojevi i drugi elementarni oblici borbenih dejstava na širokom operativnom području, koji nisu bili međusobno sinhronizovani i povezani, ali su u svojoj ukupnosti imali strategijski značaj; (2) pohodi (prodori) strategijskih grupacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije; (3) uzastopne i međusobno manje ili više povezane

²⁸ Isto, knj. I, str. 270, 281.

operacije u određenim područjima, i (4) pojedinačne strategijske operacije ili više operacija u okviru ofanzive za konačno oslobođenje zemlje.

Masovne borbene akcije, diverzije i bojevi bili su karakteristični, prvenstveno, za početni period rata, tj. za onu fazu razvoja oružanih snaga u kojoj su partizanski odredi bili osnovni oblik vojne organizacije. Iako nisu imali svojstva sinhronizovanih dejstava (prostorno i vremenski), njihovi rezultati se s pravom mogu tretirati kao specifičan oblik ostvarivanja strategijskih ciljeva, jer su ta dejstva – u svojoj ukupnosti – imala strategijski značaj i efekat.

Pohodi strategijskih grupacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bili su specifičan oblik strategijskih dejstava iz dva razloga: zato što su njihovim izvođenjem ostvarivani rezultati strategijskog značaja, i zato što su po svojim razmjerama i načinu ostvarivanja imali, prevashodno, strategijska obeležja.

Iako u vojnoj historiografiji narodnooslobodilačkog rata i teoriji ratne veštine još uvek ne postoji potpuna saglasnost o tome koji se operativno-strategijski poduhvati mogu tretirati kao pohodi strategijskih grupacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, čini se da bi – polazeći od kriterijuma značaja i posledica koje su njihovim izvođenjem nastale – kao pohode te kategorije mogli označiti: (1) prodor grupe brigada u zapadnu Bosnu u drugoj polovini 1942. godine; (2) prodor grupe divizija iz zapadne Bosne u Hercegovinu i Crnu Goru, od 8. februara do 15. juna 1944, i (3) prodor strategijske grupacije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sa područja Crne Gore i Sandžaka u Srbiju u drugoj polovini 1944. godine.²⁹ Pored određenih razlika, koje su bile uslovljene stepenom razvoja oružanih snaga u vreme kada su ti pohodi izvođeni, postoje i neke zajedničke karakteristike: (1) sva tri pohoda su izvedena radi obavljanja zadataka strategijskog značaja; (2) sva tri su izvele strategijske grupacije koje su u

²⁹ Prema mišljenju nekih učesnika NOR-a, kao prvi pohod mogao bi se označiti prodor 1. i 2. proleterske brigade u istočnu Bosnu početkom 1942. godine, a ima i onih koji smatraju da se i prodor 14. slovenačke divizije u Štajersku 6. januara – 24. februara 1944. i februarSKI pohod jedinica NOV Makedonije iz zapadne u centralnu i istočnu Makedoniju (februar 1944. godine), takođe mogu svrstati u kategoriju pohoda strategijskog značaja.

tom trenutku bile najjače i najsposobnije za izvršenje poduhvata; (3) sva tri poduhvata su izvedena na relativno velikom prostoru i u dužem vremenskom periodu (45–100 dana); (4) sva tri su izvedena na sličan način – uzastopnim bojevima i operacijama na temelju jedinstvene operativno-strategijske zamisli i plana Vrhovnog štaba, i (5) sva tri pohoda su izvedena pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, odnosno Tita kao vrhovnog komandanta.

Ciljevi izvođenja pohoda, njihove razmere i druga obeležja mogu se najbolje sagledati na primeru pohoda grupe brigada u zapadnu Bosnu, polovinom 1942. godine. U referatu povodom 10-godišnjice Jugoslovenske narodne armije, Tito je o tome dao sledeću ocenu: „Analizirajući opštu situaciju u vezi sa daljim razvojem oružane borbe u zapadnoj Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji gde su se takođe rasplamsavale žestoke borbe, zatim teške borbe i poraz na Kozari, gdje je naoružani narod sedamdeset dana odolijevao nadmoćnijem neprijatelju, Vrhovni štab je riješio da sa proleterskim brigadama izvrši veliki marš u pravcu zapadne Bosne, u cilju postizanja važnog strategijskog zadatka. [...] Trebalo je po našoj zamisli iskoristiti tu teritoriju za dalje proširenje i osvajanje gradova i mjesta u zapadnoj Bosni, prema Kordunu i Lici, i spojiti je u jednu cjelinu koja bi dostizala do granica Slovenije. [...] Iz tih pet brigada bila je stvorena udarna grupa za ofanzivu prema zapadnoj Bosni. Ovaj marš izvršile su četiri brigade: Prva, Druga, Treća i Četvrta [...] Grupa je bila podijeljena na dvije kolone u dva operativna pravca. [...] Operacije su se razvijale i vremenski i prostorno po planu. [...] Naša ofanziva trajala je od 24. juna 1942. do kraja januara 1943, dakle, sedam i po mjeseci”³⁰.

Skup međusobno manje ili više povezanih operacija i bojeva – kao oblik strategijskih dejstava, bio je karakterističan za središnji period rata (druga polovina 1943 – oktobar 1944), odnosno za razdoblje kada je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije ne samo brojno već i organizacijski znatno ojačala i učvršćena, i kada su njene krupne jedinice i sastavi (divizije i korpusi) bili formirani u svim krajevima zemlje (osim

³⁰ Tito, *Vojna djela*, knj. II, str. 312.

Kosova). Time su stvorene bitne pretpostavke za izvođenje jednovremenih operacija određenih operativnih sastava.³¹

Ako se analizira *vreme* izvođenja tih operacija (septembar 1943 – oktobar 1944. godine), njihov *cilj* (oslobođenje pojedinih krajeva zemlje), *prostor* (široka operativna područja), *jačina snaga* koje su ih izvodile (jedan i više korpusa) i drugi operativni elementi – dolazi se do zaključka da su sve one proizilazile iz *jedinstvenog strategijskog plana Vrhovnog štaba*, čija je suština bila stvaranje početnih, ali veoma bitnih operativno-strategijskih preduslova za prelazak u strategijsku ofanzivu za konačno oslobođenje zemlje. Drugim rečima, iako mnoge od tih operacija nisu bile međusobno povezane i usklađene (prostorno i vremenski), i mada između njih nije uvek ostvarivano neposredno operativno-taktičko sadejstvo – njihovo zajedničko obeležje ima sva *svojstva posebnog oblika strategijskih dejstava*.

Za razliku od te vrste operacija, završena ofanziva za konačno oslobođenje zemlje realizovana je *u obliku niza međusobno najtešnje povezanih i usklađenih operacija operativnog ili strategijskog značaja*, koje su izvedene na osnovu jedinstvenog strategijskog plana Generalštaba Jugoslovenske armije u prvoj polovini 1945. godine. Kako su se te operacije izvodile u bitno drugačijim uslovima nego ranije (kontinuiran strategijski front, oslonac na stabilnu pozadinu i dr.), zatim u jedinstvenom prostorno-vremenskom kontinuitetu, a u procesu izvođenja neposredno su usklađene i koordinirane, *takav način izvođenja strategijske ofanzive imao je, istovremeno, i svojstva specifičnog oblika strategijskih dejstava*.

Borbena dejstva na operativnom nivou u narodnooslobodilačkom ratu izvodila su se na dva osnovna načina; u obliku operacija i kao skup borbi, bojeva i sličnih kategorija borbenih dejstava na određenim operativnim područjima koja nisu imala karakteristike operacije, ali su preko njih ostvarivani rezultati operativnog značaja.

Kao poseban oblik borbenih dejstava *operacija* se u narodnooslobodilačkom ratu pojavljuje veoma rano, i tokom

³¹ Poseban značaj su imale operacije 2. udarnog korpusa, od septembra 1943. do avgusta 1944. na prostoru Sandžaka, Hercegovine i Crne Gore; zatim odbrambene grupacije 3. 12. i 1. korpusa na području istočne Bosne, Crne Gore, Hercegovine i Sandžaka krajem 1943. i u prvoj polovini 1944. godine; operacije 4. korpusa na Kordunu i Baniji u istom periodu; operacije 5. korpusa u zapadnoj Bosni; operacije 8. korpusa za oslobođenje Dalmacije i južne Hercegovine; operacije NOVJ protiv snaga nemačke grupe „E” za oslobođenje Makedonije, i druge.

celog rata bila je ne samo najviši i najsloženiji oblik pripreme i izvođenja borbenih dejstava na operativnom nivou već i osnovno sredstvo za realizaciju najvažnijih strategijskih planova Vrhovnog štaba.³² Rana pojava operacije, njen razvoj i afirmacija bili su uslovljeni ne samo usvojenim konceptom vojne strategije već, pre svega, Titovim odlučnim stavom, prema kojem se radikalni politički i vojni ciljevi ne mogu ostvariti samo primenom elementarnih oblika borbenih dejstava (prepadi, zasede, teritorijalno ograničene akcije i sl.), već prevashodno kvalitativno višim oblicima oružane borbe – operacijama, pohodima većih razmera i kombinovanim akcijama u svim krajevima zemlje.

Polazeći od kriterijuma prema kojem status operacije može imati samo onaj skup borbenih dejstava koja su od početka do kraja međusobno najtešnje usklađena, povezana i usmeravana (uz postojanje svih drugih operativnih pretpostavki – cilj, snage, prostor i vreme), kao prva operacija u narodnooslobodilačkom ratu može se označiti napad grupe brigada na prugu Sarajevo – Konjic, u periodu od 3. do 8. jula 1942. godine. Napad je izveden u okviru pohoda grupe brigada u zapadnu Bosnu, i u njemu su – pored primarnih operativnih parametara (cilj, prostor, vreme, stanje, komandovanje), u potpunosti primenjeni i kriterijumi najtešnje međusobne povezanosti, usklađenosti i operativno-taktičkog sudejstva između svih angažovanih jedinica.³³ Takvu ocenu je dao i Tito u članku „Borba naroda porobljene Jugoslavije”, objavljenom u publikaciji „Nova Jugoslavija”, jula 1944. godine. U njemu, između ostalog, objašnjava i plan pohoda i napad na prugu Sarajevo – Konjic: „Plan je bio: iznenada obuhvatiti mostarsko-sarajevsku prugu od Tarčina do Rame i uništiti sve željezničke instalacije i mostove. Ova operacija (podvukao J.N.) je sjajno izvršena i u naletu je uništeno nekoliko vozova na pruzi, svi mostovi od Tarčina do Rame i pruga u dužini 80

³² U teoriji ratne veštine operacija se, najčešće, definiše kao najviši i najsloženiji oblik ratnih dejstava, i kao sredstvo pomoću kojeg se ostvaruju strategijski planovi zaraćenih strana. Izvode je operativni i strategijski sastavi oružanih snaga – samostalno ili u okviru kombinovanih (zajednička) dejstva na ratištu.

³³ Borbeno dejstva grupe partizanskih odreda u Srbiji u septembru, oktobru i novembru 1941. godine imala su, takođe, mnoge elemente operacije (jedinствено operativno područje, grupacija od 12 partizanskih odreda, ukupne jačine od oko 15.000 boraca, jedinstven operativni cilj, jedinstveno komandovanje i dr.), zbog čega nisu bez osnova mišljenja nekih učesnika NOR-a da je to, u stvari, prva partizanska operacija.

km. Uništene su sve stanice i oko 40 lokomotiva, veći dio specijalnih za brdski teren. Pored toga, bio je zauzet grad Konjic, Ostrožac i druga mjesta. Neprijatelj je bio potpuno iznenađen. U vozovima je bilo zarobljeno nekoliko stotina neprijateljskih vojnika”.³⁴

Analiza toka i rezultata oružane borbe 1941–1945. godine očigledno pokazuje da su se – od formiranja prvih brigada do završetka rata – svi najznačajniji operativno-strategijski planovi Vrhovnog štaba ostvarivali upravo putem operacija, odnosno da su operacije različitih sastava i grupacija oružanih snaga bile osnovni organizacioni oblik objedinjavanja i usmeravanja borbenih dejstava radi realizovanja tih zamisli i planova. Mada jugoslovenska vojna historiografija i teorija ratne veštine još uvek nisu sasvim tačno utvrdili koliko je i kakvih operacija izvedeno u narodnooslobodilačkom ratu, ono što je evidentno jeste činjenica da su one izvođene u kontinuitetu i u svim krajevima zemlje već od 1942. godine.³⁵

Posebno je indikativan podatak da je u toku 1943. i u prvoj polovini 1944. godine izveden veći broj odbrambenih operacija, što se objašnjava činjenicom da su upravo u tom periodu izvedene tri krupne neprijateljske ofanzive (četvrta, peta i šesta), što je prisililo snage Prvog hrvatskog korpusa, Prvog bosanskog korpusa, Operativne grupe divizija, Trećeg korpusa i drugih jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije na širokom prostoru južno od r. Save da prihvate odbrambena dejstva većih razmera, pa čak i nekoliko odbrambenih operacija. Međutim, u toj istoj 1944. godini, naročito u njenoj drugoj polovini, izvedeno je i najviše (18) napadnih operacija, što potvrđuje prethodno naznačenu tvrdnju da su upravo 1944. godine jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije izvodile krupne ofanzivne operacije radi oslobođenja pojedinih krajeva zemlje (Dalmacija, Hercegovina, Srbija, Makedonija, Kosovo i dr.), i u kojoj su stvorene bitne operativno-strategijske pretpostavke za prelazak u završnu ofanzivu za konačno oslobođenje zemlje.

Ti i neki drugi podaci o operacijama kao obliku borbenih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu indikativni su i zna-

³⁴ Tito, *Vojna djela*, knj. I, str. 474, 475.

³⁵ Prema nekim nepotpunim istraživanjima (M. Colić *Operacije i operativna dejstva u NOR-u*), u toku narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji su izvedene 53 značajnije operacije – 39 napadnih i 14 odbrambenih.

čajni kada se posmatraju i sa stanovništva analize Titovih pogleda na strategijski koncept narodnooslobodilačkog rata, odnosno njegove sposobnosti da oceni potrebu za prelazak na više (složenije) oblike izvođenja borbenih dejstava, i da, u skladu s tim, postepeno stvara uslove i pretpostavke (operativni sastavi i štabovi operativnog nivoa) za njihovo uspešno organizovanje i izvođenje. Broj izvedenih operacija u narodnooslobodilačkom ratu je i dokaz da se krupni strategijsko-operativni poduhvati mogu izvoditi i u uslovima izrazito nepovoljnog odnosa snaga, uz uslov da se raspolaže odgovarajućim oružanim snagama i stalnim slobodnim teritorijama.

U praksi narodnooslobodilačkog rata konstituisala su se dva osnovna modela operacije – partizanskog i frontalnog tipa. One se bitno razlikuju, ali u nekim fazama rata u velikoj meri i približavaju. Ono što im je zajedničko i što, u suštini, čini njihovo glavno svojstvo jeste *primena kombinovanja svih elemenata* (snage, sredstva, različiti oblici dejstva i dr.), i to ne u značenju prostog, mehaničkog spoja i zbira, već kao suštinski, *novi kvalitet*.

Operacija partizanskog tipa (partizanska operacija) razvijala se u onom periodu narodnooslobodilačkog rata kada je partizanski način ratovanja bio dominantan na svim nivoima vođenja oružane borbe. Njena osnovna obeležja bila su: izbegavanje direktnih frontalnih borbi većih razmera, udar na najslabija mesta u rasporedu protivnika, brzina dejstva, iznenađenje, brz manevar, jak početni udar, jednovremeno zahvatanje više objekata, i drugo. Znači, sve ono što je bilo karakteristično za partizanski način ratovanja. U završnom periodu rata, međutim, taj tip (vrsta) operacije poprimio je i mnoga obeležja klasičnog frontalnog ratovanja – ograničene operacijske zone, kombinovanje partizanskih i frontalnih oblika dejstva, primena klasičnih oblika manevra, veći uticaj vatrene podrške itd., pa se zato sa mnogo osnova može govoriti i o njihovoj sintezi na kvalitativno višem nivou.

Operacija frontalnog tipa (frontalna operacija) pojavila se već u središnjem periodu rata, ali se u punom značenju afirmisala tek u poslednjoj etapi završnog perioda, u okviru strategijske ofanzive za konačno oslobođenje zemlje (operacije 1, 2, 3. i 4. armije). Kao tipična frontalna operacija mogla bi se označiti, pre svega, sremsko-slavonska operacija (operacija

1. i 3. armije). Ostale operacije, a posebno operacije Druge i Četvrte armije južno od r. Save, iako su, u stvari, bile operacije frontalnog tipa, imaju i mnoga obeležja razvijenog modela partizanske, odnosno kombinovane operacije, posebno kada se radilo o međusobnom odnosu i uticaju dejstava na frontu i u pozadini neprijatelja, obliku operativnog manevra, mehanizmu izvođenja, i slično.

Pojava i razvoj ta dva tipa operacija u narodnooslobodilačkom ratu dokaz su, pre svega, izrazite fleksibilnosti, neprekidnog i kontinuiranog jačanja i razvoja oružanih snaga, prilagođavanja sistema rukovođenja i komandovanja novim uslovima ratovanja i vojne organizacije, relativno brzog stvaranja stabilne pozadine itd. Kao i svi drugi oblici i metodi vođenja borbenih dejstava, tako su i oba ta tipa operacija potvrdila svoju zavisnost i uslovljenost stepenom razvoja oružane borbe i oružanih snaga, odnosno uslovima u kojima se pripremaju i izvode. Pošto su se u središnjem i završnom periodu rata borbena dejstva na operativnom nivou izvodila u uslovima postojanja kontinuiranog fronta, pri čemu su snage koje su izvodile ta dejstva bile podeljene na dve celine (na frontu i iza fronta), neke operacije su dobile svojstva *kombinovanih operacija*, s tim što su aktivnosti jedinica u zahvatu fronta imale naglašena obeležja frontalnih dejstava, a snaga iza linije fronta – partizanskih dejstava.³⁶ Različiti uslovi u kojima su dejstvovali opredeljivali su i različite načine obavljanja borbenih zadataka, primenu različitih oblika manevra, različiti nivo vatrene podrške, i drugo.

Strategijsko-operativna situacija na području izvođenja operacije, položaj snaga koje se angažuju, karakteristike prostora i objekata dejstva i mnogi drugi činioci uticali su na pojavu određenih specifičnosti u sadržaju i fizionimiji napadnih i odbrambenih operacija, po kojima su se one međusobno razlikovale. Kao posebni modeli napadnih operacija razvile su se i afirmisale: (1) napadne operacije na širokom operativnom prostoru; (2) napadne operacije na gradove, i (3) napadne operacije na deo kontinuiranog fronta, a kao posebni modeli odbrambenih operacija: (1) odbrambene operacije na širokom

³⁶ Dejstva jedinica 8. korpusa za oslobodenje Dalmacije od 6. septembra do 18. novembra 1944. godine imala su karakteristike kombinovanih operacija, jer je 9. divizija najčešće dejstvovala iz linije fronta.

operativnom području, i (2) odbrambene operacije u okruženju.

Kao *napadne operacije na širokom operativnom prostoru* mogu se označiti operacije koje su se izvodile u zonama čije razmere nisu bile prostorno strogo ograničene i u kojima neprijatelj nije organizovao celovit i fortifikacijski uređen sistem odbrane, niti efikasan sistem kontrole teritorije. Svoje snage neprijatelj je obično držao u velikom broju manjih i međusobno nepovezanih garnizona i uporišta, tako da je, praktično, veći deo prostora ostajao izvan njegove kontrole, osim u situaciji kada je preduzimao opsežnije ofanzivne akcije. Drugim rečima, to su bile sve one operacije koje su jedinice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije izvodile radi stvaranja ili proširenja slobodne teritorije, odnosno definitivnog oslobođenja pojedinih krajeva (napadne operacije grupe brigada 1942. godine, napadne operacije strategijske grupacije pri prodoru u Srbiju, napadne operacije za oslobođenje Dalmacije, Makedonije i dr.).

Ta vrsta operacija bila je specifična ne samo po ciljevima koje je trebalo da realizuju i po izboru objekata napada već i po načinu upotrebe snaga, karakteristikama operativnog manevra, stepena angažovanja jedinica i drugim svojstvima, zbog čega se s pravom svrstavaju u posebnu grupu napadnih operacija jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Kao *napadne operacije na gradove* mogu se označiti operacije u kojima je osnovni objekat napada bio veći grad (Bihać, Banja Luka, Tuzla, Knin, Travnik, Niš, Beograd, Sarajevo, Karlovac i dr.), odnosno u kojima su glavne snage angažovane za direktni napad na grad, a manje (pomoćne) za razbijanje uporišta šire spoljne odbrane, demonstrativna dejstva i slične zadatke. Posebnu su kategoriju činile one operacije – na primer, ličko-primorska i riječko-tršćanska – u kojima su kombinovana dejstva kopnenih i pomorskih snaga, i sticana dragocena iskustva iz domena operativno-taktičkog sadejstva i načina rešavanja problema pozadinskog obezbeđenja u uslovima dejstva na primorskom krilu.

U grupu *napadnih operacija u zahvatu kontinuiranog fronta* mogu se svrstati sve operacije koje je Jugoslovenska armija izvela u okviru strategijske ofanzive za konačno oslobođenje zemlje, a posebno operacije Prve i Treće armije u Sremu

i Slavoniji aprila 1945. godine. Zbog uslova u kojima su pripremane i izvedene (kontinuiran i fortifikacijski uređen front, oslonac na stabilnu pozadinu, jača artiljerijska i avijacijska vatrena podrška i dr.), te operacije su se bitno razlikovale od dotadašnjih i u velikoj meri su se približavale frontalnim operacijama drugog svetskog rata.

Odbrambene operacije u narodnooslobodilačkom ratu, isto kao i napadne, izvodile su se u različitim prostornim, vremenskim, borbenim i drugim uslovima, a to je bitno opredeljivalo njihov cilj, način upotrebe snaga, sadržaj i mehanizam izvođenja. Na osnovu tih kriterijuma, mogu se identifikovati dva modela te vrste operacija: (1) na širokom operativnom prostoru, i (2) u okruženju.

Odbrambenim operacijama na širokom operativnom prostoru označavaju se operacije koje su se izvodile u zonama bez čvrsto fiksiranih granica i koje su, upravo zbog toga, omogućavale veću slobodu dejstva, širi izbor položaja i objekata za odbranu i primenu različitih oblika manevara. Tipični primeri te vrste operacija jesu dejstva Prvog hrvatskog i Prvog bosanskog korpusa u toku četvrte neprijateljske ofanzive, januara i februara 1943. godine, na prostoru Like, Korduna, Banije i Bosanske krajine.

Za razliku od prethodnih, *odbrambene operacije u okruženju* su izvođene u uslovima operativnog, a ponekad i taktičkog okruženja, na ograničenom prostoru i u izrazito nepovoljnim borbenim uslovima. Nastale su kao posledica nepovoljnog razvoja prethodnih dejstava, kada je neprijatelj u toku izvođenja svojih ofanzivnih operacija uspevao da određenim snagama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije ograniči manevarski prostor, zauzme dominantne objekte i položaje, i prisili ih da se brane u okruženju. Tipičan primer su operacije Operativne grupe divizija u toku pete neprijateljske ofanzive u Hercegovini i Crnoj Gori, od 15. maja do 15. juna 1943. godine.

Ako se analiziraju sve vrste i kategorije napadnih i odbrambenih operacija u narodnooslobodilačkom ratu, može se izvesti zaključak da su njihova pojava, vreme izvođenja i značaj bili direktno opredeljeni različitim uslovima u kojima su izvođena borbena dejstva u pojedinim periodima rata i na pojedinim delovima jugoslovenskog prostora. Konkretno, stra-

tegijski koncept o stvaranju i širenju slobodnih teritorija i postepenom oslobađanju pojedinih krajeva, uključujući i veće gradove kao njihove centre, neminovno je uslovio pojavu napadnih operacija koje su izvođene radi oslobađanja određenih teritorija i regija, ali i odbrambenih operacija čiji je cilj bio odbrana tog prostora.

U pogledu načina objedinjavanja snaga koje su učestvovala u izvođenju operacija, svaka etapa u razvoju oružane borbe imala je specifična obeležja. Polazeći od tog kriterijuma, mogu se identifikovati četiri modela operacija: (1) operacije grupe brigada; (2) operacije korpusa, odnosno grupa divizija; (3) operacije armija, i (4) operacije grupa armija.

Operacija grupe brigada bila je sve do formiranja divizija i korpusa, a u nekim područjima i kasnije, osnovni model objedinjavanja snaga za izvođenje borbenih dejstava širih razmera i za ostvarivanje operativnih i operativno-strategijskih ciljeva. Prva takva grupacija – jačine četiri brigade (1. i 2. proleterska, 3. sandžačka i 4. crnogorska), pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, dejstvovala je kao samostalna operativno-strategijska grupa skoro pet meseci, od juna do novembra 1942. godine, i za to vreme izvela je pet značajnih operacija.

Formiranje operativnih grupa brigadnog sastava, kao forma objedinjavanja snaga za obavljanje pojedinih operativnih zadataka, korišćeno je i posle formiranja korpusa i divizija, posebno u situacijama kad nije bilo moguće ili racionalno angažovanje kompletnih divizija. Tipičan primer je formiranje Drinske operativne grupe, u toku pete neprijateljske ofanzive, i Operativne grupe „Krivaja” u vreme prodora Operativne grupe divizija u istočnu Bosnu.³⁷

Operacije korpusa, odnosno grupe divizija pojavljuju se i afirmišu ne samo kao razvijeniji model u odnosu na operacije grupe brigada već i kao najtrajniji i najznačajniji oblik objedinjavanja snaga radi izvođenja operativnih i strategijskih dej-

³⁷ Titovom naredbom od 10. maja 1943. formirana je Drinska operativna grupa, u čiji sastav su ušle 2. proleterska, Majevička i 6. istočnobosanska brigada, sa zadatkom da spreče prodor neprijatelja sa leve strane Drine ka Sandžaku i slobodnoj teritoriji na prostoru Čajniče, Celebić, Šćepan-Polje. Titovom naredbom od 7. januara 1943. formirana je Operativna grupa „Krivaja”, u čiji sastav su ušle 4. proleterska, 1. dalmatinska i delovi 5. crnogorske brigade, sa zadatkom da razvija intenzivna napadna dejstva na prostoru r. Bosna – Ozren-planina – Konjuh-planina – Zvijezda-planina – Klek-planina.

stava u narodnooslobodilačkom ratu.³⁸ Takvu ocenu Tito je dao u članku „Stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije”, naglašavajući da su „stvaranjem narodne vojske *stvoreni svi preduslovi za operacije većeg stila*, i za još snažnije udarce protiv okupatora i njegovih ustaških i četničkih slugu”.

Međutim, i nakon formiranja divizija i korpusa, krajem 1942. godine, Tito je pod svojom neposrednom komandom zadržao posebnu grupaciju od tri divizije (1. i 2. proleterska i 3. udarna), kao samostalnu operativno-strategijsku udarnu snagu, koja je u tom svojstvu postojala skoro godinu dana, do formiranja Prvog proleterskog i Drugog udarnog korpusa. Donošenje odluke o zadržavanju grupe divizija pod neposrednom komandom proizilazilo je iz Titove procene, kao vrhovnog komandanta, da uvek mora imati na raspolaganju dovoljno jaku i pokretljivu grupaciju kojom može brzo intervenirati na bilo kojem delu ratišta, tim pre što su prvi korpusi tek bili formirani i što su zbog svoje dvojne funkcije (operativne i teritorijalne) bili čvršće vezani za matičnu teritoriju. Tek nakon formiranja Prvog proleterskog, Drugog udarnog i Dvanaestog korpusa – koji nisu imali strogo utvrđenu matičnu teritoriju – stvoreni su i uslovi za njihovo brzo angažovanje u skladu sa određenim planovima Vrhovnog štaba. Time je prestala potreba za postojanjem Operativne grupe divizija kao samostalne grupacije.

Razvoj događaja, naročito u toku četvrtе i pete neprijateljske ofanzive, potvrdio je ne samo opravdanost već i daleko-sežni značaj te Titove odluke, jer je upravo zahvaljujući činjenici što je pod njegovom neposrednom komandom bila tako jaka i manevarski sposobna grupacija (u čiji sastav su nešto kasnije uključene i jedinice 7. banijske i 9. dalmatinske divizije, kao i 6. istočnobosanska i majevička brigada) – bilo moguće razrešavati teške i složene probleme koji su nastali u toku tih ofanziva, ali isto tako izvesti i nekoliko uspešnih operacija: prodor u dolinu Rame i Neretve, odbranu u dolini Neretve, prodor u istočnu Hercegovinu, zatim prodor u istočnu Bosnu itd.

Operativne grupe divizijskog sastava formirane su posle ukidanja korpusa, posebno u situacijama kada je radi obavlja-

³⁸ Prema nepotpunim podacima, od ukupno 53 značajne operacije izvedene u toku rata, korpusi i grupe divizija izvele su 32, ili 60 odsto.

nja određenih operativnih zadataka bilo neophodno, za kraće ili duže vreme, objediniti dejstvo nekoliko divizija.³⁹ Operativnim grupama divizijskog sastava komandovali su, obično, privremeno formirani štabovi (Karlovačka grupa divizija), ali su primenjivana i druga rešenja: određeno je nekoliko starešina iz Štaba armije sa zadatkom da objedinjuju i komanduju celom grupacijom (Unska operativna grupa), ili je štab jedne od divizija imao i funkciju komande grupe (Štab 5. krajiške divizije u udarnoj grupi divizija za prodor u Srbiju).

Armijske operacije, odnosno operacije grupe korpusa, bez obzira na određene razlike u vremenu nastanka, sistemu rukovođenja i komandovanja i nekim drugim elementima, mogu se tretirati kao specifičan model objedinjavanja snaga, ali i kao najsloženiji i najviši oblik borbenih dejstava jedinica Narodnooslobodilačke vojske u narodnooslobodilačkom ratu.

Operacije grupe korpusa pojavile su se pre armijske operacije, jer su i korpusi počeli da se formiraju dve godine pre armija.⁴⁰ Međutim, nakon formiranja armija, armijske operacije su postale osnovni model izvođenja borbenih dejstava na operativnom i strategijskom nivou, što je bilo sasvim u skladu sa dostignutim stepenom razvoja i organizacijskom strukturom oružanih snaga u tom pogledu, kao i konkretnom operativno-strategijskom situacijom na jugoslovenskom ratištu.

Sremsko-slavonska operacija, koju su u vremenu od 3. do 27. aprila 1945. izvele jedinice Prve i Treće armije, mogla bi se označiti kao *operacija grupe armija*, bez obzira na to što u organizacijskoj strukturi oružanih snaga u tom periodu nije postojala grupa armija ili slična strategijska formacija. Osnovni činiooci koji njihovim dejstvima daju obeležja operacije grupe armija bili su: jačina angažovanih snaga – 17 divizija, sa oko

³⁹ U toku izvođenja ofanzive za konačno oslobođenje zemlje formirane su u okviru 1. armije tri operativne grupe divizijskog sastava – severna, bosutska i južna; u sastavu 4. armije Riječka i Tršćanska operativna grupa; a u sastavu 2. armije – Karlovačka i Unska operativna grupa.

⁴⁰ Kao prva operacija grupe korpusa može se označiti drvarska operacija (25. maj – 5. jun 1944), u kojoj su bili angažovani 1. proleterski korpus (1. i 6. divizija), 5. korpus (4. 10. i 39. divizija) i deo snaga 8. korpusa (9. divizija), a čija je dejstva neposredno usmeravao Tito kao vrhovni komandant. Strategijski prodor u Srbiju, u drugoj polovini 1944. godine, izvela je takođe grupa korpusa (Prvi proleterski, 12. udarni i Operativna grupa divizija), a isto tako sarajevsku operaciju (23. mart – 12. april 1945). Kao operacija grupe korpusa može se tretirati i beogradska operacija, koju je izvela 1. armijska grupa (1. proleterska i 12. korpus) i 14. mehanizovani korpus Crvene armije.

18.000 boraca; jedinstven operacijski prostor (međurečje Drava – Sava); jedinstveni cilj (proboj sremskog fronta i razbijanje neprijateljske grupacije na području Srema i Slavonije); jedinstveno komandovanje (Generalštab JA) i, što je posebno značajno – najtešnja međusobna povezanost dejstava svih snaga od početka do završetka operacije.

*

Sve navedeno o operacijama kao obliku borbenih dejstava u narodnooslobodilačkom ratu upućuje na dva zaključka: 1) da su se operacije pojavile veoma rano (već početkom 1942. godine) i da su u daljem toku rata, sve do završene ofanzive za konačno oslobođenje zemlje, bile *osnovni način* za realizovanje svih značajnijih operativno-strategijskih zamisli i planova, i 2) da su po svojim vojno-tehnološkim, organizacionim i drugim karakteristikama činile specifičnu i autentičnu pojavu u drugom svetskom ratu u odnosu na klasične operacije. Titov neposredan doprinos afirmaciji i uobličavanju te kategorije ratne veštine sastojao se upravo u tome što je: 1) inicirao pojavu i afirmaciju dve vrste i dva modela operacija – partizanskog i kombinovanog tipa, što do tada nije bilo zabeleženo ni u jednom oslobodilačkom i revolucionarnom ratu; 2) što je višestruko proširio dijapazon operacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije sa stanovišta najznačajnijih kvantitativnih i organizacionih pokazatelja (jačina, snage, prostor, vreme, oblici objedinjavanja snaga i dr.) – od operacije grupe brigada do operacije grupe armija, i 3) što je, uporedo sa planiranjem operacija formacijskih jedinica (korpusi i armije), inicirao i podsticao i operacije privremenih operativno-strategijskih sastava i grupacija brigadnog, divizijskog i korpusnog nivoa, posebno u situacijama kada se postojećim formacijskim jedinicama nisu mogli uspešno da reše operativno-strategijski problemi koje je razvoj događaja nametao.

Masovne borbe, bojevi i druga dejstva taktičkih i lokalnih razmera imali su veoma široku primenu tokom celog rata, i u svom ukupnom efektu – strategijski značaj. Za razliku od operacija, koje su uvek bile zaokružena i prepoznatljiva celina, sa manje–više precizno određenim kvantitativnim pokazate-

ljima (snage, prostor, vreme i dr.), široka i masovna borbena dejstva to nisu bila ni po vremenu ni po prostoru, a ni po snagama angažovanim za njihovo izvođenje. Planirali su ih, organizovali i usmeravali svi štabovi taktičkog i operativnog nivoa, u svim periodima rata i u svim krajevima zemlje.

Pošto su korpusi, kao operativni sastavi, najduže egzistirali u organizacijskoj strukturi oružanih snaga i, po pravilu, bili čvrsto vezani za određenu teritoriju, njihovi štabovi su bili organizatori ne samo brojnih i veoma značajnih operacija već i ukupnih dejstava na svojim područjima. Operativni značaj tih dejstava bio je rezultat ostvarenih uspeha i posledica koje su iz toga proizilazile, čija su obeležja bila sledeća: (1) gubici koji su nanošeni neprijatelju i njegovo vezivanje za uporišta i garnizone; (2) stvaranje, kontrinuirano širenje i odbrana slobodnih teritorija, uključujući i gradove, njihovo uređenje i obezbeđenje uslova za funkcionisanje organa narodne vlasti i vojnopozadinskih institucija i jedinica; (3) mobilizacija novih boraca, te popuna i formiranje novih jedinica, i (4) obezbeđenje stabilne pozadine jedinicama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za pripremu i izvođenje operacija, pohoda i drugih strategijsko-operativnih radnji i aktivnosti.

Svođenjem karakteristika širokih borbenih dejstava na zajedničke pokazatelje i kompariranjem sa operacijama, može se reći: (1) da su ta dejstva po vremenu i mestu izvođenja bila decentralizovana i međusobno nepovezana, iako su, najčešće, proizilazila iz šireg operativnog plana; (2) da su objekti dejstva po svojim osnovnim obeležjima i značaju bili različiti, i (3) da su prilikom izvođenja borbenih dejstava primenjivani različiti borbeni postupci i različit stepen upornosti u obavljanju zadataka.

Oblici borbenih dejstava na taktičkom nivou bili su zapravo oni elementarni i primarni organizacioni okviri preko kojih su se ispoljavali širina i kontinuitet oružane borbe i realizovale sve operativne i strategijske zamisli. Drugim rečima, bili su osnova na kojoj su izrasli svi viši i složeniji oblici, pre svega napadne i odbrambene operacije, pa se stoga sve pojedinačne borbe i bojevi istovremeno tretiraju i kao konstitutivni elementi operacija.

U organizacionom pogledu, borbena dejstva na taktičkom nivou bila su determinisana veličinom jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije koja ih je izvodila, a s druge strane – ostvarenim učinkom i njegovim uticajem na razvoj borbene situacije na širem prostoru. Polazeći od prvog kriterijuma, mogu se identifikovati taktička dejstva različitih razmera – od najmanjih borbenih sastava (vod i četa) do nivoa brigada i divizija, a primenom drugog kriterijuma – ostvareni učinak – sva taktička dejstva jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije razvrstavaju se u dve kategorije: (1) manje borbene akcije i (2) bojeve taktičkih jedinica.

Manje borbene akcije bile su, u suštini, elementarni oblici borbenih dejstava za koje se ne mogu utvrditi određeni, a pogotovo stabilniji kvantitativno-kvalitativni pokazatelji: snage, prostor, vreme, učinak i drugo. Izvodile su ih grupe boraca, odeljenja, vodovi i čete, najčešće samostalno i nezavisno od širih operativno-taktičkih zamisli i planova. U određenim slučajevima, međutim, takav karakter su imala i dejstva pojedinih bataljona i odreda, pa čak i brigada, posebno u situacijama kada nisu postojali uslovi za izvođenje složenijih bojeva i operacija.

Polazeći od procene da su male borbene akcije najefikasniji metod održavanja stalnog kontakta sa neprijateljem, a istovremeno i najpogodniji način sticanja borbenih iskustava, Tito im je pridavao izuzetan značaj, pa je u svojim naređenjima i uputstvima neprekidno upozoravao ne samo na potrebu već i na način njihovog izvođenja. U tom smislu je karakteristična njegova ocena u pismu Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru, Sandžak i Boku, iz novembra 1941. godine: „S obzirom na činjenice koje smo izložili, jasno je da je pogrešno vaše suprotstavljanje krupnih akcija narodnog ustanka sitnim akcijama, za koje vi kažete da rasparčavaju snage. *Male akcije u partizanskom ratu vode krupnim*, jer one postepeno mobiliziraju sve veće mase. *Male akcije uče ljude ratovanju* (podvukao J.N.) i to znanje je najbolja garancija da se partizanski odredi neće raspasti u slučaju ako krupna akcija ne uspije”.⁴¹

Jedinice Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije izvodile su svoje borbene akcije u obliku

⁴¹ Tito, *Vojna djela*, knj. I, str. 86.

zaseda, prepada, ispada, diverzija, te demonstrativnih i sličnih dejstava, a zajedničko im je bilo to što su bile prostorno ograničene i što su trajale samo kratko. Izuzetak su bile akcije čišćenja određene teritorije, odnosno likvidacije manjih uporišta, koje su izvodile najčešće pojedine brigade, a koje su trajale znatno duže, jer su, pored vojnih, bile usmerene i na razrešavanje političkih, ekonomskih i drugih zadataka.

Za razliku od borbenih akcija, *bojevi taktičkih jedinica* imali su sva obeležja složenih, čvrsto fiksiranih i koherentnih borbenih dejstava, kako u pogledu osnovnih kvantitativnih parametara (prostor, vreme, snage i dr.), tako i s obzirom na cilj i način izvođenja, a posebno po najtešnjoj međusobnoj povezanosti i visokom stepenu koordiniranosti svih jedinica za sve vreme trajanja. Kao složeniji oblik borbenih dejstava afirmišu se tek sa pojavom brigada i divizija, jer su tek tada stvorene bitne pretpostavke za njihovo organizovano izvođenje.

U ukupnom broju izvedenih bojeva u narodnooslobodilačkom ratu daleko najmasovniji i najčešće izvođeni bili su napadni bojevi, što je i logično – napad je bio glavni vid dejstava svih jedinica i suštinsko obeležje partizanske strategije i taktike. I napadni i odbrambeni bojevi na kopnu izvođeni su na dva načina – kao „čisti” bojevi u svom primarnom obliku, ili u vidu diverzantskih, susretnih, protivdesantnih i bojeva u okruženju, tj. kao specifična borbena dejstva. Osim na kopnenom delu ratišta, različiti bojevi su izvođeni i na moru, među kojima su pomorskodesantni imali najznačajniju ulogu.

*

Iskustva stečena u narodnooslobodilačkom ratu u primeni pojedinih oblika borbenih dejstava na strategijskom, operativnom i taktičkom nivou bila su polazna osnova i u izgradnji savremene jugoslovenske teorije ratne veštine. Posebno su vrednovana ona iskustva i saznanja koja su se odnosila na način pripremanja i izvođenja operacija, kao i borbena dejstva na privremeno zaposednutoj teritoriji. Sve je to ugrađeno u normativna i teorijska dokumenta, a najpotpunije u *Strategiju*

oružane borbe iz 1976. godine (koju je Tito potpisao) i *Strategiju oružane borbe* iz 1983. godine. U oba ta dokumenta su ugrađena brojna iskustva koja su u narodnooslobodilačkom ratu stečena u svim domenima ratne veštine, naročito ona koja se odnose na operacije u kombinovanom i partizanskom obliku oružane borbe, odnosno operacije koje bi se izvodile na privremeno zaposednutoj teritoriji. Na sličan način je ugrađeno i značajno iskustvo iz narodnooslobodilačkog rata da će se borbena dejstva u opštenarodnom odbrambenom ratu izvoditi ne samo putem bojeva i operacija već i primenom samostalnih i masovnih borbenih akcija različitog nivoa na određenom prostoru, preko kojih će se ostvarivati zadaci taktičkog, operativnog, a nekad i strategijskog značaja.

Transformacija oružanih snaga pri prelasku iz kombinovanog u partizanski oblik oružane borbe

Pukovnik *STEVAN STOJANOVIĆ*

U članku se razmatraju: pojam, sadržaj i vrste transformacije oružanih snaga, doktrinarni stavovi o transformaciji oružanih snaga uopšte, a naročito pri prelasku iz jednog u drugi oblik oružane borbe, pretpostavke za uspešno izvođenje transformacije i dr. Autor na polemičan način argumentovano analizira postojeće doktrinarnе stavove o ovom problemu i daje sopstvena konkretna rešenja.

Iako se prvenstveno odnosi na oružane snage, transformaciju treba analizirati šire i kompleksnije. Pri tome treba imati u vidu da je transformacija oružanih snaga uslov za transformaciju oblika oružane borbe, a to znači i oblika i vidova borbenih dejstava, sadržaja i načina njihovog izvođenja, mera za njihovo obezbeđenje i sl. Pored toga, ona je polazište za preobražaj i prilagodavanje drugih subjekata i snaga sistema ONO i DSZ i svih njihovih aktivnosti, usklađenih sa specifičnostima pripremanja i izvođenja borbenih dejstava na prelazu iz kombinovanog u partizanski oblik oružane borbe.

PRISTUP PROBLEMU

U teorijskim radovima i praktičnim aktivnostima komandi, štabova i jedinica Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane često se pominje pojam transformacije oružanih snaga. Pri tome se, uglavnom, misli na menjanje organizaciono-formacijskog sastava i prilagodavanje načina dejstava dela ili oružanih snaga u celini i njihov prelaz ili jednog u drugi oblik oružane borbe. Postoje, međutim, i drugačija mišljenja o tom pojmu, a time i različite interpretacije unutrašnjeg bića transformacije.

Osim toga, ta važna, stalna i prateća pojava oružane borbe i svih dosadašnjih ratova i dalje se apstrahuje, umesto

da se naučnim promišljanjem istraži njen, za sada, nedovoljno poznat, složeni i, iznad svega, značajni sadržaj. U nas je, međutim, praksa da se pri izradi doktrinarnih, nastavno-obrazovnih i drugih vojnih materijala izmišljaju pojedini pojmovi ili da se preuzimaju iz drugih naučnih oblasti i bez veće potrebe, inkorporiraju u vojnostručnu tematiku. Nakon toga nastaju problemi, jer iza olako preuzetih pojmova nema određenih sadržaja kojima bi se oni potpuno objasnili i čime bi se opravdala nužnost njihovog korišćenja u teoriji i praksi ratne veštine. Zbog toga je potrebna izvesna opreznost pri izboru ili preuzimanju takvih i sličnih izraza da bi njihovo korišćenje imalo svrsishodnost.¹

Za potpuno, jasno i precizno određenje i poimanje transformacije oružanih snaga neophodno je da naš starešinski sastav ima jedinstvenu predstavu o izvesnim pitanjima ratne veštine bez kojih se, i izvan kojih, transformacija ne može shvatiti, ni potpuno objasniti. Radi se o poznavanju organizacijsko-formacijske strukture stranih i naših oružanih snaga, njihovih realnih borbenih vrednosti i objektivnih mogućnosti, načina izvođenja borbenih dejstava, postojanja raznih oblika oružane borbe i njihovih sadržaja, obučenosti za prilagođavanje ili preobražaj organizacijsko-formacijske strukture zahtevima oružane borbe, i slično. Zbog toga je neophodno stalno praćenje i poznavanje doktrina potencijalnih agresora i njihovih promena, kao i poznavanje doktrine opštenarodne odbrane, odnosno vojne doktrine vlastite zemlje. Takva tvrdnja se nameće stoga što mnogi autori u raznim vojnostručnim glasilima navode i zastupaju specifična, često subjektivna, a neretko i neargumentovana mišljenja o nekim elementarnim problemima naše, pa i strane ratne veštine. Sve to stvara dileme koje nedvosmisleno ukazuju na činjenicu da za neka značajna pitanja iz ratne veštine još uvek nemamo odgovarajuća rešenja.

U vezi sa pojmom transformacija naših oružanih snaga mogu se postaviti sasvim konkretna pitanja, kao što su: pojam i vrste transformacije oružanih snaga; doktrinarni stavovi o transformaciji oružanih snaga uopšte, a osobito pri prelasku

¹ Pored transformacije oružanih snaga, u grupi sličnih pojmova su specijalni rat i druge vrste ratova, zahvat fronta, sadržaj borbenih dejstava i oružane borbe, početni period rata, dostignuća u razvoju predmeta ratne veštine, borbeno dejstva u privremeno zaposednutim gradovima, valjanost pojmovnog određena Teritorijalne odbrane itd.

iz jednog u drugi oblik oružane borbe; pretpostavke za uspešno izvođenje transformacije, sadržaj transformacije oružanih snaga i subjekata sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u drugim oblastima društvenog života, i slično. To su, ujedno, i problemi čijim se razmatranjem može ukazati samo na neke značajne aspekte izvođenja transformacije oružanih snaga u složenim ratnim uslovima, a uporedo sa tim i promeni oblika oružane borbe.

Totalni rat koji će se voditi svim raspoloživim ljudskim i materijalnim potencijalima, u kojem će biti upotrebljeno naoružanje visoke tehnologije i ogromne razorne moći, uslovljava izvođenje transformacije u sferi oružane borbe na svim njenim nivoima i u svim periodima opštenarodnog odbrambenog rata.

Fizionomija savremenih, pre svega iznenadnih agresija, dinamična, brza, energična i drska borbena dejstva nosilaca ofanzivne moći agresora izazivaju nagle, pa čak i trenutne promene uslova u kojima se izvode sve vrste borbenih dejstava. Trajanje pojedinih oblika i vidova borbenih dejstava u takvim uslovima drastično se smanjuje sa nekoliko nedelje ili dana, čak na nekoliko časova. Efekti takvih borbenih dejstava, nezavisno od njihovog trajanja, znatno se povećavaju. Gubici u ljudstvu i tehničkim sredstvima, a naročito borbenim enormno su visoki, tako da se postavlja pitanje mogućnosti pravovremene popune jedinica ljudstvom, ali i tehničkim sredstvima. Sve to usložava funkcionisanje kompletnog pozadinskog obezbeđenja, jer ubojna moć savremenih borbenih sistema je takva da se za nekoliko časova izbacuju iz borbe kompletne združene taktičke jedinice.²

Ne opisujući tok i rezultate, odnosno posledice pojedinih oblika borbenih dejstava, može se konstatovati da je transformacija oružanih snaga prateća i dvostrana ratna pojava, pa je stoga sastavni deo sadržaja i toka oružane borbe, kao i rata u celini.

Nužnost transformacije oružanih snaga ogleda se u potrebi za promenom prethodnih ili postojećih oblika vojnog organizovanja koji više ne odgovaraju određenim strategijsko-operativnim uslovima, pa se moraju zameniti drugačijim formama

² „Najveće gubitke u tenkovima Izraelci su imali pri odbrani Bar Lev – linije u toku izvođenja protivnapada na sektoru 2.A, kada je 190. oklopna brigada u celini uništena, *Četvrti arapsko-izraelski sukob*, 1974, str. 77.

vojnog organizovanja, koji su u stanju da realizuju borbene aktivnosti koje odgovaraju novonastaloj situaciji i kojima se sa sigurnošću mogu ostvariti planirani ciljevi oružane borbe.

Uzroke transformaciji, ne samo oružanih snaga već i drugih subjekata sistema ONO i DSZ i njihovih delatnosti u ONOR-u i oružanoj borbi treba tražiti u neminovnoj varijabilnosti borbenih i drugih uslova na ratištu, vojištu, prostoru, pravcu, pojasu, zoni, položaju ili rejonu. Reč je o sasvim konkretnim promenama u sastavu i načinu rada komandi, štabova i jedinica JNA i TO, kao i menjanju načina njihovog angažovanja u borbenim dejstvima (oružanoj borbi, odnosno u pripremi i izvođenju dejstava i drugih borbenih postupaka).

Brzina u predviđanju, proceni i menjanju i prilagođavanju postojećeg stanja novim uslovima u konkretnoj situaciji ukazuje na stepen obučenosti komandi, štabova i jedinica oružanih snaga da u najsloženijim ratnim uslovima nađu najjednostavnija borbena rešenja.

Ovim radom želimo da ukažemo na praznine koje postoje u našoj doktrinarnoj i drugoj literaturi o problemu transformacije. Pri tom, nemamo pretenzija da kompleksnije razmotrimo tu značajnu ratnu pojavu, već da ukažemo na neke značajne probleme vezane za njeno izvođenje i da podstaknemo i druge autore na kritičko promišljanje te problematike.

POJAM TRANSFORMACIJE

U vojnim rečnicima, Vojnom leksikonu i enciklopedijama nema ni reči o transformaciji oružanih snaga, niti se taj izraz u njima pominje po bilo kom drugom osnovu. Međutim, sledeći etimološko značenje pojma, transformacija znači: pretvaranje, preobražavanje, preinačavanje, preobličavanje... nečega što već postoji u nešto drugo, novo, pri čemu se potonje razlikuje od prethodnog.³

Pojmu transformacija ponajviše odgovara termin pretvaranje, odnosno promena, preobražaj, reorganizacija ili prilagođavanje oružanih snaga ili njenih delova strategijsko-operativ-

³ M. Vujaklija: *Rečnik stranih reči i izraza*, „Prosveta”, Beograd, 1970. str. 965.

nim ili taktičkim uslovima na sasvim konkretnom prostoru i u određenom vremenu.

Bez obzira na mogućnost upotrebe različitih termina, za transformaciju oružanih snaga se može reći da svako menjanje postojeće ili standardne vojne organizacije, kao i jednovremeno menjanje i prelaženje složenih vojnih, prvenstveno, borbenih aktivnosti iz jednog u drugi kvalitet i kvantitet, čini njenu suštinu ili bit prilagođavanja vojne organizacije i njenih borbenih aktivnosti konkretnim strategijsko-operativnim uslovima.

Umesto šireg definisanja, uže pojmovno određenje označava uslovljenu promenu i prilagođavanje postojećih oblika vojne organizacije i jednovremeno menjanje borbenih aktivnosti i postupaka, te njihovo usklađivanje sa konkretnom ratnom (borbenom) situacijom.

Prethodno razmatranje ukazuje na zaključak da se transformacija podjednako odnosi na celokupnu strukturu oružanih snaga, čiji će obim i intenzitet biti ekvivalentan složenosti borbenih uslova. Svako neuvažavanje novonastalih konkretnih uslova, promenjenih našom voljom ili silom nametnutih dejstava protivničke strane, označava tvrdoglavo sprovođenje početnih direktiva ili odluka i izlaganje jedinica brojnim iznenađenjima, a pre svega velikim gubicima. S druge strane, to znači da se efikasnim transformisanjem oružanih snaga i njihovih aktivnosti uspešno realizuju sadržaji pojedinih oblika oružane borbe, odnosno borbenih dejstava i efikasno ostvaruju ciljevi oružane borbe i ONOR-a. Budući da su oružane snage raspoređene na teritoriji cele zemlje, a u ratu razvijene prema planovima upotrebe na ratištu (vojištima), i da se pri obavljanju najvažnijih zadataka oslanjaju na postojeće ljudske i materijalne kapacitete društva, opravdano se postavlja pitanje da li pojam transformacije i njenu sadržinu treba vezivati samo za oružane snage i njihove mirnodopske i ratne aktivnosti. Pitanje se, u stvari, svodi na problem da li se transformacija oružanih snaga može uspešno izvesti, a to znači i razumeti, bez sličnih aktivnosti kod drugih subjekata u ostalim oblastima društvenog života. To je posebno značajno i zato što su učesnici ONOR-a izvan oružanih snaga organizatori neoružanog suprotstavljanja agresiji, odnosno stvaraoči uslova za izvođenje drugih oblika borbe i opštenarodnog otpora. Stoga

je normalno da, osim oružanih snaga, jasnu viziju svoga prilagođavanja treba da imaju i svi drugi subjekti sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

DOKTRINARNI STAVOVI O TRANSFORMACIJI ORUŽANIH SNAGA PRI PRELASKU IZ KOMBINOVANOG U PARTIZANSKI OBLIK ORUŽANE BORBE

Principi, pravila ili uputstva o transformaciji oružanih snaga ili njihovih delova mogu se izvesti na osnovu analize ratnih iskustava i predviđanja toka i sadržaja oružane borbe, kao i tumačenja savremenih doktrinarnih odredaba o načinu eventualne upotrebe zaraćenih strana. To znači da se o našim opredeljenjima o transformaciji oružanih snaga u naslovljenim i drugim uslovima može govoriti tek na osnovu valjane teorije i verifikovane mirnodopske vežbovne, a osobito ratne prakse.

Postojeće teoretske odredbe o transformaciji su još uvek skromne, nedovoljno konkretne i sređene. Na drugoj strani, o njoj imamo bogatu ratnu faktografiju, kako u domaćim, tako i u stranim izvorima, čijim se analitičko-kritičkim proučavanjem mogu izvesti korisne pouke.⁴

U *Strategiji oružane borbe* (str. 105–106) nalazi se sledeći stav: „Kopnena vojska treba da održi što veći deo kompaktne slobodne teritorije i više kompaktnih slobodnih teritorija na privremeno zasednutoj teritoriji. U slučaju većeg narušavanja kompaktnosti teritorija SFRJ, kopnena vojska postepeno prilagođava svoju organizaciju, oblike oružane borbe i načine izvođenja borbenih dejstava u promenjenim uslovima. U svim uslovima ona mora očuvati borbenu i manevarsku sposobnost za nanošenje snažnih udara snagama agresora na celoj jugoslovenskoj teritoriji”.

U odnosu na prethodni stav, koji se odnosi na Kopnenu vojsku, mogu se zauzimati i vrednovati isti stavovi o transformaciji ostalih vidova oružanih snaga, pa i Teritorijalne odbrane u celini.

⁴ Parcijalni teorijski materijali o transformaciji nalaze se u *Strategiji oružane borbe*, u knjigama Nikole Ljubičića, Branka Mamule i u knjizi Boška Todorovića i Grge Čičin-Saina.

Strategija oružane borbe daje jasne polazne stavove o primeni oblika oružane borbe i o njihovom sprovođenju prema ratnoj situaciji na ratištu SFRJ i u njenom bližem okruženju.

„Koji će od tih oblika oružane borbe biti primenjen i kada, zavisiće od cilja agresije, odnosa snaga, vojnostrategijske situacije i strategijskog položaja naših i agresorovih oružanih snaga... Primenjivaće se onaj oblik oružane borbe koji je u datim uslovima moguć, efikasan i racionalan”.⁵

„U toku opštenarodnog odbrambenog rata, vojno-politički i vojnostrategijski uslovi oružane borbe mogu se menjati od težih ka lakšim i obrnuto... To znači da će u dugotrajnom ratu dolaziti do transformisanja jednog oblika oružane borbe u drugi”.⁶

„Primena frontalnog, kombinovanog i partizanskog oblika oružane borbe u skladu sa vojno-političkom i vojnostrategijskom situacijom na ratištu i šire, kao i njihovo transformisanje uporedo sa promenama te situacije omogućava uspešno vođenje opštenarodnog odbrambenog rata u svim ratnim uslovima ...; uspešnu primenu svih oblika borbe i opštenarodnog otpora i njihovo kombinovanje sa oružanom borbom ...; uspešno kombinovanje svih vidova i oblika borbenih dejstava na frontu, privremeno zaposednutoj teritoriji i u našoj pozadini u taktičkim, operativnim i strategijskim razmerama ... Frontalni, kombinovani i partizanski oblik oružane borbe daju široke mogućnosti za pravovremeno i uspešno prilagođavanje svim mogućim vojno-političkim i vojnostrategijskim situacijama na jugoslovenskom ratištu i šire. Oni su ujedno najefikasnija sredstva menjanja tih uslova u vlastitu korist. Prilagođavanjem vojno-političkim i vojnostrategijskim uslovima i njihovim menjanjem u vlastitu korist, primenom odgovarajućeg oblika oružane borbe, osigurava se neprekidnost oružane borbe i opštenarodnog odbrambenog rata sve do slamanja agresije”...⁷

Navedeni stavovi iz *Strategije oružane borbe*, i pored toga što su precizni, zahtevaju širu razradu, a pre svega sagledavanje mesta i uloge oružanih snaga i drugih subjekata u pojedinim oblicima oružane borbe, oblicima i vidovima borbenih dejstava i drugim strategijsko-operativnim i taktičkim situacijama.

⁵ *Strategija oružane borbe*, 1983., str. 179.

⁶ *Isto*, str. 181.

⁷ *Isto*, str. 181-182.

Neke odredbe *Strategije oružane borbe* mogu da se podvrgnu kritičkoj analizi, takođe radi njihove dalje i preciznije obrade. Na primer, u prethodnom stavu se kaže da će se primenjivati oblik oružane borbe koji je u određenim uslovima moguć, efikasan i racionalan. To je potpuno tačno, međutim u *Strategiji oružane borbe* nailazimo i na sledeću konstataciju: „Frontalni oblik oružane borbe primenjuje se na početku svake agresije na našu zemlju, bez obzira na njen cilj i odnos snaga”.⁸

U odnosu na navedeni stav, ispada da ćemo svakoj agresiji suprotstaviti frontalni oblik oružane borbe i da će se tim oblikom stvarati uslovi za uspešnu primenu kombinovanog oblika oružane borbe. Po toj analogiji, u kombinovanom obliku stvaraju se takođe uslovi za uspešan prelazak i efikasno vođenje partizanskog oblika oružane borbe, a u „poslednjem” partizanskom obliku oružane borbe stvaraju se uslovi za uzlaznu transformaciju – prelazak oružanih snaga na kombinovani oblik oružane borbe. Takav redosled vođenja oružane borbe niko ne može unapred da predvidi i planira. Jer, nameće se pitanje šta se dešava u situacijama kada agresija otpočne „obrnutim frontom”, odnosno dejstvima artiljerijsko-raketnih, vazduhoplovnih i strategijsko-operativnih vazdušnih desanata jedinica po dubini teritorije (iz vlastite pozadine). Istovremeno sa tim dejstvima, ili posle njih, može da otpočne prodor oklopno-mehanizovanih jedinica na osnovnim (očekivanim ili neočekivanim) strategijsko-operativnim pravcima. Dejstva koalicionih snaga preko granice sa kružne ili polukružne osnovice, u odnosu na dejstva po dubini, mogu da otpočnu sa „planskim zakašnjenjem”. Ona, ujedno, mogu biti začetak daljeg toka rata a da tzv. dubinska dejstva u okviru prvog udara demonstriraju sve sadržaje početnog perioda rata, među kojima princip iznenađenja u tom periodu rata i u začetku daljeg toka rata čini njihovu osnovnu karakteristiku. Osim toga, potencijalni agresor može izabrati strategijsko-operativne pravce na kojima će, dubokim obuhvatima i brzim prodorima, u relativno kratkom vremenu nastojati da izvede odsecanje krupnih strategijsko-operativnih sastava i time kompromituje odbranu na pravcima gde je ona najbolje organizovana i gde se može najupornije izvoditi. Fizionomija takve agresije je

⁸ Isto, str. 182.

moguća, jer su udarne mogućnosti neprijateljevih snaga objektivno velike, čak i onda ako agresiju ne otpočne upotrebom NHB oružja. U takvim i sličnim situacijama najkrupniji sastavi naših oružanih snaga mogu da se nađu već u prvim danima rata na privremeno zaposednutoj teritoriji (PZT), i to od najnižih taktičkih jedinica, združenih taktičkih jedinica, preko operativnih jedinica, do drugih privremenih sastava i grupacija.

Takve moguće varijante oružanog ugrožavanja SFRJ, što potvrđuje i ratna praksa iz nekih lokalnih sukoba (Vijetnam – Kampučija), dovode u sumnju prethodni stav iz *Strategije oružane borbe*, da će se na početku svake agresije primeniti frontalni oblik oružane borbe.

Na takvu tvrdnju, koju ne treba posebno obrazlagati, ukazuju ogromne tehničko-tehnološke i manevarske mogućnosti potencijalnih agresora, koje se najintenzivnije manifestuju na početku agresije. S druge strane, početni period rata u nas nije obrađivan u navedenoj varijanti, niti nam doktrinarne odredbe o njemu daju elementarna saznanja o mogućim načinima njegovog vođenja, a time ni o ponašanju oružanih snaga i društva, nasuprot postupcima agresora i njegovim težnjama.

Realne procene upućuju na zaključak da će u najtežoj varijanti oružanog ugrožavanja bezbednosti zemlje naše oružane snage primeniti kombinovani oblik oružane borbe, sa mogućnošću bržeg ili sporijeg prelaska na partizanski oblik oružane borbe i obrnuto.

U knjizi Branka Mamule *Savremeni svijet i naša odbrana* najcelovitije se izlažu pitanja transformacije, pod posebnim naslovom *Transformiranje oblika oružane borbe i oblika vojne organizacije*.⁹ Admiral Mamula se najviše približio smislu i zahtevima transformacije, jer prezentuje interesantna zapažanja o tom kompleksnom problemu. Tu se, međutim, moglo govoriti, pre svega, o transformaciji oblika vojne organizacije, a zatim o transformaciji pojedinih ili svih oblika oružane borbe, a ne obrnuto. Utoliko više što su transformacija oruža-

⁹ Boško Todorović i Grgo Čičin-Šain u knjizi: *Organizovanje i vođenje oružane borbe i drugih oblika opštenarodnog otpora na privremeno zaposednutoj teritoriji*, na str. 123, izlažu pitanje transformacije, uzgredno se zadržavajući na transformaciji oblika oružane borbe u opštenarodnom odbrambenom ratu. Ilija Nikezić u članku *Transformacija oblika oružane borbe i vojne organizacije na iskustvima iz narodnooslobodilačkog rata*, „Vojno delo” broj 5/85, str. 36–44, takođe govori o tom problemu.

nih snaga i oblika oružane borbe u dopunjujućem, a to znači i u uslovljavajućem odnosu.

Prema mišljenju Branka Mamule transformaciju omogućuju jedinice Teritorijalne odbrane i partizanske jedinice Jugoslovenske narodne armije. Taj stav je potpuno tačan i predstavlja najvažniji dokaz da sadržaj pojedinih oblika oružane borbe zavisi od oblika vojnog organizovanja. Autor smatra da prelaskom na partizanski oblik oružane borbe mi se nećemo odreći sistema rukovođenja i komandovanja u JNA. On ostaje, ali se prilagođava. U procesu transformacije dolazi do brojnih pretpočinjavanja jedinica JNA štabovima TO kad su istrošene i imaju velike gubitke, ali se ni tada nećemo odreći jedinica JNA. One će tada dejstvovati u manjim sastavima na partizanski način, a odmah po stvaranju uslova vrši se ukрупnjavanje jedinica i izvode rešavajuće operacije.¹⁰ Prema tome, transformacija označava kako usitnjavanje, tako i ukрупnjavanje oružanih snaga, ili se taj proces može odvijati i kombinovano.¹¹

Transformaciju oružanih snaga i oblika oružane borbe B. Mamula opravdano posmatra kao jedinstven, a ne odvojen proces. Prema njegovom mišljenju, bogatstvo sadržaja i oblika toga procesa ne može se detaljno opisivati u obliku instrukcija za teorijsko i praktično delovanje u stvarnim uslovima. Ta konstatacija nije sporna, ali su, i pored toga, sasvim izvesne procene, određena predviđanja i globalna usmerenja i rešenja neophodna i moguća. Ratna stvarnost je ostavila mnoštvo negativnih poruka, i to baš o situacijama na kojima inferiorna strana traži određena rešenja za sebe u najnepovoljnijim borbenim (ratnim) uslovima. Zbog toga je nužno da u planovima upotrebe naših oružanih snaga postoje i razrađene „aneks varijante” o transformaciji oružanih snaga u najsloženijim uslovima ratne zbilje.

Sve to ukazuje na potrebu da nam doktrinarne odredbe o transformaciji, moraju imati konkretna teleološka usmerenja za obavljanje zadataka iz planova priprema u miru i planova upotrebe oružanih snaga u ratu.

Osim toga, transformaciji ne podležu samo jedinice koje su pretrpele velike gubitke („istrošene jedinice”) nego i one

¹⁰ Branko Mamula, *Savremeni svijet i naša odbrana*, VIZ, Beograd, 1985. str. 172.

¹¹ Ilija Nikezić, *isto*, piše da transformacija ne znači usitnjavanje oružanih snaga.

koje u dotadašnjim dejstvima nisu imale veće gubitke ili nisu, čak, ni učestvovala u borbenim dejstvima. To se odnosi, pre svega, na jedinice JNA koje su opremljene težom tehnikom, ali i na manevarske (partizanske) jedinice TO koje ne mogu da opstanu u prvobitnom sastavu zbog nepovoljnih zemljišnih uslova, na primer: manevarske jedinice TO u ravničastim delovima zemlje ili korpusi JNA sa celokupnom, osobito težom tehnikom na privremeno zaposednutoj teritoriji.

Uz dužno poštovanje i uvažavanje tradicije i urođenog patriotizma, naše rukovođenje i komandovanje treba da nađe optimalna rešenja i za tzv. neželjene, ali sasvim izvesne borbene situacije.

Navedena razmišljanja ukazuju na činjenicu da transformaciji, modifikaciji, reorganizaciji, preformiranju, preobražaju ili prilagođavanju, bez obzira na objektivne poteškoće, moramo posvetiti mnogo veću pažnju. Njeno uspešno sprovođenje u složenim ratnim uslovima pretpostavlja visok nivo obučenosti oružanih snaga u iznalaženju najadekvatnijih rešenja u najtežim situacijama, kao i pripremljenost i vitalnost subjekata sistema ONO i DSZ, koji sve to mora obezbediti i za sebe i za oružane snage.

Iz navedenog je jasno da nam u zvaničnim doktrinarnim dokumentima nedostaju kompleksnije teorijske analize o transformaciji, pre svega naših oružanih snaga i njihovih delova (jedinice, komande i štabovi JNA i TO svih nivoa), a zatim i oblika i vidova borbenih dejstava, odnosno načina njihove upotrebe u oružanoj borbi. Taj nedostatak se može prevazići uklapanjem novih saznanja (rezultata) o transformaciji oružanih snaga, dobijenih istraživanjem mirnodopske, osobito bogate ratne empirije, u doktrine vidova, doktrinu TO i strategiju oružane borbe. Time bi ta, za oružanu borbu relevantna pojava našla mesto koje joj, s obzirom na značaj, pripada u teoriji i praksi ratne veštine.

VRSTE TRANSFORMACIJA

Pojedine vrste transformacije mogu se razlikovati na osnovu izvesnih kriterijuma, kao što su: vreme, obim, osnova (smer), pripremljenost i sadržaj izvođenja transformacije oružanih snaga.

a) *Vreme izvođenja transformacije*

Brojne mere i aktivnosti koje se povremeno preduzimaju u mirnodopskom periodu na menjanju organizacijsko-formacijskog sastava oružanih snaga ukazuju na postojanje mirnodopske transformacije ili reorganizacije oružanih snaga. Za razliku od mirnodopske, postoji ratna transformacija, i one se međusobno razlikuju po više osnova. Najvažnija razlika među njima je u realizaciji pojedinih, i to različitih sadržaja u posebnim uslovima, i to što je mirnodopska transformacija izraz vlastite volje i potreba, dok je ratna transformacija posledica nametnutih i nepovoljnih borbenih i drugih uslova. Ona je izraz nužde, ali i praktična manifestacija naše težnje i naših realnih mogućnosti da se efikasno parira svim dejstvima neprijateljevih snaga i eventualne posledice svedu na najmanje.

U okviru mirnodopske transformacije, jedna od najvažnijih aktivnosti jeste mobilizacija oružanih snaga i svih subjekata sistema ONO i DSZ, odnosno stvaranje ratnog sastava oružanih snaga pre izvođenja oružane agresije. Značaj tog pitanja za ONOR potvrđuje podatak da skoro sve naše strategijsko-operativne, kao i združene taktičke jedinice imaju minimalno mirnodopsko jezgro. U Teritorijalnoj odbrani, osim malobrojnog mirnodopskog jezgra u štabovima, sve jedinice se nalaze uglavnom u rezervnom sastavu. Problem mobilizacije razumljiv je sam po sebi, ali se često zaboravlja na uslove njenog izvršenja. To pitanje je izuzetno važno, jer doktrine potencijalnih agresora pripremaju efikasna rešenja da u okviru prvog udara i njegovog iznenadnog otpočinjanja spreče izvršenje mobilizacije, odnosno konstituisanje ratnog sastava. To znači da će u primeni doktrine vazdušno-kopnene bitke i drugih savremenih doktrina na našem ratištu prve na udaru biti snage koje se mobilisu. To je u našim uslovima ratni ili drugi ešelon, odnosno ešelon po dubini ili snage koje slede.

Ukoliko dođe do strategijsko-operativnog iznenađenja, pored izvršenja mobilizacije gotove jedinice JNA jednovremeno će izvoditi borbena dejstva, i to kako protiv unutrašnjih i spoljnih snaga specijalnog rata, tako i protiv vazdušnih desanata i jedinica koje su najviše prodrle na našu teritoriju. To će, ujedno, biti najčešći ratni slučajevi, i zato tematiku i obučavanje za izvršenje mobilizacije treba prilagoditi takvim

uslovima. Manji broj jedinica sa najvišim stepenom borbene gotovosti (gotove jedinice RV i PVO, RM, granične jedinice, jedinice veze i druge) obavljaju borbene zadatke u sastavu u kojem ih je zatekla oružana agresija, i tako stvaraju uslove za formiranje ratnih oružanih snaga.

Gotove jedinice JNA i jedinice TO koje se vremenski najbrže mobilišu garancija su da će mobilizacija biti zaštićena i uspešno izvedena. To je i najvažnija aktivnost na prelazu iz mirnodopskog u ratno stanje, kojom se mirnodopske oružane snage i društvo preobražavaju i prelaze na dejstva i rad u ratnim uslovima.

Za razliku od mirnodopske, ratna transformacija se najbolje može shvatiti kroz istraživanje, dobijanje i proveru njenog sadržaja. Ona se, u stvari, može najpotpunije razumeti ukoliko se istraživanjem sagledaju i uoče razlike između najvažnijih borbenih aktivnosti i drugih postupaka, te njihovih specifičnosti u pojedinim periodima rata (početni, dalji i završni), i pojedinim oblicima oružane borbe.

b) *Obim izvođenja transformacije*

Zavisno od razmera i intenziteta izvođenja, transformacija može da bude delimična ili potpuna, i obe mogu da se izvode u mirnodopskom periodu i u toku rata.

Po završetku narodnooslobodilačkog rata izvedene su brojne reorganizacije (transformacije) naših oružanih snaga radi prilagođavanja vojno-političkoj stvarnosti u bližem i širem okruženju naše zemlje. Potvrda za delimične promene su različite oscilacije u formiranju teritorijalno-partizanske komponente sve do 1968. godine, kada su Teritorijalnoj odbrani definitivno određeni forma, mesto i uloga u okviru oružanih snaga.

Pod delimičnom transformacijom u ratnom periodu podrazumevamo sve promene vojnog organizovanja (usitnjavanje, ukрупnjavanje, objedinjavanje, pretpočinjavanje, formiranje novih sastava) i načina izvođenja borbenih dejstava od otpočinjanja agresije do prelaska na partizanski oblik oružane borbe. U kombinovanom obliku oružane borbe težište borbenih dejstava može da bude na frontu ili na PZT pa se takođe može reći da se radi o delimičnoj transformaciji, jer težište

frontalnih ili partizanskih borbenih dejstava može više puta, i za duže vreme, da bude na kombinaciji ukupnih borbenih dejstava, odnosno da se prenosi sa fronta na PZT, i obrnuto.

Delimična transformacija oružanih snaga čini granicu između kombinovanog i partizanskog oblika oružane borbe, ali i skup unapred stvorenih uslova za planski prelazak oružanih snaga na takav organizacijsko-formacijski sastav, koji će omogućiti uspešnu realizaciju partizanskog oblika oružane borbe.

Bez obzira na različit obim transformacije od početnog perioda rata do prelaska na partizanski oblik oružane borbe, smatra se da se sve do tog trenutka radi o delimičnoj transformaciji. Naime, sve do prelaska na partizanski oblik oružane borbe glavne snage JNA i znatan deo jedinica TO još uvek se nalaze na frontu i u vlastitoj pozadini. Tek kada se glavne snage JNA i TO (oko 2/3) preformiraju u takve organizacijske oblike da mogu uspešno da izvode dominantna partizanska borbena dejstva (partizanski oblik oružane borbe) i kada veći deo ratišta SFRJ ili ratište u celini postane PZT, može se smatrati da je izvedena potpuna transformacija. U tim uslovima gotovo sve snage (glavne snage JNA i TO) izvode borbena dejstva po načelima partizanske taktike. Tada su i partizanski oblik oružane borbe na PZT i sama PZT, kao stratezijske kategorije, dobili svoju fizionomiju, kojom se on razlikuje od prethodnih oblika oružane borbe.

Zavisno od trajanja, zahvaćenosti prostora – teritorije, nivoa komandi, štabova, broja i nivoa jedinica i ustanova oružanih snaga koje joj podležu, transformacija može biti stratezijska, operativna i taktička. Potpuna obrada tih pitanja nalaže posebnu i preciznu razradu specifičnosti između pojedinih nivoa, što bi zahtevalo znatno više prostora.

c) *Uzlazna, silazna i kombinovana transformacija*

Zavisno od osnova (polazišta) i smera izvođenja, transformacija može biti uzlazna ili progresivna, kakva je bila, na primer, u našem narodnooslobodilačkom ratu. U procesu postepenog ostvarivanja i permanentnog kvalitativnog i kvantitativnog narastanja oružanih snaga (od grupe boraca, preko odeljenja, četa, partizanskih odreda, brigada, divizija, korpusa

i armija, do grupe armija), menjao se i način vođenja borbenih dejstava, kao i sadržina oblika oružane borbe u celini.

Na osnovu analize lokalnih ratova vođenih posle drugog svetskog rata, može se zaključiti da je i u njima bilo procesa u kojima je transformacija oružanih snaga išla od nižih ka višim formama vojnog organizovanja, i obrnuto. Posebno su karakteristični oslobodilački ratovi Alžira, Indokine, Vijetnama, i drugi.

Postoji, međutim, i tzv. silazna ili regresivna transformacija, koja se posebno manifestovala u SSSR-u, i to u početnom periodu drugog svetskog rata. Slično je bilo i kod oružanih snaga SAD u Vijetnamu, zatim oružanih snaga Kampučije, kod sovjetske armije u Avganistanu itd.

Silaznu transformaciju sa dosta sigurnosti očekujemo i u nas u eventualnom ONOR-u, i to u uslovima krajnje nepovoljnog odnosa snaga po naše oružane snage. Njena konkretna forma sa globalnim sadržajem može se predvideti i teorijski uopštiti, a zatim praktično pripremiti i proveriti na konkretnim modelima u mirnodopskom periodu.

Uvođenjem kategorije privremeno zaposednute teritorije omogućeno je jednovremeno izvođenje silazno-uzlazne ili kombinovane transformacije, pri čemu su mogući brojni modaliteti u oba smera. Masovnost netipiziranih formi pri formiranju različitih organizacijskih oblika i načina izvođenja borbenih dejstava na PZT, frontu ili vlastitoj pozadini nemoguće je unapred predvideti. Još je teže propisati specifičnosti mogućih formi i pravilske odredbe u vezi sa njihovim angažovanjem u različitim uslovima pojedinih oblika oružane borbe.

Pa ipak, globalne aktivnosti od kojih se sastoji transformacija i za koje procenjujemo da će se sigurno desiti treba unositi, ako ne u planove upotrebe, ono barem u određene separate (aneksi), koji će biti sastavni delovi planova upotrebe oružanih snaga.

d) *Planska i prinudna transformacija*

S obzirom na pravovremenost preduzetih mera, transformacija može biti planska (pravovremena) ili prinudna (stihijna), odnosno nametnuta. Prednosti prve i slabosti druge mogu se naslutiti, i zato ne treba posebno objašnjavati kakva transformacija treba da bude u našim uslovima.

Izučavanjem stranih i domaćih ratnih i mirnodopskih iskustava može se sa velikom verovatnoćom predvideti šta treba činiti u mirnodopskom periodu na planu pripremanja, a osobito obučavanja oružanih snaga za uspešno transformisanje u eventualnom opštenarodnom odbrambenom ratu.

PRETPOSTAVKE ZA USPEŠNO IZVOĐENJE TRANSFORMACIJE ORUŽANIH SNAGA PRI PRELASKU IZ KOMBINOVANOG U PARTIZANSKI OBLIK ORUŽANE BORBE

Transformacija oružanih snaga pri prelasku iz kombinovanog u partizanski oblik oružane borbe, obavlja se u situacijama kada se prethodnim (dotadašnji) oblicima vojne organizacije i načinom njihovog angažovanja više ne mogu ostvariti ciljevi strategijskog značaja na našem ratištu.

Za razumevanje transformacije oružanih snaga u tim uslovima nužno je da postoji jasna i jedinstvena predstava o našim snagama: teritorijalnim i partizanskim jedinicama JNA i drugim jedinicama oružanih snaga, toku i rezultatima dotadašnjih borbenih dejstava, stanju u kojem se nalaze oružane snage u fazi transformacije i vremenu potrebnom za prelazak na partizanski oblik oružane borbe.

Transformacija oružanih snaga je, proces koji započinje u prvim danima početnog perioda rata, nastavlja se kroz dalji tok rata i traje do njegovog završetka. Stoga je ona dugotrajan i složen proces, i ne može se vezati za određeni vremenski rok, zamišljenu ili konkretno određenu zemljišnu liniju ili prostoriju na određenom delu ratišta ili vojišta.

Dugotrajnost izvođenja transformacije stvara uslove da sve jedinice ne menjaju jednovremeno svoj prvobitni sastav, nego se to obavlja postepeno i temeljito, uz usmeravanje, a to znači planski i bez prinude od strane neprijateljevih snaga.

Glavna aktivnost koja je prati u uslovima postepenog prenošenja težišta borbenih dejstava (oružane borbe) sa fronta na PZT sastoji se u napuštanju standardne vojne organizacije, koja se sastoji, uglavnom, od združeno-taktičkih ili operativnih jedinica ili privremenih sastava. Klasične formacije se zamenjuju vojnoorganizacionim oblicima koji mogu da izvode

borbena dejstva u promenjenim uslovima i tako održe kontinuitet oružane borbe. U takvim uslovima ostvaruje se tzv. silazna transformacija, ali sa jednovremenom upotrebom novih jedinica – sastava i mnogo efikasnijim izvođenjem partizanskih borbenih dejstava.

U toj kritičnoj i najvažnijoj fazi transformacije postavlja se pitanje o obliku (forma) jedinica koje treba formirati od korpusa, divizija, brigada i drugih sličnih jedinica i sastava. Dosadašnja ratna praksa ukazuje na činjenicu da treba formirati, u većini, jedinice ranga čete, bataljona, odreda do brigada. U stvari, to će biti jedinice koje su za vreme izvođenja kombinovanog oblika oružane borbe, ili čak od početka rata, pokazale najviše upornosti, žilavosti i koje su, služeći se partizanskom taktikom, postigle najbolje rezultate na privremeno zaposednutoj teritoriji.

U ravničastim delovima našeg ratišta težište u transformaciji će se svoditi na formiranje osnovnih i drugih nižih taktičkih jedinica. U takvim, za izvođenje partizanskih borbenih dejstava nepovoljnim zemljišnim uslovima, za razliku od drugih delova zemlje, formirane su manevarske jedinice specifičnog sastava, jer im to omogućuje brže transformisanje (usitnjavanje, zauzimanje rastresitog rasporeda, izvođenje masovnih i diverzantskih borbi, ali po potrebi i u povoljnijim taktičkim situacijama i ukрупnjavanje radi izvođenja masovnih bojeva i drugih – viših oblika borbenih dejstava). Značajno je i to što se izvođenjem navedenih aktivnosti izbegava stvaranje rentabilnih ciljeva, po kojima bi uspešno dejstvovala neprijateljeve oklopno-mehanizovane jedinice, helikopterski desanti, avijacija ili artiljerijsko-raketne jedinice. U slučaju upotrebe oružja za masovno uništavanje njihov efekat će biti znatno manji, jer su združeno-taktičke jedinice i drugi jači sastavi „razbijeni” na veći broj manjih jedinica.

Na brdsko-planinskim delovima ratišta moguć je opstanak i krupnijih sastava, čak i operativnih (na PZT se stvaraju novi sastavi), s tim što je njihovo vremensko zadržavanje u takvim uslovima iz poznatih razloga ograničeno.

U gradovima i drugim naseljima borbena dejstva izvode grupe boraca, odeljenja, a u povoljnijim uslovima vodovi i jači sastavi. Formiranje takvih jedinica je karakteristično za privremeno zaposednute gradove i delove teritorije koje neprijatelj

uspešno obezbeđuje i kontroliše, i u kojima je gustina njegovog rasporeda (grupisanje) veća od 10–12 vojnika po kvadratnom kilometru.

Tako usitnjene jedinice izvode u prvo vreme pretežno samostalne i masovne borbe i, posebno diverzantska dejstva. Time se održava kontinuitet oružane borbe, razvlače neprijateljeve snage, prisiljavaju se na defanzivna dejstva i stvaraju uslovi za uzlaznu transformaciju i izvođenje (pored nižih) i najviših oblika borbenih dejstava (operacije).

Posle uspešnog izvođenja tog oblika transformacije jedinice JNA i TO prelaze ponovo na kombinovani oblik oružane borbe. To je, ujedno, dokaz da se partizanskim oblikom oružane borbe ne mogu ostvariti ciljevi završnog perioda opštenarodnog odbrambenog rata, odnosno rata u celini.

1. Uspešna ratna transformacija uglavnom se sadrži u kvalitetu već postojeće vojne organizacije i njene obučenosti za izvođenje partizanskih borbenih dejstava u svim periodima rata. To je i polazna pretpostavka za uspešno izvođenje transformacije kako oružanih snaga, tako i oblika oružane borbe, jer je to jedinstven i neodvojiv proces. Međutim, transformacija oblika oružane borbe nemoguća je bez transformacije oblika vojne organizacije, a ne obrnuto, kako to neki autori tvrde.

2. Pored toga, osnovni uslov za uspešno suprotstavljanje oružanoj agresiji i postepeno otpočinjanje transformacije pojedinih jedinica jeste efikasno angažovanje mirnodopskog ešelona JNA radi sprečavanja iznenadne agresije i neutralisanja posledica prvog udara.

3. Za uspešno obavljanje odlučujućeg zadatka od strane gotovih snaga nužno je da teritorija, odnosno ratište, bude uređeno za zaštitu i preživljavanje jedinica i stanovništva i da bude obezbeđeno materijalnim rezervama za dugotrajno vođenje opštenarodnog odbrambenog rata.

4. Obučenost mirnodopskog i ratnog ešelona mora da bude na takvom nivou da se stvaranje ratnih oružanih snaga može brzo obaviti i da se, po potrebi, u najtežoj varijanti agresije odmah može preći na izvođenje partizanskih borbenih dejstava u svim uslovima, na svim mestima, a posebno u gradovima i drugim naseljima. To je posebno značajno stoga

što će agresor nastojati da što pre zaposedne strategijsko-operativna težišta na ratištu, pre svega gradove, i što će u njima, i preko njih, težiti da ostvari strategijske ciljeve agresije.

5. Teritorijalna odbrana, u okviru jedinstvenih oružanih snaga, značajna je garancija da JNA u određenom vremenu, s osloncem na nju, može izvesti uspešnu transformaciju svojih komandi, jedinica i ustanova i brzo pristupiti izvođenju partizanskih borbenih dejstava. U okviru Teritorijalne odbrane 3/4 prostornih jedinica na ratištu SFRJ, formiranih od odeljenja do odreda TO (1/4 otpada na manevarske jedinice), namenjene su i obučene za izvođenje partizanskih borbenih dejstava. Vežanost tih jedinica za vlastitu teritoriju, na kojoj su i formirane, i njihova usitnjenost, pored dobrih, ima i slabe strane. Njihova transformacija na taktičkom nivou u smislu ukрупnjavanja, pridavanja i prepočinjavanja, kao i izvođenje samostalnih partizanskih borbi i diverzantskih dejstava, ili usklađenost i izvođenje borbenih dejstava zajedno sa jedinicama JNA, na malom prostoru, jeste uslov njihovog fizičkog opstanka. Istu namenu imaju i partizanske brigade TO, kao i partizanske jedinice JNA, ukoliko nisu angažovane za izvođenje borbenih dejstava na frontu ili u vlastitoj pozadini.

6. U strukturi naših oružanih snaga partizanski ešelon čini respektivnu snagu, jer je od ukupnog broja svih jedinica više od 50 odsto spremno za izvođenje partizanskih borbenih dejstava, i to u početnom periodu rata, a u daljem toku rata još više. Jedini uslov za potpuno angažovanje partizanskog ešelona jeste uspešno izvršena mobilizacija celokupnog ratnog sastava.

7. Efikasno izvođenje partizanskih borbenih dejstava od prvog dana rata pretpostavka je za kompenziranje izvesne inferiornosti naših oružanih snaga i neutralisanje prednosti agresora, koje su realne i koje se čak očekuju u početnom periodu rata. Pri tome je moguće da, zbog siline prvog udara, osobito ako je otpočeo iznenadno, dođe do izvesnog narušavanja ratne organizacije oružanih snaga i planova upotrebe pojedinih jedinica Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane. Uspostavljanje narušene koordinacije i „buđenje” stanovništva iz prvobitnog šoka mogući su samo ako se borbena dejstva izvode planski i uspešno, ali i prema nametnutoj situaciji. Bobbena dejstva čine okosnicu naoružanja.

nog suprotstavljanja agresiji i zalogu brzog uspostavljanja narušenog sistema vlasti, a time i sistema odbrane.

8. Stvaranje slobodnih teritorija u daljem toku rata takođe je značajna pretpostavka za ostvarenje funkcije dela snaga JNA i TO na PZT u svim oblicima oružane borbe, a naročito kada ona postane stratezijska kategorija. Privremeno zaposednuta teritorija, inače, „narasta” do stratezijskog nivoa u uslovima kada veći deo ili ratište u celini postane PZT, a partizanski, umesto kombinovanog oblika oružane borbe otpočne sa ostvarivanjem svoje funkcije. Odmor, ishrana, zbrinjavanje i popuna jedinica, a zatim priprema borbenih dejstava, politička i vojna mobilizacija ljudi u uslovima PZT mogu da se ostvare samo u okviru slobodnih teritorija.

9. Neprekidna i aktivna borbena dejstva, usklađena sa neoružanim suprotstavljanjem agresoru u gradovima na PZT i u privremeno zaposednutim gradovima, ratna organizacija života i rada, a pre svega organizovana i raznovrsna proizvodnja za potrebe oružanih snaga i stanovništva, glavna su prepreka agresoru da uspostavi okupacioni sistem vlasti. S druge strane, funkcionisanje naše vlasti označava postojanje elementarnih uslova neophodnih za nesmetano izvođenje transformacije od strane svih nosilaca oružane borbe i pružanje opštenarodnog otpora.

10. Od idejnih pretpostavki i trajno opredeljenih stavova treba spomenuti jedinstvo i povezanost ciljeva oružane borbe i neoružanog suprotstavljanja, pravedni i odbrambeni karakter rata, oslonac na sopstvene snage i stanovništvo, te neprekidno suprotstavljanje agresoru svim oblicima i vidovima borbe i opštenarodnog otpora.

Potenciranje navedenih pretpostavki, bez njihovog šireg obrazlaganja, ukazuje na činjenicu da se transformacija oružanih snaga i njihov prelazak iz kombinovanog u partizanski oblik oružane borbe ne izvodi na osnovu jedne direktive. To je proces koji se priprema i ostvaruje u dužem vremenskom periodu i koji ispunjava suštinu oružane borbe, te se ne može razmatrati izvan konteksta njenog sadržaja. To je, dakle, složen, postepen, dugotrajan, planski i usmeravajući proces čije su specifičnosti različite zavisno od perioda rata i oblika oružane borbe kojem on prethodi.

SADRŽAJ TRANSFORMACIJE

Celovitom obradom ovog pitanja otkrivaju se smisao i suština transformacije oružanih snaga, kao i sadržaj transformacije oblika oružane borbe. Sve to pretpostavlja spoznaju uzroka njihove neophodne i nerazdvojne metamorfoze, ali i uslova u kojima se taj proces odvija.

Planskoj ili prinudnoj transformaciji pribegava inferiorna strana radi izlaska iz nepovoljnog strategijsko-operativnog položaja. Nepovoljno stanje je posledica dotadašnjeg toka borbenih dejstava (oružana borba), koje se manifestuje osetnim gubicima, a to znači i krajnje nepovoljnim odnosom snaga koji je ostvaren na pravcima angažovanja glavnih agresorovih snaga.

Promenom organizacijskog sastava naših oružanih snaga i načina njihovog borbenog angažovanja traži se izlazak iz krize, nastavljanje kontinuiteta oružane borbe i dalje uspešno ostvarivanje planiranih ciljeva.

Na prelazu iz kombinovanog u partizanski oblik oružane borbe sadržaj transformacije čine konkretne promene u organizacijsko-formacijskom sastavu komandi JNA, štabova TO, jedinica i ustanova oružanih snaga. U sistemu rukovođenja i komandovanja formiraju se nove ili rasformiraju pojedine komande i štabovi, naročito u privremenim sastavima, objedinjava se deo komandi JNA i štabova TO, dele se komande i štabovi na dva ili više delova, posebno na PZT i odvojenim operativnim pravcima, a moguće su i druge kombinacije. Osim toga, traže se nova rešenja u promeni metoda rada, načinu održavanja veze, decentralizaciji rukovođenja i komandovanja, povećanoj inicijativi, osobito u nižim komandama i štabovima i slično. Rečju, radi se o funkcionalnom prilagođavanju sistema rukovođenja i komandovanja novoformiranim organizacionim oblicima i načinima njihove efikasnije upotrebe.

Kod jedinica JNA i TO, na svim nivoima, izvodi se silazno-uzlazna ili kombinovana transformacija. Umesto postojećih, stvaraju se novi organizacijski sastavi (jedinice) od JNA, TO ili objedinjeno. Pri tome se primenjuje metod usitnjavanja ili ukрупnjavanja, potčinjavanja, preformiranja, rasformiranja, popune ili stvaranja novih jedinica, a po potrebi i privremenih taktičkih ili drugih viših sastava.

U uslovima nepovoljnog odnosa snaga na frontu, od krupnih operativnih i združeno-taktičkih jedinica JNA stvaraju se sitniji sastavi do nivoa osnovnih jedinica. Jednovremeno, na PZT može doći do ukрупnjavanja prostornih, manevarskih i ostavljenih delova JNA u više združene i operativno-taktičke sastave. Angažovanjem tih snaga na PZT smanjuje se pritisak agresorovih snaga na frontu i olakšava izvođenje transformacije ka nižim organizacijskim formama.

Formiranje novih organizacijsko-formacijskih sastava (usitnjavanje jedinica na frontu i ukрупnjavanje na PZT), oslobađanje jedinica od teže tehnike, razvlačenje neprijateljevih snaga u prostoru, napuštanje frontalnih i prelaz na izvođenje partizanskih borbenih dejstava čini pokušaj ne samo za izlazak iz krize već i za postepeno preuzimanje inicijative.

Klasična frontalna dejstva, kao i sam front, iz kombinovanog oblika oružane borbe ustupaju mesto manevarskim, ofanzivnim, masovnim, iznenadnim i brzim partizanskim borbenim dejstvima. To je logičan proces, u kojem se postepeno stvaraju uslovi za konstituisanje početne faze partizanskog oblika oružane borbe. Stvara se povoljnija situacija, u kojoj su neprijateljeve snage primorane da postepeno pređu u defanzivu i formiraju statičan raspored na zauzetoj teritoriji. Sve to omogućuje našim snagama izvođenje aktivnih dejstava na ratištu SFRJ ili njegovom većem delu.

U fazi postepenog prelaska na partizanski način dejstva radi povećanja taktičke pokretljivosti, jedinice se oslobađaju teže borbene i druge tehnike. Pravilo je, pri tome, da se to naoružanje zadrži što je moguće više, a ako je to nemoguće, pristupa se sakrivanju, zakopavanju, demontiranju, oštećenju, sklanjanju kod stanovništva i, u krajnjem, uništavanju.

Promene organizacijsko-formacijskog sastava jedinica na frontu i PZT, postepeni prelazak na izvođenje masovnih i aktivnih partizanskih borbenih dejstava u nepovoljnim zemljišnim i vremenskim uslovima, kao i oslobađanje od teže tehnike neposredno se odražavaju na promene i način ostvarivanja pojedinih sadržaja oružane borbe (borbenih dejstava). Dok deo tih sadržaja u izmenjenim uslovima više dolazi do izražaja (protivpešadijska i protivelektronska borba, diverzantska, protivdiverzantska i protivteroristička dejstva, kao i zaprečavanje), drugi deo gubi na intenzitetu i značaju (pro-

tivvazdušna odbrana, protivoklopna borba, protivartiljerijsko-raketna borba i sl.).

Naša inferiornost u tim sadržajima može se kompenzirati primenom efikasnih mera opšte zaštite, a naročito mera protivvazdušne zaštite, izvođenjem iznenadnih dejstava po vazduhoplovnim snagama na zemlji i njihovoj infrastrukturi, kao i uništavanjem posluga u artiljerijskim i oklopno-mehani-zovanim jedinicama izvan borbenog rasporeda (na odmoru). Osim toga, moguće je izvođenje masovne i posredne protivoklopne i protivdesantne borbe (dejstva po komunikacijama, skladištima, remontnim radionicama, aerodromima i helidromima, izvorima snabdevanja i sl.). U gradovima se, pored navedenog, primenjuju dobro pripremljena diverzantska, protivdiverzantska i protivteroristička dejstva, uz preduzimanje svih mera za obezbeđenje i efikasno izvođenje tih sadržaja.

U obavljanju navedenih zadataka nezamenljivu ulogu imaju prostorne jedinice TO, partizanske i transformisane jedinice JNA i druge snage i subjekti društva na privremeno zaposednutoj teritoriji, a naročito u zaposednutim gradovima.

Transformacija sistema pozadinskog obezbeđenja je prirodna posledica transformacije sistema rukovođenja i komandovanja i njegovih nosilaca, odnosno svih promena u organizacijskoj strukturi oružanih snaga i sadržajima oružane borbe. Neprekidno i pravovremeno pozadinsko obezbeđenje treba da bude usklađeno sa pravcima ili težištima izvođenja borbenih dejstava, a svaka promena operativnih težišta neminovno uslovljava promenu sistema pozadinskog obezbeđenja u celini.

Prelaz iz kombinovanog u partizanski oblik oružane borbe odlučujuće utiče na grupisanje, odnosno razmeštaj materijalnih rezervi, kao i oslanjanje na druge i restriktivne izvore snabdevanja i korišćenja kapaciteta teritorije. U svakom slučaju, šema pozadinskog obezbeđenja na prelazu iz kombinovanog u partizanski oblik, a naročito po njegovom završetku, dobija sasvim drugačiju formu.

Grupisanje snaga na glavne i pomoćne, izražavanje težišta i formiranje uvek različitog operativnog (borbenog) rasporeda, kao i obezbeđenje borbenih dejstava po konkretnom zadatku, očigledna je i najkonkretnija transformacija svake jedinice ponaosob. Formiranjem svrsishodnog operativnog (borbenog) rasporeda jedinica se prilagođava vladajućim uslovima u ko-

jima se pripremaju i izvode predstojeća borbena dejstva. Time se, ujedno, menja odnos snaga u korist inferiorne strane, a nepovoljan numerički odnos snaga nadomešta izvođenjem specifičnih dejstava, koja u određenim uslovima ne odgovaraju neprijateljevim snagama. U našem slučaju radi se o primeni neprekidnih, raznovrsnih, masovnih, aktivnih, brzih i iznenadnih partizanskih borbenih dejstava, karakterističnih za uslove PZT, odnosno za partizanski oblik oružane borbe.

Mesto, uloga i značaj velikih gradova i drugih urbanih sredina za obe strane ukazuju, takođe, na više složenih i specifičnih problema, koji se moraju rešavati u toku izvođenja transformacije jedinica određenih za odbranu gradova, a zatim za borbu i otpor u njima.

Odbrana gradova na daljim i bližim prilazima, kao i borba i otpor u urbanom tkivu, posle njihovog zaposedanja, osnovna su prepreka agresorovim snagama da uspostave okupacionu vlast u njima i, u širem, da ostvare cilj agresije. Budući da se uslovi izvođenja borbenih dejstava na daljim prilazima gradu bitno razlikuju od uslova nakon njihovog zaposedanja, jasno je da je neizbežna obostrana transformacija snaga koje su se našle u gradu.

Sastav i jačina naših snaga za nastavljanje borbe i otpora u privremeno zaposednutim gradovima (PZG), broj i kvalitet jedinica JNA i TO, prevashodno taktičkog nivoa, specifičnosti pripremanja i načina izvođenja masovnih borbi i diverzantskih dejstava u urbanim sredinama zavišće od karakteristika svakog grada ponaosob. Konkretno procene, pripreme i određena rešenja su neminovni za svaki grad pojedinačno, i oni se izvode, pre svega, u mirnodopskom periodu, a u ratu prema očekivanoj, odnosno nastaloj situaciji.

Pored transformacije jedinica u PZG, obavljaju se odgovarajuće pripreme, promene i prilagođavanja subjekata sistema ONO i DSZ i njihovih snaga radi izvođenja drugih oblika borbe i pružanja opštenarodnog otpora. Prema proceni nastalih uslova rukovodeći organi u PZG preduzimaju konkretne mere za prilagođavanje strukture društveno-političkog, društveno-ekonomskog i sistema društvenih delatnosti i njihovo efikasno funkcionisanje u nastalim uslovima.

Priprema i izvođenje borbenih dejstava i neoružano suprotstavljanje agresoru u PZG obavlja se u izuzetno složenim

uslovima. U prisustvu neprijateljevih snaga mora se ostvariti visok stepen koordinacije svih organa i snaga koji učestvuju u pripremanju i izvođenju borbe i otpora u privremeno zaposednutim gradovima. To su, ujedno, i razlozi da se rukovodeći i komandni organi pravovremeno pripreme za učestalo, a to znači i brzo menjanje i prilagođavanje svog organizacijskog ustrojstva i efikasno ostvarenje svoje funkcije u privremeno zaposednutim gradovima.

Zaključak

Iako se prevashodno odnosi na oružane snage (na sistem rukovođenja i komandovanja, sve vrste i nivoe jedinica, organe i jedinice pozadinskog obezbeđenja, i načine njihovog angažovanja) transformaciju, i pored toga, treba analizirati šire i kompleksnije. Pri tome, treba imati u vidu da je transformacija oružanih snaga uslov za transformaciju oblika oružane borbe, a to znači i oblika i vidova borbenih dejstava, sadržaja i načina izvođenja borbenih dejstava, mera za njihovo obezbeđenje, i slično.

Osim toga, ona je polazište za preobražaj i prilagođavanje drugih subjekata i snaga sistema ONO i DSZ i svih njihovih aktivnosti, usklađenih sa specifičnostima pripremanja i izvođenja borbenih dejstava na prelazu sa kombinovanog u partizanski oblik oružane borbe.

Kao uzročno-posledična pojava oružane borbe i rata, transformacija se započinje, pre svega, u nepovoljnoj konstelaciji snaga, kao i u drugim borbenim uslovima koji su promenjeni na štetu naših snaga. U takvim uslovima traži se put za izlazak iz krize i stvaranje nove situacije kojom bi se prevazišao nepovoljan strategijsko-operativni položaj.

Uspešnim izvođenjem transformacije stvaraju se uslovi za nastavak kontinuiteta oružane borbe, postepeno preuzimanje inicijative i dugotrajno vođenje opštenarodnog odbrambenog rata. Sa tog stanovišta njen značaj je višestruk, jer je to jedina mogućnost za uspešno pariranje i nametanje naše volje protivničkoj strani.

U dužem ili kraćem delu jednog perioda rata transformacija može da bude privilegija samo jedne strane, ali u odnosu

na oružanu borbu ili rat u celini ona je dvostrana i protivurečna pojava.

O transformaciji se u okviru oružane borbe može govoriti kao o samostalnoj pojavi samo uslovno, i to da bi se uočile njene specifičnosti u pojedinim periodima oružane borbe, kao i radi preciznije i potpunije obrade njenog specifičnog sadržaja, koji nije isti u svim uslovima. Tako, na primer, bitno se realizuje sadržaj transformacije na prelazu iz frontalnog u kombinovani oblik oružane borbe od oblika i sadržaja na prelazu iz kombinovanog u partizanski oblik, i obrnuto.

Rečju, transformacija je dugotrajan, dvostran, protivurečan i složen proces, jer se izvodi za sve vreme trajanja oružane borbe i opštenarodnog odbrambenog rata. Specifičnost transformacije u različitim uslovima i zakonitost njenog izvođenja ukazuje na potrebu za izradom naučnoistraživačkog projekta, čijom bi se realizacijom demistifikovao njen stvarni sadržaj.

S U M M A R Y

TRANSFORMATION OF ARMED FORCES AT THEIR TRANSITION FROM COMBINED TO PARTISAN FORM OF WARFARE

The article deals with the idea, context and kinds of transformation of armed forces and with doctrinal views on this transformation in their transition from one to another form of warfare, also with pre-conditions for their successful transformation, and the like. In a polemic manner, the author analyses with argument the existing doctrinal views and attitudes pertaining to this problem, and offers his own concrete solutions.

Although it pertains to the armed forces in the first place, this transformation should be analysed more widely and in a more complex manner. One should have in mind thereat that the transformation of the armed forces makes a necessary condition for transformation of forms of warfare and thus of manners in which combat operations are to be carried out, of their contents, of measures that are to be undertaken if they are to be feasible and successful, and the like. In addition to these, it makes the basis for transformation and adaptation of other subjects and forces of the total national defence and social self-protection system, and of all their activities coordinated and adapted to specificities of preparation for and carrying out of combat operations during a transition from the combined to the partisan form of the armed struggle or warfare.

R É S U M É

TRANSFORMATION DES FORCES ARMEES DEPUIS LA FORME
DE COMBAT ARME COMBINEE A LA FORME PARTISANE
DE COMBAT ARME

Dans cet article sont traités: la notion, le contenu et les types de transformation des forces armées, les doctrines sur la transformation des forces armées en général, notamment lors de la modification des formes de lutte armée, les conditions d'une transformation réussie, etc. D'une façon polémique et argumentée, l'auteur analyse les principes doctrinaux concernant ce problème et offre des solutions concrètes.

Bien qu'elle concerne en premier lieu les forces armées, la transformation doit être analysée d'une façon plus large et plus complexe. Cela dit, il faut avoir en vue que la transformation des forces armées est la condition de la transformation de la forme de lutte armée, par conséquent des formes et des aspects des actions de combat, des contenus et des modalités de leurs exercices, des mesures à prendre en matière de sécurité, etc. En outre, la transformation signifie le point de départ et d'adaptation des autres sujets et forces du système de la défense populaire généralisée et d'autoprotection sociale comprise dans le cadre de toutes leurs actions, adaptées aux spécificités que supposent la préparation et l'exercice des actions de combat lors du passage de la forme combinée de la lutte armée à celle de la guerre des partisans.

Р Е З Ю М Е

ПРЕОБРАЗОВАНИЕ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ ПРИ ПЕРЕХОДЕ
ОТ КОМБИНИРОВАННОЙ К ПАРТИЗАНСКОЙ ФОРМЕ
ВООРУЖЕННОЙ БОРЬБЫ

В статье рассматриваются: понятие, содержание и виды преобразований вооруженных сил, доктринальные положения о преобразовании вооруженных сил вообще, в частности при переходе от одной к другой форме вооруженной борьбы, предпосылки успешного проведения преобразования и др. Автор полемическим способом аргументированно анализирует существующие доктринальные положения об этой проблеме и дает собственные конкретные решения.

Несмотря на то, что преобразование прежде всего относится к вооруженным силам, его нужно анализировать более широко и комплексно. При этом надо иметь в виду, что преобразование вооруженных сил является условием преобразования форм вооруженной борьбы, а это значит и форм и видов боевых действий, содержания и способа их проведения, мероприятий по их обеспечению и под. Кроме этого, оно является исходным пунктом для преобразования и приспособления других субъектов и сил системы всенародной обороны и общественной самозащиты и всех их активностей, согласованных со спецификой подготовок и проведения боевых действий на переходе от комбинированной к партизанской форме вооруженной борьбы.

Modelovanje u ratnoj veštini sa aspekta teorije sistema

Pukovnik dr *STANKO NIŠIĆ*

U članku se razmatra aktuelna problematika modelovanja u ratnoj veštini sa aspekta teorije sistema. Pored razjašnjavanja osnovnih pojmova u području modelovanja, u radu se rasvetljavaju potreba i mogućnost sistemskog pristupa u izradi modela borbenih dejstava, odnosno modela oružane borbe između suprotstavljenih strana. Težište u razmatranju problema modelovanja u ratnoj veštini jeste na razjašnjenju modela sistema suprotstavljenih strana u dinamici oružane borbe. Istaknuto je da se tu objektivno radi o modelima dvaju međusobno suprotstavljenih sistema u oružanom sukobu.

U delu o modelovanju strukture i procesa operacije posebno je ukazano na kriterijume kojima treba da se rukovodi kreator modela borbenih sistema da bi oni bili adaptabilni na promene u okruženju (kod suprotstavljene strane i drugog okruženja), tako da se realizuje cilj borbe bez bitnih deformacija sopstvenog sistema.

Određena pažnja poklonjena je i problemima simulacije dejstava borbenih sistema pomoću računara bez kojih je u savremenim uslovima gotovo nemoguće graditi složenije modele u ratnoj veštini.

U članku je akcenat na teorijskom i metodološkom aspektu problema modelovanja u ratnoj veštini, uz sugestiju i drugim autorima da daju priloge razradi konkretnih modela u kojima bi se potpunije primenila teorija sistema.

Činjenica da je rat kao specifičnu društvenu pojavu teško modelovati bitno opredeljuje pristup modelovanju oružane borbe kao predmeta ratne veštine. Otuda ni bogata praksa u vojnim školama, komandama i štabovima u izradi i korišćenju „modela” – borbenih dejstava različitog nivoa bez potrebne teorijske osnove ne može sama da reši problem približavanja modela originalu. U dosadašnjoj teorijskoj baštini ratne veštine nema pouzdanih saznanja o borbenim dejstvima kao sistemima iako se u normativnoj teoriji pominju npr. sistemi protivvazdušne odbrane, protivdesantne borbe, itd. Otud potreba za svestranim teorijskim rasvetljavanjem kompleksa činilaca koji sudeluju u realnim borbenim uslovima i njihovih međusobnih odnosa kao elemenata složenog sistema, kako bi bilo moguće

sa većim stepenom verovatnoće graditi analogne modele borbenih dejstava bilo u edukativne, operativne ili istraživačke svrhe. U modelovanju se pomoću teorije sistema najpotpunije uključuju relevantni činioci snaga i uslova koji sudeluju u oružanoj borbi na obe suprotstavljene strane.

Rukovodeći se tim ciljem, u članku se pokušava šire, i sa aspekta sistemskog pristupa, doprineti razjašnjavanju osnovnih pojmova i mogućnosti modelovanja u ratnoj veštini. Naročito je aktuelno simulaciono modelovanje u toj oblasti, koje postaje sve dostupnije razvojem računarske tehnike. Pri tome se manje razmatra tehnika izrade modela, jer je to predmet metodika pojedinih grana ratne veštine.

PROBLEMI POJMOVNOG ODREĐENJA SISTEMSKOG MODELOVANJA U RATNOJ VEŠTINI

O modelovanju u ratnoj veštini raspravlja se u teorijskim časopisima, u posebnim studijama, metodološkoj i vojnostručnoj literaturi. Najčešće se modelovanje razmatra kao metoda za istraživanje problema u ratnoj veštini kojom se projektuje empirijska situacija tako da se stvori konflikt sukobljenih strana, a zatim taj konflikt istražuje.¹

Pojam „model” se definiše kao: slika ili kopija realnog objekta, kao „skup” pravila ili relacija koji opisuje realnost, kao analog realnom sistemu, odnosno „model predstavlja realan sistem jedino ako su sve funkcionalne zavisnosti odraz realnih zavisnosti”.²

Da bi model sistema bio analogan realnom sistemu, potrebno je da njegovi ulazi i okruženje takođe budu analogni. Jedino je tada moguće da i izlazi iz modela budu bliski izlazima originala sa tolerantnim razlikama.

Pod modelom realnog sistema podrazumeva se predstavljanje grupe objekata ili ideja u nekom obliku koji se razlikuje od njihovog realnog postojanja.³ Po tom tumačenju sistemi se mogu modelovati bez obzira na to da li su u predmetnom stanju ili u ideji.

¹ Vidi: Radovan Radinović, *Metoda ratne veštine*, VIZ, Beograd, 1983, str. 297.

² Miloš Rajkov, *Teorija sistema*, „Centar”, Beograd, 1987, str. 75.

³ Robert Šenon, *Imitaciono modelovanje sistema – veština i nauka*, Mir, Moskva, 1978, str. 12.

Očito je da se sve definicije modela svode na to da model predstavlja original u nekoj razmeri i formi. Modelom se može statički predstaviti struktura originala, ali se funkcionisanje originalnog sistema može samo simulirati na neki od tehnički mogućih načina. Ovim dopunskim objašnjenjem dolazimo do bitne karakteristike modelovanja u ratnoj veštini, a to je da se u tom slučaju radi o simulacionom modelovanju. Njime se može u širem dijapazonu formi predstaviti originalni sistem i njegovo funkcionisanje. Upravo je glavno obeležje predstavljanja ratne stvarnosti u tome što se ne može govoriti o modelovanju autentične, nego simulirane stvarnosti. Direktnije rečeno, u ratnoj veštini se ne modeluje original nego manje ili više verodostojno simulirana stvarnost.

Kada se tom razmatranju pojmova koji su relevantni za temu doda i opservacija da model sistema ne mora biti izomorfan (potpuno istovetan sa strukturom originala), nego je dovoljno da odražava bitne elemente strukture, tj. da je homomorfan (sličan, paradigmatski), tada se otvara mogućnost za još slobodniju, inventivniju raspravu o mogućnosti istraživanja problema u ratnoj veštini primenom simulacionih modela.

Sistemski pristup modelovanju podrazumeva shvatanje realnih sistema u ratnoj veštini u svojoj njihovoj složenosti, što je bitnije od modelovanja kao načina predstavljanja te stvarnosti. Složenost poimanja realnih sistema u ratnoj veštini koje želimo da istražujemo dolazi od činjenice da takvih opredmećenih sistema u mirnodopskoj praksi nema u statičkom obliku, a još manje se može govoriti o realnosti dinamičkog modela sistema u ratnoj veštini, odnosno o modelu funkcionisanja sistema koji tvore oružanu borbu kao predmet ratne veštine.

Sistemski prilaz modelovanju u ratnoj veštini podrazumeva i sistemsko mišljenje o predmetu modelovanja i problemima modelovanja u ratnoj veštini i kao prognostičkoj naučnoj disciplini.

Sistemski prilaz implicira dvojako stanovište – dva aspekta sagledavanja sistema koji se istražuju. To je, prvo, primena *sistemskeg mišljenja* o problemu koji se istražuje i, drugo, projektovanje modela realnog sistema koji se istražuje u njegovoj celosti, dakle ne parcijalno, ne po elementima ili pojedinačnim aspektima. Trebalo bi da se to samo po sebi

podrazumeva čim je reč o sistemu. Međutim, dosadašnje rasprave o problemu modelovanja najčešće su obuhvatale necelovite sisteme, na primer, kada je reč o modelovanju operacija (bojeva) ili drugih sadržaja predmeta ratne veštine.

U ovom pristupu se sistem shvata kao celina koja je kvalitativno različita od prostog zbira elemenata iz kojih se sastoji. To je celina koja se ne može razložiti na svoje elemente a da se pri tome ne izgube njezine osnovne karakteristike. Delovi sistema se, u ovom prilazu, ne razmatraju izolovano, analitičkim postupkom, nego na osnovu njihove interakcije u okviru funkcionisanja celine. Prema tome, sistemsko mišljenje uvažava interdisciplinarno posmatranje istog predmeta, tj. sa stanovišta raznih naučnih disciplina i transdisciplinarnost kojom se prevladava predmetno izučavanje određenog problema.

Za razliku od sistemskog, analitičko mišljenje je predmetno, funkcionalističko. Ono se karakteriše time da se empirijski fenomeni posmatraju kao skupovi nezavisnih elemenata koje treba raščlaniti na manje delove da bi se pojava izučila u celini. Tu se radi o primeni elementarnih, disciplinarnih, stručnih znanja. Analitički prilaz posmatranju pojava i procesa omogućava uglavnom saznavanje spoljnih, manifestnih karakteristika sistemskih elemenata, bez ulaženja u zakonitosti koje čine suštinu posmatranih fenomena. Zato prelaz sa analitičkog na sistemsko mišljenje znači skok od stručnih, disciplinarnih na naučna, integrativna znanja. Rezultat tog prelaza je saznanje celine problema umesto parcijalnih, elementarnih, izolovanih znanja o elementima sistema.

Da bi se moglo preći na razmatranje sadržaja i procesa modelovanja u ratnoj veštini, neophodno je jasno se odrediti i prema sintagmi „model u ratnoj veštini”. Područje naučne delatnosti u kojoj se modelovanje vrši veoma je delikatno. Razlog tome je što je i sama ratna veština, kao nauka u procesu konstituisanja, odnosno znanja o ratnoj veštini, u fazi sistematizovanja, sređivanja, klasifikacija i definisanja.⁴ Mnogi postu-

⁴ Ovo se posebno odnosi na jezik i metodologiju ratne veštine. Nije dovršeno definisanje i klasifikacija kategorijalnih pojmova, posebno u našoj ratnoj veštini, kao reprezentu nekonvencionalne ratne veštine.

Tako, npr., klasifikacija oružane borbe na oblike: operacija, boj i borba dovodi pod sumnju valjanost i definicije i klasifikacije osnovnog predmeta ratne veštine, jer u takvom uređenju pojmova opšte postaje deo posebnog i čak se javlja kao pojedinačno. Svakako da je „borba” opštiji pojam od „oružane borbe”, ali u važećoj hijerarhiji pojmova to se zanemaruje.

lirani stavovi i znanja u toj oblasti su konvencionalne prirode, bez spoznate uzročno-posledične zavisnosti, a time i valjanog objašnjenja koje bi pretendovalo na naučni nivo spoznaje.

U takvom stanju izgrađenosti ratne veštine, kao nauke, ima dosta problematičnih definicija, nesistemskog prilaza posmatranju pojava i procesa i uopšte sumnjivo omeđenih sistemskih elemenata i celine sistema. Od toga šta se svrstava u jedan sistem kada se razmatraju fenomeni ratne veštine zavisi i realnost modela tog sistema. Predmet ratne veštine je oružana borba. Međutim, oružana borba nije jedinstven sistem. (Podsetimo se da je sistem skup međusobno povezanih elemenata.) Kako u tom slučaju upražnjavati sistemski pristup modelovanja u ratnoj veštini? Ovo tim pre što pod lupu moramo staviti i osnovnu šemu elemenata oružane borbe koja je tradicionalno dugo prisutna i gotovo aksiomatska. Logikom sistemskog prilaza neodrživo je da se analiza oružane borbe svodi samo na analizu ljudskog i materijalnog faktora, prostora i vremena. Pre svega, oružana borba je složen proces u kome sudeluju najmanje dve suprotstavljene strane, dva suprotstavljena sistema, odnosno dva osnovna faktora – suprotstavljene strane. Bez dve suprotne strane nema borbe, a bez poznavanja načina suprotstavljanja ta dva sistema ne može biti objektivnog istraživanja oružane borbe. Ljudski i materijalni resursi u prostoru i vremenu su nezaobilazni elementi unutar ta dva osnovna sistema. Pored toga, svaki sistem ima svoje okruženje sa kojim je u interakciji. Pitanje je šta spada u sistem svake od suprotstavljenih strana, a šta u njihovo okruženje? Od potpunosti uređenja elemenata sistema ovisi i potpunost spoznaje celine tog sistema i njegovog funkcionisanja.

MOGUĆNOSTI MODELOVANJA U RATNOJ VEŠTINI

Polazeći od opšte postavke da je modelom na neki način predstavljen realni objekt ili pojava, proces, postavlja se pitanje mogućnosti modelovanja pojava i procesa u ratnoj veštini za koje se ne može naći verodostojna stvarnost u miru. Radi se, dakle, o fenomenima za koje se samo manje ili više približno realno može načiniti prognostički scenarij, uraditi opis i razraditi fizički model, te režirati empirijski konflikt radi istraživanja ponašanja sistema.

Prema uverenjima empiričara spoznaja je moguća samo o onome što se može proveriti intersubjektivno. To su one tvrdnje koje se mogu svesti na perceptivne podatke ili ih je moguće sa takvim podacima povezati. Međutim, perceptivni podaci se mogu dobiti samo o onome što je bilo ili što jeste, a ne i o onome što treba da bude. Stoga po tom stanovištu i nije moguća spoznaja istine o vrednostima koje su predmet normativne teorije kojoj pripada i futurološki deo ratne veštine. To bi značilo da u normativnoj teoriji može da postoji samo hipotetičko, prednaučno znanje koje u ratnoj veštini egzistira kao takvo sve dok ne bude moguće naučno predviđanje u toj oblasti. Međutim, zbog takvog agnosticističkog prilaza empiričara nije opravdano da se ne traga za odgovorima na pitanja o fizionomiji budućih ratnih konflikata i borbenih dejstava posebno. Opis prošlog i postojećeg nema svrhe ako se ne može koristiti za prognozu budućeg. U tome je normativna teorija progresivnija od empirije, jer nastoji da *vidi* budućnost i da trasira put do te budućnosti.

U kojoj meri je empirijska spoznaja u ratnoj veštini funkcionalna, tj. u kojoj meri se postojeća stvarnost može transponovati u buduću stvarnost? Marksov metod dijalektičke spoznaje je primer za tezu da je valjana spoznaja postojećeg – put za otkrivanje budućeg. Upravo zadatak istraživanja u ratnoj veštini je traganje za putevima i sredstvima spoznaje buduće realnosti na temelju dosadašnje i sadašnje. Tome značajno doprinose savremena kibernetiska sredstva, jer omogućavaju brže i verodostojnije istraživanje varijanti budućih ratnih sukoba na simulacionim modelima.

Rizik da će se učiniti greške u prognozi budućih konflikata, hoda i ishoda sukoba, smanjuje se dubinom proučavanja faktičkog i strogošću metodološkog postupka u procesu njegove spoznaje. Tome, naravno, ne idu u prilog improvizacije i površnosti u organizovanju i provođenju eksperimenata na simulacionim modelima, bilo predmetnim, kao što su vežbe komandi i jedinica, bilo apstraktnim, kakve su simulacije borbenih sukoba i dejstava na računarima.

Sušтина spoznaje sadašnjosti zahteva otkrivanja kauzali-teta među pojavama i zakonitosti njihovog nastajanja i postojanja. Međutim, zakonitosti koje vrede i za buduća događanja u ratnoj veštini ne mogu se izvoditi neposredno iz postojeće

prakse u sadašnjosti. Nužna je intervencija čovekovog intelekta kao misaonog posrednika između dve prakse. Tako dolazimo do zaključka da su za spoznaju u ratnoj veštini neophodni sprega empirizma i normativne teorije. Prva je nužna, jer temelji spoznaju na sigurnosti i proverljivosti, a druga na relevantnosti transfera spoznaje postojećeg na budućnost. Te dve teorije se u ratnoj veštini, dakle, međusobno dopunjuju. Neophodno je izdvojiti šta se u ratnoj veštini može spoznati empirijski, a šta normativno-teorijski. Teorijska spoznaja pretpostavlja da se u njoj ne iskazuju samo stavovi i norme nego da se vrši opis, makar se on odnosio na opis surogata stvarnosti, na simulacione modele.

Pored toga, ne treba gubiti iz vida da uprkos provedenim egzaktnim analizama faktičkog radi normiranja budućeg ta dva stanja nisu u svemu kompatibilna. Između njih uvek postoji veći ili manji jaz. Cilj istraživanja na modelima je da taj jaz bude što uži i plići.

Razlika između normativne teorije i empirije najbolje se pokazuje u načinu verifikacije naučnih rezultata. Prva se gotovo isključivo služi racionalnim metodama dokazivanja, tražeći slaganje sa nekim logičkim spoznajama. Nasuprot tome za empirijsku nauku plansko prikupljanje iskustvenih podataka radi potvrđivanja ili opovrgavanja postavljenih hipoteza, jači je dokaz istinitosti od racionalnog, logičkog dokazivanja.

Za slučaj modelovanja u ratnoj veštini očito je da se radi o kombinovanom teorijsko-empirijskom modelu sistema. Naime, empirijski deo modela odnosi se na elemente stvarnog stanja, a teorijsko-normativni deo odnosi se na prognostički deo koji se simulira informacijama na čijoj osnovi se prognozira funkcionisanje sistema.

Koncept takvog sistema, kao i svakog drugog, određuje se svrhom, ciljevima sistema. Cilj sistema se određuje kao željeno stanje u koje treba prevesti postojeći sistem.

Upravo definisanje svrhe ili cilja sistema omogućava njegovo izdvajanje iz šire celine, odnosno formulisanje granica sistema. Kod borbenih sistema radi postizanja cilja moguća je i čak potrebna njegova promena ili transformacija njegove unutrašnje strukture radi dostizanja željenog stanja. Dakle, cilj određuje sistem koji se posmatra ili gradi. Cilj uslovljava dovođenje sistema i u konfliktnu situaciju, što je kod sistema borbenih dejstava gotovo redovna pojava.

Ostvarivanje cilja praćeno je razmenom materije, energije i informacija sa okolinom. Ako su kvantitet i kvalitet te razmene merljivi, može se pratiti i izračunavati efikasnost i stepen ostvarivanja cilja. To je upravo polazna osnova za modelovanje i eksperimentisanje sa simulacionim modelima na računaru. U oružanoj borbi funkcionišu borbeni sistemi sa suprotstavljenim ciljevima. Simulacijom postupka ostvarivanja ciljeva jednog i drugog sistema, sistema naših snaga i protivnika, sagledava se mogući hod i ishod borbenih dejstava i potreba u transformaciji sistema, njegovoj unutrašnjoj promeni, da bi se ostvario postavljeni cilj. Dolazi do povratnog uticaja stanja sistema na cilj i način funkcionisanja sistema i obratno – stabilnost i nepromenljivost cilja diktira promene u strukturi sistema u slučaju da se menja okolina sistema, odnosno struktura suprotstavljenog sistema. Pri tome postoji mnoštvo varijacija u promeni strukture sistema, zavisno od mogućnosti i racionalnosti promena.

Kod klase takvih suprotstavljenih borbenih sistema ostvarenje cilja sistema naših snaga presudno zavisi od funkcionisanja protivdejavstvujućeg sistema, tj. protivničkih snaga, što se manifestuje u vidu bitnih promena u spoljašnjim vezama sa okolinom sistema. Promene u stanju spoljašnjeg sistema u procesu realizacije njegovog cilja javljaju se kao ulazne informacije u naš sistem. Na osnovu tih informacija, tj. podataka o dejstvima (manevru, snagama, efektima vatre i udara neprijatelja), reaguje naš borbeni sistem adekvatnim promenama i ulaganjem energije da bi se cilj našeg sistema ostvario (odbrana prostora, zauzimanje položaja, proterivanje ili uništenje neprijatelja i sl.). Funkcionisanje našeg borbenog sistema se produžava sve do realizovanja cilja ili do destrukcije – raspada sistema ili dok ne dođe do promene cilja.

Upravljačko kolo povratne informacije kojim se reguliše i cilj i struktura sistema sadrži informacije o oba sistema – našem i protivničkom. Bez praćenja verodostojnih promena u protivničkom sistemu ne mogu se vršiti relevantne promene u našem borbenom sistemu i njegovom funkcionisanju. Otuda je obaveštajno-izviđačka delatnost, odnosno informacije o ponašanju protivničkog sistema, nezamenljiva za ispravno funkcionisanje i donošenje odgovarajućih odluka o promenama u našem sistemu.

Za ispravan rad upravljačkih podsistema bitne su ne samo tačne informacije o protivničkom sistemu i ponašanju sopstvenog sistema, nego i pravovremenost uvođenja tih promena u sistem. Kašnjenje informacija uzrokuje potreba da se one prikupe, obrade i transformišu u odluku. Otuda od velike pomoći mogu biti izviđačka i računarska sredstva za brzo prikupljanje i obradu podataka.

O MODELOVANJU STRUKTURE I PROCESA OPERACIJE KAO SUKOBA SISTEMA

Stvarni tok funkcionisanja sistema (put prelaska sistema iz jednog u drugo stanje) zavisi od brojnih faktora koji se mogu razvrstati u dve klase: a) klasa eksternih faktora ili faktora koji deluju iz okoline; b) klasa sistemskih, internih faktora koji nastaju iz funkcionisanja strukturnih elemenata sistema svojih snaga.

Sistem svojih snaga je uglavnom deterministički određen. Zato se na putu prelaska sistema iz jednog stanja (u vremenu T_1) i drugo stanje (u vremenu T_2) mogu, na temelju poznavanja uslova funkcionisanja sistema, preduzimati određeni zahvati u sistemu tako da on pođe određenim smerom ka određenom cilju – novom stanju. Da li će sistem taj cilj stvarno dostići ovisi dalje uglavnom o klasi eksternih faktora. Dalji tok promene stanja sistema ne može se razmatrati kao zatvoreni deterministički sistem nego kao stohastički. Presudna je tada interakcija sistema sa okolinom.

Sposobnost sistema da dostigne određeni cilj zavisi o tome u kojoj će meri sistem uspeti da se prilagodi promenama u okruženju a da se pri tome bitno ne deformiše. Borbeni sistem mora biti tako organizovan da svoj cilj može postići i onda kada se okolina izmeni, a to znači i inputi koji dolaze u sistem iz takve okoline. Problem je kako da se proceni veličina i smer promena u okolini sistema. Da bi se problem tačnije odredio, moraju se rešiti sledeća pitanja: 1) da se tačno odredi sistem koji se planira; 2) da se odredi na koji je način sistem povezan sa okolinom da bi se mogli odrediti efekti uticaja eksternih faktora; 3) na kraju mora se odlučiti o modelu organizacije sistema, koja obezbeđuje da cilj ostane relativno invarijantan

prema uticajima okoline, kao nezavisne varijable. To podrazumeva da sistem sopstvenih snaga bude otvoren i fleksibilan.

Generalno uzeto, ta se pitanja mogu razmatrati kao problem konstrukcije sistema sa svrhovitom organizacijom, odnosno sistema organizovanog prema unapred određenom cilju. Taj tip društvenog sistema zahteva poseban način organizacije koja omogućuje da se u odnosu na promenljivu okolinu određena stanja zadrže ili postignu.

Da bi se uspešnije vodila rasprava o modelovanju sistema sa svrhovitom organizacijom, nije suvišno da se razmotri struktura, funkcije i gradnja sistema te klase. U prvom redu treba konstatovati da sistemi sa svrhovitom organizacijom pripadaju klasi teleoloških, funkcionalnih, a ne kauzalnih sistema i pri tome su i stohaistički u vreme izvršavanja funkcije i planiranja operacije. Deterministički su samo u stanju mirovanja i po gradnji unutrašnje strukture sistema. Sve to govori o složenosti planiranja funkcionisanja društvenih sistema te vrste, kakvi su svi borbene sistemi.

Poseban problem u modelovanju operacija, odnosno u izradi modela sukoba suprotstavljenih strana, jeste nekoherentnost sistema originalu koji se modeluje. Naime, ako se elementi strukture sistema sukobljenih strana i mogu „uhvatiti” u stanju mirovanja, a time i predstaviti u modelu, to je teško učiniti i kad sistem (takav statički) počne da funkcioniše. On se tada ponaša ne kao jedan nego kao dva sistema, jer svaki ima svoj cilj, odnosno svrhu. Prema tome, neophodno je modelovati dejstva svake od protivničkih strana i zatim ih analizirati preko zajedničkog modela u fazi njihovog funkcionisanja.

U pogledu originalnosti pojave (operacije) koja se modeluje, moramo biti svesni činjenice da se tu ne radi o modelovanju originala nego manje ili više uspešno simulirane stvarnosti (borbene situacije). Uobičajen naziv – komponovanje taktičkog ili operativnog zadatka upravo je aktivnost čiji rezultat može da bude simuliranje borbene operacije (radnje).⁵ Izrada modela tako simulirane radnje jeste u stvari transformacija simulacionog modela na drugačiji informativni kanal:

⁵ „Taktički zadatak” se ne može identifikovati sa modelom boja. Rešavanje taktičkog zadatka može biti na različite načine i sa različitim nivoom saznanja dok kod izrade modela boja radi se o određenom načinu rešavanja zadatka koji je veoma složen i skup, ali su zato i saznanja dobivena na taj način potpunija i bliža realnim borbеним saznanjima.

grafički, numerički i sl., radi njegovog pojednostavljenja i izražavanja u pogodnoj formi za eksperimentalnu proveru određenih funkcija modela. Prema tome, modelovanje operacija kao naučnoistraživačka aktivnost ima smisla samo kada model vežbe (taktičke, operativne, strategijske) transformišemo putem određenih simbola na računar i vršimo eksperimentalnu proveru mogućnosti određenih borbenih radnji, kao što su: manevar, artiljerijsko-raketna podrška, protivvazдушna zaštita, borbeni razvoj jedinica i dr. Pri tome se dimenzije tih radnji moraju realno predstaviti: brzine, tehnička ispravnost sredstava, efikasnost gađanja u borbenim uslovima, funkcionisanje sistema veza u situaciji elektronskog ometanja, fizičke dužine kolona i brzina razvoja, uticaj kvaliteta saobraćajnica, borbeno stanje ljudstva (obučenost, moral, borbeno iskustvo), uvežbanost komandi i štabova i dr.

Kao i za ostale vrste modelovanja i ovde je mnogo jednostavniji zadatak modelovanja tehničkih sistema radi provere njihove efikasnosti. U dejstva tehničkih sistema mogu se ubrajati i sistemi protivvazdušne odbrane, sistemi veza, dejstva artiljerijsko-raketnih jedinica, minskih prepreka na kopnu i moru i drugih, koji dejstvuju na određenoj distanci uz određena ometanja.

Ako je *operacija obim oružane borbe* (a ne borbenog dejstva, jer nema operacije bez sukoba protivničkih strana), tada u operaciji učestvuju dva antagonistička borbeno sistema. Pitanje se stoga nameće o mogućnosti izrade jednog modela za jednu operaciju. Očito da su neophodna najmanje dva složena modela, a u okviru njih nizovi posebnih i pojedinačnih modela za izražavanje rešavanja pojedinih borbenih problema.

Verovatnoća uspeha modelovanja je tim veća što je egzaktnije izučen original predmeta ili pojave. Poznato je uspešno prilunjenje kosmonauta na mesec zahvaljujući vernom predstavljanju modela Mesečeve teže na Zemlji, tj. uslova Mesečeve teže i drugih okolnosti. Uspešno su izvedene i mnoge druge operacije (operacija na Foklandima, početna invazija Hitlera na SSSR, raketni napad Amerikanaca na Libiju i dr.). Međutim, poznate su i neuspele operacije (njih je daleko više). Uzroci neuspehli operacija su uglavnom zbog nedostataka potrebnih informacija uključujući, u prvom redu, i podatke o bogatstvu inteligentnih reakcija ljudi suprotne strane.

Rekli smo da o modelovanju operacija ne može biti govora ako se ne poznaje original koji modelujemo. Budući da se radi o modelovanju budućih operacija (jer modelovanje prošlih, poznatih operacija nema svrhe osim edukativne), to se podrazumeva izvrsno poznavanje bar fiktivne – projektovane operacije. U tom smislu moraju se savršeno poznavati snage, sredstva i moć protivnika, njegova ukupna sposobnost da nameće i održava inicijativu na određenim prostorima (u vazдушnom prostoru, po pravcima na zemlji, moru). Od toga zavisi verovatnoća pouzdanosti dinamičkog modela, tj. procesa operacije.

Sistemske pristup modelovanju operacija zahteva visoku strogost i potpunost u obuhvatu svih bitnih sistemskih elemenata, mehanizama i veza, a zatim i preciznosti i iscrpnosti u realizaciji funkcija sistema i sistemskih elemenata. Budući da je cilj suprotstavljenih sistema u operaciji u odnosu na okolinu maksimalna entropija suprotnog sistema, što je posve nova posebnost u odnosu na ciljeve sistema druge vrste (razvojnih, prirodnih), to je cilj sistema svake strane dvostruk: (1) u odnosu na sebe – prilagođavanje nekoj situaciji, popuna eventualnih gubitaka, očuvanje integriteta, održavanje veza i sistema komandovanja, pribavljanje svežih informacija o protivničkom sistemu da bi izbegli realizaciju njegovog cilja i dr. (2) U odnosu na protivnika, cilj je razgradnja ili destrukcija njegovog sistema odnosno onemogućavanje (otežavanje, usporevanje, zaustavljanje itd.) realizovanja cilja sistema (snaga) suprotstavljene strane.

Apstraktnim modelima izraženim putem simbola (grafičkih i matematičkih) može se predstavljati i realan odnos snaga tako što će se sve snage (ljudske i tehničke) prevoditi na univerzalne merne jedinice – ekvivalente.⁶ Za to je nužna temeljita analiza vrednosti različitih snaga i njihove moći i izrada vrednosnog sistema. Tako, na primer, treba snage u odbrani sa pripremljenim zemljišnim objektima, odnosno i same zaštitne objekte, ovisno o tipu i kvalitetu zaštite, prevesti

⁶ Posebna je tema proračun odnosa snaga koji se različito primenjuje u tzv. instrumentalnoj ratnoj veštini i savremenoj, čiji je reprezent naša ratna veština koja računa sa novim kvalitetom društvene energije sadržane u pojmu „ljudski faktor” a koja se ne može pravolinijski, odnosno direktno proporcionalno meriti, kao što se to čini u pozitivističkoj metodologiji konvencionalne ratne veštine (o tome vidi detaljnije u: M. Ibrahimpašić, *Dve u biti različite ratne veštine*), „Vojno delo” br. 5/89.

na uporednu mernu jedinicu, u sistem odnosa snaga; uračunati snage koje dejstvuju na sve veće distance, nuklearna sredstva, vazduhoplovnu podršku, minsko-eksplozivne i druge prepreke i dr. To se može činiti putem uvođenja pondera, koeficijenata za izravnavanje i fiksnih vrednosti jedinica za snage određenog sastava ljudstva i naoružanja.

Modelovanje u ratnoj veštini najsvrsishodnije je vršiti sa ciljem izvođenja eksperimentalnog istraživanja uticaja pojedinih činilaca na tok i ishod oružane borbe. Stoga je racionalno razrađivati i parcijalne i situacione modele da bi se sagledao uticaj pojedinih činilaca snaga sistema ili okoline.

Eksperimenti sa apstraktnim modelima su najjednostavniji, jer se cela operacija može postaviti i izvesti na videoračunarskim medijima, pri čemu je moguća igra putem variranja svih bitnih elemenata i uslova, jer se i uslovi (stanje pripremljenosti društva, geografski, meteorološki, odnos stanovništva i sl.) mogu izraziti u odnosu snaga putem ekvivalentnih mernih jedinica.

U postavci i očekivanju rezultata eksperimenta treba imati na umu određena ograničenja. U prvom redu sve pojave u ratnoj stvarnosti ne mogu se laboratorijski elaborirati. Takođe, ne može se očekivati da se eksperimentalnom situacijom proizvedu efekti stvarne ratne situacije. To su ekvivalentni efekti uz primenu najracionalnijih indikatora koji prate stvarne efekte. Zato se u predstavljanju pojava i procesa koji prate oružanu borbu ne uzimaju svi mogući već tipični, čvorni i relevantni za odgovarajuću predočenu situaciju. Takvim zahvatanjem pojave eksperimentator ne sme da naruši suštinu stvarne pojave iako svesno zanemaruje prateće sporedne aktivnosti pa i efekte.

Drugo važno ograničenje eksperimenta odnosi se na obuhvat pojave. Slika pojave u malim razmerama (boj) ne može da zameni krupnije razmere borbenih dejstava (operacije). Osnovni razlog toga je što se radi o kvalitativno različitim bitnim aktivnostima. Ovde se radi o raznim strukturalnim karakteristikama sistema koji se simulira, a ne o veličini uzorka. Uz to novu strukturu elemenata sistema prate i nove veze i komunikacije koje se odražavaju na simuliranje veoma bitnog elementa – sistema rukovođenja.

Tvrđenje o ratnoj stvarnosti se ne mogu laboratorijski direktno testirati. Ali, različite varijable i hipoteze, svakako, mogu. Radi se o testiranju logičkih tvrdnji za što se eksperimentom stvaraju odgovarajući uslovi. Na primer, tvrdnja da u složenim situacijama inicijativa ostaje u rukama onih koji raspolažu odgovarajućim informacijama može se proveriti i utvrditi stepenom slaganja između posedovanja informacija i inicijativnosti u borbi.

Veoma je neubedljivo simuliranje različitih stimulansa ili destimulansa (moralnih i psihofizičkih) koji se pojavljuju u stvarnom ambijentu oružane borbe. Ipak, ograničenja ove vrste ne treba preuveličavati tako da ona postaju razlog odustajanja od eksperimenta. Učesnici „ratne igre” mogu se u dosta visokom stepenu uživati u stvarnu situaciju. To ovisi o „ugrađenim” ograničenjima u teoriji eksperimenta koja navode učesnike „ratne igre” da reaguju u tim uslovima. Sam, pak, karakter reagovanja pojedinih učesnika niti se može propisati niti je to svrha eksperimenta. To je upravo onaj stvaralački deo delovanja pojedinaca koji je prisutan i u stvarnoj situaciji.

Veštačka motivacija ne bi pomogla da eksperiment bolje uspe, niti bi mogla da zameni stvarne stimulacione mehanizme u ratu. Ono što daje veću verovatnoću uspeha eksperimenta jeste okolnost da su učesnici ratne igre stručnjaci svoga posla i sa tog aspekta oni nemaju uloge nego vrše svoje funkcije. Taj deo aktivnosti se, dakle, odvija u prirodnim a ne u veštačkim uslovima.

Razmatrajuću mogućnosti i ograničenja eksperimenta u ratnoj veštini može se zaključiti da je poželjnije empirijski utvrditi korisnost eksperimenta nego unapred odbaciti taj metod i time, u stvari, sebi postaviti još veća ograničenja u istraživanju ratne stvarnosti u mirnodopskim uslovima.

Eksperimentalna situacija i provođenje eksperimenta je problem za sebe. I tu je potrebno iskustvo da bi se tehnika usavršila i sa te strane smanjile moguće greške metodološke prirode. Međutim, pravi je problem uopštavanje – ekstrapolicija rezultata. Usklađivanje eksperimentalnih sa opštim tvrdnjama stvar je zaključivanja po analogiji, odnosno logičkog zaključivanja. Tu je suština u uspostavljanju strukturne sličnosti veštačke i stvarne situacije.

Savremena računarska tehnika omogućava da se računar programira radi simuliranja izbora zahteva sa ograničenim brojem kritičnih varijabli i hopotetski izraženih odnosa među njima.

Za to je neophodno u prvom redu intelektualne procese donošenja odluke (kao najdelikatnije radnje u procesu komandovanja) prevesti u kognitivne relacije, a zatim ih izraziti simbolima za potrebe programiranja. To će, sa svoje strane, doprineti da se i kognitivni elementi u promišljanju ratne veštine preciznije i eksplicitnije izražavaju.

U simuliranju procesa odlučivanja važna karika je varijabla „ličnosti” komandanta ili lica koje donosi odluku. Kvalitet ličnosti je važan faktor u donošenju odluke. Takođe je važno da se simulira uticaj i drugih sila i okolnosti koje mogu značajno da deluju u različitim situacijama. Naravno da je najvažnija situacijska komponenta, tj. konkretan problem koji se rešava.

Verovatno da bi veći broj eksperimenata u rešavanju pojedinih operativnih zadataka preciznije razjasnio međusobni uticaj relevantnih varijabli, tako da se prilikom odlučivanja sa većom sigurnošću može opredeliti za određenu alternativu.

Ekspерименти на моделима су посебно потребни ради utvrđivanja efikasnijih metoda odlučivanja u pogledu mogućnosti analize velikog broja činilaca, i u pogledu vremena donošenja odluke i ekonomije broja ljudi koji odlučuju. Često su preglomazne komande i štabovi veća smetnja nego korist u odlučivanju. Pri tome se podrazumeva potreba korišćenja savremenih metoda optimizacije i tehničke podrške računara u procesu obrade podataka.

Bitna prednost modela nad realnim fizičkim sistemima jeste u prognoziranju funkcionisanja virtuelnih (mogućih) sistema koji su tek u fazi zamisli, tek na papiru, u vidu simbola u fazi planiranja isto kao da su stvarni, kao da postoje. To je veoma značajno za modelovanje pojava i procesa u oružanoj borbi. Pri tome se teorija sistema koristi za predviđanje budućeg ponašanja tog sistema, a time i onih uticaja koji mogu da uslede zbog promene u sistemu ili u njegovoj okolini.

Projektovanje modela povratno deluje na uređenje naših predstava o budućem stvarnom sistemu i da se razreše protivrečnosti i alternative u poimanju pojava i procesa. Naročito

do izražaja dolazi potreba jasnog sagledavanja veza među elementima sistema, njihova međuzavisnost, uticaj okruženja i redosled u funkcionisanju, vremenske i prostorne dimenzije, te korišćenje resursa sistema.

Naravno da je veoma složen posao i težak put da se dođe do postavke modela operacije na računaru. Potrebne su obimne prethodne studije da bi se došlo do metoda apstraktnog izražavanja ekvivalenata snaga, sredstava, uslova i svih drugih činilaca i okolnosti ratnog ambijenta uz uvažavanje posebnosti u svakoj borbenoj situaciji. Na tome se radilo, ali je neophodno planski dovršiti započeto i uraditi i one studije koje nisu do sada bile obuhvaćene. Pri tome je poučno da se koriste i iskustva i saznanja do kojih su došli istraživači u drugim armijama ne bežeći i od saradnje i recipročne usluge onog do čega smo i mi došli.

Tek posle utvrđivanja realnog odnosa snaga (moći) izraženih u apstraktnim simbolima, tj. statičke postavke strukture sistema, može se prići modelovanju dinamike operacije: tempa dejstava, promene nadmoći na pojedinim pravcima i u celini, imitacije gubitaka ljudstva i prostora i sl., u zavisnosti od procena veštine komandovanja i uvođenja dopunskih snaga (iznenađenja, pomoći, promene taktike, lukavstva, promene u moralu i obučenosti ljudstva, međunarodnih faktora).

Dosadašnje grafičko predstavljanje snaga i sredstava borbe na kartama može se znatno pojednostaviti i unificirati izostavljajući nebitne karakteristike. Na primer, dovoljno je neku jedinicu, ovisno o njenoj snazi prevedenoj na univerzalnu vrednosnu jedinicu, predstaviti jednim simbolom na određenom prostoru jer je svima koji barataju tim veličinama inače poznata predstava o fizičkoj veličini te jedinice i njenom mogućem prostiranju na zemljištu ili vodi. Bitan je njen položaj u prostoru, snaga i namera – cilj. To treba da se izrazi odgovarajućim simbolima videografički.

Pridavanjem određenog simbola određenom ekvivalentu snage – energije automatski se razlikuju snage taktičke, operativne ili strategijske veličine i energije. Sa druge strane svaki simbol vojne snage u sebi sadrži i koeficijent snage koja se lako upoređuje sa protivničkim adekvatnim simbolima. Na taj način se i vizuelno, bez propratnih matematičkih radnji, može neprekidno na ekranu pratiti kretanje odnosa snaga i proces operacije.

Ono što je do sada bilo najsloženije u modelovanju operacija, naročito na kopnu, jeste predstavljanje uticaja reljefa, geografske i društvene sredine u celini. Računar je tu nezamenljiv, jer se svaki taktički i operativni pravac može unapred kompjuterski „obraditi” kao podloga, ambijent na kojem se provode sve ostale kombinacije toka operacije. Pri tome se automatski uračunavaju geografski uslovi u kojima dejstvuju protivničke snage i putem koeficijenata koji se dodaju dejstvujućim ekvivalentnim snagama dobija se neprekidno realan odnos snaga u svakom momentu na svakom prostoru. Tako, ako naše snage prave manevar preko težeg zemljišta, ta okolnost se uračunava u stanje morala i psihofizičke snage, ali se uzima i uticaj pozitivnog momenta koji dejstvuje na moral zbog svesti o manjim gubicima i iznenađenju koje se time postiže itd.

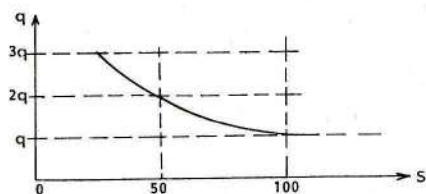
Na sličan način se kompjuterski može uzimati u obzir i delovanje uslova socijalne sredine na naše snage i protivnika zavisno od sredine u kojoj se izvode dejstva, o čemu se moraju imati realni podaci i procene. Naročito se mora voditi računa da se što realnije proceni i adekvatno izrazi uticaj ukupne društvene energije stanovništva na određenom prostoru.

Na osnovu uzimanja u proračunu svih elemenata i okolnosti kompjuterom se na grafičkoj funkciji može vizuelno predstavljati tok i stanje u svakom momentu. Na taj način komanda – štab i vizuelno prati tok – uspešnost dejstva, odnosno preduzimanih mera. Svaki zastoj ili pad uspeha se analizira i preduzimaju adekvatne mere za popravku situacije, odnosno za postizanje cilja operacije. Grafičkim predstavljanjem veličina na osnovi proračunskih elemenata mogu se preko video izlaza računara pratiti različite zavisnosti kao što su: zavisnost gubitaka od početnog stanja (šema 1), zavisnost efikasnosti dejstava od stanja snaga (šema 2) i druge.

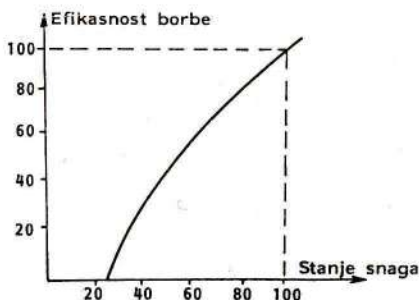
Očito da je za modelovanje strukture i procesa jedne operacije neophodan veoma snažan računar IV ili V generacije.

Kada se govori o sistemskom pristupu modelovanju operacija, tada prvo valja imati razrađen sistemski pristup operativnoj praksi u konstrukciji – komponovanju zadataka za vežbe komandi, štabova i jedinica, a zatim i razradu modela ako se

na to odluči.⁷ Tu se podrazumeva sistemski opis dosadašnjeg konvencionalnog komponovanja zadatka. Sistem kao skup međusobno povezanih elemenata (komponenata i mehanizama (u interakciji sa okruženjem treba da obuhvati strukturne elemente operacije, njen cilj i funkcije. Okolina sistema treba da se definiše. To je ona sredina sa kojom sistem komunicira,

Shema 1 - Zavisnost gubitaka (q) od početnog stanja jedinice (s)

Shema 2 - Zavisnost efikasnosti dejstva od stanja snaga

u kojoj se potvrđuje, prema kojoj je okrenut njegov output i odakle dobija povratne informacije o svojoj efikasnosti, delotvornosti i ispravnosti produkcije, odnosno dejstava. Tako shvaćeno okruženje sistema u operaciji očito je da se u ratu odnosi na neprijatelja, a u miru je to komponovani sistem protivničke strane. U interakciji (kompjuterskoj) sa protivničkim sistemom verifikuje se valjanost kompozicije i funkcionisanja sistema naših snaga u operaciji. Elementi ili faktori operacije su protivničke snage i sredstva, a prostor i vreme sa svojim dimenzijama se uzimaju u obzir pri izradi modela onako kako se i odražavaju na sisteme snaga obe strane.

U šire okruženje sistema operacije, naravno, spada i odnos međunarodnog javnog mnjenja, prijateljskih zemalja, suseda i drugih činilaca kojih se tiče ta operacija i ne ostavlja ih ravnodušnim, već reaguju na neki način tim povodom.

Za diskusiju je da li društveno-ekonomski sistem i vojno-privredni kompleks, pa i društveni ambijent, spadaju u okruženje ili se uključuju u sam sistem, jer obezbeđuju uslove za

⁷ Modelovanje je veoma skup način izučavanja borbene stvarnosti. Prema stranim iskustvima (Senon), srednja vrednost modelovanja operacije iznosi 6-12 čovek-meseci. Zato troškove modelovanja treba uvek upoređivati sa očekivanim efektima i zatim odlučivati o racionalnosti primene tog postupka.

njegov život – funkcionisanje.⁸ Detaljnija analiza bi verovatno pokazala da ukupna društvena, kao i geografska sredina, pretežno ulaze u sam sistem na određen način, bar što se tiče naših snaga, a samo u nekim situacijama se delom pojavljuju i kao okruženje sistema u kome se sistem potvrđuje. Najčešće je to slučaj sa realizacijom određenih funkcija podsistema ili sistemskih elemenata, kao što je izvršenje manevra snaga – savlađivanje prostora pri dovođenju nekih snaga u povoljniji raspored, ali se odvija u okviru operacije. Tada je prostor, uključujući tu i vreme – okruženje koje snage savlađuju, i on se javlja u ulozi protivnika kojeg treba pobediti.

Zaključak

U zaključku razmatranja modelovanja u ratnoj veštini pažnju zaslužuje naglašavanje nekoliko bitnih momenata.

– Modelovanje objekata, pojava i procesa je veoma delikatan i složen posao koji zahteva angažovanje više stručnjaka različitih profila. Ono se zasniva na uvažavanju sistemskog pristupa pri izradi modela.

– Model u ratnoj veštini spada u red modela najsloženijih društvenih sistema sa karakteristikama virtuelnih i prognostičkih fenomena. To ukazuje i na njihov verovatnosni karakter, a stepen verovatnoće održavanja realnog sistema koji će funkcionisati u oružanoj borbi ovisi o stepenu poznavanja tog sistema, kao i o stepenu uključivanja naučnih metoda odlučivanja pri neodređenosti koja je po definiciji prisutna u borbenim dejstvima.

– Modelovanje je i veoma skup postupak te je njegova primena u ratnoj veštini celishodna u istraživačke svrhe, a izuzetno i u edukativne. Pri tome je nužno razlikovati komponovanje zadataka u ratnoj veštini u cilju vežbanja starešina u rešavanju pojedinih problema (dakle kao načina izučavanja sadržaja predmeta ratne veštine) od modelovanja inserta oružane borbe radi istraživanja najboljih varijanti rešenja

⁸ Pripadnost nekog objekta ili pojave sistemu ili okolini sistema može se odrediti na osnovu razmatranja uslova: (a) da li je posmatarna pojava (objekat) relevantna za funkcionisanje sistema i (b) da li je ta pojava (objekat) pod kontrolom sistema. Ako je odgovor na prvo pitanje *da*, a na drugo *ne* tada se radi o elementu *okoline sistema*. U slučaju da je odgovor na oba pitanja potvrđan – radi se o elementu sistema (Velimir Srića, *Sistem, informacija, kompjutor*, Informator, Zagreb, 1981, str. 18).

pojedinih oragnizacionih pitanja strukturisanja elemenata borbenih sistema, sagledavanja međusobnih uticaja elemenata sistema i okoline i dr.

– Koristeći teorijska i empirijska saznanja modelovanja može se uspešnije nego na druge načine graditi spoj između teorije i prakse ratne veštine. Otuda je celishodnije vršiti više eksperimenata na modelima borbenih radnji manjeg obima ali da verodostojnije odražavaju prognozirana borbena dejstva, nego graditi kompleksne modele u kojima će se na skup i neracionalan način improvizovati mnogi elementi borbenih sistema, a kao rezultat dobiti mala ili nikakva praktična saznanja o borbenoj situaciji.

– Polazeći, dakle, od funkcionalne i ekonomske analize modelovanja u ratnoj veštini, najbitnija je prvo ocena svrsishodnosti izrade pojedinih modela, a zatim realno postavljanje – projektovanje modela. Uspeh u postizanju efekata modelovanja u ratnoj veštini najviše zavisi upravo od realnosti postavljanja zadataka: utvrđivanja cilja istraživanja, određivanja granica sistema, glavnih komponenata i promenljivih veličina, postavljanja hipoteza i ispravnosti obuhvata pojedinih parametara sistema.

– Na kraju, ovaj rad je pokušaj ukazivanja i na aktuelnost razvoja teorije i metodologije modelovanja u našoj ratnoj veštini, naročito zato što insistiramo na prevladavanju ograničenja misli i prakse konvencionalne ratne veštine, što je u funkciji unapređenja edukativne i operativne prakse oružanih snaga. Otuda je poželjno temeljitije razmatranje i metoda i tehnika simulacionog modelovanja i eksperimenata na modelima, za šta se sve više stvaraju potrebni tehnički i kadrovski uslovi u našoj armiji. Takva tematika imala bi neposredniju instruktivnu vrednost za razradu konkretnih modela u ratnoj veštini. Otuda bi bilo korisno da se i uopšteni sažeci egzemplara sistemski razrađenih modela u ratnoj veštini nađu na stranicama „Vojnog dela”.

SUMMARY

THE SYSTEM THEORY ASPECT OF MODELLING IN THE ART OF WAR DOMAIN

Current problems of modelling in the art of war domain from the aspect of theory of the system. In addition to clarifying the basic elements in modelling, the author discusses the need and feasibility of a systemic approach in the development of models of combat operations, i.e. of models of combat between the mutually opposed sides. The accent in consideration of problems of modelling in the art of war domain has been placed on clarification of models of systems of these sides in the dynamics of combat. The fact has been pointed out that we actually deal here with models of two mutually opposed sides in an armed conflict.

In the part of the article dealing with modelling the structure and processes of a military operation are particularly pointed out criteria which should guide the creator of models of combat systems so that they could be adaptable to changes of environment (factors of the opposed side and other environmental factors or elements), in order that the aim of combat will be attained without a major deformation of own system.

Certain attention has been drawn also to problems of simulation of operation of combat systems by means of computers, without which complex models in the art of war domain are almost impossible to be developed in modern conditions.

Although the general accent was in the article placed on theoretical and methodological aspects of modelling in the art of war domain, a suggestion has also been given to other authors to make their contributions to the development of actual models in which the theory of the system will be more fully applied.

R É S U M É

LA MODELISATION DANS L'ART DE LA GUERRE VUE SOUS L'ASPECT DE LA THEORIE DES SYSTEMES

Dans cet article l'actuelle problématique de la modélisation dans l'art de la guerre est traitée sous l'aspect de la théorie des systèmes. Outre qu'il donne l'explication des notions de base en matière de modélisation, cet article présente le besoin et les possibilités d'une approche systémique de l'établissement de modèle pour des actions de combat, c'est-à-dire des modèles de lutte armée entre les parties confrontées. Dans l'étude des problèmes de la modélisation dans l'art de la guerre, l'accent principal est mis sur l'explication des modèles que représentent les systèmes des parties confrontées dans la dynamique de la lutte armée. L'auteur souligne qu'il s'agit là objectivement de modèles de deux système opposés dans un conflit armé.

Dans la partie concernant la modélisation de la structure et de processus de l'opération, l'auteur met en relief les critères que doit retenir le créateur de modèles de système de combat de sorte qu'ils soient adaptables aux

changements environnementaux (au sein des forces et d'autres changements), et que l'objectif de la lutte soit atteint sans grandes déformations de propre système.

Une certaine attention est accordée aussi aux problèmes de la simulation à l'ordinateur des actions des systèmes de combat, sans quoi, à l'époque contemporaine, il est presque impossible d'établir les modèles complexes en matière d'art de la guerre.

L'accent est mis sur l'aspect théorique et méthodologique du problème de la modélisation dans l'art de la guerre. Il a été aussi suggéré à d'autres auteurs de contribuer à l'élaboration de modèles concrets moyennant lesquels la théorie des systèmes trouveraient une meilleure application.

Р Е З Ю М Е

МОДЕЛИРОВАНИЕ В ВОЕННОМ ИСКУССТВЕ С АСПЕКТА ТЕОРИИ СИСТЕМ

В статье актуальная проблематика моделирования в военном искусстве рассматривается с аспекта теории систем. Наряду с разъяснением основных понятий в области моделирования, в труде освещаются использование и возможности системного подхода при выработке модели боевых действий, т.е. модели вооруженной борьбы между противостоящими сторонами. Главное внимание в рассмотрении проблемы моделирования в военном искусстве сосредоточивается на разъяснении модели систем противостоящих сторон в динамике вооруженной борьбы. Подчеркивается, что здесь речь идет объективно о моделях двух взаимно противостоящих систем в вооруженном столкновении.

В части, посвященной моделированию структуры и процесса операции, особое внимание уделяется критериям, которыми должен руководствоваться автор моделей боевых систем, обеспечивающим их приспособление к изменениям окружения (противостоящей стороны и другого окружения), необходимое для реализации целей борьбы без существенных искажений собственной системы.

Определенное внимание уделяется и проблемам имитации действий боевых систем при помощи вычислителя, без которых в современных условиях нельзя строить более сложные модели в военном искусстве. В настоящей статье подчеркиваются теоретические и методологические аспекты проблемы моделирования в военном искусстве, причем другим авторам внушается, чтобы и они внесли свой вклад в разработку конкретных моделей, в которых можно более полно применять теорию систем.

Strategijske koncepcije

Pukovnik u penziji *VASILJE CERVIĆ*

U članku se razmatraju strategijske koncepcije u istorijskoj perspektivi i njihov savremeni izraz pod uticajem moderne tehnologije i društvenog razvitka. Sažeto su izložena teorijska uopštavanja Klauzevica, Meringa, Lidel Harta i Bofra o ovoj temi, s osvrtom na konkretne ratove, od onih u antičkom dobu do savremenih.

Ukazano je na osnovne elemente u strategijskim koncepcijama, kao i na osobenosti koje su izazvane posebnim uslovima i nejednakim mogućnostima zaraćenih strana. Komentarišu se i različita tumačenja istih strategijskih ideja pod uticajem promenjenih okolnosti i naročitih interesa. Pažnju autora privlači i pitanje o tome šta navodi stratege praktičare na promenu svojih zamisli i postupaka u toku dugotrajnih ratova i kako koriste pouke koje nameću pobeđe protivnika.

Pod strategijskom koncepcijom podrazumevaćemo teorijski pogled na rat, a posebno na način vođenja rata. U istorijskoj perspektivi, strategijske koncepcije su interpretirane kao zamisli i praksa istaknutih vojskovođa, kao škola mišljenja koja uopštava iskustvo iz uspešno vođenih oružanih sukoba i kao sistematski istražena i sređena teorija strategije.

Za strategijske koncepcije se može reći da su nastale uopštavanjem iskustva. Iz pojedinih ratova izdvajani su postupci koji su donosili povoljan ishod, pa su, na osnovu toga, indukcijom, ustanovljena neka opšta pravila. Ali, kada se sakupio određen broj pravila i dostigao „kritičnu masu”, onda se intelekt stratega upustio u traganje za tim da li se ona mogu menjati i kako. Pogotovu stoga što je zapaženo da i odstupanje od pravila može biti korisno, budući da sila navika i lenjost duha navode i stratege da se kreću utabanim stazama.

U članku smo pokušali da izložimo karakteristične strategijske koncepcije i naznačimo kriterijume po kojima su teorijski sistematizovane. Uporedo s tim, nastojali smo da opišemo uslove u kojima su nastajale i da ih predstavimo kao intelektualni proizvod stratega koji u obličavanju svojih ideja nužno razmatra i naum protivnika.

STRATEGIJA UNIŠTENJA I STRATEGIJA IZNURIVANJA, NEPOSREDNA I POSREDNA STRATEGIJA

Pri razmatranju strategijskih koncepcija u istorijskoj perspektivi i nekih rezultata do kojih su došli istraživači i sistematičari ratne veštine, zapažaju se različiti nazivi kojima se manje-više tačno izražavaju njihove osnovne karakteristike. Tako su, na primer, Delbrik i, na njegovom tragu, Mering sumirali iskustvo iz istorije ratova u okviru dve različite zamisli i dva različita postpuka: strategije uništenja i strategije iznurivanja. Koren tih strategija našli su u antičkom dobu. U persijskim ratovima, po Meringu, u bitkama je traženo rešenje da persijski car osvoji Grčku ili da bude proteran oružjem. Nasuprot tome, peloponeski rat trajao je 22 godine bez rešavajuće bitke i završio se uzajamnim iznurivanjem i pustošenjem.

Fridrih Veliki je bio nesumnjivi poklonik strategije iznurivanja. Za njeno sprovođenje koristio je najamničku vojsku. Ratovalo se sporo, metodično, pri čemu se prednost nad neprijateljem zadobijala manevrima, dejstvom po njegovim delovima, napadom na komoru, zauzimanjem skladišta i iznuđivanjem ustupaka pritiskom. Bitke su prihvatane kao krajnje sredstvo, kada se nisu mogle izbeći i kada je bila u izgledu velika korist.

Napoleon je smatran izrazitim protagonistom strategije uništenja. Ona se zasnivala na masovnoj vojsci, koja je stvorena na osnovu opšte vojne obaveze, a izražavana je traženjem rešenja u odlučujućoj bici. Kako je primetio Klauzevic, Napoleon valjda ni u jedan rat nije pošao bez zamisli da svog protivnika potuče odmah, u prvom sudaru.

Razlika između strategije uništenja i strategije iznurivanja ustanovljena je prema njihovim ciljevima i sredstvima. Mering je smatrao da se strategija uništenja i strategija iznurivanja međusobno ne razlikuju kao viša i niža vrsta ratne veštine, već jedna drugu smenjuju prema postojećim istorijskim pretpostavkama, koje ne moraju biti, i nisu, uvek jednake. Tako je švajcarska strategija uništenja u 16. veku imala sasvim drugačije uzroke nego Napoleonova u 19. veku, a strategija iznurivanja 20. veka (kako se iskazala u prvom svetskom ratu) proizašla je iz uzroka različitih od onih koji su usloveli

strategiju iznurivanja u 18. veku. I pored toga, ne može se zanemariti činjenica da se te dve strategije mogu javiti u istom istorijskom razdoblju i da povoljan odnos snaga može navesti jednog stratega na traženje brzog rešenja u odlučnoj bici, a da suprotan razlog upućuje drugoga stratega na izbegavanje bitke.

Za Klauzevica je bitka suštinska karakteristika strategije. Po njegovim rečima, bitke su za rat isto što i plaćanje u gotovom u meničnom prometu. Pa ipak, on je zastao pred primerom Hanibala i Fabija: „Kad se, dakle, kaže da je Hanibal uzalud nudio bitku Fabiju, onda to, što se tiče Fabija, ne kazuje, doduše, ništa drugo do da bitka nije bila u njegovom planu, i po sebi ne dokazuje ni fizičku ni moralnu Hanibalovu nadmoć; ali što se tiče Hanibala, izraz je ipak tačan, jer kaže da je on zaista hteo bitku”. Ali, to izbegavanje bitke koju je Hanibal hteo i to što bitka nije bila u Fabijevom planu, što mu je donelo nadimak „kunktator” (oklevalo), dakle dve suprotne ideje u strategiji i njima saobraženi postupci, uzima se i za prototipove filozofskog i naučnog metoda uopšte. Britanski filozof Hjum ispitivao je Fabijev metod s najopštijeg stanovišta; „Ovde je, dakle, jedino podešno sredstvo, od kojeg se možemo nadati uspjehu u našim filozofskim istraživanjima, da napustimo dosadašnju kunktatorsku metodu, te da, umjesto da s vremena na vrijeme zauzimamo poneku tvrđavu ili selo na granici, umarširamo direktno prema glavnom gradu ili centru tih nauka, samoj ljudskoj prirodi, jer kad jednom budemo gospodari ovoga, možemo se svuda drugdje nadati u laku pobjedu”. Drugi Britanac, vojni pisac Lidel Hart, smatrao je, međutim da je „posredno prilaženje” u strategiji, čiji je prototip, na neki način, Fabijev postupak, životni zakon u svim oblastima i filozofska istina, da je ideja posrednog prilaženja tesno povezana sa svim problemima uzajamnog uticaja umova i najuticaj-niji činilac u ljudskoj istoriji. Navedena stanovišta, koja zalaze u okvire filozofskog metoda, ukazuju na činjenicu da su suprotna stanovišta neizbežni oslonci strategije. Maršal Saksonski je govorio: „Ne volim odsudne bitke, naročito na početku rata, i ubeden sam da vešt vojnik može da vodi rat celog svog života a da ne bude primoran da bije bitku”. Nasuprot tome, Napoleon je tvrdio: „Nema ništa što bih više želeo od odsudne bitke”.

Lidel Hart je, za razliku od Klauzevica, koji je u prvi plan stavljao bitku, smatrao da strategov cilj nije toliko da traži bitku, koliko da stvori strategijsku situaciju koja će, ako sama po sebi ne donese odlučujući ishod, osigurati da se taj ishod postigne bitkom. On, dakle, ne isključuje bitku, ali umesto u prvi stavlja je u poslednji plan. Ta ideja, koju je Lidel Hart razradio kao teoriju strategije posrednog prilaženja, ima dubok koren. Nalazi se eksplicitno formulisana u fragmentu iz veštine ratovanja Sun Zia, najranijeg klasičnog pisca o ratu. Njegovi stavovi, u interpretaciji Lidela Harta, sažeti na kineski način glase: „Pokoriti neprijatelja bez borbe to je vrhunac strategije. Oni koji su vični ratu savlađuju neprijateljsku vojsku bez boja... U ratu je najvažnije napasti neprijateljevu strategiju, slabije rešenje je napasti njegovu vojsku, najgore je rešenje napasti gradove”.

Lidel Hart je u celokupnoj istoriji ratne veštine tražio, i nalazio, potvrdu za strategiju posrednog prilaženja, što se može smatrati i prilagođavanjem istorijskog materijala strategijskom mišljenju ustaljenom u britanskoj tradiciji. U stvari, svaka interpretacija ratnog iskustva sa osmatračnice koja je uzdignuta vremenskom distancom nosi i trag tog potonjeg vremena i njemu svojstvenog načina mišljenja i rasuđivanja.

U strategiji posrednog prilaženja razlikuju se dva sloja: sloj visoke strategije, čiji je cilj pronalaženje i ranjavanje Ahilove pete protivničke vlade; i sloj strategije koja teži da dejstvom na protivničkog komandanta oslabi borbenu snagu njegovih trupa. Zajedničko im je uverenje da psihološkim pritiskom na vladu neke države mogu da se potru svi njeni izvori i da se istovrsnim dejstvom na protivničkog komandanta može učiniti utisak koji će obeshrabriti za otpor i njega i njegovu vojsku. Sa tog stanovišta za Lidel Harta su najveći uspesi u primeni strategije posrednog prilaženja Hitlerove ofanzive koje su počinjale sa dva „D” (demoralizacija i dezorganizacija protivnika), jer posle njih dejstvo oružjem nije ni bilo neophodno.

Ali, kada je reč o operacijama, po mišljenju Lidela Harta i u fizičkoj sferi, posredan postupak obećava više nego neposredan. On tvrdi da je Hanibal preduzimao najrizičniji manevar da ne bi napao protivnika na položaju koji je ovaj izabrao; odnosno nastojao je da protivnika namami ili navede

na bitku na položaju koji prvobitno nije želeo. Stoga je obišao Arcijum, gde je bila ulogorena Flaminijeva vojska, i produžio dalje, a kada je Flaminije pošao za njim, priredio mu je, kod Trazimenskog jezera, najveću zasedu u istoriji.

U istom duhu, Lidel Hart je smatrao da su savezničke armije pretrpele neuspeh u ofanzivi ka Rajni, na zapadnom frontu, novembra 1944, prvenstveno zato što je ona izvedena divergentnim udarima, prema planu Amerikanaca, što su Nemci i očekivali, a ne koncentričnim udarom, kako su predlagali Britanci, koji bi za protivnika bio iznenađenje.

Strategija posrednog prilaženja, u interpretaciji Lidela Harta, podrazumeva pokret/manevar sopstvenim snagama, čije je kombinovano dejstvo sračunato na obmanjivanje neprijatelja, onemogućavanje njegove protivakcije i razdvajanje njegovih snaga. Kada je reč o „obmanjivanju” protivnika, Lidel Harta je, verovatno, inspirisao Makijavelijev stav o Kastrakaniu: „Ako je mogao ma šta da dobije na prevaru, nije nikada pokušao da to dobije silom, jer, govorio je, pobeda donosi slavu pobediocu a ne način na koji je zadobijena”. Kao i u politici, Makijaveli je i u strategiji isključivao etiku.

U strategiji posrednog prilaženja, međutim, pored mnogo tačnih opažanja, sadržane su i nedoumice, koje joj ne dopuštaju razvoj u sistematskoj formi, na kakav je pretendovao njen autor. Prva od njih sadržana je u pitanju zašto su stratezi i vojskovođe koji su primenom strategije posrednog prilaženja postigli nesumnjive uspehe, u drugoj situaciji ipak pribegavali strategiji neposrednog prilaženja, koja im je donela neopozive poraze. Tako je Lidel Hart, utvrdio da su i Napoleon i Hitler slično postupali i slično prošli. I Hanibal je, prema njegovom nalazu, mnogo pre njih, imajući za sobom pozitivno iskustvo iz čuvene bitke kod Kane, napustio svoj raniji način mišljenja hvatajući se, kod Zame, „za šipku namazanu lepkom”, koju mu je podmetnuo Scipion. Druga nedoumica je u činjenici da u svakom ratu koji duže traje vojskovođa koji usavršava strategiju i uvodi novine podstiče na to i svog protivnika, što podrazumeva i promenu strategijskog prilaženja.

I Bofr je, koristeći termine Lidela Harta, razlikovao neposrednu i posrednu strategiju, uzimajući za kriterijum način na koji se primenjuju. Tako im je dao i kompleksnije

značenje, ali i umanjio jasnoću i preciznost. Prema njegovom shvatanju, neposredna strategija se oslanja na nadmoćne vojne snage, a pobjedu traži ili u odlučnim bitkama na bojnopolju, ili pomoću pretnji koje protivnika primoravaju na ustupke. Posredna strategija, pak, ne traži rješenje prvenstveno u sudaru oružanih snaga, već u političkom, ekonomskom i diplomatskom delovanju, koje može biti podržano i dugotrajnim vojnim akcijama slabijeg intenziteta.

Neposredna strategija se u Bofrovoj interpretaciji poklapa delimično sa strategijom uništenja, a posredna sa strategijom iznurivanja, pri čemu se dopušta i prelaz sa jedne na drugu, i kombinovanje fizičkog i psihičkog dejstva. Prema njegovom nalazu, Klauzevicova neposredna strategija inspirisala je vojskovođe prvog i drugog svetskog rata i još uvek vlada nad potencijalnim suprotstavljanjem nuklearnih snaga. Međutim, nema pouzdanog načina da se izbegne pogrešno odmeravanje mogućnosti. Bofr podseća na to da su Napoleonovi uspjesi jače delovali na Klauzevica i njegove učenike nego nemoć da reši engleski i ruski problem. Slično tome, pobjede na evropskom kontinentu 1940. godine zasenile su nemoć Nemačke da pređe Lamanš, a gurnule su je u bezizgledan sukob sa Sovjetskim Savezom.

Kada je reč o efektima nuklearnog zastrašivanja po obrascu neposredne strategije, poznato je da su tako Sjedinjene Američke Države navele Sovjetski Savez da povuče rakete srednjeg dometa sa Kube. Ali, u ratovima na tlu Koreje i Vijetnama nisu na isti način primorale svoje protivnike da prihvate uslove mira na koje oni nisu pristali svojom voljom.

Posrednu strategiju Bofr je ilustrovao raznorodnim primerima u kojima je vrlo teško, ako ne i nemoguće, slediti isti obrazac. Na primer, Hitlerovo zauzimanje Austrije i, zatim, Čehoslovačke, svako u roku od 48 sati i u okviru očigledno agresivnog plana, nema ništa zajedničko s revolucionarno-oslobodilačkom borbom kineskog naroda, koja je trajala decenijama. I on je u navedenim primerima našao dva različita manevra, od kojih se jedan („manevar artišoke”) zasniva na vojnoj snazi, a drugi je (manevar iznurivanja) podstaknut vojnom slabošću. Zbog toga se oni ne mogu uverljivo koristiti za empirijsku konkretizaciju posredne strategije. Pokušavajući

da prevaziđe krutost dvojne podele, Bofr je otišao u drugu krajnost, gde je sve relativno, pa i podele. Ipak, ima nešto u prirodi rata što istraživačima sugeriše dvojnju podelu koja se izražava fiksiranjem najočiglednije razlike.

Prema pokretljivosti ili dinamici borbenih dejstava, što se smatra bitnim određenjem, razlikuju se: strategija pozicionog i strategija manevarskog (pokretnog) rata. Po vremenskom trajanju u kojem se traži rešenje izdvajaju se: strategija munjevitog i strategija dugotrajnog rata. Prema kvalitativnoj razlici između konvencionalnih i nuklearnih snaga i sredstava izvedena je podela na konvencionalnu i nuklearnu strategiju, a stvorene su, u vezi s tim, i različite opcije i gradacije za upotrebu nuklearnog oružja u hipotetičnom nuklearnom ratu. Simptomatična je činjenica da je usavršavanje nuklearnog oružja ubrzavalo promenu strategijskih koncepcija. Tako je u SAD prvo formulisana (1) strategija masovne odmazde, zatim (2) strategija elastičnog odgovora, pa (3) strategija realističkog odvrćanja i (4) strategija isturene odbrane (evropsko ratište). Sve te strategijske mene Sovjeti su interpretirali uglavnom na dva načina: kao strategiju prvog i strategiju uzvratnog nuklearnog udara, naravno uvek u recipročnom obimu.

Pronalazak kosmičkog oružja proizveo je strategiju „rata zvezda”, odnosno strategijsku odbrambenu inicijativu.

Pored tih strategijskih koncepcija vodećih svetskih sila, ima i drugih koje su determinisane posebnim uslovima i samostalnim statusom pojedinih zemalja.

Francuska je, na primer, stojeći jednom nogom u NATO, a drugom na sopstvenom tlu, formulisala strategiju usmerene odbrane ili odbrane sa svih strana, sa osloncem na sopstvene oružane snage i bez nužnog naslanjanja na SAD i njen nuklearni štit. U tom strategijskom okviru Francuska je razvijala strukturu sopstvenih oružanih snaga po trojnom obrascu: okosnicu čine nuklearne snage, sa raketama interkontinentalnog dometa i megatonske moći, koje bi mogle da odvrte svakog ko bi ugrozio francusku teritoriju; drugu komponentu čine operativne jedinice, moderna armija osposobljena za dejstvo u nuklearnim uslovima, na tlu Francuske i van njenih granica, koja je borbeno gotova 365 dana u godini i 24 sata dnevno; treću komponentu čini teritorijalna odbrana,

sa zadacima unutar zemlje i obavezom da organizuje otpor u slučaju da neprijatelj zauzme deo francuske teritorije.

Jugoslavija, Švajcarska i Švedska, svaka na svoj način, izgradile su odbrambenu strategiju koja se oslanja na modernu operativnu armiju i masovnu organizaciju teritorijalne odbrane i civilne zaštite, u kojima se osigurava aktivno učešće u odbrani zemlje najvećeg broja ljudi.

Kina je u novim uslovima razvijala tradicionalnu strategiju narodnog rata, koju je zasnivala slično Francuskoj, na tri stuba: na konvencionalnoj i nuklearnoj snazi operativne armije, i na narodnoj miliciji, kao najmasovnijem elementu odbrambenih snaga.

Na sve te strategije tokom duge istorije ratova, uticali su izvesni činioци prema kojima su formulisane i imenovane. Pri tome su, ipak, značajne razlike koje su poticale od: (1) vojnog cilja rata (strategija uništenja i strategija iznurivanja), (2) trajanja rata (strategija munjevitog i strategija dugotrajnog rata), (3) pokretljivosti i komunikacija (strategija pozicionog i strategija manevarskog rata), (4) vrste sredstava (strategija konvencionalnog i strategija nuklearnog rata), (5) načina primene fizičkog i psihičkog elementa (strategija neposrednog i strategija posrednog prilaženja), (6) učešća vojske i naroda (vojna strategija i strategija narodnog rata).

Tako imenovane strategijske koncepcije nisu jedna od druge ograđene neprelaznim zidom, već su neke od njih čak jedna u drugoj sadržane, ili se međusobno prepliću. Ujedno, unutar navedenih razlika ocrtavaju se i druge, koje odvajaju ofanzivnu strategiju od defanzivne, i agresivnu od odbrambene. Postoje i promene strategijskih koncepcija pod pritiskom poraza, i obrnuto, pod uticajem pobeda. Do takvih promena dolazi u toku samog rata, i to na obema zaraćenim stranama: ona koja je počela ofanzivom primorana je da pređe u defanzivu, a ona koja je počela defanzivom okončava sukob ofanzivnim operacijama. Pobeđujući svoje protivnike, Napoleon nije mogao a da ih ne pouči kako da pojačaju svoju odbranu. Napredujući na evropskom i afričkom ratištu, Nemci su naoružavali i svoje protivnike veštinom protivofanzive, kao što su oni njih osposobljavali za odbrambene bitke koje su morali da vode u drugoj polovini rata.

OFANZIVA ILI DEFANZIVA – OSNOVNO PITANJE STRATEGIJE

Ofanziva i defanziva, svakako, čine bitan sadržaj strategije, a svaku od njih karakteriše preovlađujući metod. Kada se govori o ratu kao nastavljanju politike nasilnim sredstvima, i oružanoj borbi kao suštinskom obeležju rata, i borbenim dejstvima kao zasebnim delovima, odsećima oružane borbe koji čine nove celine, onda se neizostavno imaju na umu oružane snage strana u sukobu, ili njihovi delovi, od kojih su jedni u napadu, a drugi u odbrani. Uz to, postoji politički i vojni aspekt napada i odbrane. Agresor može biti naveden na to da se brani, u operativnim i taktičkim razmerama, iako je u strategijskoj ofanzivi, pa i da pređe u strategijsku defanzivu u slučaju neuspeha; branilac, pak, teži napadu kad god se za njega ukaže ili stvori prilika, i takođe računa na prelazak u strategijsku ofanzivu.

Ofanziva ili defanziva – to je osnovno pitanje za strategijsku orijentaciju, čiji značaj ne može biti iscrpen sve dok bude postojala i najmanja verovatnoća za izbijanje oružanih sukoba. Ali, i o tom pitanju postoje različita razmišljanja. Jedno, na primer, glasi; „Čovek koji bi bio u stanju da izjednači odbranu s napadom, bio bi pre bog nego ljudsko biće” (italijanski arhitekt Martini 1439–1502, posle uvođenja artiljerije). Drugo, pak utvrđuje nesumnjivu prednost odbrane: „odbrambeni oblik ratovanja je sam po sebi jači od napadnog”, a „potcenjivanje odbrane uvek je posledica jedne epohe u kojoj je izvestan način odbrane zastareo” (Klauzevic). I povodom revolucije formulisani su stavovi: da je defanziva smrt oružanog ustanka i da revolucija nešto vredi tek onda kada je u stanju da se brani (Lenjin). Šta sa tako oprečnim sudovima?! Izgleda da nema drugog puta osim da se oni ne tumače kruto, dogmatski, jer ni oni koji su ih davali nisu bili skloni kanonima, a njihovi tumači i interpretatori dopuštali su čak potpuno suprotna značenja u istim stavovima.

Klauzevic, na primer, iako je smatrao da je odbrana jači oblik ratovanja, ipak je uviđao da svaki način odbrane može da zastari, što znači da strateg koji bi robovao tom zastarelom načinu odbrane ne bi smeo da se nada pobedi. Naravno, isto važi i za onoga koji sve polaže u napad: bude li napadao na

način koji je poznat, moraće da računa s osvetom odbrane. Rečju, i napadač i branilac moraće da menjaju svoj postupak, ali će, pri tom, odbrana uvek imati veću korist od zemljišta, i u zaštiti i kao oslonac za aktivna dejstva. U stvari, odbrana je najjača kada se služi protivnapadom, a u savremenim uslovima ratovanja, kada je reč o načinu izvođenja, vrlo je teško povući jasnu granicu između odbrambenih i napadnih bitaka, bojeva i borbi.

Rat u Koreji i iransko-irački oružani sukob, koji su okončani na graničnoj liniji na kojoj su i otpočeli, mogu se uzeti kao iskustvo koje svedoči o odbrani kao jačem obliku ratovanja u savremenim uslovima. Istina, dinamika (pokretljivost) korejskog rata i dramatično pomeranje linije fronta sa severa na jug, pa sa juga na sever, i ponovo sa severa na jug – dokazuje i moć ofanzive i efikasnost protivofanzive. Ali, remi-ishod tog krvavog rata, u kojem je jedna strana računala na nadmoćnost svoje pešadije, a druga na vojnotehničku superiornost, prokomentarisano je i na način koji uzdiže odbranu kao jači oblik ratovanja: „Uspeh koji je pešadija postigla u vođenju odbrane koristeći se poljskom fortifikacijom bio je veći od uspeha koji je postigla artiljerija; tu više ništa nisu mogli da izmene ni tenk ni avion koji su pozvani u pomoć” (Ružeron). Navedena dva mišljenja o odbrani i artiljeriji, odvaja vremenska distanca od četiri i po stoleća. Prvo veliča moć artiljerije kao ofanzivnog sredstva, a drugo uzdiže moć odbrane iznad artiljerije (pa i tenkova i avijacije). Ali i kada je reč o svakoj od njih postoje suštinske razlike u tumačenjima i interpretacijama, koje izražavaju kolebanja koja postoje i u teoriji i u praksi.

Napoleon je tvrdio: „Načela rata su istovetna načelima opsade. Vatru treba koncentrisati na jednu tačku; čim se izvrši proboj, ravnoteža je poremećena i sve ostalo je beznačajno”. Lidel Hart je našao dve škole mišljenja u tumačenju te ideje. Prva je tumačila reči „jednu tačku” tako kao da je Napoleon mislio na *najjaču tačku*, jer se samo tako osiguravaju odlučujuće pobeđe; čim se slomi glavni neprijatelj, njegov će slom povući i pad drugog, koji je slabiji. Uz to tumačenje ide kritika da ono ne vodi računa o ceni uspeha i posledicama koje mogu proizaći iz odveć visoke cene. Druga škola tumači iste Napoleonove reči tako da ofanzivu treba usmeriti na neprijateljevu

najslabiju tačku. Ali, i uz to tumačenje ide kritika da je najslabija tačka i najmanje važna, pa i da može biti namerno oslabljena ne bi li protivnika navela na pogrešan korak. Lidel Hart je sam našao treće tumačenje, koje na neki način obuhvata oba prethodna, ali ih time i poništava. Napoleon, prema njegovoj analizi nije mislio na tačku, nego na zglob koji je vitalan i osetljiv, što znači da podrazumeva i psihičko stanje neprijatelja, i njegov naglasak nije bio na rečima "jedna tačka", nego na reč „ravnoteža“.

Razlike u tumačenju iste strategijske ideje navode na razmišljanje o tome odakle one potiču. Možda otuda što su se u istoriji ratova mogli naći različiti primeri koji su pokazivali da koncentracija vatre može doneti uspeh i kada se usmeri na najjaču, i kada dejstvuje po najslabijoj tački, ili kada pogađa tačku (zglob) na kojoj je neprijatelj ne očekuje, usled čega gubi psihičku ravnotežu i sposobnost da se brani. A možda je bliže istini tumačenje da su sledbenici ili kritičari nejednako „čitali“ Napoleona zbog drukčijih uslova u kojima su delovali i strategijskih problema s kojima su bili suočeni (odnos snaga, vreme i zemljište, karakter protivnika i dr.). Izleda da je celishodno objašnjenje u kojem su uvažene razlike u strategijskim uslovima i u njima se traži glavni uticaj na strategijske ideje i konkretna strategijska rešenja, bilo da ih je kreirao sam Napoleon, bilo da su to učinili njegovi sledbenici ili kritičari. Uz sav taj relativizam, koji se javlja usled različitih istorijskih uslova, postoje i izvesni trajni činiooci koji utiču na promenu i razvoj strategijskih koncepcija. Prvi se tiču kvaliteta i kvantiteta ljudstva angažovanog u ratu, a drugi kvaliteta i kvantiteta ratne tehnike. Na osnovu iskustva savremenih generacija, oklopne i moto-mehanizovane jedinice na kopnu, u sadejstvu sa avijacijom i helikopterima, vazдушnim i pomorskim desantima, bile su osnovni činilac u dinamizaciji ratnih dejstava, pa time i u razvoju strategije manevarskog rata, nasuprot strategiji pozicionog rata iz ranijeg razdoblja, kada nije postojala takva ratna tehnika. Vojni pisci koji su uviđali značaj moderne ratne tehnike naročito su naglašavali prednosti koje se zadobijaju ubrzanjem kretanja na štetu druge strane. Prema tom shvatanju, najviša forma ratne tehnike ima i najveće izgleda na pobedu, budući da štedi vreme, a vreme je činilac koji upravlja tokom rata.

Sledeće nastojanje je usmereno ka kvantitativnom i kvalitativnom povećanju ubojne moći novih ratnih sredstava. Tako se stiglo do različitih nosača raketa interkontinentalnog doleta, sa termonuklearnim bojevim glavama, kojima se protivnik sigurno uništava u najkraćem roku. Pomoću tog oružja uobličena je strategija masovne odmazde. Osnovni nedostatak te strategijske koncepcije bio je u tome što je protivnik imao iste mogućnosti. Strategijsku situaciju koja je stvorena trkom u naoružavanju između SAD i SSSR najtačnije su predstavili američki nuklearni fizičari. Ajnštajn je, još pre proizvodnje termonuklearne bombe, predvideo mogućnost uništenja celokupnog života na Zemlji, jer trka u nuklearnom naoružavanju nema neki racionalni cilj, već u njoj svaki novi korak izgleda kao neizbežna posledica prethodnog. Openhajmer je nagoveštavao stanje u kojem će obe velike sile, i to svaka pojedinačno, moći da unište civilizaciju i život one druge, ali ne bez opasnosti po sopstveni opstanak: „Bićemo kao dve škorprije u flaši, od kojih je svaka u stanju da ubije drugu, ali dovodeći time u opasnost i sopstveni život”. Naučnici su išli ispred stratega–praktičara. Ali, svojim upozorenjima nisu zaustavili trku u naoružavanju. Štaviše, u toj trci nuklearne sile su stigle do tačke na kojoj je rizik od uzajamnog uništenja sasvim realan. Ipak, upozorenja naučnika doprinela su uzdržljivosti velikih sila od totalnog nuklearnog rata, u kojem bi sve bilo stavljeno na kocku. Međutim, time nisu bili osujećeni lokalni i regionalni ratovi, u kojima su velike nuklearne sile učestvovala neposredno ili posredno. U tim ratovima nije bilo nikakvog opravdanja ni motiva za upotrebu nuklearnog oružja najveće moći, a verbalne pretnje o mogućnoj upotrebi nuklearnog oružja nisu ih mogle sprečiti ni zaustaviti. Stoga se od krajnosti totalnog (neograničenog) nuklearnog rata prešlo na niže stepene, koji su izgledali prihvatljiviji. Najpre je ogromno uvećan arsenal konvencionalnog naoružanja, a zatim je usavršavanjem nuklearnog oružja taktičkog i operativnog značaja najavljen mogućnost ograničenog nuklearnog rata.

Nuklearna strategija sadrži delimičan otisak starog načina mišljenja, što znači i zastarelog strategijskog rasuđivanja. To se ogleda u predviđanju koncentričnog dejstva sredstvima najveće ubojne moći po izabranim ciljevima na teritoriji neprijatelja, kako je rađeno i konvencionalnim oružjem.

Prvobitno su ti ciljevi bili gradovi, potom najvažniji vojni objekti, prvenstveno protivnički nuklearni potencijal. Međutim, u tim predviđanjima zanemarena je činjenica da bi u slučaju dvostrane upotrebe nuklearnog oružja ljudski gubici i materijalna šteta, s kojima se mora računati, poništili svaki racionalni politički cilj. U prilog tome govorili su proračuni verovatnih žrtava na obe strane. Američki predsjednik Ajzenhauer predočio je opasnost koja pretila sledećim rečima: „Izgleda da smo danas svi svesni da bi totalan atomski rat praktično bio isto što i samoubistvo čovečanstva”. Ta opšta izjava propraćena je navođenjem pretpostavljenih gubitaka u totalnom nuklearnom ratu na osnovu proračuna stručnjaka. Prvi takvi proračuni predviđali su „samo” 15 miliona poginulih i ranjenih Amerikanaca u prvoj fazi sovjetskog nuklearnog napada. Sledio je komentar da je to manje od 10 odsto američkog stanovništva, ali da daleko prevazilazi američke gubitke u drugom svetskom ratu, koji su iznosili 300.000 ljudi. Za umirenje, navođena je činjenica da je Jugoslavija u drugom svetskom ratu izgubila 10 odsto od 16 miliona stanovnika, pa ipak je izdržala rat i njeno društvo je opstalo. Prema potonjim proračunima, u hipotetičkom jedovremenom napadu 110 bombardera s termonuklearnim bombama na SAD bilo bi 70 miliona poginulih i ranjenih Amerikanaca, ili čak 82 miliona. U najpesimističkim proračunima, u kojima je uzimano u obzir širenje radioaktivnog dejstva pod uticajem vetrova, predviđani su gubici od nekoliko stotina miliona ljudi. Prema tom predviđanju, nuklearni napad na SSSR doveo bi do ogromnih gubitaka i u Japanu i na Filipinima, odnosno u Zapadnoj Evropi, zavisno od toga na koju bi stranu vetrovi poneli radioaktivni oblak. To i takvo saznanje o mogućim žrtvama navelo je nuklearne velike sile na uzdržljivost, i one su kod svih izbočina opasnosti od međusobnog nuklearnog obračuna (berlinska kriza 1961, kubanska kriza 1962) nalazile udubljenja za mirno sporazumevanje.

Razvojem nuklearnih sredstava, na izvestan način, potisnute su u zasenak mnogostruke i složenije pojave koje se tiču ponašanja ljudi i naroda u ratovima našeg doba. Kao da je ogroman porast čovekovih instrumentalnih moći u obliku nuklearnog oružja strahovite razorne snage potpuno natkrililo njegove moralno-političke motive i društvene oslonce. Proširi-

vanje nuklearnog arsenala projektilima srednje i male snage uvećalo je verovatnoću njihove upotrebe. U stvari, kako iskustvo pokazuje, nuklearna bolest u oblasti strategije se ne leči, već se jedna zamenjuje drugom.

Tako su SAD stigle, kako smo ranije samo spomenuli, do strategijske koncepcije koja je nazvana „strategijska odbrambena inicijativa” ili, popularno, „rat zvezda”. Ta nova sintagma protumačena je jednostavno, univerzalnim jezikom, – TV filma, kao način na koji se laserskim oružjem stacioniranim u kosmosu mogu uništiti protivničke ofanzivne rakete u letu. Tumačenje je donekle uprošćeno, ali ipak otkriva ono što je novo. Pri tom, atribut „odbrambena” uz strategijsku inicijativu treba uzeti uslovno, odnosno nije ispravno shvatiti ga doslovno. Ako se pretpostavi da kosmički laserski antiraketni sistem značajno poboljšava odbranu od raketnog napada, mora se pretpostaviti i da je strana koja ga poseduje stekla važnu prednost u globalnom odnosu snaga. To, drugačije rečeno, znači da efikasna antiraketna odbrana osigurava i efikasniju upotrebu ofanzivnih raketa.

Strategijska odbrambena inicijativa, koja se zasniva na novom oružju i novoj tehnologiji, navodi na misao da su se nauka i tehnologija ustoličile na mestu strategije i da pruzimaju njene nadležnosti. Odista, udeo nauke i tehnologije u strategiji sistematski se uvećava. To znači da strategija, proširujući oslonac na egzaktne nauke, stiče metodološke obrasce za nadmoćnost koja se može proračunati i za borbena dejstva koja se mogu kvantifikovati. Pa ipak, iz tih nauka dolazi i upozorenje da metodi koji se u njima primenjuju nisu pogodni za upotrebu u oblasti biologije i psihologije, kao ni u oblasti društvenih nauka, što znači jednim delom ni u oblasti strategije. Naravno, proširuju se i mogućnosti za merenje i kvantifikovanje društvenih pojava i procesa, ali je izvesnost pretpostavki i zaključaka koji se izvode na toj osnovi drugačija, tj. potpune izvesnosti ne može biti. U ratu, više nego u bilo kojoj drugoj delatnosti, važi pravilo probe i greške. Svaka strategijska ideja kada se sprovodi u život suočena je i sa mogućnošću neuspeha, ili, što je najčešći slučaj, delimičnog uspeha, a to nalaže prilagođavanje, odnosno promenu plana ili njegovu korekciju. Ali, kad se radi o nuklearnom oružju svaka greška može da bude fatalna.

Ideja o novom oružju kao izvoru strategijske nadmoćnosti stara je, valjda koliko i ratovi, i može se slediti u istorijskoj evoluciji. Težište strategijske nadmoćnosti pomeralo se sa kopna na more, pa u vazdušni prostor, da bi se u ovom, našem vremenu prenelo u kosmos ali se i u svakoj od tih prostornih dimenzija takođe pomeralo na različita borbena sredstva. Razlozi koji tu ideju održavaju uvek su i tehničke i društvene prirode. Tehničke prirode su stoga što se usavršavanjem postojećeg oružja ili stvaranjem novog povećava njegov domet, brzina dejstva i ubojna moć. Ta činjenica je vidljiva od koplja do interkontinentalnih raketa s nuklearnim bojevim glavama. Osim te kvantitativne, značajna je i kvalitativna strana. U prilog tome navešćemo filozofsko zapažanje o promeni koju je izazvao pronalazak baruta upravo time što je pomerio naviše domet oružja i tako povećao granicu distancionih dejstava (dejstava sa udaljenosti). Prema Hegelovom zaključku, pronalazak baruta umanjio je vrednost lične hrabrosti, jer je tada, kako je on pisao, najboljeg i najplemenitijeg mogao ustreliti izdaleka, iz skrovišta, kakav nitkov; nasuprot tome, stvorio je razumnu, promišljenju hrabrost, bez lične strasti, jer se, prema njegovim rečima, upotrebom puške puca u ono opšte, u apstraktnog neprijatelja, a ne u posebne individue.

Očevidno je kompleksno značenje tog Hegelovog zaključka: psihološko, etičko i filozofsko, a sasvim je izvesno da ga je on izvukao iz dejstva u borbi izdaleka, i da je upravo takvo dejstvo i dovelo do kvalitativne promene situacije.

DOMINACIJA SREDSTAVA NAD CILJEVIMA U SAVREMENIM RATOVIMA

Savremeno oružje, s dometom koji dopušta gađanje svake tačke na našoj planeti, potpuno je promenilo prostornu i vremensku determinaciju borbenih dejstava. Kvalitativna promena koja je odatle proizašla očituje se u širenju borbenih dejstava preko dimenzija fronta, na nevojne objekte i civilno stanovništvo. Pri tome je Hegelov termin „apstraktan neprijatelj” dobio neslućenu konkretnu sadržinu: u savremenim ratovima žrtve nedužnih – žena, dece, starih – veći su od gubitaka među vojnicima. (Čuvena Pikasova slika „Gernika”

postala je umetnički simbol za ratna stradanja nezaštićenog stanovništva).

Prvi protagonisti vazdušnog rata najjasnije su izrazili strategijsku ideju o ofanzivnim dejstvima sa distance, tj. zamisao za izgradnju oklopljenog i gotovo neranjivog aviona dalekog doleta, koji bi nesmetano i nekažnjivo pustošio gradove i sela i masakrirao stanovništvo napadnute zemlje (Duet). Od tada se sve više razvija agresivna strategija, koja je izgrađena na ideji o nezavisnoj moći ratnog vazduhoplovstva, o vazdušnom i kosmičkom oružju, koje bi iznenada i za najkraće vreme moglo pretvoriti zemlju protivnika u prah i pepeo.

Razvoj savremenih ratnih sredstava, na koloseku blokovske trke u naoružavanju, stalno je usmeren na povećanje njihove ubojne moći, pokretljivosti i tačnosti u gađanju sa velike udaljenosti. Sastavni deo tog razvoja je i usavršavanje instrumentalnog izviđanja i osmatranja iz daljine. Savremeni izviđački sateliti, avioni i brodovi mogu da „zagledaju u tuđe dvorište” ne zalazeći u vazdušni ili pomorski prostor drugih zemalja. Mogu, čak, i da narušavaju tuđe granice ako zemlja kojoj se to čini nema mogućnosti da ih spreči. (Američki avioni U-2 nadletali su Sovjetski Savez sve dok on nije proizveo raketu zemlja-vazduh za dejstvo na avione koji lete na velikim visinama).

U tom pogledu novo je ogromno povećanje radijusa i intenziteta instrumentalnog izviđanja i osmatranja, što je savremenim oružanim sukobima donelo i naziv informacionih ratova. Promene su izražene terminima „rano upozorenje” ili „osmatranje-javljanje-navođenje-upravljanje”, kojima se izražava spregnutost uređaja za otkrivanje ciljeva i upravljanje vatrom. U tehničko-tehnološkom smislu, primena automatskih sistema oružja podleže određenim matematičko-fizičkim zakonitostima i pravilima postupka, koji se, upravo zbog suprotnih prostornih i vremenskih veličina (neophodnost da se na najvećoj udaljenosti dejstvuje za najkraće vreme) otimaju ljudskim refleksima. Tako je umnogome proširen prostor za računarsko, odnosno instrumentalno upravljanje borbenim dejstvima. To ne znači da je ljudski um isključen iz tog upravljanja, budući da on nalaže program mašinama koje „misle”, ali se u procesu opažanja, merenja i identifikovanja

objekata na koje se dejstvuje oružje kojim se ti objekti hoće uništiti aktivira i kreće autonomno. Drugačije rečeno, ljudski um je naveden na to da se potčini sopstvenom naučno-tehnološkom izumu, koji može i da izmakne njegovoj kontroli. Takvo stanje najpre zapada za oko u proizvodnji ratnih sredstava, ali se može zapaziti i u drugim oblastima proizvodnje (tzv. prljave tehnologije, izvesni lekovi u farmaciji i medicini, štetni preparati u sportu – anabolici). Tu su pojavu naučnici opisali tako da čovek može više nego što razume. A, opet, taj raskorak objašnjavan je skeptično sve većim teškoćama u nastojanju da se integrišu ljudske vrednosti, iskustva, znanja i pronalasci.

Potčinjenost novim oružjima, sa nesagledivim štetnim posledicama koje se samo mogu naslutiti, ukazala se jasno u slučajevima incidenata sa američkim nuklearnim bombarderom (u Španiji) i raketom s nuklearnom bojevom glavom (u SR Nemačkoj). Usled nekog nepredviđenog tehničkog nedostatka ili ljudske greške, može nenamerno biti aktivirano oružje velike ubitačne moći. Navedene tehničko-tehnološke uslovnosti objektivno deluju nezavisno od toga u čijim je rukama oružje. Dakle, bez obzira na filozofsku, ideološku, političku i društveno-ekonomsku osnovu. Trenutno je kosmičko lasersko protivraketno oružje u monopolskom posedu SAD, ali se može pretpostaviti da će do njega doći, pre ili posle, i druga velika sila, pa će mu i ona biti potčinjena na isti način. Moderna vojna tehnologija pokazuje najbližnje tendencije razvoja tamo gde se ideološki pogledi najviše razlikuju. Za ilustracije mogu se navesti dva slična primera: obaranje južnokorejskog putničkog aviona od sovjetske protivvazdušne odbrane i obaranje iranskog putničkog aviona od američkih pomorskih snaga u Persijskom zalivu. I jedan i drugi slučaj svedoče o tome kako moderno oružje, automatizmom i brzinom dejstva, otežava ispravku greške i dovodi do toga da se, posle svršenog čina, uvidi nešto što se nije želelo.

U strategiji ima osobit značaj razlika između mehaničke i elektronske tehnologije. Mehaničko oružje opisivano je kao produžetak šake, nokta i zuba (strela je produžetak šake i ruke, puška je produžetak oka i zuba). Nova elektronska tehnologija, međutim, nije produžetak našeg tela, već našeg centralnog živčanog sistema. Usled toga, moderna tehnologija

se ukazuje kao sredstvo za obradu iskustva i za uskladištenje i pospešivanje obaveštenja, pa se u takvoj situaciji, na određeni način, ona može smatrati oružjem. S te tačke gledišta i rat se može smatrati ili sagledati kao proces postizanja ravnoteže među nejednakim tehnologijama (Makluan).

U savremenim strategijskim razmatranjima tehnološki pristup strategijskoj problematici čini jednu vrlo jaku struju. Taj pristup stavlja na prvo mesto sudar modernih ratnih sredstava – raketa, borbenih aviona i helikoptera, ratnih brodova, tenkova, artiljerijskih oruđa. Usavršavanje i diverzifikacija konvencionalnog i nuklearnog oružja, koliko god izražavaju zahteve strategije, toliko joj se i nameću kao određujući činioci. Na to su podjednako uticale nauka, kao proizvodna snaga i moderna industrija. Obe dejstvuju na svim pravcima društvenog života, ali se na polju strategije najjasnije može videti kako se razmatranje pitanja rata i mira i odlučivanja o njima koncentriše u uskom krugu vojnih stručnjaka, političara i naučnika.

Primena nauke, kao proizvodne snage, i automatizacija proizvodnje, kako je još Marks nagovestio, ne vode nužno oslobađanju radnika, već naprotiv, radnik može da služi u tom automatizovanom procesu kao živi pribor. Taj daleki nagoveštaj je živa slika stvarnog stanja u najmoćnijim armijama savremenosti, s tom razlikom što je čovek postao živi pribor na oružju. Strategijske ideje izražavaju se matematičkim modelima u kojima materijal dobija prevagu nad moralom, egzaktni proračuni nad humanističkim obzirima. Tehnološki razvoj podupirao je strategijsko uverenje da se novim sredstvima može osigurati veća elastičnost funkcionisanja vojne sile, da se povećanjem vatrene moći i pokretljivosti, uvođenjem senzora, sistema veza i opreme za automatsku obradu podataka i upravljanje vatrom može smanjiti udeo ljudstva u borbi (Mičel Kler).

Uticao tehnologije na strategiju povećavao se prema razvoju i usavršavanju novih ratnih sredstava. Te promene su se izražavale kumulativno, kao veliko ubrzanje ratnih dejstava. Blokofske armije sistematski povećavaju svoju pokretljivost, manevarsku sposobnost i vatrenu moć. Uporedno s tim, poboljšava se mogućnost njihovih komandi da prikupljaju obaveštenja o situaciji na ratištu, da ih procenjuju i na osnovu

toga, donose odluke. Na toj osnovi su na najviše mesto uzdignuta dva strategijska načela: načelo nadmoćnosti i načelo efikasnosti. Prvim se ističe materijalno-tehničko preimućstvo kao presudan činilac, a drugim se naglašava mogućnost izvršenja strategijskih zadataka u najkraćem roku. Tako utemeljena, strategija odslikava pre i više srodstvo s krutim geometrijskim obrascima nego što se naslanja na dijalektičko ispitivanje protivrečnosti rata.

Iskustvo posle drugog svetskog rata potvrđuje pretpostavku da zemlja koja raspolaže velikom vojnom silom lakše dolazi u iskušenje da je upotrebi kao sredstvo pretnje, pritiska, pa i agresije. Slično tome, stalnim razvijanjem novih ratnih sredstava povećava se njihova vatrena moć, pokretljivost i tačnost u gađanju s velike udaljenosti i ponovo oživljava sklonost ka jednostranim strategijskim zaključcima o mogućnosti novog izdanja munjevitog rata ili rata brze odluke. Pri tome se računa i na upotrebu nuklearnog oružja i širi polje za njegovu praktičnu primenu. Tako je između konvencionalnog i totalnog nuklearnog rata umetnuta verovatnoća ograničenog nuklearnog rata, a u okviru konvencionalnog rata, kao manje zlo, oružana intervencija.

U praktičnoj primeni, dominacija tehnologije u strategiji donosila je promenljive rezultate. Dugotrajni oružani sukobi kao što su bili oni u Vijetnamu i Alžiru, pokazali su da pretpostavke na kojima se ona zasniva nisu dovoljne za pobedu. U kratkotrajnim ratovima na Bliskom istoku izraelska armija je u borbama protiv armija arapskih suseda postigla delimične uspehe. Ali, u tim oružanim sukobima modernija vojna tehnologija bila je poduprta boljom obučenošću i većim borbenim iskustvom. Međutim, delimični uspesi izraelske armije nisu doveli do pouzdanog mira, već su, naprotiv, podstakli uzroke novih sukoba.

I oružane intervencije socijalističkih zemalja podstaknute su uverenjem o nesumnjivoj tehnološkoj nadmoćnosti i većoj efikasnosti. To ne može biti zamagljeno ideološkim razlozima i obrazloženjima. Sovjetska intervencija u Avganistanu i intervencija Vijetnama u Kampučiji posledica su uverenja da se modernim ratnim sredstvima može osigurati rešenje koje se nije moglo postići političkim uticajem.

Sledeći sopstvenu logiku, moderna vojna tehnologija rađa iluziju da se u laboratorijama i institutima može proračunati put i način za dobijanje rata. Druga strana iste medalje obećava da se tako, s osloncem na argumenat sile, lakše mogu iznuditi ustupci u političkim, ekonomskim i diplomatskim pregovorima. Ipak, u vezi s tim, s razlogom se postavlja pitanje da li se novim sredstvima može postići više nego sa starim. Pogotovu što se u svakom ratu na kraju ispostavi da je barem jedna strana bila rob iluzija. Otuda se nameće i pitanje da li više obećava politika sa pozicija sile, koju podupiru nova ratna sredstva.

U traganju za odgovorom na ta pitanja ne može se izbeći razmatranje opštih pouka iz starog i novog iskustva. To što je nekada mogla da postigne jedna topovnjača, sada ne uspevaju ni moderne armije od pola miliona vojnika, sa svim savremenim vidovima i rodovima oružanih snaga. Ako je tako, onda se savremeni ratovi, uz sav značaj moderne tehnologije, ne mogu reducirati na sredstva kojima se vode. Američko nastojanje u Vijetnamu bilo je usmereno na, tako reći, totalnu instrumentalizaciju celog ratišta, što se ogledalo u pokušaju da se ono preslika na elektronskoj operativnoj karti. Tako su, u stvari, tražena tehnološka rešenja za socijalna i politička pitanja koja su inspirisala Vijetnamce u revolucionarnoj i oslobodilačkoj borbi. Može biti da se „metež” partizanskog rata javio kao najmanje očekivana protivteža tehnološkoj sigurnosti, ali i kao protivteža kojoj je najteže doskočiti. Savremene strategijske koncepcije, koje se obrazuju pod pretežnim uticajem novog oružja i opreme, suočene su sa strategijom partizanskog rata, odnosno narodnog rata, koja nije uokvirena tehnološkim ramom. Uprkos materijalnoj oskudici, koja je njen redovni pratilac, ona ipak ima više mogućnosti zbog kombinovanja vojnih s ekonomskim i političkim aktivnostima. Od korejskog rata, s početka pedesetih godina, mnogi razlozi ukazuju na to da se spoljnim nasiljem ne mogu veštački ubrzavati procesi društvenih promena za koje nisu sazreli uslovi, niti se tim putem mogu zaustaviti takve promene tamo gde im je došlo vreme. Jednostavno rečeno, poboljšanje ratnih sredstava nije dovoljno da bi se njima, na principu efikasnosti i nadmoćnosti, postizali željeni politički ciljevi. Tehnološka prevlast u strategiji ne uspeva da ovlada oružjem

koje je stvorila; najviše što joj je pošlo za rukom to je da se prilagođava uslovima koje to oružje oubličava. U tome se nazire slabost te strategije, ali u tome je i njena snaga. Ako nije u stanju da postigne pobedu, ona ume da se čuva od poraza. Amerikanci u Vijetnamu i Sovjeti u Avganistanu nisu uspeli da protivniku nametnu svoju volju, ali na povlačenje nisu bili navedeni porazima u borbi, niti gubicima u ljudstvu ili obimom materijalne štete. Naprotiv, i ljudske žrtve i materijalna šteta bili su višestruko veći na suprotnoj strani. Na primer, u Vijetnamu je poginulo nešto više od 50.000 Amerikanaca, a na drugoj strani život je izgubilo više od dva miliona ljudi; za vreme tog rata nijedna američka kuća nije srušena usled ratnih dejstava, a u Vijetnamu je srušeno ili spaljeno sve što je na bilo koji način moglo koristiti partizanima. Pa ipak, tehnološki slabija strana ostala je psihički i moralno izdržljivija od protivničke. To se dogodilo, svakako, zbog toga što je prva imala jak motiv za svoju borbu, dok je druga morala taj motiv da izmišlja, pa i da ga prikriva, uzdajući se u tehnološku snagu.

Vijetnamski sindrom u SAD i avganistanski sindrom u SSSR—u izazvali su, izgleda, veliko preispitivanje strategijskih koncepcija. Ispostavilo se da nove strategijske ideje, koje se formiraju pod pretežnim uticajem moderne vojne tehnologije, moraju da se suoče i sa strategijskim idejama koje se rukovode drugim i drugačijim merilima, koja nisu uokvirena tehnološkim ramom. Velike sile su u uzajamnom tehnološkom nadmetanju na vojnom polju stigle do kosmičkog oružja, ali nisu mogle da se odvoje od prizemnih, ovozemaljskih strategijskih problema. Postoji antička anegdota o filozofu koji je, zagledan u kosmos, pao u bunar, na veliko čuđenje svoje sluškinje, koja se upitala zašto gleda u nepregledne visine, kad ne vidi korak pred sobom. Ta nezgoda zanesenog filozofa nije odvrátila ljudski pogled od kosmosa, ali je i upitanost njegove sluškinje sačuvala smisao. Ako je sudbina filozofa bila uvek u tome da budu mereni merom običnih ljudi, s jačim razlogom se može reći i da su ideje stratega izložene njihovom procenjivanju i sudu, a od toga, ne samo od strategijskih ideja, umnogome zavisi i njihovo ponašanje u borbi.

Istraživači strategijskih koncepcija tragali su kroz istoriju za njihovom trajnom osnovom. Prema jednima, promene u

naoružanju i opremi, koje su, po pravilu, i nastajale na osnovu promenjenog načina proizvodnje, donosile su nove strategijske koncepcije. Drugi su, pak, smatrali da novo oružje nije samo proizvod industrije već i uzrok njenog razvoja, podsećajući tako i na mogućnost drugačijeg redosleda pojava. Treći su zapazili da i oskudica u naoružanju i opremi podstiče i razvoj strategijskih koncepcija, jer se kod svih ukazuje veza između raspoloživog naoružanja, odgovarajuće vojne organizacije i iz tog izvedene strategijske koncepcije. Za razliku od tog tumačenja, postoji i škola mišljenja prema kojoj je psihički (i moralni) činilac najstalniji i menja se samo njegov stepen, dok je fizički činilac bitno različit u gotovo svakom ratu i svakoj vojnoj situaciji. To se tumačenje oslanja na činjenicu da se čovekova priroda vrlo malo menja, osobito reagovanje na opasnost. Ukratko, strategijske koncepcije, su izvođene i iz čisto teorijskih razmatranja i iz vrednosti transcendentálnih moralnih ideja. Naravno, i ta tumačenja nisu prošla bez kritičkih poricanja. Tako je, navođena neobična primedba da Napoleonovu strategiju nije „izmislio” čovek po kome je dobila ime, već da je nastala sama od sebe u američkom ratu za nezavisnost. Istoričari koji su mnogo držali do vrednosti transcendentálnih moralnih ideja kojima je nadahnuta armija, nalazili su izvor njene čvrstine u sigurnim finansijskim sredstvima kojima je izdržavana. Tako je njihov idealizam bio postavljen materijalističkom postavom. A, opet, niko objektivno nije poricao da je borbeni duh i moral Napoleonove armije bio činilac koji je pre i više osiguravao njenu nadmoćnost nad vojskama feudalne Evrope nego bilo koji tehnički pronalazak, pa je taj revolucionarni duh bio i osnov njene strategije. S još jačim razlogom može se govoriti o borbenom duhu i moralu savremenih revolucionarno-oslobodilačkih vojski, kao činiocu strategijskih koncepcija koje se uspešno nose sa strategijskim koncepcijama zasnovanim na višestrukoj vojnotehničkoj nadmoćnosti.

Savremeno društvo, po svojoj strukturi, beskrajno je složenije od društva iz razdoblja drugog svetskog rata. A tako je i sa svim društvenim pojavama, uključujući i rat i strategiju. Vreme u kojem živimo je nesumnjivo vreme specijalizacije i subspecijalizacije, a strategija iziskuje da različite ljudske sposobnosti, individualne i kolektivne, budu obuhvaćene u

celini. Suština strategijskih koncepcija ne može se shvatiti na osnovu nekoliko teorijskih načela, već se treba udubiti i u istorijski tok njihovog razvoja, a njihova vrednost ispravnije će biti odmerena ako se prosuđuje prema posledicama, umesto prema načelima. Prihvati li se pretpostavka da čisto teorijska razmatranja ne mogu izazvati suštinske promene i inovacije u strategijskim koncepcijama, nezavisno od tehničkih, organizacijskih i moralno-političkih uslova, čiji okvir ne mogu preskočiti, ne može se odbaciti činjenica da pamet i glupost u strategiji, kao i u svakoj drugoj delatnosti, čine svoje. Setimo se Lenjinovih reči o pametnom idealizmu i glupom materijalizmu, s napomenom da je ta podela mnogo šire rasprostranjena i da upotrebljeni atributi menjaju mesto.

S U M M A R Y

STRATEGIC CONCEPTS

The article reviews strategic concepts in their historical perspective and their contemporary expressions under the influence of modern technology and development of society. In a condensed form are presented their theoretical generalizations given by Clausewitz, Liddell Hart and Beaufre, together with brief reviews of some wars, from the ancient times till our epoch.

Basic elements of strategic concepts are pointed out, as well as specificities caused by specific conditions and different capabilities of belligerents. Different approaches and interpretations of the same strategic ideas under the influence of changed circumstances and particular interests are commented. The author's attention is drawn also to the reasons which lead the practical strategists to change their ideas and procedures in the course of long-drawn wars, and also to the ways in which they make use of lessons imposed by victories of adversaries.

R É S U M É

LES CONCEPTIONS STRATEGIQUES

Le présent article traite des conceptions stratégiques dans leurs perspective historique et des formes d'expression contemporaines de ces premières dues à la technologie moderne et au développement social. Sont présentées succinctement les généralisations théoriques sur ce thème faites par Von Clausewitz, Meiring, Liddell Hart et Boffre, de même que les aperçus de guerres concrètes, depuis l'antiquité à l'époque contemporaines.

L'auteur indique les principaux éléments des conceptions stratégiques ainsi que les spécificités dues à des conditions spéciales et aux capacités inégales des parties en guerre. L'auteur offre aussi son commentaire des différentes interprétations des mêmes idées stratégiques qui résultent des circonstances changées et d'intérêts particuliers. Au centre de l'attention de l'auteur se trouve aussi la question de savoir pourquoi les stratèges praticiens ont modifié leurs idées et leurs démarches au cours de guerres durables et comment il exploitent la leçon imposée par les victoires ennemies.

РЕЗЮМЕ

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ

В статье рассматриваются стратегические концепции в исторической перспективе и их современное выражение под влиянием современной технологии и общественного развития. Сжато излагаются теоретические обобщения Клаузевица, Меринга, Лидел Харта и Вoffра, относящиеся к этой теме, причем дается и обзор конкретных войн, начиная с антических, вплоть до современных.

Указывается на основные элементы в стратегических концепциях, а также на характеристики, вызываемые особыми условиями и неодинаковыми возможностями воюющих сторон. Комментируются различные толкования одних и тех же идей под влиянием измененных обстоятельств и особых интересов. Внимание автора привлекает и вопрос о том, что заставляет стратегов практиков менять свои замыслы и приемы в ходе продолжительных войн и каким способом они пользуются поучениями, навязываемыми победами противника.

Odnos snaga i borbene mogućnosti

Pukovnik u penziji mr *MANOJLO BABIĆ*

Polazeći od zakona nadmoćnosti, kao osnovnog zakona ratne veštine, autor navodi tezu da odnos snaga nije jedini i najvažniji pokazatelj moći suprotstavljenih strana u oružanoj borbi, već da su to borbene mogućnosti određenih jedinica, grupacija ili oružanih snaga u celini koje se na bojištu, vojištu ili ratištu sukobljavaju.

Takvu tezu autor potkrepljuje primerima iz lokalnih ratova, u kojima je rat dobijala strana čije su oružane snage imale veće borbene mogućnosti od protivničkih koje su bile brojno jače i svoju moć zasnivale na povoljnijem odnosu snaga.

Autor smatra da između odnosa snaga i borbenih mogućnosti postoji međuzavisan odnos, pri čemu oružane snage i njihova moć u ratnoj veštini nisu srazmerno proporcionalne. Kakvu će moć određene snage ispoljiti zavisi od više činilaca, od kojih autor apostrofira one koje smatra najvažnijim.

Osnovna poruka autora jeste da treba izraditi kriterijume za kompariranje borbenih mogućnosti sukobljenih strana, pri čemu je odnos snaga samo prvi korak na putu sagledavanja svih adekvatnih činilaca moći.

Osnovni zakon ratne veštine jeste zakon nadmoćnosti. Odnos snaga je jedan, ali ne i jedini pokazatelj te nadmoćnosti, koja je uslov svake pobede. Drugi značajan pokazatelj su borbene mogućnosti tih snaga koje se kompariraju kroz procenu, odnosno iskazuju kroz odnos snaga sukobljenih u oružanoj borbi. Stoga postoji duboka međuzavisnost između odnosa snaga i borbenih mogućnosti kao konstitutivnih elemenata zakona nadmoćnosti, čije valjano promišljanje zadire u suštinske probleme ratne veštine. S druge strane, ti problemi nisu isti u Napoleonovo doba i sada. Oni čak nisu istovetni ni sa onima iz drugog svetskog rata. Odnosno, radi se o dinamičkoj, a ne o statičkoj kategoriji.

U članku želimo da aktueliziramo neke od problema iz sfere odnosa snaga i borbenih mogućnosti. Povod za to je činjenica da se naša vojna nauka uglavnom bavi promišljanjem odnosa snaga, dok su borbene mogućnosti, po našem mišlje-

nju, neopravdano zapostavljenje iako čine suštinu problema koji ćemo u članku razmatrati.

Odnos snaga se u našoj vojnoj nauci definiše kao „opšti ili relativni zbir osnovnih činilaca oružane borbe – ljudskih i materijalnih potencijala, istovremeno i uporedo na sopstvenoj i protivnikovoj strani u određenim vremenskim i prostornim uslovima”.¹

Tako definisan pojam odnosa snaga nije sporan, bez obzira na to što bi se mogao operacionalizovati i na drugi način. Međutim, sporna je fetišizacija tog pojma prezentirana u *Vojnoj enciklopediji* kao izvornom tumaču naše vojne leksike, koja se ogleda u tvrdnji koja je jasna u sledećoj formulaciji:

„Povoljnim odnosom snaga obezbeđuje se *odlučujuće preimućstvo* i lakše ostvarenje cilja (podvukao M.B.), a način postizanja odnosa snaga čini *suštinu ratne veštine*, odnosno njenih delova – strategije, operatike i taktike”.²

Takav pristup vrednovanju odnosa snaga utemeljen je ne samo u našoj *Vojnoj enciklopediji* već i u normativnim dokumentima za strategijski, operativni i taktički nivo. To ukazuje na činjenicu da smo još uvek zarobljenici klasičnih shvatanja i da nismo izvukli odgovarajuće pouke iz savremenih lokalnih ratova, koji su u prvi plan istakli *borbene mogućnosti kao odlučujuće preimućstvo*, a ne odnos snaga, kojem se u nas pridaje čak i takva uloga da čini *suštinu ratne veštine*. Drugim rečima, dovoljno je imati povoljan odnos snaga pa je zagaran-tovan uspeh na strategijskom, operativnom i taktičkom nivou. Takve zablude u istoriji ratovodstva plaćane su u mnogim slučajevima velikim porazom.

O čemu se zapravo radi?

U svakom ratu sukobljene strane teže da ostvare nadmoćnost nad protivnikom jer je to uslov pobede. Međutim, jedni to ostvaruju povoljnim odnosom snaga i u tome vide zalogu uspeha, dok drugi polaze od borbenih mogućnosti koje određene snage mogu da ostvare. U našoj vojnoj nauci i praksi još uvek nisu jasno razgraničeni pojmovi: (1) odnos snaga, i (2) odnos borbenih mogućnosti. Razlog za to je, pre svega,

¹ *Vojna enciklopedija II*, knj. 6, str. 277.

² *Isto*, str. 277.

činjenica da se borbene mogućnosti kao relativno samostalan pojam kategorijalnog značaja počinje razmatrati u novije vreme, dok se odnos snaga izučava i primenjuje u strategijskim, operativnim i taktičkim okvirima od najstarijih vremena pisane ljudske istorije i ratovodstva, a naročito od perioda Napoleonovih ratova, kada su na istorijsku scenu stupile „masovne armije”.

Prvu značajniju razliku između *snage* i *moći*, kao kategorijalnih pojmova kada se radi o upotrebi oružane sile u ratu, učinio je francuski sociolog A. Rajmon, prilikom ocenjivanja uzroka poraza SAD u vijetnamskom ratu. Bez sumnje, Amerikanci su u odnosu na Vijetnam, Laos i Kambodžu (Kampučija), koji su tada kao saveznici vodili oslobodilački rat, imali takav odnos snaga da su svi pokazatelji bili u korist SAD, ali su one ipak rat izgubile. Razlozi za to su u nemogućnosti SAD da svu raspoloživu oružanu silu upotrebe u tom ratu zbog ostalih potencijalnih ratišta i glavnog protivnika, odnosno druge supersile. Isto tako, SAD nisu mogle, niti su smele, da upotrebe nuklearno oružje, iako su vodile bezobziran i „prljav” rat (upotrebljavajući hemijska sredstva, herbicide i dr.). Njihova strategija i taktika bila je inferiornija u odnosu na Vijetnamce, Laošane i Kampučijce (Kmere). Rečju, Amerikanci nisu imali dovoljno borbenih mogućnosti da pobeđu, pa su se povukli. To se isto dogodilo SSSR-u u Avganistanu, a slično se dešavalo i u svim arapsko-izraelskim ratovima vođenim 1948–1982. godine. U njima su Arapi imali povoljan odnos snaga, ali su Izraelci imali veće borbene mogućnosti, pa su iz svih dosadašnjih ratova sa Arapima izlazili kao pobednici na bojnom polju. Razlika između odnosa snaga i borbenih mogućnosti očigledna je i u iračko-iranskom ratu. Odnos snaga je bio povoljan za Iran, ali su borbene mogućnosti oružanih snaga Irana i Iraka bile izjednačene, pa je i ishod rata bio bez pobednika i pobeđenog. Naime, uspostavljenu ravnotežu moći nijedna od zaraćenih strana nije bila u stanju da promeni u svoju korist, i ishod rata je imao logičan kraj.

U foklandskom ratu odnos snaga je bio 0,7:1 u korist Argentine.³ Ipak, Britanci su, iako je bio nepovoljan odnos

³ Vladimir Čitaković, *Iskustva i pouke iz foklandskog rata*, „Savremeni strategijski problemi” 10/84, str. 146.

snaga, izvojevali pobjedu. Razlog je, prilično jednostavan: britanske snage su imale veće borbene mogućnosti, pa su na bojnopolju bile efikasnije.

ISKAZIVANJE ODNOSA SNAGA I BORBENIH Mogućnosti

U domenu operatike i taktike odnos snaga se iskazuje brojno (kvantitativno) i kvalitativno. Pri tome se upoređuju posebno ljudi i posebno borbena sredstva, što zajedno čini *snage*. Bobrena sredstva se upoređuju po vrstama. Na primer, linijski (borbeni) tenkovi sa istom vrstom tenkova protivnika, ili broj neprijateljevih tenkova sa brojem naših protivoklopnih oruđa, što dovodi do mistifikacije, jer se mešaju vrste borbenih sredstava i dobija nerealan odnos borbene mići sukobljenih strana. To je „funktionalna” greška u mernoj skali odnosa koja iskrivljuje realnu sliku.⁴ Još veće nejasnoće nastaju kad se u odnosu snaga operiše mešovitim odnosom – *snage* i *moći*. Najčešće se to čini u protivoklopnoj borbi (POB) gde se za protivnika uzima broj tenkova i oklopnih transportera, dakle brojevi pokazatelji iz odnosa snaga, a na našoj strani protivoklopne mogućnosti svih protivoklopnih sredstava. Na taj način stvaraju se nerealne predstave i iluzije o „povoljnom odnosu snaga”, koji, u stvari, nije ono što se takvim postupkom želi iskazati, jer se poređenjem snage i moći ne može dobiti ni *odnos snaga*, niti *odnos borbenih mogućnosti*. U teoriji to izgleda ovako: ako neprijatelj ima 1.000 tenkova, a mi sposobnost da tih 1.000 tenkova uništimo, onda je navodno odnos snaga 1:1. Ta teza ima i formulu, gde je odnos snaga jednak borbenim mogućnostima „crvenog” podeljenim sa brojem oklopnih sredstava „plavog”. Takvom metodologijom upada se u nedopustivu metodološku grešku, jer i ta oklopna sredstva „plavog” imaju određenu borbenu moć, tako da to nije samo puki broj.

Pošto su borbene mogućnosti sukobljenih snaga pokazatelj šta one u određenim uslovima mogu (ili ne mogu) učiniti (ostvariti), to se i odnos borbenih mogućnosti mora u okviru

⁴ Takav pristup poimanju odnosa snaga dat je u *Vojnom leksikonu*, VIZ, Beograd, 1981, str. 352.

toga razmatrati i posebno iskazivati. To praktično znači da *odnos* snaga (bez pokazatelja moći) treba uzeti kao *bazu* koja omogućava procenu ili izračunavanje borbenih mogućnosti određenih taktičkih, operativnih ili strategijskih borbenih sastava. Dakle, na jednoj strani se poredi prema klasičnim merilima odnosa snaga, a na drugoj se upoređuju borbene mogućnosti.

Iskustva iz drugog svetskog rata i lokalnih ratova (korejski, indijsko-pakistanski, arapsko-izraelski, somalijsko-etioipski, foklandski, iračko-iranski i dr.) pokazuju da je u uslovima približno ravnopravnog kvaliteta potrebna u napadu brojna nadmoćnost na pravcu glavnog udara u frontalnom obliku oružane borbe u srednjem ne manje od: u tenkovima 3(5) : 1, u pešadiji 3(4) : 1, i u sredstvima vatrene podrške (artiljerija, raketna oruđa i dr.) 5(10) : 1. Takođe, iskustva pokazuju da koncentracija oklopnih i mehanizovanih jedinica iznad iskustvenih granica od 3(4,5) : 1, pri optimalnom korišćenju njihovih borbenih mogućnosti i efikasnosti, ne dovodi do srazmernog povećanja već dostignutog rezultata. Naprotiv, kao što pokazuje sirijsko iskustvo sa Golanske visoravni u ratu sa Izraelom 1973. godine, prekomerna koncentracija oklopnih i mehanizovanih jedinica (OMJ) dovodi do zagušenja prostora, kočenja manevra i slobode akcije angažovanih oklopnih i mehanizovanih jedinica.

Zavisno od veličine (razmera) odnosa snaga u napadu i odbrani pri organizovanju i pripremi borbe, boja i operacije u kojoj učestvuju OMJ moguće je prognozirati srazmerne gubitke strana pri vođenju protivoklopne borbe. Proračuni pokazuju da se povećanjem odnosa snaga gubici strana srazmerno smanjuju prema zakonu Lančestera, koji u najjednostavnijem obliku glasi: opšta efikasnost datog broja i kvaliteta snaga i sredstava jednaka je srednjoj efikasnosti svakog sredstva, umnoženo na kvadrat broja tih sredstava.⁵

Primenom tog zakona na početni odnos snaga zavisnost gubitaka strana od veličine odnosa snaga može se izraziti formulom:

$$n = \frac{1}{1 + Vv^2} \quad 1 - \frac{1 - Vv}{(1 + Vv^2)^2} \quad (\text{pri } v = 1),$$

$$m = \frac{Vv^2}{1 + Vv} \quad 1 - \frac{1 - Vv}{(1 + Vv^2)^2},$$

⁵ Birjukov, *Borba s tenkovima*, Moskva, 1967, str. 109-110.

gde su: n = očekivani gubici napadača, m = očekivani gubici branioca i Vv = odnos snaga ili odnos borbenih mogućnosti.

To znači da bi pri odnosu snaga (Vv) 1:1 gubici strana u svim fazama borbe i boja, odnosno etapama operacije, mogli biti proporcionalno jednaki početnom odnosu snaga, a pri odnosu (Vv) 2:1, i većem, veličina gubitaka se menja prema kvadratu datog odnosa. U navedenom primeru gubici strana, kad se zanemare ostali činioci, mogu biti direktno *proporcionalni* sa početnim sastavom.

Međutim, pri početnom odnosu snaga 2:1 koji je, na primer, proizašao iz brojnog odnosa: 300 tenkova u napadu prema 150 tenkova u odbrani istog kvaliteta, gubici strana će se menjati u kvadratnoj zavisnosti. To znači da bi gubici napadača pri odnosu snaga 2:1 (300 tenkova u napadu i 150 tenkova istog kvaliteta u odbrani) mogli biti četiri puta manji nego pri odnosu borbenih mogućnosti 1:1.

Pri odnosu borbenih mogućnosti 3:1 gubici strana u procentima iznosili bi, prema navedenom zakonu, u proporciji 1:9 ($Vv^2 = 3^2$). Teorijski se, primenom Lančestera, može ići i dalje od navedenih primera koncentracije moći tenkova u napadu u odnosu na tenkove u odbrani, ali pri tome deluju korektiv zagušenja prostora, sputavanje slobode manevra i drugi činioci koji povećanje borbene moći (Vv) angažovanih tenkova napadača u borbenom rasporedu iznad odnosa 3:1 čine izlišnim i nesvrshodnim.

Kada se radi o protivoklopnim oruđima u odbrani u odnosu na tenkove u napadu važe i primenjuju se isti odnosi navedeni prema metodi Lančestera, pod uslovom da se protivoklopna oruđa *realno* vrednuju, odnosno da se njihove borbene mogućnosti metodom koeficijenata objektivno iskažu. Ne može se, na primer, kao objektivno merilo uzeti metodološki pristup da protivoklopni top T-12 u odbrani vredi koliko i tri tenka T-55 u napadu, a i jedan i drugi imaju top kalibra 100 mm i istu vrstu municije.

Navedene metode procene odnosa snaga i protivoklopnih mogućnosti oklopnomehanizovanih jedinica za određenu borbu, boj i operaciju važan su ali ne i jedini element za donošenje odluke, jer na tok i krajnji ishod borbe, boja i operacije ponaosob, pored odnosa snaga i odnosa borbenih

mogućnosti, deluje i veliki broj drugih činilaca koji se ne mogu numerički iskazati. Otuda i razlika između *potencijala* koji su objektivno sadržani u borbenim sredstvima i *realnih* ishoda događaja u borbi, boju i operaciji, što zavisi, pre svega, od kvaliteta ljudskog činioca, odnosno obučenosti ljudstva, spremnosti za borbu, morala, načina vođenja borbe koji opredelju.

MEĐUZAVISNOST ODNOSA SNAGA I BORBENIH MOGUĆNOSTI

Ljudi se u odnosu snaga upoređuju brojno, ali i kvalitativno prema više pokazatelja koji se procenjuju, kao: (1) poređenje *morala* naših snaga sa moralom snaga agresora; (2) poređenje *obučenosti*; (3) poređenje psihofizičkih sposobnosti itd. Kao što se u toj oblasti moraju porediti iste vrednosti, tako se i u domenu sredstava ne mogu brojno upoređivati različita sredstva ako se želi dosledno iskazati odnos snaga. Isto tako, kao što se analizira kvalitet ljudskog činioca, mora se analizirati i kvalitet borbenih sredstava i uporediti sa istim elementima iste vrste sredstava protivnika. Na primer, za kvalitet tenkova značajni su: (1) vatrena moć; (2) oklopna zaštita; (3) pokretljivost; (4) sposobnost gađanja iz pokreta; (5) sposobnost dejstva noću; (6) atomsko-biološko-hemijska zaštita, itd.

U operativnim okvirima odnos snaga se često iskazuje brojem angažovanih divizija istog tipa. Pri tome se poredi broj mehanizovanih divizija sa divizijama istog tipa, broj oklopnih divizija sa divizijama koje su istog kvaliteta, organizacije i vatrene moći i udarne snage. Na isti način se u domenu taktike iskazuje odnos snaga u četama, bataljonima i brigadama iste vrste i tipa organizacije. Međutim, ne može se porediti tenkovska četa od 10 tenkova sa tenkovskom četom od 17 tenkova i iskazati odnos 1:1 u četama, jer to nije isti kvantitet, a ako postoji i razlika u kvalitetu, poređenje je tim više besmisleno. Isti pristup važi i za oklopne (tenkovski) bataljone, koji mogu imati 21, 31, 40 ili 54 linijska tenka različitog kvaliteta.

Problemi i teškoće iskazivanja odnosa snaga nastaju i kad se u tu kategoriju uvrste zemljište i vreme, koji mogu značajno

uticati na borbene mogućnosti, naročito protivoklopne, ali *zemljište* i *vreme* nisu konstitutivni element odnosa snaga. Otuda još veća potreba da se borbene mogućnosti razmatraju i vrednuju posebno u okviru uticaja svih činilaca, uključujući *zemljište* i *vreme*.

Zakon nadmoćnosti jedan je od osnovnih zakona oružane borbe. Međutim, on ne počiva na odnosu snaga, već prevashodno na borbenim mogućnostima. Šta se pod tim podrazumeva? Prema jednoj od teza, pod borbenim mogućnostima pojedinačnog borbenog sredstva ili borbenog sastava taktičkih, operativnih ili strategijskih razmera podrazumeva se maksimum žive sile, oružja i tehnike koji mogu biti uništeni određenim sredstvima ili borbenim sastavom kao celinom za određeno vreme, na određenom prostoru i u određenom vidu borbenih dejstava (napad, odbrana).

Sposobnost nanošenja gubitaka protivniku objektivno je sadržana u borbenim sredstvima, u njihovim taktičko-tehničkim karakteristikama, borbenim svojstvima i kvalitetu. Borbene mogućnosti sadržavane u borbenim sredstvima pretvaraju se u realne rezultate samo u borbi i samo voljom i umešnošću vojnika, starešina i komandi svih stepena. To znači da je svako oružje, kao sredstvo za uništavanje, elemenat sile samo u čovekovim rukama. Zbog toga borbene mogućnosti pojedinačnih sredstava ili bilo koje grupacije oružanih snaga čine njihove potencijale, a upoređivanje konfrontiranih snaga prema njihovim borbenim mogućnostima – odnos tih potencijala. Ako se, prema toj činjenici, borbena svojstva i tehničke karakteristike same po sebi ne menjaju, može se pretpostaviti, uz zanemari vanje različitih uslova, da su i njihove borbene mogućnosti stalna veličina. Međutim, borbene mogućnosti se mogu ispoljiti u istom obimu samo u istim uslovima oružane borbe. Istovremeno, borbena praksa pokazuje da nijedna borba, boj ili operacija ne mogu biti identični. Čak ni borbe u istom vidu borbenih dejstava (napad, odbrana) i u okviru istog oblika borbenih dejstava ne mogu biti iste, već se odlikuju specifičnim, uslovljenim, različitim okolnostima u kojima se vode. Otuda se borbene mogućnosti ne mogu razmatrati apstraktno, izvan konteksta konkretnih uslova za njihovo realizovanje. Pošto uslovi za vođenje različitih vidova borbenih dejstava nisu jednaki – jer ih osim onih objektivnih, stvaraju ljudi

svojom svrsishodnom delatnošću – i borbene mogućnosti se ispoljavaju na različit način u svakom vidu borbenih dejstava. Jer, isto sredstvo ne može, u različitim vidovima borbenih dejstava da, sa stanovišta uništenja protivnika, obavi isti obim borbenih zadataka. Poznato je, na primer, da je povredivost (ranjivost) cilja u odbrani i napadu različita. U napadu je ona veća, a u odbrani manja, jer zavisi od stepena zaklonjenosti i zaštićenosti. U tesnoj vezi s tim je verovatnoća uništenja: ukoliko je cilj bolje zaklonjen i zaštićen, utoliko je verovatnoća uništenja manja. Uspešnost borbe protiv takvih ciljeva zahteva, u najmanju ruku, veći utrošak municije, odnosno dodatne snage i sredstva za njegovo uništenje.

Takav prilaz u razmatranju borbenih mogućnosti omogućava da se objasni zašto je slabija grupacija branioca (po veličini snaga i količini sredstava) u stanju da odbije napad veće grupacije i, na kraju, zašto za napad treba imati trostruku nadmoć u snagama i sredstvima nad braniocem. U okviru toga, vid borbenih dejstava kao subjektivna delatnost javlja se kao jedan od osnovnih objektivnih činilaca koji utiču na stepen ispoljavanja borbenih mogućnosti. Naravno, na stepen ispoljavanja borbenih mogućnosti značajno utiču i čisto objektivni činiooci, kao što su oblik i karakteristike zemljišta i meteorološki uslovi. Značaj tih činilaca je u tome što oni, u određenom obimu, a ponekad i značajno, smanjuju mogućnost za nanošenje gubitaka protivniku, ali i to zavisno od mogućnosti upotrebe određenog borbenog sredstva, nikako apsolutno. Kao ilustraciju navodimo dva primera. U ardenskoj protivofanzivi, početkom 1945. godine, u koju je nemačka vrhovna komanda polagala velike nade, magla je nekoliko dana potpuno onemogućila upotrebu avijacije. Nemci su to iskoristili za duboke prodore u operativni raspored zapadnih saveznika i bila je zapretila realna opasnost od raspada fronta bez vazduhoplovne podrške, u kojoj je bila saveznička premoć. Čim se magla digla, avijacija je stupila u dejstvo i ta komponenta savezničke premoći došla je do potpunog izražaja. Ishod operacije bio je porazan za Nemce.

U vijetnamskom ratu džungla je bila ne samo povoljan ambijent za Vijetnamce i negostoljubiva sredina za okupatora već i činilac koji je izričito uticao na borbene mogućnosti sukobljenih strana. Nije potrebno posebno dokazivati da je

džungla znatno ograničavala borbene mogućnosti američkih snaga, dok je Vijetnalcima omogućila maksimalno ispoljavanje raspoložive borbene moći.

Borbene mogućnosti bilo koje grupacije oružanih snaga sastoje se od borbenih mogućnosti svih pojedinačno uzetih borbenih sredstava koje imaju u naoružanju. Kvantitativno, one se izražavaju veličinom gubitaka koji se očekuju kod protivnika u vatrenim sredstvima i živoj sili, odnosno veličinom grupacije koju je određena jedinica, odnosno grupacija, u stanju da uništi u konkretnoj borbi, boju i operaciji.

Upoređivanjem borbenih mogućnosti može se zaključiti da je potencijalno nadmoćnija ona jedinica, odnosno grupacija, koja ima veće mogućnosti za nanošenje gubitaka, ili da su ravnopravni ako poseduju podjednake borbene mogućnosti. Otuda prednost u borbenim mogućnostima čini realnu osnovu za uspeh u oružanoj borbi, pa i za predviđanje ishoda borbenih dejstava u borbi, boju i operaciji u celini. Iz toga proizlazi da je veoma važno za konfrontirane strane da pravilno procene i znaju ne samo vlastite i protivnikove opšte borbene mogućnosti već i borbene mogućnosti pojedinih ešelona, operativnih i strategijskih rezervi, zatim borbene mogućnosti grupacija po pravcima dejstva, tj. borbene mogućnosti jedinica koje se sučeljavaju na početku i u toku dejstva do završetka operacije.

Potreba za poređenjem i analizom borbenih mogućnosti jedinica konfrontiranih snaga u toku borbenih dejstava proizlazi iz neophodnosti stalnog praćenja i procene situacije i utvrđivanja sposobnosti konkretnih grupacija za obavljanje postavljenih borbenih zadataka u određenim uslovima. Pratiti situaciju znači, pre svega, stalno znati opšte borbene mogućnosti konfrontiranih grupacija, njihovih pojedinih ešelona koji neposredno učestvuju u borbi u trenutku kada se procenjuju, zatim borbene mogućnosti konfrontiranih jedinica po pravcima dejstva i grupacija koje obavljaju odvojene borbene zadatke. Osim toga, u toku borbenih dejstava, borbene mogućnosti konfrontiranih jedinica određivaće se u funkciji obezbeđenja onoga što je nužno za obavljanje borbenih zadataka, prvenstveno sa stanovišta angažovanja dodatnih snaga.

Da bi najpotpunije uzeli u obzir sve aspekte borbe, boja i operacije, potencijalne snage konfrontiranih grupacija neophodno je iskazivati upoređivanjem njihovih ukupnih borbenih

mogućnosti za uništavanje svake vrste borbenog sredstva posebno. Pri tome se postavlja pitanje za koje se vreme upoređuju borbene mogućnosti u borbi. Da li za ceo tok boja ili operacije, ili za kakav vremenski period?

Uvažavajući borbene osobine različitih vrsta oružja, specifične karakteristike njihove borbene upotrebe, metode i načine obavljanja borbenih zadataka tim oružjem, u određenom vremenu za koje se kompariraju mogućnosti, iskazivanju tih borbenih mogućnosti treba različito prilaziti. Na primer, borbene mogućnosti avijacije na taktičkom nivou iskazuju se obično za jedan avio-polet, tj. proračunom utroška municije koju avion ima u svom avio-borbenom kompletu, a u operativnim razmerama proračunom celog dodeljenog resursa. Borbene mogućnosti tenkova, oklopnih transportera, artiljerijskih, raketnih i protivoklopnih oruđa mogu se iskazivati za jednu minutu ili za boj, odnosno operaciju u celini.

Za iskazivanje borbenih mogućnosti postoje raznovrsni matematički modeli koji se fragmentarno ili u celini odnose na taj problem. Tako, na primer, postoje matematički modeli kojima se iskazuju protivoklopne mogućnosti, mogućnosti protivvazdušne odbrane i drugo. Svi oni imaju određena ishodišta zasnovana na kriterijumu efikasnosti oružja kojim se u protivoklopnoj borbi, odnosno u protivvazdušnoj odbrani raspoláže. Koliko su ti kriterijumi naučno utemeljeni, a koliko su rezultati subjektivnih spekulacija to je drugo pitanje. Ovim samo želimo da ukažemo na problem, a ne da predložimo konkretno rešenje, jer je izrada zajedničkih kriterijuma za iskazivanje borbenih mogućnosti interdisciplinarni naučno-istraživački poduhvat, i to od prvorazrednog značaja za naš dalji razvoj vojne misli i prakse. Zbog toga želimo samo da ukažemo na neke značajne elemente koji se moraju uzeti u obzir kada se radi o „proceni” borbenih mogućnosti.

ELEMENTI KOJI UTIČU NA BORBENE MOGUĆNOSTI ORUŽANIH SNAGA

Govoriti o borbenim mogućnostima određenih snaga znači, pre svega, konfrontirati ih sa protivničkim snagama u određenom vidu borbenih dejstava (napad ili odbrana). Odnosno, znači da se ne radi samo o snagama i sredstvima, zemljištu

i vremenu već i o mnogim drugim elementima, a pre svega o ratnoj veštini kao subjektivnoj kategoriji koja ima veliki uticaj na borbene mogućnosti.

Poznato je još od Sun Cu Vua da *iznenađenje* u oružanoj borbi predstavlja elemenat moći. Naime, iz iskustva se zna da ona strana koja ostvari strategijsko, operativno ili taktičko iznenađenje ima brojna preimućstva, kojima može, ako ih umešno koristi, postići zavidne, pa čak i spektakularne rezultate.

Manevar je takođe elemenat moći. Strana koja ostvari povoljniji manevar snagama i sredstvima stvara, sa svoje strane, pretpostavke za povoljniji ishod boja ili operacije u celini, odnosno za nanošenje neprijatelju što više gubitaka uz što manje sopstvene gubitke, što i jeste suština borbenih mogućnosti.

Brzina dejstva takođe čini elemenat moći. Pri tome, strana koja u određenom boju ili operaciji dejstvuje brže stvara za svoje snage brojne prednosti. Jer, preduhitriti neprijatelja, odnosno dejstvovati brže nego što on može i očekuje u praksi je direktno u funkciji *manevra*. Otuda je brzina dejstva izuzetno značajna. Brzina leta aviona, kretanja i dejstva tenka na bojištu, brzina projektila itd., poznati su elementi moći kada se radi o pojedinačnim borbenim sredstvima. Ali, brzina dejstva nekog borbenog sastava, na kopnu, moru ili u vazdušnom prostoru, sve više postaje činilac uspeha, a time i konstitutivni elemenat moći.

Stepen naprezanja trupa. Strana koja u oružanoj borbi ostvari, spremnošću i sposobnošću, veći stepen naprezanja, stvara dodatne elemente moći koje čine njene unutrašnje rezerve. Takav je slučaj bio sa našim jedinicama u NOR-u. Analitičke procene pokazuju da su naše brigade u proseku provodile oko 120 dana godišnje direktno u borbi, tj. da su svakog trećeg dana izvodile, u proseku, po jednu akciju, odnosno borbenu aktivnost. Maksimalno angažovanje jedinica istog ranga (brigade) na drugim ratištima iznosilo je 55–90 dana godišnje.⁶ To znači da su naše jedinice trošile znatno manje vremena za izbacivanje jednog neprijateljevog vojnika iz stroja nego što je trošio neprijatelj u odnosu na naše snage.

U trećem arapsko–izraelskom ratu, vođenom 1967. godine, Izraelci su ostvarili 6–7 avio–poletanja dnevno po jed-

⁶ Luka Despenjić, *Tokovi, procesi i protivrečnosti rata*, VIZ, Beograd, 1970, str. 253.

nom pilotu, a norma iz drugog svetskog rata bila je 2–3 avio–poletanja. To je za ono vreme bilo gotovo revolucionarno otkriće, koje Arapi nisu mogli da shvate. Međutim, šta je to značilo za uvećanje borbene moći izraelskog vazduhoplovstva pokazao je sam ishod rata.

Obučenosť ljudstva jedan je od posebno značajnih činilaca moći. On se podjednako odnosi i na vojnike i na starešine, utoliko više ukoliko je reč o većem stepenu složenosti tehničkih sredstava koja određeni rod vojske, vid oružane sile ili oružane snage u celini koriste. Zanimarivanje te činjenice skupo su platili Iranci u osmogodišnjem ratu sa Irakom. Pokušaji Iranaca da masom žive sile (pešadija), fanatizovane do maksimuma ali slabo obučene, probiju iračke jako utvrđene položaje imali su za posledicu ne samo totalni neuspeh već i enormno velike gubitke. S druge strane, primeri iz izraelsko–arapskih ratova sa tog stanovišta su veoma poučni, jer ubedljivo pokazuju da se boljom obučenošću direktno uvećavaju borbene mogućnosti. Na primer, u četvrtom arapsko–izraelskom ratu, 1973. godine, došlo je do snažnog okršaja između egipatskih i izraelskih OMJ, u kojem je ishod borbe rešen duelom, pre svega, konfrontiranih tenkova. U toj borbi Egipćani su pretrpeli velike gubitke ne zato što su imali slabije tenkove, već zato što su imali slabije obučeno ljudstvo. S jedne strane, sukobilo se oko 300 egipatskih tenkova sovjetske proizvodnje tipa *T-55*, a sa druge strane, oko 100 izraelskih, tipa *Centurion* (Ben Gurion). Pod pretpostavkom da su obe sukobljene strane imale posade istog nivoa obučenosťi i tenkove približno istih kvaliteta sukobljene u borbi u susretu na otvorenom prostoru, nadmoć je, bez dvoumljenja, bila na strani Arapa. Međutim, Izraelci su imali bolje obučene posade, i u tome je bila njihova velika prednost. Ako se to iskaže brojevima, sve je još očiglednije. Pošto su bili slabije obučeni, ali s brojčanom premoći, Egipćani su angažovali u proseku tri tenka da gađaju jedan izraelski tenk. Sa prosekom utroška od 0,3 metka u minuti, oni su angažujući tri tenka za gađanje jednog cilja mogli da ostvare srednju verovatnoću uništenja cilja od 0,15. Bolje obučene izraelske posade ostvarile su brzinu gađanja od dva metka u minuti po jednom tenku i srednju verovatnoću uništenja cilja 0,5.

Ti podaci se mogu proveriti kroz prigodan matematički model:

$$K_1 = \frac{\lambda_{(1)} \times P_{(1)} \times N_{(1)}}{N_{(2)}},$$

$$K_2 = \frac{\lambda_{(2)} \times P_{(2)} \times N_{(2)}}{N_{(1)}},$$

pri čemu je:

K_1 = koeficijent nadmoćnosti jedne strane;

K_2 = koeficijent nadmoćnosti druge strane;

$\lambda_{(1,2)}$ = borbena brzina gađanja iz tenkova, u koju je uračunato i vreme za korekturu i prenos vatre;

$P_{(1,2)}$ = verovatnoća uništenja cilja;

$N_{(1,2)}$ = broj tenkova protivničkih strana.

Kad se date vrednosti uvrste u formulu dobija se sledeći rezultat:

$$K_1 = \frac{0,3 \times 0,15 \times 300}{100} = \frac{13,5}{100} = 0,13,$$

$$K_2 = \frac{2 \times 0,5 \times 100}{300} = \frac{100}{300} = 0,33,$$

$$\frac{0,33}{0,13} = 2,5 : 1.$$

Navedeni primer pokazuje da su Egipćani, iako brojno jači, u stvari bili 2,5 puta slabiji po borbenim mogućnostima samo zato što su imali slabije obučene tenkovske posade.

U ratnom vazduhoplovstvu odnos obučenosti pilota i funkcionisanja celog sistema osmatranja i navođenja na arapskoj i izraelskoj strani bio je još drastičniji u korist Izraela. O tome najbolje svedoči sukob sirijskih i izraelskih aviona iznad doline Beka 1982. godine, prilikom izraelske agresije na Liban, gde su Sirijci u jednom danu izgubili oko 85 aviona a da, pri tome, nisu oborili nijedan izraelski avion.⁷ Naravno, imali su Izraelci i mnogo drugih prednosti zbog kojih su

⁷ Zlatko Rendulić, *Izraelsko-sirijski sukob u dolini Beka „laboratorijski uzorak” vazdušno-kopnene bitke*, „Vojno delo” 2/89, str. 70.

postigli tako veliki uspeh, ali je obučenost ljudstva u rukovanju raspoloživim sredstvima, počev od pilota do centra za upravljanje vazдушnom bitkom, imala prvorazredni značaj.

Kad se navedeni primeri uticaja stepena obučenosti ljudstva na ukupne borbene mogućnosti određenog borbenog sastava, jedinice ili grupacije uporede sa tvrdnjom u *Vojnoj enciklopediji* (odrednica odnos snaga), gde se kaže da se putem veće obučenosti kompenzira inferiornost, onda je to više od anahronizma. Jer, nije obučenost kompenzacija za nedostatak snaga, već direktni činilac borbene moći, i to činilac bez kojeg pojam odnosa čovek – tehnika na savremenom bojištu, vojištu, pa i ratištu u celini dolazi u prvi plan.

Distanca u borbi i vatreni udari sa daljine. Nekada su se borbe vodile hladnim oružjem prsa u prsa. Čak i tada ukoliko je jedna od sukobljenih strana imala „katapulte”, sticala je određena preimućstva. Na sadašnjem stepenu razvoja, umesto „katapulta”, imamo artiljerijsko–raketna oruđa. Distanca u borbi oduvek je bila značajna. Naime, strana koja je mogla protivnika efikasno tući sa veće daljine imala je, i ima, veliku prednost. Taj princip važi od puške i mitraljeza, preko topa i tenka, sve do interkontinentalnih i orbitalnih raketa. Koliko su se u tom pogledu stvari izmenile najbolje svedoči primer srednje daljine gađanja u protivoklopnoj borbi. Za vreme drugog svetskog rata glavni okršaji protivtenkovskih topova i tenkova odvijali su se na razdaljini od 500 metara, a njihov maksimalno efikasan domet bio je do 1.000 metara. Sada protivoklopne rakete efikasno gađaju tenkove do 3.000 metara, a tenkovi pojedinačne ciljeve s mesta, danju, na približno istoj distanci. Praktično, to znači da je srednja daljina gađanja u sukobu tenkova i protivoklopnih oruđa pomerena na 1.500 metara, ili za oko tri puta veću distancu nego u drugom svetskom ratu. Domet klasične artiljerije za podršku i višecevnih bacača raketa iz godine u godinu je u stalnom porastu, a takođe i raketa vazduh–vazduh.

Dakle, sposobnost nanošenja vatreng udara sa veće distance od protivnika čini elemenat moći koji na „terazijama” ukupnih borbenih mogućnosti sukobljenih snaga čini veliki teg koji nekad može da prevagne, kao u slučaju „kopneno–vazdušne bitke” u dolini Beka 1982. godine.

Vatra i njeni efekti u borbi. U strukturi borbenih mogućnosti vatrena moć čini osnovu moći, jer se preko efekata vatre

postigne ili ne postigne uništenje ciljeva. Ako je vatra efikasna na cilju, može se govoriti o stepenu njene uništavajuće moći. U protivnom, može se biti u zabludi da je neko sredstvo efikasno iako nije, ili nije onoliko koliko se pretpostavlja. Za sva borbena sredstva tačno se može utvrditi njihova efikasnost, ali su ona najčešće, i najstroža vojna tajna, potogovu kada se radi o novim sistemima oružja. Otuda potreba za pravljjenjem velike razlike između *nominalne vatrene* moći, koja se iskazuje količinom ispaljenih projektila (zrna, granate) u jedinici vremena (tona/minut), i *stvarne vatrene* moći, odnosno učinaka koji se mogu postići. Pri tome valja uzeti u obzir činjenicu da se u savremenim uslovima značajno promenila struktura ciljeva na bojištu, vojištu i ratištu u celini. Klasične pešadije skoro da i nema. Borbeni delovi kopnene vojske, manje ili više, pod oklopnom su zaštitom, a svaki oklopni cilj može se neutralisati ili uništiti samo direktnim pogotkom, i to onom vrstom vatre koja je za takvu vrstu cilja efikasna. Ali, to nisu sve vrste oružja, pa otuda potreba da se jasno izdiferencira vatra koja ima određene protivoklopne mogućnosti, i to posebno kod oruđa koja se koriste za neposredno nišanje na cilj i onih koja ostvaruju „posredno gađanje”. Ta druga, u suštini, čine oruđa artiljerijsko–raketne podrške. Međutim, vatra malog broja tih oruđa efikasna je kada su u pitanju tenkovi, što ne znači da ista oruđa nisu efikasna kada se radi o lakše oklopljenim vozilima (borbenim vozilima pešadije, oklopnim transporterima i dr.). Postoje i artiljerijsko–raketna oruđa „prostornog dejstva”. To su baterije, divizioni ili pukovi, višecevni bacača raketa, koji mogu koristiti klasični eksploziv u projektilima ili „aerosol”, ili njihovu kombinaciju. U tu grupu spadaju, naravno, i nuklearno–hemijsko–biološka borbena sredstva, ali ona su, zahvaljujući savremenim pogledima na ratovodstvo, potisnuta na marginu, i nadajmo se da nikada i neće biti upotrebljena. Opiti pokazuju da „aerosol” nije efikasan protiv oklopnih borbenih vozila, ali jeste protiv drugih vrsta motornih vozila (kamioni, komandna vozila, radarske stanice i dr.). Postoje i „kloster” bombe i projektili, koji takođe spadaju u grupna oruđa „prostornog dejstva”. Osim toga, Izraelci su prilikom agresije na Liban, 1982. godine, u dolini Beka upotrebili i protivoklopne mine u „rasejanju”. To su protivoklopne mine koje se izbacuju u

kontejnerima iz aviona ili ispaljuju iz artiljerijskih oruđa velikog kalibra (155 mm). To su magnetne mine privremenog dejstva, koje su tempirane na određeno vreme. Po isteku tog vremena neupotrebljive su i bezopasne, pa su naročito pogodne za zaprečavanje u napadnim dejstvima.

Prema tome, kada se radi o vatri i njenim efektima u borbi nužno je ostvariti njenu striktnu klasifikaciju prema *nameni*. To se uslovno može nazvati *funkcionalni* kriterijum klasifikacije. Jedan od mogućih pristupa jeste podela vatrene moći na tri celine: protivoklopne mogućnosti, mogućnosti vatrene podrške i mogućnosti protivvazdušne odbrane, koja može ili ne mora biti raščlanjena na protivavionsku i protivhelikoptersku komponentu.

Prema takvom, ili nekom drugom funkcionalnom kriterijumu mogu se prilično egzaktno izražavati stvarne vatrene mogućnosti sukoboljenih strana. Njihovim međusobnim poređenjem u proceni situacije mnogo više ćemo se približiti realnim odnosima koji vladaju na savremenom bojištu, vojištu i ratištu u celini nego klasičnom metodologijom, zasnovanom na „odnosu snaga”.

Pristup vrednovanju ukupnih borbenih mogućnosti neke jedinice ili grupacije ne bi bio potpun ako se ne bi uzele u obzir i mogućnosti snaga u *obezbeđenju pokretljivosti trupa*. To je sfera koju obično nazivamo *inženjerijsko obezbeđenje*, a radi se, u stvari, o sposobnosti i brzini pravljenja prolaza u minskim poljima, premošćavanja vodenih i drugih prepreka, miniranja i rušenja, kao i drugih delatnosti vezanih za pokretljivost, bez koje bi savremeno opremljena kopnena vojska, zasićena motorizacijom, doživela kolaps.

*

Namera nam nije bila da ovim člankom rušimo institut odnosa snaga, već da ukažemo na njegovu manjkavost i nedovoljnost, pa i na opasnost da komandanti i štabovi koji zasnivaju svoje odluke na odnosu snaga mogu napraviti velike greške. Zbog toga predlažemo da se u našu vojnu nauku uvede institut *borbene mogućnosti*, koji nije zamena za odnos snaga, već nadgradnja. Drugim rečima, odnos snaga je samo polazna osnova u procesu stvaranja osnovne zamisli i donošenja

odluke, a njeno konačno oformljenje treba da bude zasnovano na realnim pokazateljima borbene moći, od kojih se neki mogu egzaktno izračunavati, a drugi proceniti (vrednovati). I za jedno i za drugo neophodan je kodeks. Bez toga preti opasnost od proizvoljnosti i improvizacije, poput one da se sa deset ručnih bacača može uništiti jedan tenk, ili iz jednog protivoklopnog helikoptera 13 tenkova. Kad bi prva tvrdnja bila tačna, naše oružane snage bi raspoloživim ručnim bacačima mogle da unište sve tenkove NATO i VU na tlu Evrope, što je svojevrsan apsurd. Taj primer je naveden zbog toga da se ukaže na problem, a ne da bi se obezvređio značaj ručnih bacača u protivoklopnj borbi. Oni su bez sumnje značajni ali su mogućnosti tih sredstava u našoj teoriji i praksi protivoklopne borbe očigledno predimenzionirane. To nije slučaj samo sa ručnim bacačima već i sa drugim borbenim sredstvima, kojima se, bez uzimanja u obzir *protivdejstva* neprijatelja, jednostrano pripisuje veća borbena moć nego što ih ona u realnim uslovima konfrontacije imaju.

S U M M A R Y

RATIO OF FORCES AND COMBAT ABILITIES

Starting from superiority as the basic law of the art of war, the author presents a thesis that ratio of forces is not the only and most significant indicator of power of belligerent sides in combat but that this indicator should be seen in combat abilities of individual units, formations and the overall forces that confront each other in a battlefield, theatre of operations or theatre of war.

The author bases his thesis on instances from different local war conflicts wherein the victory was won by the side whose forces had combat abilities superior in comparison with the forces of the adversary which were numerically stronger and whose power was based on a more favourable ratio of forces.

In the author's opinion, there exists between the ratio of forces and the combat abilities a relation of interdependence, whereat the armed forces and their power are not relatively proportionate in combat. Which level of power will certain forces actually put to play depends on several factors, of which the author identifies those that are the most important or decisive ones.

The basic author's message is that criteria should be worked out for comparing combat abilities of belligerent sides, whereat the ratio of forces only makes the first step along the road of visualization of all pertinent factors and elements of actual power of forces of the adversaries.

R É S U M É

LE RAPPORT DE FORCES ET LES CAPACITES DE COMBAT

Procédant de la loi de supériorité en tant que principale loi de l'art de la guerre, l'auteur développe sa thèse suivant laquelle le rapport de forces n'est pas le seul, et encore moins le plus important, indicateur de la puissance des parties en conflit dans une lutte armée, mais qu'il s'agit bien de capacité de combat des unités, des groupements ou des forces armées prises dans leur ensemble qui se trouvent en conflit sur un champ de combat, sur un théâtre d'opération ou sur un théâtre de guerre.

Pour appuyer cette thèse, l'auteur cite des exemples de guerres locales où triomphait la partie dont les forces armées disposaient de capacité de combat plus grande par rapport aux forces armées ennemies plus nombreuses qui fondaient leur puissance sur un rapport de forces plus favorables. D'après l'auteur, il existe un rapport d'interdépendance entre le rapport de forces et les capacités de combat en quoi les forces armées et leur puissance ne sont pas en rapport de proportion direct en matière d'art de la guerre. La puissance qui sera manifestée par certaines forces dépend de plusieurs facteurs dont l'auteur apostrophe ceux qui lui semblent comme étant les plus importants.

Le principal message de l'auteur se résume par la nécessité de délaborer les critères de comparaison des capacités de combat des forces confrontées où le rapport de forces n'est qu'un premier pas à franchir pour prendre en considération tous les facteurs de puissance adéquats.

Р Е З Ю М Е

СООТНОШЕНИЕ СИЛ И БОЕВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ

Исходя из закона превосходства, как основного закона военного искусства, автор выдвигает тезис, что соотношение сил не является единственным, а также ни важнейшим показателем мощи противостоящих сторон в вооруженной борьбе, но этим являются боевые возможности отдельных частей, группировок или вооруженных сил в целом, которые на поле боя, театре военных действий или театре войны сталкиваются.

Такой тезис автор обосновывает примерами локальных войн, в которых побеждала та сторона, вооруженные силы которой обладали большими боевыми возможностями в отношении вооруженных сил противника, которые обладали численным превосходством и свою мощь основывали на более благоприятном соотношении сил.

По мнению автора между соотношением сил и боевыми возможностями существует взаимозависимость, причем вооруженные силы и их мощь в военном искусстве не находятся в соразмерной пропорциональности. Какую мощь определенные силы будут проявлять зависит от нескольких факторов, из которых автор упоминает о тех, которые по его мнению являются наиболее важными.

Основной вывод автора заключается в том, что надо вырабатывать критерии для сравнения боевых возможностей воюющих сторон, причем соотношение сил является только первым шагом на пути определения всех факторов мощи.

Različita shvatanja uloge neoružanog otpora u ratu

Pukovnik mr *NIKOLAJ MARČESKU*

Za razliku od oružane borbe, tema o neoružanom otporu stanovništva u ratu tretirana je veoma malo na stranicama "Vojnog dela". Autor ovog teksta razmatra je iz dva ugla: kao teorijsku kategoriju i u aplikativnom značenju. Prvu tezu zasniva na teorijskim radovima klasika marksizma, a savremene interpretacije svrstava u tri kategorije: one koje potpuno negiraju svaku vrednost i ulogu neoružanog otpora; one koje uočavaju njegov značaj kao komponente odbrane od agresije, i one koje nekritički glorifikuju mogućnost njegove primene. U tom okviru analizira i neke doktrinarne principe naše strategije opštenarodne odbrane, ali bez šire elaboracije.

Iskustva iz narodnooslobodilačkih i odbrambenih ratova poslednjih decenija 20. veka ponovo su aktuelizirala pitanje uloge i značaja neoružanog otpora stanovništva armijama agresora i okupatora. O tome je napisano više knjiga i studija, i raspravljano na brojnim skupovima, posebno u okviru analiziranja antihitlerovskog otpora evropskih naroda u drugom svetskom ratu, odnosno alžirskog i vijetnamskog oslobodilačkog pokreta novijeg vremena. Sudeći po tako ispoljenom interesu, moglo bi se zaključiti da su prevaziđeni svi nesporezumi, dileme i razlike u tretmanu te kategorije u teoriji i praksi političkih i socioloških nauka, a posredno i u domenu ratne veštine.¹ Međutim, nije tako. Čak i površnim uvidom u literaturu i doktrinarne dokumente pojedinih zemalja i njihovih oružanih snaga moguće je utvrditi značajne razlike i u teorijskom pristupu i u proceni objektivnih mogućnosti primene neoružanog otpora u ratu i suprotstavljanju agresiji, s tim što je u armijama koje pripadaju vojnim blokovima ta tema na margini interesovanja. Razlike se najčešće izražavaju u dva potpuno suprotna smera: od apsolutnog potcenjivanja

¹ Tome je značajno doprineo Institut za strategijska istraživanja Centra oružanih snaga „Maršal Tito“ objavljivanjem šest parcijalnih studija iz naučnoistraživačkog projekta „Neoružano suprotstavljanje agresiji“, nakon čega je, novembra 1987, publikovao i svodnu studiju pod istim naslovom.

do nekritičnog precenjivanja i glorifikacije uloge i značaja neoružanog suprotstavljanja stanovništva u ratu.

Sagledavanje i objektivno valorizovanje te složene problematike ima stoga višestruki značaj. Ona je za nas aktuelna i interesantna ne samo sa stanovišta teorije, već, pre svega, zbog potrebe izgrađivanja što celovitijeg sistema opštenarodne odbrane, kao temeljnog koncepcijsko-doktrinarnog opredeljenja, i u okviru toga – uloge i funkcije svih komponenata borbe i otpora, uključujući i neoružano suprotstavljanje armijama agresora.

NEKA ZNAČAJNA ODREĐENJA ULOGE NEORUŽANOG OTPORA U RATU

U većini teorijskih radova u kojima je tretiran fenomen odnosa građana i stanovništva u celini prema ratu prihvaćeno je, uz manje izuzetke, slično tumačenje – na masovno angažovanje i uključivanje građana i radnih ljudi u sva područja i sve domene ratnih zbivanja presudno utiču tri činioca: nagli razvoj proizvodnih snaga u poslednja dva stoleća; konstituisanje nacija i pojava nacionalnih država i saznanje da je rat poprimio obeležja totalnog društvenog, ekonomskog, političkog i vojnog procesa, u kojem je izbrisana granica između fronta i pozadine, vojnika i građana, žena i muškaraca, dece i odraslih. Posledice navedenih procesa dvojako su se reflektovale: višestrukim povećanjem ljudskih i materijalnih efekativa oružanih snaga u miru i ratu i angažovanjem gotovo svih kategorija stanovništva u ratnim procesima i tokovima. Obe te tendencije su potpuno izražene već u prvom svetskom ratu (1914 – 1918), a tri decenije kasnije – u drugom svetskom ratu (1939 – 1945) – poprimile su gotovo totalna obeležja.

Postalo je jasno da ishod rata ne zavisi samo od broja mobilisanih vojnika i broja divizija već i od ukupnih ljudskih i materijalnih potencijala zaraćenih strana. I, što je još važnije, da se borba protiv agresora i okupatora može uspešno voditi samo ukoliko je u nju uključen ceo narod, ili barem njegov najveći deo.

U tim okvirima postupno je povećana i uloga jedne, relativno nove kategorije – neoružanog otpora stanovništva

snagama agresora, okupatora i kolonizatora. Ta vrsta otpora vremenom se proširila gotovo na sve domene suprotstavljanja agresiji, uključujući i najširi spektar aktivnosti, poput diverzija, sabotaza, štrajkova, bojkotovanja, opstrukcije, rezistencije, demonstracija, političko-propagandne delatnosti, suprotstavljanja kolaboraciji, i drugo. Odnosno, neoružani otpor je praktično postao elemenat vojne sile (u najširem značenju), pogotovu ako su oblici njegovog ispoljavanja bili efikasni i razučeni u dva domena: u pravcu otežavanja borbenih dejstava neprijatelja, odnosno slabljenja celokupnog okupacionog sistema i poretka, i na liniji podrške i obezbeđenja dejstava vlastitih oružanih snaga i svih drugih komponenata oružane borbe. Efekat tih mera i aktivnosti bio je utoliko veći ukoliko je na širem frontu uspešnije nagrizana ideologija, propaganda i moral protivnika, odnosno stvarano uverenje kod njegovih pripadnika o nemoći, nesigurnosti, zbuđenosti i strahu.²

Masovni neoružani otpor stanovništva snagama agresije i okupacije ima još jednu funkciju – prisiljava neprijatelja da angažuje brojne jedinice i operativne formacije za kontrolu određenih teritorija i držanje stanovništva u pokornosti. Tako je, na primer, nacistička Nemačka u drugom svetskom ratu za kontrolu i obezbeđenje teritorija u porobljenim zemljama Evrope angažovala, u proseku, jednog vojnika na 100 stanovnika. Stepenn angažovanja zavisio je, prirodno, od stepena otpora naroda i stanovnika određene teritorije: u Holandiji je jedan nemački vojnik dolazio na 217 stanovnika, u Belgiji – na 95, u Francuskoj – na 84, a u Jugoslaviji – na 24 itd.³ U literaturi se često navodi još jedan podatak: da su sile Osovine u drugom svetskom ratu na teritorijama okupiranih država bile prisiljene da skoro četvrtinu ukupnog ratnog potencijala angažuju za suzbijanje otpora stanovništva, uključujući i sve moguće oblike neoružanog otpora. Ta činjenica je dovoljna za sledeći zaključak: neoružani otpor stanovništva snagama agresora i okupatora uvek je u funkciji odnosa snaga; tamo gde je organizovaniji i izraženiji – odnos snaga je povoljniji za

² Od mnoštva primera koji to potvrđuju izabrali smo najsvežiji – izjavu oficira izraelske armije, koji je nakon godine dana boravka u Libanu pisao: „Ovo je neprijateljska zemlja. Smrt vreba na svakom ćošku, iza svakih vrata. Mržnja je vidljiva i oseća se svuda oko sebe” – *NIN* od 26. aprila 1983, str. 62.

³ *Pokreti otpora u Evropi*, Mladost, Zagreb, 1968; časopis „*Obrana i zaštita*”, 1/75.

žrtvu agresije, i obratno. Drugim rečima, suština i smisao njegove uloge u ratu jeste u tome da doprinosi menjanju odnosa snaga, tj. da povećava ukupne potencijale zemlje koja je napadnuta, s jedne, i smanjuje borbenu i ekonomsku snagu države i armije agresora, s druge strane. Oba ta procesa čine dijalektičku celinu; promene u odnosu snaga uvek su upravno proporcionalne masi angažovanog stanovništva u suprotstavljanju snagama agresije.⁴ Pri tome se mora imati u vidu da neoružani otpor stanovništva ima svoj *raison d'être* jedino ako je u nerazdvojnem jedinstvu sa ostalim oblicima borbe i otpora, pre svega sa oružanom borbom. U praksi je već davno potvrđeno da bez oružane borbe nema uspešnog suprotstavljanja snagama agresora i okupatora. Neoružani otpor može značajno da pomogne krajnjem cilju – oslobođenju, ali po pravilu, sam ne može to da obezbedi i ostvari, čak i kada ima široke razmere.

*

O fenomenu neoružanog otpora stanovništva snagama agresora i okupatora pisali su još klasici marksizma, ali ne kao posebnom entitetu, već u okviru opštih razmatranja o povećanoj ulozi najširih slojeva građana u procesima pripremanja i vođenja rata. Tako, na primer, F. Engels piše u predgovoru za Marksovu studiju „Građanski rat u Francuskoj” sledeće: „A za to vreme su oni, koji su 131 dan opsedali Pariz, bili i sami opsednuti od strane naoružanih pariskih radnika, koji su budno pazili da nijedan 'Prus' ne prekorači uske granice onoga ugla koji je prepušten stranom osvajaču. Takvo poštovanje su pariski radnici ulivali vojsci pred kojom su sve armije carstva položile oružje; a pruski junkeri, koji su bili došli da se svete ognjištu revolucije, morali su s poštovanjem zastati i salutirati baš pred tom neoružanom revolucijom”.⁵ Naglašavajući navedene činjenice, Engels je očigledno želeo da upozori na jedno

⁴ U prilog tome su i objavljeni podaci iz oslobodilačkog rata u Alžiru i Vijetnamu: na svakih 13 stanovnika Alžira Francuzi su morali da angažuju jednog vojnika, a u Vijetnamu je taj odnos bio još nepovoljniji za Amerikance – jedan američki vojnik na 11 stanovnika.

⁵ Karl Marks *Proleterska revolucija pouke Pariske komune*, BIGZ, Beograd, 1973, str. 134.

od suštinskih određenja uloge neoružanog otpora – na njegov uticaj na promenu odnosa snaga. Toj temi se ponovno vratio u svojim beleškama o ratu u Francuskoj: „A kad se jednog probudio taj duh narodnog otpora, tada čak i armijama od 200.000 ljudi ne polazi više tako lako za rukom da zaposedaju neprijateljsku zemlju. One brzo dolaze do te točke kada njihovi odredi postaju slabiji od snaga onih, koji se protiv njih brane. Od energije narodnog otpora potpuno zavisi to, kako će brzo doći do te točke. Čak i razbijena armija brzo nalazi mjesto, sigurno od neprijateljskih progona, ako se samo stanovništvo zemlje digne na oružje. Ako stanovništvo oblasti, koju je neprijatelj okupirao, digne ustanak ili ako ono samo neprestano prekida njegove komunikacione veze, onda će se još suziti okvir izvan kojega neprijateljska najezda postaje nemoćna”.⁶

Iako eksplicite nije govorio o neoružanom otporu, već o oružanoj borbi porobljenih naroda, Engels je veoma konkretno upozoravao i na mnogostruke funkcije i značaj prve kategorije (neoružani otpor). Između ostalog, tvrdi da će svi oblici suprotstavljanja agresoru probuditi „duh narodnog otpora”, te da će posledice po agresora zavistiti od ispoljene „energije narodnog otpora”, koja obavezno podrazumeva i najrazličitije metode i oblike neoružanog otpora. I, drugo, naglašava usku korelativnu vezu između sveopšteg otpora stanovništva (uključujući i neoružani otpor) i opstanka oružanih snaga na vlastitoj teritoriji. Drugim rečima, Engels je samo konstatovao ono što je evidentno: da oružane snage u novonastalim istorijskim uslovima i bitno *promenjenim* društvenim odnosima nisu više jedini oblik vojne sile koji utiče na ishod rata: „Nove društvene okolnosti buržoaske epohe i proleter-skih revolucija uslovile su nužnost pojave i drugih oblika vojne sile uporedo sa oružanim formacijama, koje su se u ranijem periodu razvoja klasnog društva javljale izuzetno”.⁷ Jedan od tih „drugih oblika” jeste i neoružani otpor, kao značajan segment sveopšteg uključivanja i angažmana najširih slojeva stanovništva u ratu.

⁶ Fridrih Engels, *Beleške o ratu*, deo u knjizi „Klasici marksizma-lenjinizma o partizanskoj borbi”, Politička uprava JA, Beograd, 1947, str. 12.

⁷ Miloš Prelević, *Društvena suština vojne sile*, VIZ, Beograd, 1972, str. 31.

Za razliku od Engelsa, koji je probleme angažovanja stanovništva u ratu analizirao, pre svega, iz ugla teorijskog sagledavanja novih elemenata vojne sile, Lenjin je sav okrenut praktičnim problemima revolucije. Stoga u njegovim razmišljanjima i odlukama nema mnogo apstrakcije. Kada govori, na primer, o načinu organizovanja i funkcijama odreda revolucionarne armije, odmah u to uključuje i „neoružanu” komponentu: „Odredi čak i bez oružja mogu odigrati veoma ozbiljnu ulogu: 1) rukovodeći gomilom; 2) napadajući u zgodnoj prilici policajca, kozaka koji se slučajno odvojio (slučaj u Moskvi) itd. i oduzimajući oružje; 3) spasavajući uhapšene ili ranjene kada je policija veoma malobrojna; 4) penjući se na krovove kuća, gornje spratove itd. i zasipajući vojsku kamenjem, polivajući je vreloom vodom itd.”. I dalje: „Tu ima vrlo mnogo posla i uz to takvog posla u kome može doneti ogromnu korist svako, čak i onaj koji je potpuno nesposoban za uličnu borbu, čak sasvim slabi ljudi, žene i dečaci, starci i drugi (podvukao N.M.). Treba nastojati da se odmah obavezno i bezuslovno udružuju u odrede svi koji *žele* da učestvuju u ustanku, jer *ne postoji* i ne može postojati takav čovek koji, ako želi da radi, ne bi doneo ogromnu korist, čak i ako nema oružja, čak ako je lično nesposoban za borbu”.⁸

Dovoljna su čak samo navedena dva citata da se shvati Lenjinov odnos prema ulozi neoružanog otpora u ratu. Prvo, on je rezolutno zastupao stav o neophodnom jedinstvu oružane borbe i neoružanog otpora i, drugo, upozoravao je na široke razmere i oblike angažovanja pojedinih kategorija stanovništva u pružanju neoružanog otpora. Po njegovom mišljenju, ta sfera suprotstavljanja agresiji je praktično neograničena; već samo opredeljenje nekog čoveka „da radi”, čak i ako je lično nesposoban za borbu, doprinosi u svojoj ukupnosti ostvarivanju ciljeva rata. Sličnu formulaciju nalazimo i u poznatoj studiji generala B. Oreščanina „Vojni aspekti borbe za mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam”. On kaže da je i u našem NOR-u „u krajnjoj liniji i sama pasivna rezistencija naroda pojačavala osećaj nesigurnosti okupatora i vezivala njegove vojne snage, i time de facto imala posledice vojne prirode”.⁹

⁸ Vladimir Ilić Lenjin, *Vojna dela*, VIZ, Beograd, 1962, str. 71–72.

⁹ Bogdan Oreščanin, *Vojni aspekti borbe za svetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam*, Vojno delo, 1962, str. 105.

RAZLIČITA SHVATANJA ULOGE NEORUŽANOG OTPORA U RATU

Analizirajući radove naših i stranih autora, može se zaključiti da postoje značajne razlike u shvatanju uloge neoružanog otpora. One su najčešće u dijapazonu ekstremnih krajnosti: od potpunog potcenjivanja do nekritičke glorifikacije njegove uloge u ratu. Uslovno, možemo ih podeliti u tri grupe: u prvoj su autori koji ulozi neoružanog otpora u ratu ne pridaju veliki značaj ili ga potcenjuju; drugu čine autori koji ulozi neoružanog otpora pridaju relativno veliki značaj, prenaplašavajući efekat pojedinih njegovih oblika i metoda ostvarivanja, a u treću grupu se mogu svrstati pisci i teoretičari koji nekritički precenjuju njegovu ulogu u ratu i smatraju je čak alternativom oružanoj borbi. Njih je najmanje.

Najviše pristalica prve grupe – koja se potcenjivački odnosi prema neoružanom otporu stanovništva – nalazi se u zemljama koje svoju odbranu zasnivaju, prvenstveno, na jakim oružanim snagama. To su, prvenstveno, supersile i članice vojnih blokova, čija doktrina ne predviđa mogućnost zaposedanja većeg dela državne teritorije od strane armija protivnika. U zvaničnim doktrinarnim dokumentima i teorijskim raspravama neoružani otpor – kao specifična mogućnost i kategorija – najčešće se i ne razmatra. To ne znači da i one ne posvećuju odgovarajuću pažnju pripremama vlastitog stanovništva za rat (kroz učešće u strukturama civilne zaštite, ratne proizvodnje i sl.), ali je sve to uglavnom u domenu državnih i paradržavnih institucija i nadležnosti. Na mogućnosti i ulogu neoružanog otpora gleda se najčešće sa potcenjivanjem; ukoliko se o tome piše – raspravlja se, obično, o mogućnostima organizovanja pokreta otpora na teritoriji protivnika i iznalaženju najefikasnijih metoda borbe protiv njega u zemljama sopstvenog bloka i „trećeg” sveta.¹⁰

¹⁰ U prilog ovom iskazu karakteristični su radovi: a) na Zapadu – Sullivan Di Sattler M.: *Revolutionary War: Western Response*, New York, 1971; Simpson H., *Terror*, US Naval Institute Proceedings 4/70; Bretmor R., *Decisive Warfare, A Study in Military Theory*, Harrisburg, 1969; Caine P. Urban, *Guerilla Warfare*, Military Review 2/70; John E., *Gerila kroz stoleća*, Alfa, Zagreb, 1979; b) na Istoku – Šavrov, *Lokalne vojni*, Moskva, 1981; Dogopolov E., *Nacional osvoboditelnie dviženja na savremenom etape*, Komunist vooružanih sil 2/64; Adrianov V., *Gerilsko ratovanje i vojna strategija*, 1977; Medveev R., *Rol narodnih mas v savremenih vojnah*, 1960.

Uzroci takvom shvatanju uloge neoružanog otpora nisu samo u vojnoj moći supersila već i u prirodi njihovog društveno-političkog bića. Klasna i druga podeljenost društva i interesi sukobljeni na toj osnovi ne mogu biti društveno pogodna osnova za masovno angažovanje širokih narodnih masa u ratu, uopšte, a ni u neoružanom otporu. Ukoliko je podeljenost društva bilo po kojoj osnovi veća (nacionalna, klasna, religiozna, etnička i sl.) – utoliko će i uslovi za ispoljavanje neoružanog otpora biti teži. Na tu činjenicu ukazivali su još klasici marksizma, analizirajući razloge zbog kojih mnoge bune, ustanci i partizanski ratovi 19. veka nisu mogli da dosegnu nivo opštenarodnih oslobodilačkih pokreta. Uzroke tome oni su videli i tražili isključivo u domenu različitih interesa klasa koje su u njima učestvovala, jer je bilo evidentno da različiti klasni interesi imaju za posledicu odvajanje širokih narodnih masa od vlastite buržoazije, koja teži da ostvari prvenstveno svoje interese.

Analogno tome, i drugi koncepti odbrambenog organizovanja koji se temelje na odlučujućoj ulozi države u ime otuđenih birokratsko-etastičkih snaga nemaju povoljnih uslova za masovno angažovanje stanovništva u neoružanom otporu. Za njih takođe važi ocena poznatih francuskih sociologa da „društvo koje znatan deo svojih članova drži u stanju socijalne ili ekonomske izopćenosti, imaće, očigledno, teškoća da te grupe, kada dođe vreme, pridobije za svoju odbranu”.¹¹ Radi se, očigledno, o pitanju svesti i kohezije, jer je poznato da se ljudi uključuju u otpor samo ukoliko su svesni vrednosti onoga što brane.

U drugu grupu spada najveći broj autora, i naših i stranih. Njihovi pogledi se kreću od klasičnog shvatanja uloge neoružanog otpora kao specifičnog pokreta otpora do njegove identifikacije sa ulogom oružane borbe. Uslovno ih možemo razvrstati u dve grupe: tradicionalnu i noviju.

Sušтина tradicionalnog shvatanja, bez obzira na njegove nijanse, jeste u tome što se ulozi neoružanog otpora u ratu pridaje značaj koji je pokret otpora imao u drugom svetskom ratu. Kao što je poznato, u mnogim evropskim državama koje je okupirala Hitlerovska armija razvio se u drugom svetskom

¹¹ Kristijan Melon, Žan-Mari Miler i Žak Semlen, *Neoružani otpor*, VINC, Beograd, 1989, str. 176.

ratu pokret otpora – autonomno ili uz pomoć zapadnih saveznika, koji je bio značajan činilac pomoći Antihitlerovskoj koaliciji. „Tako su i pokreti otpora pored zajedničkih antifašističkih karakteristika, u svim zemljama, po svojim razmerama, formama borbe, ciljevima, taktici i subjektivnim snagama koje su ih vodile, predstavljali izraz opštedruštvenog i nacionalnog razvitka svakog naroda posebno”,¹² što potvrđuje i različite forme borbe: od pasivne rezistencije, preko bojkota, sabotaža i diverzija, do masovne propagandne delatnosti.

Pod uticajem tih iskustava, u posleratnoj teoriji i praksi mnogih zapadnih zemalja zadržala su se uglavnom indentična shvatanja o ulozi neoružanog otpora stanovništva u ratu. Najizrazitija su tamo gde je pokret otpora imao široke razmere i gde se oslanjao na pomoć vodećih sila Antihitlerovske koalicije. U literaturi u kojoj je razmatran taj fenomen zastupa se, naime, stav da neoružani otpor nije isto što i oružana borba, da se o njemu može govoriti samo nakon okupacije dela ili cele državne teritorije, te da je osnovni zadatak neoružanog otpora isključivo u funkciji oružane borbe, koja se vodi uz odlučujuću pomoć saveznika – onako kao što je bilo i u drugom svetskom ratu.

Za razliku od zagovornika navedenih i sličnih teorija, u zemljama koje su se opredelile za bitno drukčiji odbrambeni koncept – uključivanje najširih slojeva stanovništva u sferu odbrane, kategorija neoružanog otpora ima suštinski drukčiji tretman. Neoružani otpor je, naime, uzdignut na nivo doktrinarnog principa, i sve što spada u taj domen umnogome je izjednačeno sa vojnim aktivnostima – po ukupnom efektu. Slična je interpretacija i u navedenoj studiji generala Oreščanina: „Razlike u raznim kategorijama stanovništva u odnosu na rat ostale su samo u tome da li u ratu sudeluju direktno u sastavu oružanih snaga ili posredno, u pozadini”.¹³ Drugim rečima, angažovanje stanovništva u oružanom i neoružanom otporu agresoru gubi tradicionalnu razliku i značaj, naročito u opštenarodnom odbrambenom ratu. Za ishod rata, gledano sa vojne tačke, izuzetno su značajna oba vida otpora. „Ništa nije važnije upotrebljavati oružje u borbi nego li proizvoditi

¹² *Pokreti otpora u Evropi 1939–1945*, Mladost, Zagreb, 1988, str. 12–13.

¹³ Bogdan Oreščanin, *Vojni aspekti borbe za svetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam*, Beograd, 1962, str. 99–100.

ga u fabrikama, jer jedno bez drugog ne ide. I jedno i drugo ima vojni značaj i jednako zaslužuje da se tretira kao vojna funkcija u ratu".¹⁴ Prema tome, za ishod rata je skoro irelevantno da li je neprijateljski vojnik uništen na frontu, u sopstvenoj pozadini ili na privremeno zaposednutoj teritoriji, i da li su to učinile oružane snage ili stanovništvo. Takvo shvatanje uloge neoružanog otpora u ratu usvojeno je i u našoj koncepciji odbrane.

U treću grupu spadaju autori koji preuveličavaju ulogu neoružanog otpora u ratu, među kojima ima i takvih koji ga smatraju čak i alternativom oružanoj borbi. Ta shvatanja su nastala uglavnom na iskustvima zemalja u kojima su ciljevi oslobođenja ostvareni pretežno neoružanim otporom. Karakteristični su sledeći primeri: otpor stanovništva u Rurskoj oblasti protiv francuske okupacije 1923. godine; Gandijeva primena nenasilja pri oslobođenju Indije; pokret Martina Lutera Kinga za ravnopravnost Crnaca u SAD; otpor norveških nastavnika nacistima 1942. godine; spašavanje danskih Jevreja 1943. godine; neoružani otpor arapskog stanovništva u alžirskom oslobodilačkom ratu, i drugi. Neki od teoretičara koji zastupaju takva i slična mišljenja tvrde, čak, da se oružana borba može uspešno i efikasno kompenzirati strategijom „nenasilne civilne odbrane”, pri čemu im je osnovni argument teza da male zemlje ne mogu imati većih izgleda na uspeh u oružanom sukobu sa blokovima i velikim silama.¹⁵ Prema njihovom mišljenju, dobro organizovana i pripremljena civilna odbrana imala bi isti stepen odvracanja agresora kao i sadašnji skupi sistemi protivvazdušne, protivoklopne, protivdesantne i protivelektronske zaštite i odbrane, s tim što osnovna svrha civilne odbrane nije u tome da odbrani i sačuva državnu teritoriju, već da agresoru unapred stavi do znanja da prelazak državnih granica i posedanje većih ili manjih delova teritorije neće biti dovoljni za pobedu u ratu.

Drugi teoretičari, uglavnom naslednici Gandijeve filozofije, zastupaju njegovu ideju o tzv. borbi nenasiljem (Satjagrahe), za koju tvrde da može biti efikasna protiv snaga agresora. Kao najznačajniji argument u prilog njene primene navode oslobađanje Indije, mada je Gandi dao nešto drukčiju interpre-

¹⁴ Isto, str. 100.

¹⁵ Glavni zagovornici tih shvatanja su Hajns Večera, Adams Robert, Džin Šarp i dr.

taciju: „Pravo značenje nedavanja otpora često se pogrešno shvata ili iskrivljuje. To nikad ne znači da nenasilan čovek treba da se savije pred nasiljem agresora. Iako na njegovo nasilje ne odgovara nasiljem, odbiće da se pokori agresorovom zahtevu, čak i po cenu života. U tome je pravo značenje nedavanja otpora”. I dalje: „Nenasilje koje može da primeni pojedinac nije od velike koristi za društvo... Da bi nenasilje postalo vera, mora prožimati sve. Ono nije vrlina koju treba da primenjuje samo pojedinac da bi stekao svoj mir i spasenje, već pravilo ponašanja društva koje hoće da živi u skladu sa ljudskim dostojanstvom i napreduje prema miru za kojim čezne vekovima... Po mom mišljenju, nenasilje nije pasivnost ni u jednom obliku. Kako ga ja shvatam, nenasilje je najaktivnija sila na svetu. To je najviši zakon”.¹⁶

Zanimljivo je da to shvatanje nije usvojila nijedna zemlja, pa čak ni Indija. Razloga za to ima više, ali je verovatno najvažniji onaj koji nedvosmisleno upozorava na činjenicu da je snaga odvrćanja neoružanog otpora neuporedivo manja od oružanog. Neoružani otpor, bez obzira na to koliko je pripreman i organizovan, nije u stanju da zadrži i odvrati bilo kog agresora ukoliko mu se ne suprotstave dovoljno jake oružane snage i ukoliko oružana borba nije osnovni način odbrane. Neoružani otpor tome može samo da doprinese, pogotovu ako je dobro organizovan i ako obuhvata što šire slojeve stanovništva. Najbolja potvrda za to je naš narodnooslobodilački rat 1941–1945. godine.

S U M M A R Y

DIFFERENT VIEWS ON THE ROLE OF THE UNARMED RESISTANCE IN WAR

Differing from the armed struggle or combat, the subject of the unarmed resistance of population in war is but only rarely present on pages of „Vojno delo” magazine. The author reviews the subject starting from two different points of departure: as a theoretical category and in the sense of its application. The first thesis is based on theoretical works of marxist classics, while its present interpretations the author includes into three categories: those that completely negate any value and role of unarmed resistance; those that recognize its

¹⁶ Mahatma Gandhi, *Borba nenasiljem*, Komunist, Beograd, 1970, str. 41 i 52.

significance as a component of defence from aggression; and those that noncritically glorify the possibilities of its application. Within this framework he also analyses some doctrinal principles of our total national defence strategy, although without a wider elaboration of these.

R É S U M É

DIFFERENTES CONCEPTIONS DU ROLE LA RESISTANCE NON-ARMEE DANS LA GUERRE

A la différence de la lutte armée, la résistance non-armée fournie par la population dans la guerre a été rarement traitée dans les rubriques de „Vojno delo”. Elle est traitée par l’auteur du présent texte sous deux angles suivants: en tant que catégorie théorique, et dans son application. La première thèse est basée sur les travaux théoriques des classiques du marxisme, alors que les interprétations contemporaines sont rangées en trois catégories: celles qui nient entièrement toute valeur et le rôle de la résistance non-armée; celles qui permettent de faire apparaître son intérêt en tant que composante de la défense contre l’agression, et celles qui glorifient sans fondement critique la possibilité de son application. Dans ce cadre-là, l’auteur analyse aussi, sans entamer une élaboration plus large, certains principes doctrinaux de notre stratégie de défense populaire généralisée.

Р Е З Ю М Е

РАЗЛИЧНЫЕ ПОНИМАНИЯ РОЛИ НЕВООРУЖЕННОГО СОПРОТИВЛЕНИЯ В ВОЙНЕ

В отличие от вооруженной борьбы тема невооруженного сопротивления населения в войне очень мало освещалась на страницах „Военного дела“. Автор настоящую тему рассматривает из двух углов: как теоретическую категорию и в прикладном значении. Первых тезис базирует на трудах классиков марксизма, а современные интерпретации классифицирует в три категории: в те, которые полностью отрицают любое значение и роль невооруженного сопротивления; те, которые признают его значение как компонента обороны от агрессии, и те, которые некритически восхваляют возможности его применения. В этих рамках анализируются и некоторые доктринальные принципы нашей стратегии всенародной обороны, причем без более подробной разработки.

Vaspitanje i obrazovanje

Dostignuća i perspektive razvoja vojne andragogije

General-major u penziji prof. dr **ZDRAVKO KOLAR**
Potpukovnik doc. dr **VOJISLAV STOJKOVIĆ**

U ovom radu prezentiran je pregled dostignuća i perspektive razvoja vojne andragogije u kontekstu retrospektive teorije i prakse obrazovanja odraslih na tlu Jugoslavije.

Autori ističu da se teorija vojne edukacije u prvim godinama nakon drugog svetskog rata kod nas razvijala isključivo u okvirima JNA, iako je praksa osposobljavanja za odbranu postojala i van JNA. Zato se u pedagoško-andragoškoj literaturi, koja teorijski osmišljava edukativnu praksu u društvu, ne pojavljuje vojno vaspitanje i obrazovanje, a u vojnoj literaturi tog perioda uočljivi su samo sporadični pokušaji teorijskog osmišljavanja borbene obuke u JNA. Kvalitativan skok u teorijskom osmišljavanju vojnog obrazovanja i vaspitanja učinjen je u sedmoj deceniji, što je rezultat sistematskog istraživačkog rada Centra za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja Jugoslovenske narodne armije.

Razvoj koncepcije opštenarodne odbrane i podruštvljavanja odbrane uticali su na to da vaspitanje i obrazovanje za odbranu postane sastavni deo ukupnog vaspitanja i obrazovanja u društvu. Zato su sada, a i u budućem vremenu, za vojnu andragogiju posebno i jednako značajne tri sfere osposobljavanja za odbranu: 1) osposobljavanje svih građana za odbranu zemlje u uslovima opštenarodnog odbrambenog rata; 2) osposobljavanje za stručno bavljenje poslovima odbrane i 3) osposobljavanje za oružanu borbu u ratu.

Tim osnovnim sferama osposobljavanja za odbranu određen je sadržaj vojnoandragoške prakse i korpus istraživačkih problema vojne andragogije i u narednom periodu. Pri tome će uspešnost vojne andragogije kao nauke značajno zavisiti od njene otvorenosti za primenu saznanja i metoda iz odgovarajućih kompatibilnih nauka i naučnih disciplina.

Teorijsko osmišljavanje prakse osposobljavanja ljudi za vođenje rata staro je koliko i sama praksa. Svakako, u početku samo u rudimentarnom obliku, a danas kao razvijena nauka sa svim relevantnim konstituensima. U ovom članku prezen-

tira se pregled dostignuća vojne andragogije na tlu Jugoslavije u posleratnom vremenu i razmatraju se mogući pravci njenog daljeg razvoja.

Posle pobeđe u drugom svetskom ratu (1945), Jugoslavija i njene oružane snage, s obzirom na unutrašnje stanje i spoljne okruženje, nastavile su borbu (drugim sredstvima) za očuvanje nezavisnosti, integriteta i celokupnosti zemlje. To je uslovljavalo dalje postojanje brojne i snažne armije i osposobljavanje celokupnog društva za odbranu zemlje.

Vaspitno-obrazovna praksa u JNA i angažovanje armije na pripremi društva za odbranu, bila je veoma intenzivna, ali je njeno teorijsko osmišljavanje i uopštavanje prolazilo zakonit put od konstituisanja i zrenja do nivoa sistematizovane naučne discipline (disciplina).

Vojska (JNA) je projektovala i organizovala ukupno osposobljavanje društva za odbranu, a delatnosti vezane za pripremu zemlje za odbranu van JNA, u sferi vaspitanja i obrazovanja, bile su obuhvaćene vanarmijskim vojnim vaspitanjem. Težište tog vaspitanja je bilo i na organizovanju sprovođenja predvojničke obuke sa mladima koji nisu služili vojni rok. Cilj obuke je bio da se mladi pripreme i osposobe za oružanu borbu, a njen sadržaj su činila znanja i veštine neophodne ratniku (borcu), uključujući i zahteve civilne zaštite, ali i patriotsko vaspitanje, pre svega na tradicijama narodnooslobodilačkog rata.

Takva praksa je uslovila da se u literaturi koja teorijski osmišljava pedagošku praksu u društvu (van JNA) ne pojavljuje vojno vaspitanje i obrazovanje. Međutim, zbog istovetnosti ili sličnosti cilja i sadržaja osposobljavanja mladih za odbranu (u JNA i građanstvu), teorija vojnog vaspitanja i obrazovanja koja se razvija u JNA umnogome pokriva to područje i u građanstvu. Tek u prvim teorijskim ostvarenjima na području obrazovanja odraslih (andragogija) pojavljuju se i radovi iz oblasti vojnog vaspitanja i obrazovanja.

RAZVOJ TEORIJE VOJNOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA U OKVIRIMA JNA

Bogata i izuzetno uspešna vaspitno-obrazovna praksa iz narodnooslobodilačkog rata je nastavljena u JNA posle rata ali njeno teorijsko osmišljavanje u prvoj deceniji posle rata

nije bilo od većeg značaja. Međutim, to je bio period sazrevanja spoznaje o potrebi izgrađivanja teorije vaspitno-obrazovnog rada u Armiji. Na osnovu tog saznanja doneta je 1956. godine odluka o formiranju institucije koja će se baviti studijskim i istraživačkim radom u oblasti vaspitanja i obrazovanja. Tako je formiran Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja JNA.

Značaj te institucije, pored rada na empirijskim istraživanjima u oblasti vaspitanja i obrazovanja, teorijskom osmišljavanju prakse tog rada, izučavanju iskustava iz političkog rada u NOR-u, izučavanju stranih iskustava, izboru i objavljivanju strane literature, i dr. jeste i u stvaranju uslova u kojima se sve više uvažava teorija vaspitano-obrazovnog rada kao i animiranje većeg broja ljudi koji su se uz svestranu pomoć naučnih radnika iz te oblasti u građanstvu, počeli baviti tom teorijom u Armiji.

U sedmoj deceniji, sve do rasformiranja Centra za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja JNA (1973) ostvaren je najveći pomak u razvoju naučnog rada u oblasti vaspitanja i obrazovanja u Armiji. Prva empirijska istraživanja tokom šezdesetih godina omogućila su naučno verifikovanje dotadašnjeg rada prvenstveno u oblasti političkog vaspitanja i obrazovanja. Ona su pokazala dobre i loše strane postojeće prakse i omogućila njeno unapređivanje.

Teže je, međutim, bilo stvoriti povoljnu klimu za isto takav prilaz u vojnostručnoj nastavi (obuci). Razlog za to bila je tvrđa tradicija vojne obuke. Naime, dominantna pozicija obuke u vojnim veštinama u celini vojne obuke pogodovala je „konzerviranju” postojeće prakse i stvaranju odbojnosti prema pedagoškoj teoriji koja je razvijena u građanstvu. Zato je bilo izuzetno značajno izboriti se za shvatanje da je vaspitno-obrazovni rad u vojsci poseban vid pedagoške prakse uopšte. U vezi s tim, trebalo je prihvatiti da je teorija vojnog vaspitanja i obrazovanja deo opšte teorije vaspitno-obrazovnog rada, čime se ne negiraju njene posebnosti.

Na sporiji teorijski tretman prakse vojnostručne obuke pri konstituisanju vojnoandragoške teorije uticala je i jednostranost organizacionih rešenja. Naime, prva institucija koja se bavila naučnoistraživačkim radom u JNA, formirana je kao elemenat Političke uprave, čime je izraženo težište njene aktivnosti i orijentacije pri izboru kadra. To se odrazilo

neravnomernim teorijskim razmatranjima svih komponenata vaspitno-obrazovne prakse u JNA, kao i na dominaciju dedukcije i projiciranja opštih zakonitosti vaspitanja i obrazovanja na veoma izraženu specifičnu praksu.

I pored tih nedostataka, u sedmoj deceniji su ostvareni izuzetni rezultati u razvoju teorije vaspitno-obrazovnog rada u JNA. Pojava „Osnova vojne andragogije” (1967) ukazuje na određenu celovitost vojnoandragoške teorije, što je izraženo i u mnogim drugim radovima iz ovog perioda.¹

Vojno vaspitanje i obrazovanje, kao vrsta ljudske delatnosti u konkretnoj sredini sa izrazito specifičnim zadacima, sadržajem i načinom ostvarenja, dobilo je u tim radovima teorijsku podlogu. Odgovoreno je na osnovna pitanja suštine te delatnosti, definisano je njeno mesto i odnos prema njoj u društvu, utvrđene su njene posebnosti i detaljnije su razrađeni sadržaji i načini ostvarivanja vojnog vaspitanja i obrazovanja. Time su stvorene teorijske pretpostavke daljeg razvoja vojnog vaspitanja i obrazovanja u nas. Međutim, za dalji razvoj trebalo je proširiti i ojačati kadrovsku osnovu. To se moglo postići stimulisanjem kadrova za bavljenje naučnoistraživačkim radom u ovoj oblasti na svom obrazovanju i stvaranjem uslova za taj rad. Takođe, neophodno je bilo sistematsko i trajno obrazovanje celokupnog starešinskog kadra na dostignućima savremene teorije o vaspitanju i obrazovanju da bi na njoj zasnivali svoju vaspitno-obrazovnu praksu. Sedamdesete godine su najavljivale takvu mogućnost. Stvoren je Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja, koji je empirijskim istraživanjima najavljivao snažnije oslanjanje na nauku. Otvorene su i poslediplomske studije iz vojne andragogije u Vojnoj akademiji. No, to je trajalo kratko da bi dobilo veći zamah (Centar je rasformiran 1973, poslediplomske studije iz vojne andragogije su ostale do danas, ali bez potrebne podrške u ukupnoj orijentaciji).

U tom kratkotrajnom periodu Centar za andragoško-psihološka i sociološka istraživanja mnogo je doprineo razvoju

¹ Krajem šeste i početkom sedme decenije pojavili su se mnogi napisi u časopisima u kojima su obrađivana pojedina pitanja vaspitno-obrazovnog rada u JNA, a u drugoj polovini sedme decenije pojavili su se kompleksniji radovi sa većim teorijskim ambicijama, na primer: B. Samolovčev, *Teorijske osnove vojnog vaspitanja i obrazovanja*; Z. Kolar, *Teorijske osnove nastave u Armiji*; J. Mrmak, *Metode vojne nastave*; S. Jovanović, *Prilagodavanje obuke ratu*; grupa autora, *Osnovi vaspitanja i obrazovanja u JNA*; S. Cmelić, *Vaspitanje vojnog kolektiva*; grupa autora, *Teorijski problemi savremene vojne nastave*; grupa autora, *Vojna nastava u svetlu naučne teorije i dr.*

vojnoandragoške teorije (naravno, i drugim). Pored ostvarenih značajnih istraživanja, u praksi je potvrdio značaj metodološke korektnosti u naučnom istraživanju i mogućnosti, ali i ograničenosti pojedinih istraživačkih poduhvata. Zato rasformiranjem tog centra nije učinjen kraj naučnoj misli u oblasti vojne andragogije. Iako nije podržana odgovarajućom politikom, održala se zahvaljujući naporima pojedinaca, a u nekim komponentama i razvila. To je i prirodno, s obzirom na spremnost naučnih radnika da rade i u objektivno nepovoljnijim okolnostima. Radi se o naučnim radnicima koji su već bili afirmisani u oblasti vojne andragogije, ali i o mlađima, koji su shvatili značaj naučnog prilaza poslu koji obavljaju (vojno vaspitanje i obrazovanje). Na toj osnovi došlo je ne samo do oživljavanja vojne andragogije u devetoj deceniji već i do svestranije, pa i adekvatnije orijentacije, uz zahvatanje vojne obuke i vojnog školstva.²

PODRUŠTVLJAVANJE ODBRANE I PROBLEM TEORIJE VASPITANJA I OBRAZOVANJA ZA ODBRANU

Dalji razvoj koncepcije opštenarodne odbrane i dalje podruštvljavanje odbrane (koji jedno bez drugog nisu ni mogli da idu) usloveli su i promene u osposobljavanju za odbranu. Pored do tada ostvarivanog u okviru osposobljavanja za odbranu, podruštvljavanje odbrane postavilo je zahtev za osposobljavanjem naših ljudi, i naročito mladih, da se bave poslovima odbrane. Dakle, za ono što ih očekuje kao subjekte u ostvarivanju podruštvljene odbrane. To je uslovalo, da vaspitanje i obrazovanje za odbranu postane sastavni deo ukupnog vaspitanja i obrazovanja u društvu, odnosno da osposobljenost za odbranu postane komponenta celovite socijalističke ličnosti.

Međutim, i dalje postoji potreba za osposobljavanjem ljudi kao ratnika (vojnika) naravno prema zahtevima koncepcije i doktrine opštenarodnog odbrambenog rata.

² To potvrđuju i neki radovi objavljeni u tom vremenu: Đ. Stanić, *Metodičke osnove taktičke obuke artiljerije*; J. Srdanov, *Metodika političkog obrazovanja i vaspitanja vojnika*; D. Pujić, *Metodika marksističkog obrazovanja i ideološko-političkog osposobljavanja starešina JNA*; Z. Kolar, *Metodika vaspitanja i obrazovanja za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu*; Đ. Stanić, *Obuka starešina*; M. Lazović, *Didaktičko-metodički standard visokoškolske nastave za ONO i DSZ*; S. Nišić, *Obrazovanje starešinskog kadra*; V. Stojković, *Tehnologija vojnog obrazovanja*, i dr.

S obzirom na sve to mogu se izdvojiti tri sfere osposobljavanja za odbranu: (1) osposobljavanje za bavljenje poslovima odbrane kao zahtev koji proizilazi iz podružtvljavanja odbrane; (2) osposobljavanje ljudi kao ratnika, što podrazumeva ovladavanje veštinom ratovanja, prema zahtevima ONOR-a i (3) osposobljavanje ljudi da mogu udovoljiti zahtevima koje bi nametnula borba protiv agresora (oblast borbenog morala).

Takva orijentacija je donela mnoge promene, prvenstveno u prvoj sferi (osposobljavanje ljudi da se mogu baviti poslovima odbrane): novi cilj, sadržaj i način ostvarivanja. U celini odnosi se na osposobljavanje za odbranu van oružanih snaga, pa i stoga nameće pitanje svog mesta u okviru pedagoške (i andragoške) teorije.

Pored promene u cilju i sadržaju, došlo je i do promena u organizovanju društva za odbranu, a promenila se i organizaciona osnova osposobljavanja ljudi za odbranu. Nosioi tog osposobljavanja su: (1) oružane snage (pre je to bila JNA, a sada i Teritorijalna odbrana); (2) škole (bile su to i pre, ali sada je odbrana integralni deo ukupnog osposobljavanja mladih), i (3) subjekti društva (društveno-političke zajednice, mesne zajednice, društveno-političke, društvene i druge organizacije). Toliki broj nosilaca osposobljavanja za odbranu i zaštitu nameće pitanje istovetnosti i razlika u svemu što sadrži pojam osposobljavanja za odbranu i zaštitu.

Promene koje su usledile kao posledica daljeg podružtvljavanja odbrane i razvoja koncepcije opštenarodne odbrane istakle su potrebu za teorijskim osmišljavanjem te ukupne delatnosti i njenih pojedinih delova (cilj, sadržaj i nosioi). Opšta teorija vaspitanja i obrazovanja za opštenarodnu odbranu može da sadrži samo ono što je zajedničko, odnosno važeće za sve. S obzirom na bogatstvo sadržaja i razrađenu organizacionu osnovu osposobljavanja za odbranu, evidentna je i potreba za teorijskim osmišljavanjem pojedinih delova te delatnosti.

U vezi s tim, postavlja se pitanje postoji li odgovarajuća teorijska osnova osposobljavanja za odbranu i šta bi iz tog područja trebalo da bude zastupljeno u pedagogiji i andragogiji kao opštim teorijama vaspitanja i obrazovanja. Postoji teorija vojnog vaspitanja i obrazovanja koja je razvijena na praksi naše armije. Međutim, to se područje u šezdesetim godinama

ne pojavljuje u pedagogijama (u prvoj opštoj andragogiji u Jugoslaviji, iz 1966. godine, pojavljuje se i pitanje vaspitanja i obrazovanja sa gledišta odbrane).

Društvena pozicija osposobljavanja za odbranu u to vreme uslovlila je odnos pedagoških radnika prema tom području, mada ona nije značila zabranu pedagozima van JNA da se bave tom problematikom. Razvijajući se na praksi vojnog vaspitanja i obrazovanja pre svega u JNA, vojnopedagoška (andragoška) misao ima odlike društva kojem pripada (odnos posebnog prema opštem), pa je, stoga, umnogome mogla biti oslonac te delatnosti koja se uspostavljala podruštvljavanjem odbrane. U čemu se to sastojalo?

Prvo, osposobljavanje ljudi kao ratnika (ovladavanje naoružanjem i veštinom ratovanja) u opštem je isto ma gde se ostvarivalo. Otuda je postojeća teorija tog rada (nastala na vojnoj praksi i u vojsci) važeća i prihvatljiva za sve sredine. U podruštvljenoj odbrani ta sfera je ne samo prisutna nego zauzima i najviše prostora. I ona se, naravno, obogaćuje novim sadržajima, ali to ne utiče značajno na promenu načina ovladavanja njom. Stoga je valja razvijati, ali njeno teorijsko osmišljavanje ima dobre osnove.

Drugo, razvijanje borbenog morala (moralno-psihološke otpornosti) nije promenilo ne samo svoju suštinu nego ni sadržaj i načine ostvarivanja u podruštvljenoj odbrani (nema značajnih promena). Problem je u tome što ta sfera ranije nije bila dovoljno osmišljena da bi se mogla preuzeti u praktičnom radu sada, a njeno osmišljavanje nije ni sada u središtu napora.

Treće, područje osposobljavanja za bavljenje poslovima odbrane u podruštvljenoj odbrani je novo i teorijski neosmišljeno, pa su neophodni veći i organizovaniji napori. Ono bi u celini trebalo da se nađe i u opštoj pedagoškoj i andragoškoj teoriji, jer je neodvojiva komponenta vaspitanja i obrazovanja socijalističke ličnosti.

Teorija vaspitanja i obrazovanja za opštenarodnu odbranu sadrži sve tri navedene sfere, jer bez bilo koje od njih nema celovitog pojma osposobljavanja za odbranu u podruštvljenoj odbrani. No, ona je i svojevrсна, posebna, pa zahteva relativnu samostalnost. Osim toga, ona mora biti zastupljena i u opštoj teoriji vaspitanja i obrazovanja u našem društvu

onoliko koliko je osposobljavanje za odbranu nerazdvojni deo osposobljavanja našeg čoveka uopšte.

Potreba za daljim osmišljavanjem osposobljavanja naših ljudi za odbranu može se ilustrovati moralno-psihološkom sferom. Naime, što čini čoveka uspešnim ratnikom i može li mu se pomoći da bude uspešniji pitanja su koja uvek zaslužuju pažnju. Reč je o moralnoj snazi i njenim izvorima. Koliko znamo o toj strani ratnikova bića i koliko radimo da mu pomognemo da on bude uspešniji ratnik. Bez dvojbe, nedovoljno. Međutim, znamo da ni u najboljem slučaju spontani uticaj ne može biti dovoljan. U istoriji su poznati mnogi slučajevi propasti naprednih ideja zbog nedovoljne ili pogrešne borbe za njih. Budući da mnoštvo problema i stranputica u našem društvu deluje suprotno od željenog utoliko su značajniji organizovani naponi na osposobljavanju ljudi za uspešnu odbranu tog društva.

Očigledno je odsustvo napora na razvijanju teorije i na njoj zasnovane prakse o izgrađivanju svojstava ličnosti i kolektiva od interesa za odbranu. Ilustrativan je primer patriotizma, kako zbog njegovog značaja, tako i zbog različitih shvatanja tog pojma, jer postoji orijentacija na vezivanje ljudi isključivo za svoju naciju i njene stvarne ili izmišljene istorijske i sadašnje vrednosti. Bez negiranja značaja osećanja nacionalne pripadnosti i patriotskih osećanja proizašlih iz odnosa prema svojoj naciji, činjenica je da nema jugoslovenskog patriotizma bez pominjanja Jugoslavije i vezivanja naših ljudi za sudbinu Jugoslavije, koja je viša od zbira republika i pokrajina.

Ili, drugi problem. Težnja da naš patriotizam po sadržaju bude socijalistički sasvim je opravdana i takav prilaz ima perspektivu. Sa stanovišta odbrane, međutim, ne bismo smeli sužavati patriotizam samo na odanost socijalizmu, a narodnooslobodilački rat nam je u tom pogledu izvanredno iskustvo.

Navedeni primer pokazuje koliko su problemi odbrane zajednički. Zbog svoje svojevrsnosti, teorija vaspitanja i obrazovanja za odbranu razvija se kao posebno naučno područje. Međutim, podruštvljenje odbrane izaziva određene konsekvence, ne samo u praksi već i u teoriji, u kojoj oblast vaspitanja i obrazovanja ima izuzetan značaj. Uostalom, brojni i vredni radovi iz oblasti vaspitanja i obrazovanja za odbranu odavno su prešli okvire Armije.

PERSPEKTIVE RAZVOJA VOJNE ANDRAGOGIJE

Teorijsko definisanje razvojnih tokova vojne andragogije bilo bi znatno otežano ukoliko se, bar elementarno, ne odgovori na pitanje koje i kakve će globalne funkcije imati vojno obrazovanje i vaspitanje u narednom periodu.

Prva globalna i najšira funkcija vojne edukacije u nas bez sumnje jeste, i ostaće, *opšte osposobljavanje svih građana za odbranu zemlje u uslovima opštenarodnog odbrambenog rata*. Realizovala bi se u više segmenata edukacije, a osnovni bi bili: (1) osposobljavanje za ličnu i kolektivnu zaštitu u uslovima primene oružja za masovno uništavanje: (2) osposobljavanje za pružanje najšire shvaćenog otpora bilo kom agresoru, i (3) razvoj psihofizičkih sposobnosti i moralnih osobina ljudi značajnih za odbranu zemlje.

S obzirom na trajni značaj te funkcije vojne edukacije, jedan od osnovnih razvojnih smerova vojne andragogije jeste istraživanje, teorijsko uopštavanje i iznalaženje efikasnih rešenja u oblasti masovne edukacije građana za odbranu zemlje.

Druga globalna funkcija vojne edukacije obuhvata *osposobljavanje za stručno bavljenje poslovima odbrane* u različitim delatnostima. Pri tom, ta se funkcija ne sme shvatiti samo kao školovanje i obrazovanje stručnjaka (na fakultetu ONO i DSZ i sl.) koji će se profesionalno baviti poslovima odbrane. Naime, redak je kadar u privrednim i drugim delatnostima čiji stručni profil ne zahteva kvantum znanja, manji ili veći, iz domena problematike odbrane. Pod daljim podružtvljavanjem odbrane upravo se podrazumeva sve manje profesionalnog kadra u poslovima odbrane, a sve više onih koji će u svom stručnom profilu sintetizovati znanja svoje osnovne delatnosti i određeni kvantum znanja iz domena odbrane. I, što je još važnije, koji će tu sintezu uspešno primenjivati u praksi.³

Vojna andragogija i u tom području edukacije mora biti spona između vojnog i opšteg obrazovanja i vaspitanja, te i taj njen razvojni smer ima trajnu perspektivu.

Treća funkcija vojnog obrazovanja i vaspitanja jeste *osposobljavanje za oružanu borbu u ratu*. Bez sumnje, to je osnovna i specifična funkcija, zbog koje se vojna edukacija

³ Tu se prvenstveno misli na visokoobrazovani kadar iz oblasti tehnike, ekonomije, medicine i dr.

izdvaja iz edukacije uopšte kao posebnost, a vojna andragogija se, među edukološkim naukama, javlja kao posebna naučna disciplina.

Ta osnovna oblast vojnog obrazovanja i vaspitanja ima složenu strukturu, a čine je sledeći segmenti: (1) borbena obuka i vaspitanje vojnika, koja se za sve zdrave i sposobne mladiće realizuje u okviru vojnog roka u JNA; (2) borbena obuka rezervnog sastava (starešinski i vojnički), koja obuhvata kondiciranje i inoviranje znanja i sposobnosti, a realizuje se povremeno kroz različite oblike (vojne vežbe, kursevi, seminari i sl.); (3) školovanje i permanentno obrazovanje aktivnih starešina oružanih snaga SFRJ.

Bez obzira na opšte želje, nema sumnje da će navedene funkcije vojne edukacije biti aktuelne sve dok postoji realna opasnost od rata, a to znači na žalost, da će biti dugog veka.⁴

U okviru realizacije prve dve funkcije vojnog obrazovanja i vaspitanja, granica između vojne andragogije i drugih odgovarajućih pedagoških i andragoških disciplina nije oštro izražena. U svakom slučaju, vojna andragogija bi istraživala i nudila odgovarajuća rešenja (metodička, organizaciona, mediološka i dr.) drugim pedagoškim i andragoškim disciplinama, putem kojih bi se građani efikasno osposobljavali za odbranu zemlje.

Treća funkcija vojne edukacije – osposobljavanje za oružanu borbu u ratu – jeste dominantni predmet vojne andragogije, što ne podrazumeva njenu potpunu autonomnost u odnosu na andragogiju uopšte.⁵

Definisanjem tih globalnih funkcija vojnog vaspitanja i obrazovanja određena su okvirna područja razvoja vojnoandragoške teorije i prakse. Međutim, za potpuniju naznaku razvojnih tokova bilo koje naučne discipline potrebno je, makar i u elementarnoj formi, anticipirati osnovne probleme koji će u doglednom vremenu biti istraživani.

Korpus osnovnih istraživačkih problema vojne andragogije čini sadržaj vojne edukacije. On se veoma brzo menja, a promene su uslovljene mnoštvom činilaca čije je implikacije teško prognozirati. Ipak, od svih činilaca determinacije vojnog

⁴ Iako je jasno, zbog našeg aktuelnog političkog trenutka mora se naglasiti da navedene funkcije vojne edukacije ne predstavljaju nikakvu militarizaciju, već sasvim razumno razvijanje odbrambenih delatnosti, koje sprovode sve zemlje u svetu, bez obzira na njihovu demokratsku, ratničku i svaku drugu tradiciju.

⁵ Taj odnos je u teoriji obrađen, a u praksi prihvaćen, te bi se njegova eksplikacija svela na ponavljanje poznatog.

vaspitanja i obrazovanja odlučujući značaj imaju tri, koji čine i *determinante razvojnih tokova vojne andragogije*. To su: (1) naučno-tehnička revolucija (2) fizionomija savremenog rata i (3) koncepcija i doktrina opštenarodne odbrane.

U oblasti vojnog vaspitanja i obrazovanja implikacije *naučno-tehničke revolucije* ispoljavaju se u dva smera. Prvi obuhvata neposredne implikacije, sa evidentnim uticajem na obrazovanje uopšte. Iz okvira tog smera u području vojnog vaspitanja i obrazovanja posebno su izražene sledeće implikacije: (1) porast uloge i značaja vojnog obrazovanja kao integralnog dela ukupne pripreme za rat; (2) progresija obrazovnih zahteva; (3) nužnost permanentnog obrazovanja; (4) uvođenje savremene tehnike u proces vojne edukacije, i (5) zahtev za naučnom organizacijom vojnoobrazovnog procesa.

Pored opštih obrazovnih implikacija, naučno-tehnička revolucija ispoljava i specifičan uticaj na vojno obrazovanje preko ubrzanog razvoja tehničko-tehnološkog činioca oružane borbe i promena u fizionomiji savremenog rata.

Neosporno je da u konstelaciji činilaca koji determinišu profil (profesionalni i moralni lik) oficira i vojnika, *fizionomija savremenog rata* ima posebno značenje.

Karakteristike rata uslovljavaju ne samo ciljeve i sadržaje vojne edukacije, gde je uticaj najuočljiviji, već i druge komponente – kadar, tehnologiju, organizaciju. Međutim, ako fizionomiju savremenog rata shvatimo kao ispoljavanje suštine tog rata na njegovoj pojavnosti strani, onda je izvesno da u periodu relativnog svetskog mira na promene u fizionomiji budućeg rata najdirektnije i najintenzivnije utiče razvoj njegovog tehničko-tehnološkog činioca.

Projekcija karakteristika budućeg rata veoma je složen naučni problem. Budući rat, bez obzira na realnu mogućnost njegovog izbijanja, sa aspekta naučne spoznaje novog, koje on neminovno sa sobom nosi, predstavlja apstrakciju visokog nivoa. Istovremeno, priprema (obuka, osposobljavanje) za rat mora biti konkretna u svim značajnim elementima (sadržaji, metodika, organizacija itd.). Zbog toga se osnovni i nikada do kraja razrešeni, istraživački problem vojne andragogije sastoji u neophodnosti da ona projektuje konkretna rešenja vojnog obrazovanja za nedovoljno spoznatu buduću stvarnost. Pri tom, vremenska distanca između učenja i primene naučnog nigde nije tako oštro izražena kao u vojnom obrazovanju.

Pored ta dva činioca determinacije vojnog vaspitanja i obrazovanja, veliki uticaj na njegove razvojne tokove ima i koncepcija *ONO* i *DSZ*, kao integralna vojnostrategijska i društveno-filozofska zamisao o načinu organizovanja, pripremanja i funkcionisanja jugoslovenskog društva u odbrani slobode, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta SFRJ. U njoj su definisani opšti stavovi i zahtevi vojnom obrazovanju i vaspitanju. Za njihovu operacionalizaciju neophodna su dalja vojnoandragoška istraživanja, koja moraju imati dedukciju kao osnovni metodološko-istraživački put. Istovremeno, drugi pravac ili orijentacija u vojnoandragoškim istraživanjima nužno mora obuhvatiti suštinu, odnosno „duh” koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite koja još uvek nije izrečena u koncepcijsko-doktrinarnim izvorima, a za osnovu mora imati induktivni metodološki put.

Naučno-tehnička revolucija, fizionomija budućeg rata i koncepcija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite već sada zahtevaju brojne izmene u profilu starešine i vojnika, sadržajima i tehnologiji vojnog obrazovanja.

Sasvim je izvesno da će osnovno obeležje vremena koje sledi biti stalnost brzih promena. Vojna andragogija u području koje izučava, uostalom kao i većina drugih nauka, moraće da odgovori svim karakteristikama i zahtevima takvog vremena. Pri tome će uspešnost odgovora na izazove budućnosti značajno zavisiti od njene otvorenosti za primenu saznanja i metoda iz širokog spektra kompatibilnih nauka i naučnih disciplina. Zatvorenost nikako ne može biti alternativa, jer neminovno vodi zaostajanju.

S U M M A R Y

ATTAINMENTS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF MILITARY ANDRAGOGY

A review of attainments and prospects in the development of military andragogy in the context of retrospective theory and practice of education of grown-ups in Yugoslavia.

The author points out that the theory of military education was developed in the first post-war years exclusively within the frames of the Yugoslav People's Army, although the preparation of people for defence was practiced also outside the YPA. Therefore our literature on pedagogy and andragogy, which theoretically conceptualizes the educational practice in society, did not treat the military education. In military literature of this period can be only seen partial

attempts at a theoretical conceptualization of military education and combat training in the YPA. A substantial leap forward in the theoretical conceptualization of military education has been made in the Seventies, resulting from a systematic research work of the Centre for Andragogic-psychological and Sociological Research of the YPA.

The development of the total national defence concept and the socialization of defence made the education and preparation for defence an integral part of the overall system of education of society. Therefore there exist for the military andragogy today and in the future three equally significant domains of preparation for defence: 1) preparation of all citizens for the defence of the country in a total national defence war; 2) training and preparation of personnel for carrying out the expert activities in the domain of defence; and 3) training and preparation for the armed warfare.

These basic domains of preparation for defence determine the contents of the military andragogic practice and the scope of research problems in the field of military andragogy also in the next period. Thereat the success of the military andragogy as a branch of science will largely depend on its openness to application of knowledge and methods from within the spectrum of compatible sciences and their disciplines.

R É S U M É

ANDRAGOGIE MILITAIRE – SES REALISATIONS ET PERSPECTIVES

Dans cet article les auteurs présentent un aperçu des réalisations et des perspectives de l'andragogie militaire dans le contexte de la retrospective de la théorie et de la pratique de la formation des adultes en Yougoslavie.

Les auteurs soulignent que la théorie de l'éducation militaire, dans les toutes les premières années à la suite de la seconde guerre mondiale, se développait en Yougoslavie uniquement au sein de l'APY, quoique la pratique de préparation pour la défense ait existé aussi en dehors de l'APY. C'est pourquoi en littérature pédagogique-andragogique, qui sert de cadre théorique à la pratique éducative dans la société, l'éducation et la formation militaire ne figurent pas. La littérature militaire de cette époque signalent uniquement quelques tentatives sporadiques de présentation théorique de l'instruction de combat dans l'APY. Ce n'est que dans les années 70 qu'un saut qualitatif a été marqué dans la présentation théorique de l'éducation et de la formation militaires, ce qui résulte du travail de recherche systématique effectué par le Centre de l'APY pour les recherches andragogique-psychologique et sociologique.

L'évolution de la conception de défense populaire généralisée et la socialisation de la défense ont eu pour résultat que l'éducation et la formation en vue de la défense sont devenues partie intégrante de l'ensemble du système d'éducation et de formation dans notre société. C'est pourquoi de nos jours et dans un proche avenir trois sphères de préparation à la défense s'avèrent particulièrement et également importantes pour l'andragogie militaire: 1) préparation de tous les citoyens à la défense nationale dans les conditions de

la guerre défensive populaire généralisée; 2) formation permettant l'exercice technique des affaires de la défense, et 3) préparation à la lutte armée en temps de guerre.

Ces principales shépres de formation pour la défense déterminent le contenu de la pratique andragogique-militaire et l'ensemble de problèmes de recherches de l'andragogie militaire dans la période à venir. En cela, l'efficacité de l'andragogie militaire en tant que science dépendre essentiellement de la mesure dans laquelle celle-ci sera puverte à l'application des connaissances et des méthodes de la large gamme de science compatible et de disciplines scientifiques.

РЕЗЮМЕ

ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВОЕННОЙ ПЕДАГОГИКИ

В настоящей работе дается обзор достижений и перспективы развития военной педагогики в контексте ретроспективы теории и практики образования взрослых в Югославии.

Авторы подчеркивают, что теория военного образования в течение первых лет после второй мировой войны у нас развивалась исключительно в рамках ЮНА, хотя практика подготовки к обороне существовали и вне ЮНА. Поэтому в литературе педагогики взрослых, теоретически осмысливающей образовательную практику в обществе, нет военного воспитания и образования. В военной литературе того времени замечаются только спорадические попытки теоретического осмысления боевого обучения в ЮНА. Качественный скачок в теоретическом осмыслении военного образования и воспитания был сделан в седьмом десятилетии, в результате системной исследовательской работы Центра по педагогическо-психологическим и социологическим исследованиям ЮНА.

Развитие концепции всенародной обороны влияли на воспитание и образование для потребностей обороны таким способом, что они стали составной частью совокупного процесса образования и воспитания в обществе. Поэтому в настоящее время, а также в будущем, для военной педагогики особое и одинаковое значение имеют три сферы подготовки к обороне: 1) подготовка всех граждан к обороне страны в условиях всенародной оборонительной войны; 2) подготовки к выполнению специальных работ в рамках обороны и 3) подготовка к вооруженной борьбе в войне.

Этими основными сферами подготовки к обороне определяются содержание практики военной педагогики и корпус исследовательских проблем военной педагогики и в очередном периоде. При этом успех военной педагогики как науки существенно будет зависеть от ее готовности применять знания и методы, используемые в смежных науках и научных дисциплинах.

Polemike

Prilog raspravi „Shvatanje ratne veštine kao instrumentalne discipline”

Pukovnik mr MILISAV SEKULIĆ

U članku se polemiše sa stavovima pukovnika u penziji prof. dr Mensura Ibrahimpašića izloženim u njegovim tekstovima objavljenim u „Vojnom delu” br. 4 i 5/89. Pukovnik Sekulić zastupa drukčija shvatanja o predmetu ratne veštine, odnosu ratne veštine i politike, i posebno o postojanju dve vrste ratne veštine – instrumentalističke i savremene na čemu prof. Ibrahimpašić gradi svoj članak u „Vojnom delu” br. 5/89. Kako su oba teksta dr Ibrahimpašića motivisana prethodnom kritikom koju je puk. Sekulić uputio na njegovu početnu raspravu objavljenu u „Vojnom delu” br. 1/88 pod naslovom *Ideja kao društvena pojava i naoružani narod*, autor ovog priloga je pokušao da na jednom mestu uopšti i jasno izloži svoja neslaganja sa stavovima prof. Ibrahimpašića koja se odnose u prvom redu, na tretman i shvatanje kategorije ratne veštine u našoj naučnoj i teorijskoj misli.

Predmet izučavanja ratne veštine, kaže puk. Sekulić, može biti samo oružana borba i sve što spada u njen domen, a nikako „ideja socijalističkog samoupravljanja”. Autor se slaže sa prof. Ibrahimpašićem da problemi u razvoju samoupravljanja imaju izuzetno značenje za celokupni sistem opštenarodne odbrane, ali osporava njegovu tvrdnju prema kojoj „ratna veština treba da odgovori na pitanje – u kojoj su meri tokovi društvene stvarnosti podudarni sa doktrinarnim načelom da je socijalističko samoupravljanje temelj sistema opštenarodne odbrane i njegova pokretačka snaga”.

U „Vojnom delu” br. 5/89 objavljen je članak pukovnika u penziji prof. dr Mensura Ibrahimpašića *Dve u biti različite vrste ratne veštine* čiju je najavu autor nagovestio već u prethodnom broju, objavljujući polemički tekst pod nazivom *Shvatanje ratne veštine kao instrumentalne discipline*.¹ Pomenuta polemika trebalo je u stvari da predstavlja odgovor na moje kritičke opservacije koje sam objavio u „Vojnom delu”

¹ „Vojno delo” br. 4/89, str. 120–132.

br. 6/88 o nekim stavovima i tvrdnjama profesora Ibrahimpašića *Ideja kao društvena pojava i naoružani narod*, objavljenom u „Vojnom delu” br. 1/88.

Na polemičke stavove profesora Ibrahimpašića nisam odmah odgovorio čekajući da se pojavi tekst u kojem je on najavio da će pokušati celovitije prikazati tradicionalističko i savremeno shvatanje ratne veštine i njihovo sučeljavanje u razvoju naše ratne veštine,² i čim sam ga pažljivo pročitao stavovi profesora Ibrahimpašića postali su mi mnogo jasniji i razumljiviji. Tek sada je moguće jasno fiksirati i obrazložiti u čemu se ne slažemo.

1. SHVATANJE RATNE VEŠTINE KAO INSTRUMENTALNE DISCIPLINE

Metod koji je prof. Ibrahimpašić primenio u polemici sa stavovima objavljenim u mom članku *Prilog raspravi – Ideja kao društvena pojava i naoružani narod*, objavljenim u „Vojnom delu” br. 6/88, nije baš često korišćen u raspravama ove vrste.

Umesto da odgovara na ono što sam napisao i činjenicama osporava moje eventualne zablude, pogrešne tvrdnje i stavove, prof. Ibrahimpašić je olako zaključio kako je razlika između njegovih i mojih shvatanja predmeta ratne veštine samo „pojavnna strana jedne temeljne razlike”, koju on svodi na suštinsku razliku „u shvatanju karaktera i društvene uloge ratne veštine kao osobene teorijske misli i prakse”.³ Da li je to zaista tačno – prof. Ibrahimpašić to ne dokazuje, pretpostavljajući da dobro poznaje moje shvatanje karaktera i društvene uloge ratne veštine, iako ja o tome nigde nisam pisao. Na takvim osnovama lako je dokazati sve što se želi.

Polazna razlika između mene i pukovnika Ibrahimpašića postoji u shvatanju predmeta ratne veštine, mada obojica tvrdimo kako je predmet ratne veštine – oružana borba. Za mene, ratna veština i počinje i završava u domenu pripremanja i vođenja oružane borbe, što se ne bi moglo reći za profesora Ibrahimpašića. On se očigledno zalaže za takav tretman ratne

² Isto, str. 132.

³ Isto, str. 121.

veštine prema kojem je u nju moguće svrstati čak i one sadržaje koji se ni po kakvom kriterijumu ne mogu uključiti u predmet ratne veštine. Primera radi, navodim samo jedan od stavova dr Ibrahimpašića koje on zastupa u pomenutim člancima, a prema kojem „ratna veština treba da izučava, između ostalog, i odnos oružane borbe prema ideji socijalističkog samoupravljanja”. Argumente kojima sam osporavao takvu tvrdnju pokušao sam da obrazložim u svom članku objavljenom u „Vojnom delu” br. 6/88, pa se zato sada na njih ne vraćam.

Logično, time ne negiram značaj i uticaj socijalističkog samoupravljanja na izgradnju i afirmaciju celokupnog koncepta opštenarodne odbrane. Naprotiv, smatram da u stavovima prof. Ibrahimpašića i mojim pogledima postoji visok stepen saglasnosti kada je reč o odnosu opštenarodne odbrane i društveno-političkog sistema. Opštenarodna odbrana SFRJ, na način kako ju je državno rukovodstvo doktrinarno opredelilo, može se izgrađivati, postojati i biti delotvorna samo u visokorazvijenom socijalističkom samoupravnom društvu, u kojem vladaju idealni odnosi bratstva i jedinstva, u kojem je do kraja rešeno nacionalno pitanje, i u kojem su njeni temeljni principi i načela prihvaćeni i utkani u sve institucije i sve segmente državne i društvene organizacije. Drugim rečima, za naš koncept opštenarodne odbrane bitno je postojanje *razvijenog samoupravljanja* u svim porama društva. Dok to ne postignemo, nedostajće glavni i bitni činilac bez kojeg je iluzorno očekivati funkcionisanje opštenarodne odbrane na način kako je to predviđeno Ustavom SFRJ i Zakonom o opštenarodnoj odbrani. Stoga je i opravdan zahtev koji se sve češće naglašava da treba brže rešavati probleme daljeg razvoja samoupravljanja i otklanjati sve prepreke koje tom procesu stoje na putu. Uloga nauke u tome je nezamenljiva.

Sudeći po ovome što je profesor Ibrahimpašić napisao u svojim člancima, između nas nema većih razlika kada su u pitanju načelna opredeljenja o odnosu opštenarodne odbrane i samoupravljanja, ili se bar meni tako čini. Razlike nastaju u trenutku kada pokušamo da odgovorimo na pitanje: što može i šta treba da čini ratna veština u postojećoj situaciji? Po mišljenju dr Ibrahimpašića, ratna veština treba da odgovori na pitanje: u kojoj meri su tokovi društvene stvarnosti *podu-*

darni sa doktrinarnim načelom da je socijalističko samoupravljanje temelj sistema opštenarodne odbrane i njegova pokretačka snaga. On doduše ne kaže kakva bi bila svrha takvog istraživanja – kada svi znamo da imamo čvrsto fiksiran i jasan doktrinarni stav, ali ne i uslove da se on realizuje. Šta bi istraživanje moglo dati nego da potvrdi ono što je i inače, dobro poznato? Po kojem i kakvom kriterijumu ono treba da čini predmet ratne veštine? Verujem da se i prof. Ibrahimpašić slaže sa tezom da istraživanje ima opravdanja jedino ako njegovi rezultati doprinose bržem otklanjanju problema daljeg razvoja i izgrađivanja samoupravnog društva. Ako to ne može i ne treba da bude predmet ratne veštine.

Ovakav moj stav profesor Ibrahimpašić odbacuje tvrdnjom da ne uzimam u obzir bitne društvene činioce i aktuelne procese u zemlji. To argumentuje sledećom tvrdnjom: „Jedno od bitnih doktrinarnih načela je da je oružana borba osnovni oblik ispoljavanja društvene moći radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti Jugoslavije u odbrani od oružane agresije. Kada se u društvenoj stvarnosti javljaju tendencije uspostavljanja konfederativnih odnosa između republika, ko je pozvaniji od teorije ratne veštine – upravo zato što je oružana borba njen predmet istraživanja – da kaže šta znači takva tendencija za ostvarivost tog načela? A to načelo je izvedeno iz načela višeg stepena opštosti: da je socijalističko samoupravljanje temelj sistema opštenarodne odbrane i njegova pokretačka snaga. Oспорavati pozvanost teorije ratne veštine da odgovara na takva pitanja, može samo onaj ko je, svesno ili nesvesno, svodi na puku instrumentalnu veštinu”.⁴

Ne vidim nijedan ozbiljniji argument koji bi opravdavao uključivanje pomenute problematike u domen teorije ratne veštine. Ako neko to treba da čini – a treba – onda je to zadatak politike a ne ratne veštine. Uostalom, politika i inače kreira koncepciju odbrane društva, pa je valjda i logično da rešava one probleme koji se javljaju u širim društvenim relacijama u negativnom kontekstu. Konačno, to što treba da se kaže – dobro je poznato svima u Jugoslaviji, pa stoga nisu ni potrebna nikakva istraživanja, pogotovo ne u domenu ratne veštine.

Oспорavajući moj stav prema kojem ratna veština nema zadatak da otkriva nove mogućnosti jačanja odbrambene moći

⁴ Isto, str. 125.

zemlje, Ibrahimpašić tvrdi kako je to „korak dalje u svođenju ratne veštine na instrumentalnu veštinu koja nema sopstveni misaoni odnos prema društvenoj stvarnosti kojoj pripada”.⁵ Tu moju „sklonost” instrumentalističkom shvatanju ratne veštine dokazuje vlastitim stavovima iz izvornog članka, koje zatim potkrepljuje tvrdnjom kako je, eto, i Vrhovni štab narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u toku NOR-a radio u skladu sa pomenutim principima, te da se na isti način može govoriti i o naoružanom narodu i o samoupravljanju. Pri tome očito zanemaruje stvarno stanje, praksu koja nije opravdala mnoga očekivanja iz ideje o naoružanom narodu, kao ni iz socijalističkog samoupravljanja. To što navodi profesor Ibrahimpašić, očigledno nisu argumenti koji bi opravdali njegov stav kako ratna veština treba da otkriva nove mogućnosti jačanja odbrambene moći zemlje.

Pošto je na takav način „utvrdio” da je u mojim stavovima prisutna *višestruka indikativnost*, profesor Ibrahimpašić navodi nekoliko argumenata, od kojih gotovo nijedan nema čvrste veze sa temom rasprave. Prvi od njih se svodi na tvrdnju da sva moja stanovišta pokazuju „nedovoljnu društvenu komunikabilnost diskursa”, što bi trebalo da znači da ono što sam napisao nije razumljivo za naučnu javnost nego samo za autora. Ova tvrdnja može biti tačna samo ako dr Ibrahimpašić nije razumeo moje stanovište, a uz to sebe identifikuje sa celokupnom naučnom javnošću. Drugo, pripisuje mi se da uvodim neke nove pojmove i teorijske kategorije kao npr. „unutrašnji sadržaj opštenarodne odbrane” i „okruženje opštenarodne odbrane”, koji nisu poznati postojećoj teoriji opštenarodne odbrane, ali me usput i podučava kako moram znati da se uvođenju novih pojmova moraju zadovoljiti i određeni logički i jezički zahtevi, što ja navodno nisam poštovao.

Moram priznati da sam očekivao polemiku u kojoj će dominirati argumenti. Na neki način sam od nje i strahovao, jer nisam bio siguran da profesora Ibrahimpašića u nečemu nisam baš dovoljno i razumeo. Na žalost, kada sam pažljivo pročitao njegove članke u „Vojnom delu” br. 4 i 5/89, uverio sam se da nisam pogrešio u oceni stavova koje je izložio u svom početnom tekstu *Ideja kao društvena pojava i naoružani narod*, objavljenom u „Vojnom delu” br. 1/88. Začudilo me

⁵ Isto, str. 126.

je da dr Ibrahimpašić ne odgovara ni na jedan moj stav i tvrdnju – argumentima. Ne osporavam da u mojim stavovima ima i određenih nepreciznosti, pa čak i manjka „naučnosti”, ali je tome umnogome kriv i ograničeni prostor časopisa. Za mene je nešto drugo mnogo značajnije – profesor Ibrahimpašić ostaje kategorički pri svom stavu, osporavajući opravdanost gotovo svih mojih kritičkih opaski. Često to čini jezikom i stilom koji nisu primereni tolerantnom intelektualnom dijalogu. Između ostalog, pripisuje mi da ne shvatam (ili pogrešno shvatam) društveni karakter naše ratne veštine, te da je posmatram isključivo kao instrumentalnu disciplinu. „Zabrinut” da možda još neko tretira ratnu veštinu kao ja (tradicionalistički) najavljuje novi tekst na stranicama „Vojnog dela”, u kojem će celovitije „prikazati tradicionalističko i savremeno shvatanje ratne veštine i njihovo sučeljavanje u razvoju naše ratne veštine”. Logično, on je zagovornik savremenog shvatanja ratne veštine, a ja – tradicionalističkog. On sve razume što treba da se razume, a ja ne mogu da se uzdignem iznad „instrumentalističkog” shvatanja naše ratne veštine. Otuda i zaključak da nas dvojica u stvari i ne govorimo o istoj ratnoj veštini.

2. DVE VRSTE RATNE VEŠTINE ILI DVA SHVATANJA RATNE VEŠTINE

U članku *Dve u biti različite vrste ratne veštine* profesor Ibrahimpašić pokušava dokazati da u savremenim uslovima postoje dve vrste ratne veštine: tradicionalistička i savremena. Prva vuče korene iz 18. i 19. veka, a savremena je nastala (i još se konstituiše) u društvenoj stvarnosti druge polovine 20. veka. Po oceni autora, nova stvarnost je uslovlila i pojavu kvalitetno nove ratne veštine kao osobene misli i prakse.

Pristup i način tretiranja problema ratne veštine u ovom članku je karakterističan za našu noviju teoriju i političku praksu, što znači da ima naglašena ideološka obeležja, mada se autor odmah u početku kritički osvrće na uticaj ideologije na konstituisanje bazičnih principa ratne veštine. Profesor Ibrahimpašić je očigledno u pravu kada tvrdi da je „visoka tenzija ideoloških konfrontacija” stvorila koprenu koja otežava

uočavanje mnogih činjenica od značaja za ratnu veštinu, ali njegov pristup ovoj temi kao da je želeo da potvrdi takvu tezu. To je naročito vidljivo u objašnjavanju razlika između tradicionalističke i savremene ratne veštine.

a) Način razmatranja problema ratne veštine

Već i površan uvid u članak *Dve u biti različite vrste ratne veštine* pokazuje da se autor opredelio za politikološki i sociološki pristup, što je i razumljivo s obzirom na njegovo teorijsko i intelektualno opredeljenje. Možda više nego u mnogim drugim tekstovima, u ovome je ideološka boja ratne veštine naglašena do te mere da se s pravom može govoriti o još jednom iskoraku ka „ideologizaciji” teorije ratne veštine. Kao što je poznato, njena osnovna karakteristika je oštra, radikalna i isključiva podela na tzv. progresivno i tzv. reakcionarno krilo. Prvo je jedino ispravno, vredno, istinito i društveno opravdano, a za drugo se upotrebljavaju atributi: klasično, tradicionalno, ograničeno, nesavremeno i slično. Kao po nekom pravilu, autor je uvek zastupnik one prve pozicije, a njegovi oponenti – nosioci su pozicija sa negativističkim predznakom.

Sadržaj članka profesora Ibrahimpašića je tipična ilustracija ideološkog pristupa složenim problemima teorije ratne veštine. Polazeći od unapred fiksiranih ideoloških premisa, on u društvenoj stvarnosti druge polovine 20. veka sagledava dve vrste ratne veštine: jednu – tradicionalističku, za koju vezuje uglavnom sve negativne predznake, i drugu – savremenu kojoj pripisuje samo pozitivne kvalifikative. Što se tiče naše ratne veštine, kaže da je ona najreprezentativniji primer produbljenog procesa istorijskog prevazilaženja ratne veštine kao instrumentalističke discipline.⁶ Kao glavni argument za navedenu tvrdnju navodi stvaranje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i konstituisanje njene ratne veštine kao izraza vojne moći narodnooslobodilačkog i revolucionarnog pokreta, odnosno naoružanog naroda kao subjekta rata.

Ideologizacija je prisutna u razmatranju gotovo svih pitanja i problema: odnosa politike i ratne veštine, koncepcije opštenarodne odbrane, unutrašnje politizacije oružanih snaga

⁶ „Vojno delo”, br. 5/89, str. 36.

i dr. Tome umnogome doprinosi i upotreba velikog broja pojmova koji ne pripadaju ratnoj veštini nego filozofiji i sociologiji, a autor ih bliže ne objašnjava. Navodimo samo neke od njih: „vojna vlast”, „individualni borački subjektivitet”, „osvešćavanje širokih slojeva stanovništva”, „egzistencijalno-civilizacijski”, „revolucionarne narodne mase kao subjekt rata”, „političko promišljanje ratne veštine”, „političko promišljanje borbenih situacija”, „objedinjavanje svih mogućnosti ispoljavanja stanovništva kao subjekta rata”, „oblik neoružanog otpora kao oblika sadejstva oružanim snagama”, „vojno promišljene društvene stvarnosti”, „političko promišljanje konstituisanja i upotrebe oružanih snaga” i dr. Više je nego sigurno da mnogi čitaoci ovog članka neće biti u stanju da shvate suštinu i smisao pomenutih sintagmi i sociološko-politikoloških formulacija, a bez njihove spoznaje teško da mogu shvatiti „šta je autor hteo da kaže”.

b) *Osnovna polazišta autora*

Naslov članka *Dve u biti različite vrste ratne veštine* upućuje na zaključak da profesor Ibrahimpašić zastupa stav o postojanju dve vrste ratne veštine: za našu ratnu veštinu kaže da je reprezentativan primer savremene ratne veštine, ali se ne izjašnjava o tome koje i čije ratne veštine još svrstava u ovu kategoriju.

Proučavajući sadržaj pomenutog članka, ostao sam u dilemi: da li dr Ibrahimpašić zastupa stav o postojanju dve vrste ratne veštine ili o dva shvatanja ratne veštine, ili možda i jedno i drugo. Ako sam ga dobro shvatio, on pokušava da dokaže kako postoje dve vrste ratne veštine, i da se one međusobno značajno razlikuju.

Prikaz „tradicionalne” ratne veštine određen je uglavnom sasvim korektno, i u tom pogledu su stavovi autora jasni. Za njega je početak „istorijskog prevazilaženja” tradicionalističke ratne veštine nagovešten već u prvom svetskom ratu, dalja transformacija se zbila u oktobarskoj socijalističkoj revoluciji i drugom svetskom ratu, a završila se u našem narodnooslobodilačkom ratu – u procesu stvaranja narodnooslobodilačke vojske i ratne veštine.⁷ Konačno, društvena stvarnost druge

⁷ Isto, str. 35–36.

polovine 20. veka proizvela je kvalitativno novu osnovu razvoja ratne veštine kao osobene misli i prakse. To znači, tvrdi Ibrahimpašić, da danas egzistiraju dve ratne veštine: savremena – koja je uspela da se konstituiše, i tradicionalna – koja je ostala i dalje da egzistira. Prva je izraz kvalitativnih promena koje su se zbile u domenu ljudskog i materijalno-tehničkog činioaca u poslednjih nekoliko decenija, i koje su posledica uticaja političkog, tehničkog i ekonomskog razvoja ljudskog društva dvadesetog veka na konstituisanje vojne sile.⁸

Argumentacija kojom prof. Ibrahimpašić dokazuje postojanje dve vrste ratne veštine nije dovoljno ubedljiva. Svodi se uglavnom na razlikovanje „instrumentalističkog duha” kod tradicionalističke ratne veštine od „produbljenosti društvenog karaktera vojne sile” kod savremene ratne veštine. Pri tome gubi iz vida da se postojanje dve vrste ratne veštine može dokazivati prevashodno na temelju razlika koje postoje i koje su evidentne u predmetu istraživanja i osnovnim teorijama koje odražavaju različitost predmeta. Ja smatram da je moguće govoriti samo o jednoj ratnoj veštini unutar koje postoji više teorija, a stepen njihove sličnosti i različitosti može biti različit. Dokaz tome je i odnos prema ratnoj veštini kao nauci u mnogim zemljama. Uostalom, od kako postoje, oružane snage su stvarane da vode oružanu borbu, bilo da brane svoju slobodu ili da ugrožavaju tuđu. Priprema i vođenje oružane borbe čini, prema tome, glavni sadržaj rata i predmet je izučavanja ratne veštine. Različitost politika prouzrokuje i razlike u ciljevima ratovanja. Iz tih razlika dobijamo različite teorije, kojima se izražavaju ovakvi ili onakvi koncepti priprema i vođenja oružane borbe. Postojanje različitih koncepata predstavlja okvir za tvrdnju o egzistiranju dva, u biti različita, shvatanja ratne veštine kao nauke: jednom, tradicionalističkom i instrumentalističkom i drugom, savremenom, koje se zasniva na „produbljenosti društvenog karaktera vojne sile”.

Da je reč o postojanju dva *shvatanja* ratne veštine, a ne o dve različite vrste ratnih veština, potvrđuje i sam Ibrahimpašić svojom opaskom da i kod nas ima zastupnika tradicionalističke i savremene ratne veštine. Po mom mišljenju, pre bi se moglo govoriti da u našoj ratnoj veštini postoji više shvatanja koja se međusobno u nečemu razlikuju, u šta možemo svrstati

⁸ Isto, str. 36.

i razlike u shvatanju tzv. instrumentalističkog duha i „produbljenosti društvenog karaktera vojne sile”. Profesor Ibrahimpašić je ostao dužan čitaocima da kaže ko to izuzev naše zemlje ima „savremenu” ratnu veštinu, a koje zemlje, i zašto, imaju još uvek „tradicionalističku” ratnu veštinu? Uostalom, zar i „tradicionalistička” ratna veština ne uvažava kvalitativno nova svojstva ljudskog i materijalno-tehničkog činioca rata?

c) *Sporne tvrdnje i zaključci*

1. Na više mesta u članku *Dve u biti različite vrste ratne veštine* autor tretira ratnu veštinu kao *sredstvo* politike sa pozicija sile. Da li je takvo određenje ratne veštine teorijski zasnovano i prihvatljivo? Koliko znam ratnu veštinu smo do sada uvek tretirali kao naučnu disciplinu koja se bavi upotrebom oružanih snaga u borbi. Drugim rečima, njena uloga je u tome da utvrđuje načine korišćenja oružanih snaga u demonstriranju politike sa pozicija sile, ali to što ona radi – ne čini je sredstvom politike sa pozicija sile. Sredstvo su oružane snage i metode njihove upotrebe u ostvarivanju politike sa pozicija sile: demonstracije, vežbe, pretnje, itd. Uostalom, zar u prilog tome ne govori i sledeća tvrdnja prof. Ibrahimpašića: „Usmeravanje teorijske misli (misli se ratne veštine – prim. M.S.) na istraživanje ovih činjenica (postojanje društvenih snaga kojima je u interesu politika sa pozicije sile – prim. M.S.) višestruko je značajno: doprinosi potpunijem sagledavanju uzroka i prirode politike sa pozicija sile, te mogućnosti njenog prevladavanja; omogućava pouzdanije objašnjenje rezultata ratova vođenih u drugoj polovini 20. veka; omogućava potpunije objašnjenje savremenih pojava kao što su blokovsko povezivanje i konfrontiranje, trka u naoružavanju, detant; stvara pouzdaniju osnovu za utvrđivanje pojava militarizma; omogućava pouzdanije odgovore na pitanje kako izgrađivati demokratske, a efikasne odbrambene sisteme”.⁹

Ako ratna veština ima zadatak da traga za odgovorima na prethodno postavljena pitanja – kako se može tretirati kao sredstvo politike sa pozicija sile? Analogno navedenom, ona nije i ne može biti izraz demokratskog društva ili duha,

⁹ Isto, str. 29–30.

sredstvo odbrane demokratije, sredstvo porobljavanja, oblik mišljenja i delovanja.

2. U razmatranju novih svojstava „ljudskog činioca” rata u savremenoj ratnoj veštini prof. Ibrahimpašić u prvi plan ističe „individualni borački subjektivitet” kao izraz lične motivisanosti i obučenosti vojnika da maksimalno koristi oružje koje upotrebljava u borbi.¹⁰ Pri tome naglašava radikalnu razliku između ljudskog činioca rata u savremenoj i tradicionalističkoj ratnoj veštini. Po savremenoj ratnoj veštini, piše dr Ibrahimpašić, individualni borački subjektivitet je takva manifestacija borbenog morala koja predstavlja unutrašnju individualnu pokretačku snagu, koju nije moguće stvoriti nijednim načinom fizičke opresije. Ratna veština shvaćena kao instrumentalna disciplina, međutim, polazi od *podaništva* kao osnovnog kvaliteta ljudskog činioca, a podaništvo se stvara opresivnom etatističkom snagom države.¹¹

Ako o individualnom boračkom subjektivitetu govorimo kao o novom svojstvu ljudskog činioca rata, vezanom za korišćenje borbenih performansi savremenog naoružanja, onda to u istoj meri moramo priznati i boračkom sastavu koji se upotrebljava po principima tradicionalističke ratne veštine. Na osnovu čega isključujemo ulogu i funkciju opresije kod boračkog „subjektiviteta” u savremenoj ratnoj veštini, a prenađavamo je u „tradicionalističkoj” ratnoj veštini? Drugi svetski rat i svi ratovi vođeni posle njega nisu potvrdili radikalne razlike o ulozi opresije. Dok postoje vojske i dok se budu vodili ratovi opresija će igrati veliku ulogu neovisno od vrste ratne veštine.

3. Među kvalitativnim promenama materijalno-tehničkog činioca izuzetnu pažnju zaslužuju one promene kojima se izražava povećana uslovljenost svih vrsta komandnih odluka od „kolektivne pameti”.¹² Slažem se sa stavovima autora o ulozi znanja komandantovih saradnika i njihovom uticaju na kvalitet odluke (s tim što komandant ostaje jedini nosilac prava da donosi odluke), ali to nikako ne znači, kao što piše prof. Ibrahimpašić, da komandni odnos zbog toga treba da poprima karakter saradničkog odnosa između komandanta i

¹⁰ Isto, str. 37–38.

¹¹ Isto, str. 38–39.

¹² Isto, str. 44.

potčinjenih starešina. Naprotiv, smatram da komandni odnos ne samo što neće poprimiti „saradnički karakter”, nego će sve više dobijati na značaju prema porastu odgovornosti za donete odluke i njihovu realizaciju. Tvrdnja autora da će se u okviru komandnog odnosa u oružanoj borbi zahtevati „takvo mišljenje, i takvo odlučivanje i takvo delovanje u kojima se svaki pojedinac ispoljava kao inicijativni subjekt” je u mnogo čemu diskutabilna, jer je nerealno očekivati da baš svi nivoi rukovođenja i komandovanja objedinjuju „inicijativnu sposobnost svih subjekata” koji učestvuju u oružanoj borbi. Pre bi se moglo govoriti o objedinjavanju dejstava i postupaka, a ne o objedinjavanju „inicijativne sposobnosti subjekata”, što nikako ne treba shvatiti da bilo čim dovedim u pitanje značaj inicijative u borbi.

4. Za posebno je razmatranje ono što Ibrahimpašić naziva „momentom dijalektičkog paradoksa razvoja ratne veštine”. Smisao „momenta dijalektičkog paradoksa” on vidi u tome što ratna veština – kao naučna disciplina koja izučava pripremu i vođenje oružane borbe – otkriva istovremeno i neophodnost i mogućnost prevladavanja rata kao oblika ispoljavanja društvenih protivrečnosti, i u tom smislu čini „oslonac progresivnim društvenim snagama za delovanje tim smerom”.¹³ U tome „paradoksu” razvoja ratne veštine dolazi i do preobražaja ratne veštine „iz instrumentalne misli, koja je sa svoje strane podsticala vođenje ratova, neprekidno povećavajući efikasnost vojne sile kao sredstva politike, u misao koja u svom najvišem dometu sopstvenim uvidom u društvenu stvarnost doprinosi osposobljavanju politike da dolazi do saznanja o neophodnosti i mogućnosti prevladavanja rata kao njenog sredstva”.¹⁴

Šta je ovde paradoks – da li „momenat dijalektičkog razvoja ratne veštine” ili su to konsekvence do kojih je autor došao pripisujući ratnoj veštini ono što ona nije i što ne može biti. Zar je zaista predmet ratne veštine – izučavanje mogućnosti prevladavanja rata kao oblika ispoljavanja društvenih protivurečnosti? Koliko znam, to je zadatak drugih društvenih nauka pre svega politike i sociologije. Ratna veština je dužna da uvažava stavove i dostignuća drugih nauka u iznalaženju

¹³ Isto, str. 50.

¹⁴ Isto, str. 50.

mogućnosti za prevladavanje rata, ali to nije sfera njenog istraživanja. Još manje bi se mogla prihvatiti tvrdnja dr Ibrahimpašića kako ona treba da predstavlja oslonac progresivnim društvenim snagama za delovanje u smeru prevladavanja rata, te da sopstvenim uvidom u društvenu stvarnost doprinosi osposobljavanju politike „da dolazi do saznanja o neophodnosti i mogućnosti prevladavanja rata”. Politika i ratna veština su time promenile uloge. Prenebregnut je osnovni princip da i strategiju i ratnu veštinu stvara politika, a ne obrnuto. Pri tome imam u vidu da ratna veština nije ni vojna vlast, ni vojna politika; ona je nauka koja istražuje zakonitosti, načela i principe pripremanja i vođenja oružane borbe, polazeći od stvarnog stanja unutrašnje politizacije vojske.

5. Temu o politizaciji vojske profesor Ibrahimpašić stavlja takođe u opšti kontekst postavljene teme, ali to čini na način koji nije dovoljno ubedljiv. Najpre ukazuje na činioce koji su protiv politizacije oružanih snaga (unutrašnjom politizacijom oružanih snaga stvaraju se dodatne mogućnosti da vojne vlasti izrastu u osamostaljeni politički činilac i time obezbede privilegovan elitistički položaj u društvu), da bi odmah nakon toga konstatovao kako „unutrašnja politizacija vojne organizacije ne mora da vodi ka osamostaljivanju vojne vlasti kao od društva otuđenog političkog činioca”. Posle toga sledi novi zaključak da „naprotiv, ta politizacija može za posledicu imati dijametralno oprečan rezultat: njeno konstituisanje u činioca čiji je interes pa zato i njihova misao i delovanje, usmereni ka prevladavanju politike sa pozicija sile, a što znači i prevladavanje rata kao oblika ispoljavanja društvenih protivurečnosti”. Razmatranje teme o unutrašnjoj politizaciji autor završava konstatacijom da je „unutrašnja politizacija vojne organizacije nužan uslov za prevladavanje tradicionalističkog duha ratne veštine kojim se čovek negira kao društveni subjekt”.¹⁵

Verovatno da se na prostoru od jedne stranice i ne može šire elaborirati kompleksna i višeznačna tematika o politizaciji vojne organizacije. Na žalost, autor nije ni pokušao da to učini, i da bar naznači kako politizacija može imati za posledicu njeno konstituisanje u činioca čiji je interes prevladavanje politike sa pozicije sile. Pri tome mislimo i na naše

¹⁵ Isto, str. 53.

oružane snage, što znači da je trebalo sasvim precizno i jednostavno objasniti i argumente protiv depolitizacije JNA – na čemu sve glasnije insistiraju određeni krugovi u našoj zemlji, naročito u poslednje vreme.

Kada je u pitanju Jugoslovenska narodna armija, stvar je potpuno jasna: njena politizacija je rezultanta njenog specifičnog mesta i uloge u društvu i izraz jednakog prava pripadnika JNA sa drugim građanima Jugoslavije. Politizacija JNA postojala je, naime, još od prvih dana njenog nastajanja, i nijednog trenutka nije bilo uslova i mogućnosti za izrastanje vojne vlasti u osamostaljeni politički činilac. Stoga se nikada nije ni postavljalo pitanje privilegovanog i elitsičkog položaja oružanih snaga u društvu.

U socijalističkom društvenom sistemu i federativnoj jugoslovenskoj zajednici, JNA ima naglašenu ulogu faktora integracije i jedinstva, što bi bilo nezamislivo ako je depolitizovana. Šta je drugo nego politizacija ako se od aktivnih starešina traži jugoslovensko opredeljenje, ako se vojnici vaspitavaju u duhu socijalističkog patriotizma, ako se neguju slobodarske tradicije i tekovine i dr. Drugim rečima, zadaci odbrane su stvar celog društva, a ne samo JNA. Zato i oficir mora da bude ravnopravan sa drugim građanima, tj. da ima mogućnost aktivnog učestvovanja u svim društvenim i političkim zbivanjima u zemlji. U uslovima postojanja i konkurencije višestranačkog sistema svi će ovi problemi dobiti i novu dimenziju, ali to ni u jednom trenutku ne sme dovesti u pitanje ono što je najbitnije – da sačuvamo JNA od antisocijalističkih snaga, koje su sve brojnije i agresivnije. Da bi očuvala svoj narodni, jugoslovenski i socijalistički karakter JNA mora u stvari da bude isto onoliko (ako ne i više) politična i klasno opredeljena kao što je bila u proteklih pet decenija svoje istorije, i to generalno opredeljenje ne sme da napusti ni u jednom trenutku.

Umesto zaključka

Kada se pažljivo pročitaju sva tri članka profesora Ibrahimpašića – *Ideja kao društvena pojava i naoružani narod, Shvatanje ratne veštine kao instrumentalne discipline i Dve u biti različite vrste ratne veštine* ne možemo se oteti utisku da

on ratnu veštinu „ustoličava” kao neku vrstu svemogućе naučne discipline, koja treba i može da istražuje gotovo sve što na bilo koji način može uticati na pripremu i vođenje oružane borbe i rata u celini. Pored ostalog, stavlja joj se u zadatak da sopstvenim uvidom u našu stvarnost odgovori i na ona pitanja na koja druge društvene nauke u posleratnom periodu nisu uspešno odgovorile. Dovoljno je da se i najsloženiji problemi društva dovedu u bilo kakvu vezu sa opštenarodnom odbranom, pa da se ratna veština „zaduži” da ih naočigled drugih nauka reši. Za takvu ulogu ratne veštine, tvrdi autor ovih članaka, stvoreni su svi potrebni uslovi u drugoj polovini 20. veka. Ona postaje sredstvo politike, sopstvenim uvidom u društvenu stvarnost doprinosi osposobljavanju politike, izvor je saznanja o neophodnosti i mogućnosti prevladavanja rata, stvara novi odnos između društva i vojne organizacije. Ona se suprotstavlja dosledno i aktivno politici sa pozicija sile, itd. Sve navedeno, ratna veština može ostvariti samo ako ima sopstveni uvid u celokupnu društvenu stvarnost, pa čak i u onu stvarnost u koju uvid treba da ostvaruju druge nauke.

Takav pristup je potpuno odvojio autora od onoga što čini glavni (i rekli bismo jedini) sadržaj predmeta ratne veštine – oružane borbe, njenog pripremanja i vođenja. Kao da je to njena uzgredna obaveza a ne područje za koje je ona jedino kvalifikovana i „nadležna”. Prenaglašavajući faktor ideologije, tačnije – nepotrebno ideologizirajući ulogu i mesto ratne veštine, profesor Ibrahimpašić je neizbežno odlutao u oblast apstrakcije, koja je sa one strane realne stvarnosti. Tako viđena ratna veština na žalost ima malo veze sa naukom; ona nije politika, nije vojna vlast, nije ni sredstvo politike. Sa ratnom veštinom ne može se poistovećivati sve ono što govori vojna vlast.

Za mene postoji samo jedna ratna veština kao nauka sa više različitih shvatanja koja izražavaju brojne teorije. Ona je obavezna da ostvaruje sopstveni uvid u celokupni kompleks pripremanja i vođenja oružane borbe, a drugim naukama prepušta istraživanja onih segmenata stvarnosti koji čine šire okruženje oružane borbe. Niti ratna veština treba da se meša u predmet istraživanja drugih nauka – jer za to nema ni uslova ni kadrove – niti druge nauke mogu preuzimati na sebe da, mimo ratne veštine, stiču uvid u stvarnost vođenja oružane

borbe. Razmotrimo ovaj stav u odnosu ratne veštine prema mestu i ulozi ekonomskog faktora u pripremi i vođenju oružane borbe. Po mom shvatanju ratna veština izučava uticaj ekonomskog faktora na oružanu borbu, ali ga pri tome uzima onakvog kakav jeste u datom trenutku. Ona se ne bavi konstituisanjem ekonomskog faktora i ne istražuje zašto je takav kakav jeste, odnosno zašto nije optimalno podešen potrebama vođenja oružane borbe.

Profesor Ibrahimpašić zastupa, međutim, drukčiji stav i po njemu, ratna veština treba da ima uvida i u stvarnost konstituisanja ekonomskog faktora i uticaj svih relevantnih činilaca na rešavanje problema iz oblasti izgrađivanja ekonomskog faktora u društvu kao celini. To znači, da je ona pozvana da istražuje i uzroke erozije u razvoju samoupravljanja i njihov uticaj na vođenje oružane borbe, što je, po mom mišljenju, u neskladu i oprečnosti sa shvatanjem i tretmanom ratne veštine – kako je učimo u školama i kako o njoj govore doktrinarna dokumenta.

S U M M A R Y

A CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION „THE ART OF WAR AS AN INSTRUMENTAL DISCIPLINE”

The author of the article disputes the views of Prof D Sc Mensur Ibrahimpašić, Colonel, Retd, presented in his writings in „Vojno delo” 3 and 5/1989. Colonel Sekulić takes different views on the subject of the art of war, on the relationship of the art of war with politics, and particularly on the existence of two different kinds of the art of war – instrumentalistic and contemporary, on the basis of which difference Prof Ibrahimpašić built his article in „Vojno delo” 5/89. Since both of the above mentioned articles of D Sc Ibrahimpašić were motivated by the criticism which Colonel Sekulić wrote on his original treatise published in „Vojno delo” 1/88, under the title „Idea as a societal phenomenon and the armed people”, the author of this article attempted to clearly present and summarize herein his disagreement with the views of Prof Ibrahimpašić pertaining primarily to the treatment and understanding of the category of the art of war in our scientific and theoretical thought.

Colonel Sekulić argues that the object of study of the art of war can only be the armed struggle and everything that comes into its domain, and never the „ideas of socialistic self-management”. The author agrees with Prof Ibrahimpašić in that the problems of development of self-management are of an extraordinary significance for the overall system of total national defence

but refutes his assertion that „the art of war should answer the question of measure in which the developments in societal reality and practice are identical with the doctrinal principle stating that the socialistic self-management makes the foundation of the total national defence system and is its moving power”.

R É S U M É

CONTRIBUTION AU DEBAT „NOTION D'ART DE LA GUERRE EN TANT QUE DISCIPLINE INSTRUMENTALE”

L'auteur du présent article polémise avec le colonel en retraite professeur docteur Mensur Ibrahimpašić au sujet des thèses que ce dernier a fait publié par le périodique „Vojno delo”, numéro 3 et 5/89. Le colonel Sekulić expose une autre notion concernant l'objet de l'art de la guerre, le rapport entre l'art de la guerre et la politique, et surtout au sujet de l'existence de deux types d'art de la guerre, – instrumentaliste et moderne, sur lesquels le professeur Ibrahimpašić fonde son article paru au „Vojno delo” (numéro 5/89). Etant donné que les deux textes de docteur Ibrahimpašić s'inspirent par la critique faite par le colonel Sekulić au sujet du débat entamé par ce premier, publié par le périodique „Vojno delo”, numéro 1/88, sous le titre d'*Idee en tant que phénomène sociale et le peuple armé*, l'auteur de la présente contribution tente de généraliser et d'exprimer clairement son désaccord avec les positions du professeur Ibrahimpašić relatives avant tout, au traitement et à l'appréhension de la catégorie de l'art de la guerre dans notre pensée scientifique et théorique.

D'après le colonel Sekulić, seule la lutte armée, et tout ce qui relève de son domaine, peut être l'objet d'étude de l'art de la guerre, „l'idée de l'autogestion socialiste” ne peut l'être aucunement. L'auteur se met d'accord avec le professeur Ibrahimpašić pour dire que les problèmes du développement de l'autogestion sont d'un intérêt exceptionnel pour l'ensemble du système de défense populaire généralisée, mais il conteste se thèse selon laquelle „l'art de la guerre doit fournir la réponse à la question de savoir dans quelle mesure les courants de la réalité sociale coïncident avec le principe doctrinale à savoir que l'autogestion socialiste constitue le fondement du système de défense populaire généralisée et représente sa force motrice”.

Р Е З Ю М Е

ВКЛАД В ОБСУЖДЕНИЕ „ПОНИМАНИЕ ВОЕННОГО ИСКУССТВА КАК ИНСТРУМЕНТАЛЬНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ”

В статье полемизируется с положениями полковника в отставке проф. д-р Менсура Ибрахимпашича, изложенными в его текстах, опубликованных в „Военном деле“ №№ 3 и 5/89. Полковник Секулич является сторонником иных пониманий о предмете военного искусства, соотношении военного искусства и политики, в частности о существовании двух

видов военного искусства: инструменталистского и современного, на чем проф. Ибрахимпашич строит свою статью в „Военном деле“ № 5/89. Так-как оба текста д-р Ибрахимпашича являются его ответом на критики полковником Секуличем его первоначального обсуждения, опубликованного в „Военном деле“ № 1/88 под заглавием *Идея как общественное явление и вооруженный народ*, автор настоящей статьи попытался в одном месте обобщить и четко изложить свои разногласия с положениями проф. Ибрахимпашича, касающиеся, прежде всего, отношения и понимания категории военного искусства в нашей научной и теоретической мысли.

Предметом изучения военного искусства может быть, говорит полк. Секулич, только вооруженная борьба и все что входит в ее рамки, но ни в коем случае „идея социалистического самоуправления“. Автор соглашается с проф. Ибрахимпашичем, что проблемы развития самоуправления имеют исключительное значение для совокупной системы всенародной обороны, но оспаривает его утверждение, в согласии с которым „военное искусство должно ответить на вопрос в какой степени течения общественной действительности совпадают с доктринальным началом, утверждающим, что социалистическое самоуправление является основной системы всенародной обороны и его движущей силой“.

Iz inostranih armija

Nova oružja za vazdušno-kopnenu bitku

General-pukovnik u penziji, prof. dr *ZLATKO RENDULIĆ*, dipl. inž.

U 1984. godini snage NATO usvojile su doktrinarni koncept *Napad na snage iz dubine (Follow on Forces Attack – FOFA)*.

Već pre toga u SAD formiran je sličan doktrinarni koncept, pod nazivom *Vazdušno-kopnena bitka*. Osnovna ideja u oba slučaja jeste vođenje simultane borbe sa svim nastupajućim ešelonima neprijatelja. Moderna senzorska tehnika, spregnuta sa komandno-informacijskim sistemima, i nova precizna oružja omogućavaju da se, osim vođenja borbi u zoni dodira, napadaju i uništavaju nastupajući ešloni, a posebno operativno-manevarske grupe, pre nego što stignu u zonu dodira. Vazduhoplovstvo, rakete zemlja-zemlja malog dometa, višecevni bacači raketa i cevna artiljerija sa novom preciznom municijom u tome imaju posebnu ulogu. Ali, sadašnji stepen razvoja precizno vođene municije i raketa još uvek ne obećava u potpunosti sprovođenje navedenih koncepata. Zbog toga su na Zapadu i u SAD u razvoju novi projekti precizno vođene municije i raketa.

Uvodne napomene

U planovima snaga NATO, taktičko-nuklearni potencijal je u prošlosti činio neku vrstu garancije za ispravljanje svih grešaka do kojih bi moglo doći u ratnim situacijama. Predviđena je upotreba svih vrsta taktičkog nuklearnog oružja, kako artiljerijsko-nuklearnog, zatim raketa zemlja-zemlja malog dometa sa nuklearnom bojnom glavom, tako i vazduhoplovnih snaga nosača taktičkog nuklearnog oružja. Ono od čega su NATO snage uvek najviše strahovale bile su sovjetske operativno-manevarske grupe sa krupnim tenkovskim formacijama, koje bi izvele duboke prodore u pozadinu nakon eksploatacije nekog lokalnog uspeha u zoni neposrednog dodira. Nešto kasnije SSSR je naglo razvio svoje taktičko nuklearno oružje sa modernim raketnim sistemima zemlja-zemlja SS-21 i SS-23,

kao i nuklearnu municiju za svoju brojnu artiljeriju. Taktički nuklearni potencijali bili su, praktično, izjednačeni, i na obe strane bilo je jasno da bi se svaki rat između snaga NATO i VU izrodio u nuklearni rat sa taktičkim nuklearnim oružjem, uz opasnost eskalacije u opšti nuklearni sukob.

Nuklearna ravnoteža uspostavljena je gotovo na svim nivoima između SAD i SSSR-a, i supersile uviđaju besmisao nuklearnog sukoba. Sa detantom počinje i udaljavanje od nuklearnog praga i ponovo davanje važnosti konvencionalnom naoružanju. Ranih osamdesetih godina, kada su prihvaćeni doktrinarni koncepti FOFA i vazdušno-kopnene bitke, još su postojale pretnje od nuklearnih raketa srednjeg dometa, ali su se uskoro osetili nagoveštaji o smanjenju nuklearnih potencijala i udaljavanju od nuklearnog praga. Premda bi pažljiva analiza pokazala da bi u Zapadnoj Evropi svaki rat između snaga NATO i VU mogao eskalirati van kontrole u sveopšti nuklearni sukob, obe strane se ne odriču od mogućnosti takvog rata. Ipak, sada prevlađuju gledišta gde je naglasak na konvencionalnom naoružanju, uz davanje prednosti precizno vođenim bojnim glavama, kojima se mogu uništavati ciljevi u celoj dubini neprijateljevog rasporeda. Sada se veruje da se nastupajući ešeloni, koji još nisu stigli u zonu neposrednog borbenog dodira, rezerve, a naročito operativno-manevarske grupe, mogu uništavati u tolikoj meri da ne mogu stići na bojište sa dovoljnom „kritičnom masom” i ispuniti svoju namenu prema planu bitke. Na taj način, neprijatelju se može poremetiti ceo plan bitke, a time se potpuno otvaraju mogućnosti za sopstvene ofanzivne akcije.

REALNOST INTEGRALNE BITKE U SAVREMENIM USLOVIMA

Da bi se operacije mogle sprovesti saglasno sa konceptom vazdušno-kopnene bitke, potrebne su i promene u organizacionim strukturama jedinica SAD. Glomazne formacije treba zameniti znatno elastičnijim. Jer, vazdušno-kopnena bitka predviđa, pored uništenja snaga u dubini, i brz manevar sopstvenih snaga i izvođenje ofanzivnih akcija. Donedavno, glomazne američke formacije bile su jako ograničenih mogućnosti za brzo preuzimanje ofanzivne inicijative. Odnosno, njihov „odziv” za izvođenje ofanzivnih akcija bio je suviše spor.

Svaki manevar po dubini, makar i ograničen, velika je teškoća za neprijatelja jer ga primorava da reaguje, a to znači da ne može više dejstvovati prema unapred utvrđenom planu.

Sprovođenje vazdušno-kopnene bitke podrazumeva dva dejstva: prvo se, uz vođenje borbi u zoni dodira, efikasno uništavaju snage u dubini neprijateljevog rasporeda, a zatim se preuzima inicijativa ofanzivnim akcijama.

Očito je da doktrinarni koncepti FOFA i vazdušno-kopnena bitka čine sličan oblik integralne bitke. Jedan od osnovnih uslova da se takva integralna bitka može sprovesti jeste mogućnost efikasnog zadržavanja i uništenja neprijateljevih jedinica daleko iza zone neposrednog dodira. Prema postavkama vazdušno-kopnene bitke, komandant korpusa trebalo bi da „vidi” i dejstvuje protiv ciljeva na dubini do 150, komandant divizion na dubini do 70, a komandant brigade do 15 kilometara.

Kada se razmatra realnost koncepta vazdušno-kopnene bitke treba uvek imati u vidu šta može neprijatelj sa svojim protivmerama da uradi na sprečavanju uništenja njegovih nastupajućih jedinica. I u ovom slučaju potrebno je podsetiti se na poznatu izjavu Winstona Churchilla: „Povremeno je potrebno da se uzme u obzir i neprijatelj u proračunima”. Ako je u pitanju rat između snaga NATO i VU u Zapadnoj Evropi, očito je da bi u sadašnjim uslovima avijacija i helikopterske jedinice bile glavni nosioci uništenja nastupajućih ešelona, pošto ostala sredstva za to još nisu dovoljno efikasna. Premda su i avijacija i helikopterske jedinice znatno usavršili svoje metode dejstva u svim vremenskim uslovima i dobile nova precizno vođena i samonavođena oružja, mora se uzeti u obzir da i SSSR ima isto tako snažnu avijaciju i helikopterske jedinice. Osim toga, u SSSR-u stalno se radi na novim generacijama sredstava protivvazdušne odbrane. Donedavno nemački samohodni protivavionski top, kalibra 35/2 *Gepard*, sa veoma modernom radarsko-računarskom grupom i sistemom akvizicijskih radara, smatran je velikim dostignućem, koje znatno nadmašuje sovjetski četvorocevni protivavionski top *Šiljku* (*ZSU 23/4*). Sada u SSSR-u upravo ulazi u proizvodnju *Tunguska*, novi sistem sa dva dvocevna topa kalibra 30 mm, sa modernom radarsko-računarskom grupom i osam protivavionskih raketa *SA-19*. Slično se događa i na ostalim područjima, uz stalno usavršavanje borbenih helikoptera i

avijacije. Očito je da bi velik udeo u borbi protiv nastupajućih ešelona morale imati rakete zemlja-zemlja malog dometa, višecevni bacači raketa i artiljerija. Ipak, sadašnje stanje je još uvek nezadovoljavajuće. Raketa *LANCE* sa nenuklearnom bojnom glavom ima domet od 65, a višecevni bacači raketa imaju maksimalni domet od oko 40 kilometara. Nenuklearna bojna glava rakete *LANCE* kasetnog je tipa, sa 830 bombica *BLU-74*, koje su veoma efikasne protiv slabo otpornih ciljeva, kao što su živa sila, raketni sistemi na položajima, radari, kamioni i vučna artiljerija. Ipak se takvom bojnom glavom ne mogu uništavati oklopna vozila, a naročito tenkovi.

Višecevni bacač raketa sa 12 cevi, firme *Vought*, smešten je na guseničnom vozilu, a bojne glave njegovih raketa imaju razne vrste submunicije. Bojne glave koje su u upotrebi sadrže 644 bombica, tako da salva od 12 raketa ostvaruje pokrivanje cilja sa 7.728 bombica. To je veoma impresivno ako se radi o slabo otpornim ciljevima, ali je od male koristi ako su u pitanju tenkovi. To sredstvo je veoma efikasno protiv vučne artiljerije i nedovoljno zaštićene samohodne artiljerije. Ipak, u jedinicama SSSR-a ima sve više moderne samohodne artiljerije koja ne može da se zaustavi tim sredstvima. U idealnom slučaju, pogotkom u prostor oko motora, gde su takve šasije slabo oklopljene, mogao bi se za kratko vreme onesposobiti samohodni top.

Neke članice NATO, kao SR Nemačka, razvijaju i male protivtenkovske mine, koje bi se, takođe, mogle smestiti u bojne glave višecevnih bacača raketa. Ipak, ta ideja nije naišla na neki odziv u SAD, premda i tamo postoje projekti za mine lansirane artiljerijskim zrnima za zaprečavanja određenog prostora. Za sada ne postoje dovoljno efikasna sredstva za uništenje, pa čak ni za privremeno zaustavljanje tenkova u pozadini neprijateljevog rasporeda. Sem toga, SSSR i snage VU umnogome su osposobljene za izvođenje protivelektronskih dejstava, pa i za sve druge vrste ometanja senzorskih uređaja, koji su važan deo komandno-informacionog sistema, bez kojeg se napad na snage iz dubine ne može izvoditi. Drugim rečima, američki sistemi *C³I* (*Command, Control, Communication and Intelligence* – komandovanje, upravljanje, komunikacije i izviđanje), bez kojeg se napad na snage iz dubine ne može ostvariti, mogao bi se značajno ometati.

Naravno, to je multisenzorski sistem, ali bi i ometanje moglo da se ostvari na celom području elektromagnetnog spektra koje savremeni senzori koriste. Tamo gde se ne može ostvariti aktivno ometanje, može se stvarati mnoštvo lažnih ciljeva. Na primer, sa velikim brojem toplotnih izvora, korner reflektora dipola itd. Mnogi savremeni senzorski uređaji sa svojom mogućnošću za diskriminaciju lažnih od pravih ciljeva još nisu dovoljno pouzdani.

NOVI PROJEKTI PRECIZNIH ORUŽJA

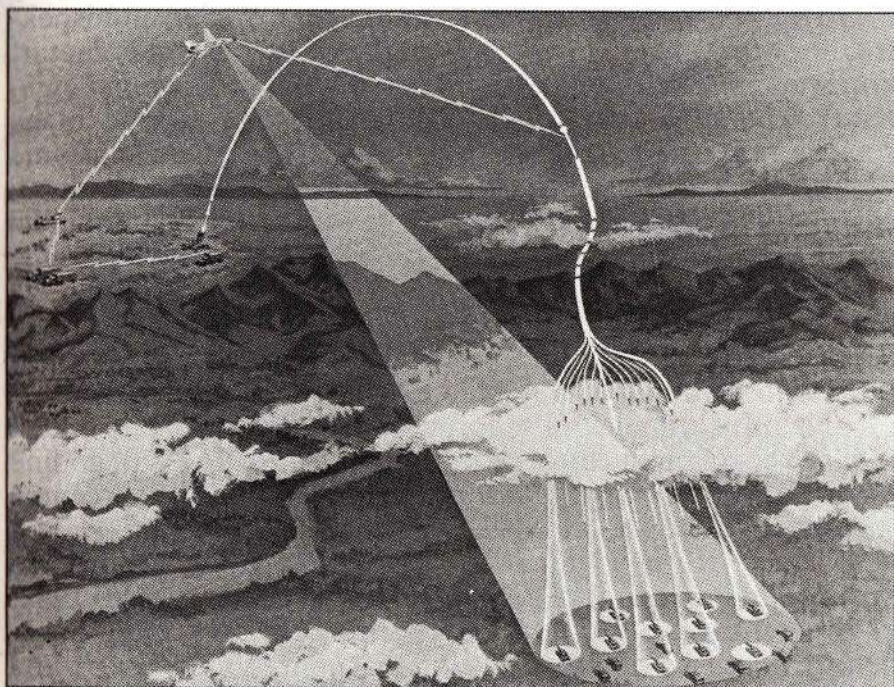
Doktrinarni koncepti FOFA i vazdušno-kopnena bitka usvojeni su ranih osamdesetih godina. U to vreme još je bila u potpunosti na snazi sovjetska doktrina „dubokih operacija i bojeva”, u kojoj operativno-manevarske grupe imaju prvorazredni značaj. Iz navedenog se vidi da pre dolaska u zonu dodira, sem avijacije i helikoptera, snage NATO i SAD nemaju mnogo sredstava za zaustavljanje ili uništenje operativno-manevarskih grupa. To isto važi i za tenkove i oklopna vozila u prilazu iz zone iskrcavanja. Zbog toga se, od polovine osamdesetih godina, ubrzano radi na projektima novih preciznih oružja kojima će se moći uspešno uništavati tenkovi i druga oklopna vozila u dubini neprijateljevog rasporeda. U okviru toga ističu se dva sredstva: precizno vođene bojne glave i senzorski inicirana samonavođena municija.

U prvu grupu spadaju raketne bojne glave kasetnog tipa sa „submunicijom”, gde se bojna glava navodi u rejon cilja i nakon što „prepozna cilj”, ispušta submuniciju koja se samonavodi na tenkove i pogađa ih odozgo. Takvi projekti u SAD spadaju u grupu *TGSM (Terminaly Guided Sub-Munition* – završno vođena sub-municija). Ta vrsta submunicije ne probija oklop tenka samo svojom kinetičkom energijom nego, obično, kumulativnim efektom ili eksplozivno formiranim zrnom u samoj blizini oklopa. Ta oružja spadaju u red „inteligentnih” ili „mudrih” (*smart*) oružja, a poseduju mikroelektronske uređaje sa memorijom, što im omogućava da razlikuju prave od lažnih ciljeva.

Kod tipičnog takvog sredstva kasetna bojna glava, lansirana raketom iz balističke putanje, prelazi u planirajuću i pod veoma blagim uglom dolazi u rejon cilja. Kod nekih projekata

ona se tu može voditi iz aviona, uz korištenje podataka o cilju dobijenih radarskim osmatranjem. Kod većine projekata ona ima svoj uređaj sa memorijom za prepoznavanje ciljeva, tako da u pogodnom trenutku izbacuje 16 – 24 samonavođenih zrna (submunicija).

Mikroprocesorski uređaj sa memorijom raspoznaje lažne od pravih ciljeva na osnovu infracrvene slike cilja. Kada bi se taj uređaj konačno razvio, navodno, ne bi se mogao zavarati izbacivanjem lažnih toplotnih izvora – mamaca. Pošto je najtopliji deo kod tenka u blizini izduvnika, to se pomoću

Američki projekat Assault Breaker

podataka u memoriji izvodi popravka, tako da se udar zrna usmeri na kupolu ili u predeo motora, a ne iza izduvnika, Jedan od tipičnih takvih projekata je američki *Assault Breaker*,¹ koji je za sada napušten.

Sredstva tipa *TGSM* imaju veću mogućnost za pretraživanje površine na kojoj su otkriveni tenkovi i njihovo uništenje

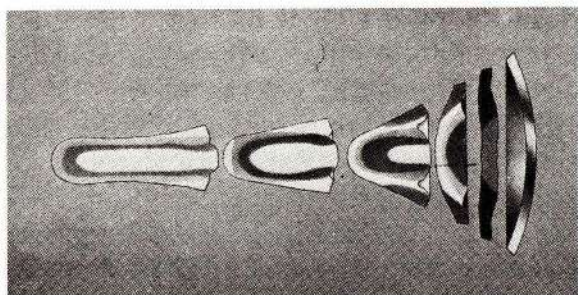
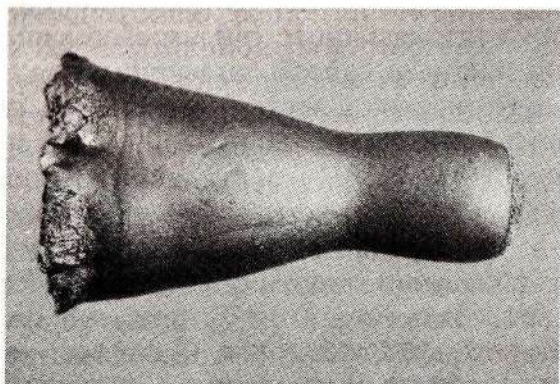
¹ *International Defense Review*, 9/1989.

na daljinama od oko 100 kilometara. Mnogo manje su mogućnosti senzorski inicirane artiljerijske municije, kojom se takođe mogu uništavati tenkovi. Koriste se artiljerijska zrna kalibra 155 i 203 mm, kojima se na određenom delu trajektorije odbacuje dno i iz tela projektila izlazi submunicija. Projektil od 155 mm sadrži dva, a od 203 mm tri komada takve submunicije, koja se padobranom spušta u rejon cilja, gde sa svojim senzorskim uređajem locira pojedinačni cilj, i zatim se, eksplozijom, od sočivastog tela formira projektil kapljastog oblika, koji uništava tenk udarom u gornji deo njegovog oklopa gde je najtanji.

Tipično sredstvo te vrste submunicije sadrži multispektralni senzor, obično infracrveni, radarski senzor i radiometar, koji stupaju u dejstvo pri spuštanju padobranom u rejon cilja. Kratko po otvaranju tog kočnog padobrana počinje blaga rotacija senzorskog uređaja u fazi pretraživanja, uz spuštanje vertikalnom brzinom od 10 metara u sekundi. Kada uhvati cilj, koristeći algoritam, uređaj ga analizira, kombinujući senzorske signale i određuje optimalno vreme za uključivanje eksplozivnog punjenja, kojim se formira kapljasto telo za proboj oklopa. Eksplozija i formiranje kapljastog tela obavljaju se na daljini od 150 metara od tenka. Na slici je shematski prikazano formiranje projektila eksplozivnim punjenjem.²

Na projektilima koji se formiraju eksplozivnim punjenjem radi se već od ranih četrdesetih godina, ali sve do 1970. godine postignuto je probijanje oklopa od svega 40 odsto prečnika sočivastog tela, iza kojeg je eksplozivno punjenje. Nakon eksplozije, telo u obliku sočiva formira se u kapljasto telo i postiže brzinu od oko 2.000 metara u sekundi. Od 1982. godine taj princip se intenzivno koristi za usavršavanje navedene artiljerijske municije sa submunicijom, koja se sensorima usmerava na cilj. Upotrebom teškog metala, kao što je tantal, za sočivasto telo, probojnost je povećana za 33 odsto, a postignuto je formiranje projektila sa odnosom dužine prema prečniku od 5:1. Ispitivanja pokazuju da se takav projektil, koji nije sasvim pravilno formiran, nakon toga relativno malo usporava, tako da se eksplozijom na udaljenosti od 200 m od cilja ne gubi mnogo od početne brzine. U svakom slučaju, takva artiljerijska municija omogućiće u perspektivi značajno

² *Military Technology*, MILTECH, 2/90.

Shematski prikaz formiranja projektila eksplozivnim punjenjem

uništenje oklopnih vozila drugog ešelona u njegovom prilazu zoni neposrednog borbenog dodira. Ne postoji nikakva prepreka da se takav tip submunicije smesti i u bojne glave višecevnih bacača raketa. Pri tome se mora imati u vidu da je zona završnog pretraživanja i samonavođenja za takvu submuniciju znatno manja nego za vođene rakete.

Navedeni projekti preciznih oružja označavaju početak jednog trenda koji ima obezbeđen dalji razvoj. U budućnosti se mogu očekivati i novi tipovi takvih oružja, ali i protivmere kojima bi se zaslepili i zavarali njihovi senzorski uređaji za samonavođenje.

Zaključak

Doktrinarni koncepti FOFA i vazdušno-kopnena bitka usvojeni su ranih osamdesetih godina kao protivteža sovjetskoj doktrini dubokih operacija i bojeva, uz opšte udaljavanje od

nuklearnog praga. Zastupnicima tih koncepata bilo je odmah jasno da njihova primena može biti uspešna samo u slučaju velikog tehnološkog jaza između zaraćenih snaga. Kod snaga Varšavskog ugovora postoji izvesni zaostatak u primenjenoj mikroelektronici i senzorskoj tehnici, ali ne i u naoružanju. U svakom slučaju, ako SSSR i nema tako uspešne senzorske uređaje za „gledanje” dubine, spregnute sa sistemom C^3I , on je u mogućnosti da uspešno ometa sve senzorske uređaje na celom elektromagnetnom spektru koje ti uređaji koriste. Sem toga, rat između snaga NATO i VU nema nikakvog smisla, jer se ne može postaviti cilj koji bi opravdavao rat koji može lako prerasti u opšti termonuklearni sukob. Prema tome, FOFA i vazdušno-kopnena bitka i nemaju objektivnih uslova da se ostvare tamo gde je njihova primena prvobitno predviđena. U međuvremenu, u SSSR-u i zemljama Istočne Evrope dolazi do ogromnih političkih promena. Tvrditi sada da SSSR želi vojnom silom da nametne Zapadnoj Evropi svoj društveni poredak postaje stvarno besmislica. Sem toga, SSSR stvara novu vojnu doktrinu „odbrambene dovoljnosti”, uz veliko smanjenje svojih oružanih snaga. Ipak, to ne znači da će doktrinarni koncept, kao što je vazdušno-kopnena bitka, izgubiti na važnosti. On će moći da se koristi bilo gde u svetu, a očekivani uspeh će, pored ostalog, mnogo zavisiti od tehnološkog jaza između zaraćenih strana.

Vazdušno-kopnena bitka može se smatrati jednom od prvih oformljenih koncepata integralne bitke. U proučavanju teorije integralne bitke ili integrisanog bojišta ne učestvuju više samo profesionalni vojnici, nego umnogome i kibernetičari. Oni smatraju da informatička revolucija stvara i uslove za takav rat i da je osnova u posedovanju preciznih informacija o neprijatelju, uz stvaranje pravilnih odluka o tome kojim sredstvima da se on napada. Prema njima, postupci se svode na D^3 (*detect, decide and destroy* – otkrij, odluči i uništi), pri čemu se uništenje odvija na integrisanom bojištu i obuhvata ne samo zonu dodira nego i pozadinu.

Takva razmatranja kibernetičara mogu biti i jednostrana, što nije redak slučaj kada borbena dejstva razmatraju ljudi koji nikada nisu u njima učestvovali, čak ni u simulacijama na manevrima, nego sve to smisle iza tastature računara. Ipak,

ta upozorenja su vredna pažnje, jer su potpuno u skladu sa neumitnošću tehničko-tehnološkog progresa.

Tim novim uslovima moraju se prilagoditi i male i nesvrstane zemlje. I naša doktrina opštenarodnog odbrambenog rata mora to uzimati u obzir. Pravi naučni pristup maskiranju i zavaravanju neprijateljevih senzora u celom elektromagnetnom spektru, u protivelektronskim dejstvima itd., postaje imperativ. Takođe, moraće se posvetiti mnogo veća pažnja sopstvenim komandno-informacijskim sistemima. Od svega toga ne može biti izuzeta ni teritorijalna komponenta, koja bez uvažavanja novih uslova može pretrpeti velike gubitke pre nego što uopšte dođe u direktni borbeni kontakt sa neprijateljem.

S U M M A R Y

NEW WEAPONS FOR THE AIRLAND BATTLE

The NATO forces have adopted in 1984 the doctrinal concept of the follow-on forces attack - FOFA.

This concept was in the USA preceded by a similar concept called the AirLand concept. The basic idea in both cases is the simultaneous combat with all the echelons of the enemy forces. Modern sensor technology coupled with command and information systems and new high precision weaponry make possible that in addition to combat operations in the combat zone the next enemy echelons, the operational manoeuver groups in particular, can be attacked and destroyed before their reaching the combat zone. Combat aircraft, short range earth-to-earth missiles, multi-barrelled rocket launchers and conventional artillery weapons with new high precision ammunition play a particular role in the application of these concepts, even though the actual level of development of these missiles and ammunition does not entirely promise the fulfilment of the concepts yet. Therefore in the West, in the USA in particular, new projects of development of precision guided ammunition and missiles are in progress.

R É S U M É

LES ARMES NOUVELLE POUR LA LUTTE AEROTERRESTRE

L'année 1984, les forces de l'OTAN ont accepté la doctrine nommé Attaque des forces d'exploitation et de remplacement (Follow on Forces Attack-FOFA).

Mais déjà auparavant, fut formée aux Etats Unis une doctrine similaire - la Lutte aéroterrestre. L'idée essentielle dans les deux cas, c'est la lutte

simultanée contre tous les échelons ennemis progressants. La technique moderne de senseur liée aux systèmes de commandement informatisés et des nouvelles armes de précision, permettent, non seulement de mener des luttes dans la zone de contact, mais encore d'attaquer et d'exterminer les échelons progressants, particulièrement les groupes de manœuvre opérationnels avant d'atteindre la zone de contact. Y ont leurs rôles exceptionnels l'armée de l'air, les missiles sol-sol à courte portée, les lance-roquettes multitubes et l'artillerie de tubes avec les munitions nouvelles précises. Mais, le degré de développement actuel des munitions guidées avec précision, ainsi que des missiles, ne garantit toujours pas une mise en oeuvre complète de ces concepts. C'est pourquoi on commence à développer en Occident et aux Etats Unis de nouveaux projets de munitions et de missiles guidés avec précision.

РЕЗЮМЕ

НОВЫЕ ОРУЖИЯ ДЛЯ ВОЗДУШНО-НАЗЕМНОЙ БИТВЫ

В 1984 году силами НАТО принята доктринальная концепция атаки сил из глубины (Follow-on Forces Attack – FOFA).

Уже до этого в США была выработана подобная доктринальная концепция под названием воздушно-наземная битва. Основная идея в обоих случаях – ведение одновременных боевых действий со всеми наступающими эшелонами противника. Современная сенсорная техника, сопряженная с командно-информационными системами, и новые точные оружия обеспечивают, наряду с ведением боевых действий в полосе соприкосновения, атаку и уничтожение наступающих эшелонов, в частности оперативно-маневренной группы, до их прибытия в зону соприкосновения. Авиация, ракеты земля-земля малой дальности, установки залпового огня и ствольная артиллерия с новыми точными боеприпасами играют в этом особую роль. Однако, нынешний уровень развития точно управляемых боеприпасов и ракет все еще полностью не обеспечивает проведение указанных концепций. Поэтому в настоящее время на Западе и в США развиваются новые проекты точно управляемых боеприпасов и ракет.

Ratna praksa – izvorište teorije ratne veštine NOR-a

(General-potpukovnik Jovo Ninković, *Karakter i osobenosti razvoja ratne veštine NOR-a u Jugoslaviji 1941–1945*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1989)

Pukovnik u penziji, prof. dr MIHAJLO VUČINIĆ

U obimnoj studiji J. Ninković je iz obilja iskustava i saznanja iz našeg narodnooslobodilačkog rata znalački odabrao i elaborirao sve značajne činioce ratne veštine u celovitu materiju. Osnovne društveno-političke i vojne karakteristike NOR-a u svojoj dijalektičkoj sintezi teorijska su i metodološka osnova sa koje autor polazi pri utvrđivanju relevantnih elemenata ratne veštine narodnooslobodilačkog rata.

Autor je dosledan u svom teorijskom opredeljenju o partizanskom ratu kao obliku NOR-a, u koji su ugrađeni značajni elementi frontalnog ratovanja, prilagođeni uslovima u kojima se vodio narodnooslobodilački rat u Jugoslaviji. U tom kontekstu, autor u prvom delu razmatra doktrinarna i organizaciona pitanja.

Drugi deo studije „Ratna veština kao teorija i praksa oružane borbe u NOR-u“ čini težišni deo sadržaja, sa detaljnim analizama značajnih obeležja razvoja i oblikovanja, suštine i smisla osnovnih principa, kao i podele ratne veštine. I pored nerazvijenog pojmovno-kategorijalnog aparata ratne veštine NOR-a, autor je uspeo da sintetizuje sve relevantne sadržaje po određenim nivoima (strategija, operatika i taktika).

S obzirom na sintetičko-afirmativni prikaz oružane borbe u NOR-u, studija ima udžbenički karakter i zanačajan je doprinos riznici naše vojno-teorijske misli.

U armijskoj izdavačkoj delatnosti pojavila se obimna studija iz oblasti teorije ratne veštine, koja je zasnovana na bogatim saznanjima i iskustvima iz narodnooslobodilačkog rata na jugoslovenskom prostoru. Za takvom studijom, koja povezuje ratna iskustva i pouke sa savremenom vojnom teorijom, koncepcijom opštenarodne odbrane i doktrinom opštenarodnog odbrambenog rata, kao i pravcima i tendenci-

jama razvoja vojne nauke i prakse u svetu, osećala se već dugo potreba. Tog zadatka, za koji je trebalo smelosti, znanja i iskustva, prihvatio se general-potpukovnik Jovo Ninković, poznati vojni pisac, naročito u oblasti ratne veštine, dugogodišnji nastavnik i visoki vojni starešina, koji je i u praksi mogao da proverava teorijske postavke, saznanja i doktrinarna rešenja.

Svestan bogatstva raznolikosti i velikog značaja naših ratnih iskustava i saznanja, ali i ograničenja u pisanju ovakve studije zbog brojnosti problema (sadržaja, racionalnog obima teksta, metoda obrade itd.), autor se bavio samo pitanjima koja, prema njegovoj oceni, mogu imati veći značaj za sagledavanje karaktera i osobenosti ratne veštine narodnooslobodilačkog rata i sa stanovišta aktuelnih teorijskih i praktičnih potreba. To je za autora bila prednost, ali i velika opasnost da se ratna veština NOR-a suviše poistoveti sa savremenim saznanjima, teorijskim uopštavanjem, metodologijom, itd., što se donekle i dogodilo. Naime, studija je dobila izgled udžbenika, jer je autor za svaki pojam, kategoriju ili odeljak davao u tekstu ili fusnoti odgovarajući uvod, odnosno teorijsku osnovu i objašnjenje. To će, svakako, dobro doći većini korisnika studije, pre svega slušaocima i nastavnicima vojnih škola, ali i svima onima koji se bave vojnom naukom, posebno teorijom ratne veštine. Međutim, takav metodološki prilaz je suviše opteretio studiju opštim stavovima i brojnim citatima, pa su iskustva iz NOR-a nekako u drugom planu, kao da je trebalo da posluže kao potvrda naše sadašnje teorije ratne veštine. Studiji nedostaje kritičnost, jer je, pretežno, pisana afirmativno, u nekim delovima i apologetski.

Autor je, s pravom, u uvodu naznačio da se prilikom obrade materije, naročito pri utvrđivanju zaključaka i ocena, oslanjao, uglavnom, na već objavljena dela iz te oblasti, pre svega na Titova vojna dela, kao i na dela istaknutih ratnih komandanata NOVJ i posleratnih vojnih teoretičara. Izbor i sistematizacija materije, korišćenje dokumenata i primera iz ratne prakse kao i način analize J. Ninkovića može da posluži kao paradigma budućim autorima kako se znalački i s uvažavanjem prilazi izučavanju, korišćenju i utvrđivanju ratnih saznanja i iskustava i njihovom ugrađivanju u savremenu vojnu nauku, posebno u teoriju ratne veštine.

Vojnom teoretičaru koji se prihvatio ovakvog posla, neophodna je kritička analiza ratnih dokumenata, sučeljavanje

dogadaja na osnovu više izvora (uključujući neprijateljeve), uzročno-posledičnih analiza ratnih postupaka, uspeha i neuspeha, pa i grešaka. Postojeća istorijska literatura Jovi Ninkoviću nije to omogućila, pogotovu ona kritičkog karaktera, jer je na istorijska dela, odnosno na historiografiju u celini, odlučujuće uticala ideologija, politički pragmatizam i druge slabosti naučnoistraživačkog rada.

Osnovne društveno-političke i vojne karakteristike NOR-a u dijalektičkoj sintezi logična su teorijska i metodološka osnova od koje je J. Ninković polazio u utvrđivanju relevantnih elemenata ratne veštine narodnooslobodilačkog rata. Pri tome je konstatovao da je NOR „autentičan model narodnog i revolucionarnog rata u kome je sinteza oslobodilačke i revolucionarne borbe u jedinstvenom ratnom procesu bila njegoova suštinska karakteristika“ (str. 10).

Do tvrdnje da je NOR autentičan model narodnog rata autor je došao na osnovu teorijskih stavova o pojmovnom određenju „narodnog rata“ klasika i savremenih vojnih pisaca. No, za njega je, s pravom, bilo najvažnije izvesti zaključak da je karakter NOR-a značajno uticao na karakter i razvoj ratne veštine i vojne organizacije, pogotovu na prevazilaženje klasičnog načina vođenja oružane borbe u kojem bi „patriotsko i revolucionarno raspoloženje najširih narodnih masa došlo do najpotpunijeg izražaja“ (str. 22).

Sintagmom „svi naši narodi i narodnosti“, nastaloj na osnovu posleratne literature o NOR-u (u referatima, monografijama, sećanjima itd.) objašnjava se učešće naroda i u oružanoj borbi. Međutim, ta sintagma nema ni istorijsko, ni naučno uporište. Pre svega, nije učinjena distinkcija između učešća naroda u NOP-u („masovna baza Pokreta“) i neposrednog angažovanja u oružanoj borbi. Sem toga, oružana borba (oružani ustanak) zahvatila je samo delove Jugoslavije, najpre Srbiju i one krajeve gde je, zbog genocida, bio ugrožen biološki opstanak naroda. Takođe, valja istaći ulogu seljaštva u NOR-u, posebno u oružanoj borbi, što se u „dokumentaciji“ i literaturi pokriva sintagmom „radnička klasa, seljaštvo i poštena inteligencija“, koje takođe nema teorijsko ni istorijsko utemeljenje.

Navedene činjenice, međutim, ne dovode u pitanje stav autora, da se u NOR-u stvarao nov kvalitet oružane borbe

i teorije ratne veštine, koja je postala značajna determinanta njenog razvoja i oblikovanja. To je potvrđivalo činjenicu da se vojna moć u narodnooslobodilačkom ratu ne ispoljava samo vojnim formacijama, već da se, učešćem naroda u oružanoj borbi i drugim oblicima borbe i otpora, stvara nov kvalitet ratne veštine, u kojoj se potencijali naroda (demografski, materijalni, moralno-politički itd.) pretvaraju u vojnu silu, odnosno odlučujuće utiču na promenu odnosa snaga na ratištu, posebno u konkretnim borbenim dejstvima.

Objektivna naučna i kritička istorijska analiza učešća jugoslovenskih naroda i narodnosti u NOR-u od 1941. do 1945. godine, oslobodila bi našu vojnu teoriju ne samo od mnogih zabluda već i od netačnosti. Izvori koje je koristio J. Ninković nikako ne protivureče težišnim konstatacijama o narodu kao faktoru i kreatoru ratne veštine, što je autor verno izrazio u svojoj studiji, naglašavajući da se ona javlja „kao značajan samostalni činilac ukupne vojne moći u NOR-u“ (str. 23). Te konstatacije su se, uostalom, potvrdile u oslobodilačkim i revolucionarnim ratovima posle drugog svetskog rata, a našle su mesto i u našim doktrinarnim dokumentima.

Uočavajući potrebu, ali i teškoće, pa i rizik, za razmatranjem vojnih karakteristika NOR-a van njegove društvene prirode, J. Ninković se, ipak, opredelio za posebnu analizu te problematike, što ima ne samo didaktički već i izuzetan teorijski značaj za razvoj naše ratne veštine, tim više što u stranoj i jugoslovenskoj vojnoj publicistici postoje različita gledanja, kontroverze i problemi vezani za određivanje naziva, klasifikaciju i druge aspekte vojnih karakteristika NOR-a. Analiza i zaključci o toj problematici u studiji J. Ninkovića značajan su teorijski pomak i podsticaj za dalji naučnoistraživački rad u oblasti ratne veštine. Svakako, tu valja spomenuti neke sintagme, kao što su „prošireni partizanski rat“ (str. 23), „teritorijalni rat“ (str. 29), „manevarski rat“ (str. 31), „partizansko-frontalni rat“ (str. 26), koje su teorijski veoma značajne, ali još nedovoljno naučno zasnovane. To je, konačno, i sam autor pokazao međusobnim suprotstavljanjem tih različitih mišljenja. Na taj način je delo dobilo na kvalitetu, ali se pokazalo da ta problematika zahteva širu polemičku raspravu, koja se već morala učiniti.

Autor studije se opredelio za *partizanski rat* kao vojni oblik NOR-a, jer se, po njemu, on zasniva „ne samo na analizi stvarnog sadržaja i konkretne ratne prakse već i osnovnih ideja opšte teorije partizanskog ratovanja, koja se konstituisala na osnovu bogatih i raznovrsnih iskustava i saznanja u jednom dugom istorijskom periodu“ (str. 34). Polemišući sa autorima koji smatraju da je *partizanski rat* preuzak, a time i neadekvatan naziv za vojni oblik NOR-a u Jugoslaviji 1941–1945. godine, J. Ninković ističe, da se, zapravo, radi o „jednom stanju u teoriji partizanskog rata, odnosno o tome da je ona bila, a možda je još uvek, pod snažnim uticajem klasičnih gledanja, prema kojima partizanski rat ne može biti osnovni, poseban i samostalan, a samim tim i ravnopravan sa drugim oblicima, odnosno po kojima je on uvek podređen interesima i potrebama nekog drugog (glavnog, velikog) rata“ (str. 34). U objašnjenju tog stava autor je šire koristio tri najvažnija kriterijuma: *društveno-politički*, *vojnotehnološki* i *kvantitativno-razvojni* (str. 34–47). Na osnovu sopstvene analize, teorijskih radova, dokumenata i konkretnih Titovih iskaza, J. Ninković je zaključio da bi se, s pravom moglo reći da je jedno od najvažnijih iskustava iz NOR-a u Jugoslaviji 1941–1945, a time i najveći doprinos teoriji i praksi oslobodilačkih i revolucionarnih ratova, bilo upravo to što je potvrđeno da partizanski način ratovanja ostaje ne samo kao jedini mogući oblik suprotstavljanja nadmoćnijim snagama agresora već i to što su ta iskustva pokazala da taj rat može doseći visok stepen kvantitativno-kvalitativnog razvoja, a da, ipak, zadrži bitna obeležja toga načina ratovanja (str. 46–57).

Partizanski rat kao vojni oblik NOR-a, posebno njegove vojne karakteristike, uticao je ne samo na osnovna doktrinarna opredeljenja već i na karakter i razvoj ratne veštine kao teorije i prakse u celini, posebno kada se radilo o konkretnim stratejskim, operativnim i taktičkim rešenjima.

Decidirano opredeljenje za partizanski rat kao vojni oblik NOR-a u tekstu J. Ninkovića ukazuje na *contradictio in adjecto*, što se, pored ostalog, može zaključiti na osnovu analize četiri faze, odnosno nivoa vojnotehnološkog razvoja oružane borbe NOR-a (str. 47).

U tom razvoju ide se od klasičnih partizanskih dejstava (prva faza u početnom periodu ustanka 1941 – početak 1942),

preko „ne samo viših i složenih oblika i metoda partizanskog ratovanja već i određenih elemenata frontalnog ratovanja“ (druga faza – stvaranje prvih brigada, divizija i korpusa – 1942); planiranja i realizovanja krupnih operativno-strategijskih poduhvata (treća faza – od stvaranja divizija i korpusa do armija 1945. godine); do stanja u kojem, pored maksimalnog razvoja svih oblika i metoda partizanskog rata, dolazi i do primene ne samo frontalnog načina dejstva već i drugih elemenata klasičnog ratovanja (četvrta faza – stvaranja armija, prva polovina 1945). Očito da evolucija ide od partizanskog ka frontalnom načinu ratovanja, ka kombinovanom ratovanju (oblik oružane borbe), od malih partizanskih jedinica ka vojnim formacijama modernog tipa – divizijama, korpusima, armijama, sa odgovarajućim vidovima, rodovima i službama. Radi ilustracije i potvrde navedene konstatacije, valja pomenuti i studioznu analizu J. Ninkovića o ulozi armije kao najvišeg oblika vojne organizacije oružanih snaga u NOR-u (str. 82–86), pri čemu konstatuje:

„... široka primena klasičnog, frontalnog načina ratovanja koji je, naročito kada se radi o dejstvima u međurečju Dunav – Sava, bio dominantan, pogotovu u toku proboja sremskog fronta sa svim onim elementima koji su za takav način ratovanja karakteristični, kao što su: duboko ešeloniranje snaga, proboj kao oblik manevra, snažna vatrena podrška, operativno-taktičko sadejstvo, visok tempo napada itd;

... oblikovanje i afirmacija armijskih operacija kao najvišeg i najsloženijeg oblika primene i izvođenja borbenih dejstava i kao najcelishodnijeg sredstva za realizaciju predviđenog cilja i strategijskog manevra u završnim operacijama;

... kombinovanje frontalnog i partizanskog načina dejstva, odnosno dejstva na frontu i u pozadini neprijatelja u uslovima kada je obrazovan kontinuirani strategijski front, kada postoji velika i stabilna slobodna teritorija i veoma jake snage u pozadini, što je neposredno uticalo na načine izvođenja i druge karakteristike borbenih dejstava na sva tri nivoa (strategijski, operativni, taktički)”.

I pored navedenih činjenica, J. Ninković zastupa stav da su se sve promene na jugoslovenskom ratištu dogodile u okviru partizanskog rata. U njemu su na specifičan način razvijena i unapređena osnovna načela partizanskog ratovanja, ali su, isto

tako, u njega ugrađeni i značajni elementi frontalnog ratovanja, ali ne u njihovom izvornom obliku i značenju, već znatno prilagođeni uslovima u kojima se vodio NOR u Jugoslaviji, karakteru i stepenu razvoja oružanih snaga i drugih elemenata njegove organizacije.

Autor nije arugmentovano obrazložio sve promene koje su partizanskom ratovanju na jugoslovenskom prostoru dale nov kvalitet i učinile da se prevaziđe partizansko ratovanje. To ne znači da partizansko ratovanje ne može biti osnovni oblik ratovanja kojim se ostvaruje pobeda, što su pokazali i ratovi u Alžiru, Kampučiji i, donekle, u Vijetnamu (pobeda je, u osnovi, ostvarena pre nego što su došle snage iz Severnog Vijetnama, kada su se Amerikanci već odlučili na povlačenje). Na tim prostorima su opšti i posebni uslovi bili drugačiji nego na jugoslovenskom ratištu, gde je partizanski način ratovanja evoluirao u više kvalitete, što je, uostalom, konstatovano i u našim doktrinarnim dokumentima, u kojima je utvrđeno, na osnovu iskustava iz NOR-a, da se oružana borba u eventualnom NOR-u može realizovati kroz tri oblika oružane borbe – partizanskom, kombinovanom i frontalnom. Indikativno je da je J. Ninković obilato koristio naša savremena normativno-doktrinarna dokumenta, samo onda kada su potvrđivala njegovu osnovnu tezu, dok ih nije koristio kada su na drugi način verifikovala iskustva iz oružane borbe narodnooslobodilačkog rata.

Za razumevanje prilaza suštinskim problemima ratne veštine NOR-a treba, makar fragmentarno, naznačiti najvažnija doktrinarna opredeljenja na koja se poziva autor studije. Pri tome, treba naglasiti da se u našoj istoriografiji i vojnoj publicistici pojmu „ratna doktrina“ uvek ne daje odgovarajući značaj, niti se pravilno tumači, što izaziva brojne teorijske dileme i konfuzije (poistovećivanje doktrinarnih stavova i načela ratne veštine, neodgovarajuće razgraničenje ratne doktrine i strategije, odnosno političke i vojne strategije itd.). Autor studije iznosi sledeće doktrinarne stavove: (1) oružana borba je osnovni način borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika i za socijalno i nacionalno oslobođenje; (2) partizanski način ratovanja je osnovni način vođenja oružane borbe; (3) oslonac je na sopstvenim snagama; (4) težište oružane borbe i ukupnih ratnih napora je na širokim vangradskim

područjima; (5) teritorija Jugoslavije je jedinstven stratezijsko-operativni prostor; (6) stvaranje i stalno širenje slobodnih teritorija u svim krajevima zemlje, i (7) stvaranje i stalno jačanje jedinstvenih oružanih snaga.

Težište u inventivnom i sintetičkom razmatranju *vojne organizacije NOR-a* u studiji J. Ninkovića, jeste na načinu na koji je ona stvarana i izgrađivana, da bi u organizacionom i funkcionalnom pogledu odgovarala zahtevima NOR-a, i posebno, oružane borbe, uz uvažavanje svih specifičnosti i uslova jugoslovenskog ratišta. Pri tom, šire su elaborirani razvoj i organizacija oružanih snaga, vojna organizacija teritorije i sistem rukovođenja i komandovanja.

Drugi deo studije – *Ratna veština kao teorija i praksa oružane borbe u NOR-u*, čini težišni deo sadržaja, sa iscrpnim analizama značajnih obeležja razvoja i oblikovanja, suštine i smisla osnovnih principa, uz podelu ratne veštine.

U studiji J. Ninković ukazuje na to da se, zbog složenih i opštih uslova na početku oružanog ustanka i razvoja NOR-a u pojedinim krajevima Jugoslavije, ratna veština morala objektivno razvijati kao samostalna i autentična teorija i praksa. Saznanja klasične vojne teorije i tuđa iskustva nisu bila dostupna starešinskom kadru, a nisu se mogla ni primeniti u konkretnim uslovima našeg ratišta. To je zahtevalo da se, uporedo sa izvođenjem borbenih dejstava, radi na izgradnji sopstvene ratne veštine. Taj proces se veoma uspešno odvijao gotovo od prvih dana ustanka, o čemu svedoče dokumenti koje je naveo autor (str. 118–119). Analiza tih normativno-teorijskih dokumenata ukazuje na njihov dvojni karakter. S jedne strane, to su bila doktrinarno-normativna akta u kojima su razrađivana opšta doktrinarna opredeljenja i stavovi i, s druge strane, akta teorijskog karaktera, u kojima su, na osnovu saznanja i iskustava stečenih u konkretnoj ratnoj praksi, kritički analizirana prethodna dejstva i objašnjavane neke nove pojave u oružanoj borbi u pojedinim periodima rata.

Analiza tih dokumenata pokazuje da je njihov najveći broj nastao do polovine 1943. godine (više od 70 odsto), a neka najvažnija i do kraja 1941, što se može objasniti nastojanjem Vrhovnog štaba, posebno Tita kao vrhovnog komandanta, da se što pre izrade barem najnužnija normativna dokumenta, kako bi se i preko njih obezbedilo maksimalno jedinstvo

u pogledima i praksi, posebno zbog činjenice da se ustanak u svim krajevima nije organizovao i razvijao na isti način. Razlog je bio i što su se, upravo kada se radi o načinu vođenja oružane borbe, u nekim krajevima zemlje pojavile određene greške i slabosti, koje je trebalo brzo ispravljati.

Specifičnost ratne veštine proizilazila je, pre svega, iz činjenice da je ona nastajala i oblikovala se u *praksi* oružane borbe, pa su svi principi i rešenja ne samo proizilazili već su morali biti i potvrđeni u praksi, što znači da su se borbena dejstva maksimalno morala prilagođavati konkretnim uslovima i potrebama. Svakako da su pogrešne odluke ili promašaji u borbi bili odmah kažnjavani, ali su i ukazivali na uzroke grešaka, koje su brzo otklanjane. To je uslovalo veoma dinamičan razvoj ratne veštine, brze i prave odgovore na svaku konkretnu borbenu situaciju, i zahtevalo brze korekcije, dopune i racionalnu primenu donesenih odluka.

Iako je pojmovno-kategorijalni aparat ratne veštine NOR-a (pojmovi, termini, klasifikacija, itd.) imao karakteristike nerazvijenosti teorijskog sistema, ipak je odgovarao nameni, jer je bio jasan, jednostavan i racionalan. Obezbeđivao je jedinstvo pogleda na suštinska pitanja ratne veštine – vojne organizacije, komandovanja, materijalnog i pozadinskog obezbeđenja.

Strategija kao vodeća grana ratne veštine u studiji J. Ninkovića, ima istaknuto mesto; stoga je, sa stanovišta sadašnjih teorijskih postulata, predmeta i zahteva metodologije, autor obradio sve relevantne elemente ratne veštine, uz mnoštvo primera iz NOR-a. Pri izboru, definisanju i sistematizaciji osnovnih problema ratne veštine (vojna strategija), polazio je, pre svega, od njihovog značaja i uticaja na tok i rezultate oružane borbe u NOR-u, odnosno u pojedinim njihovim periodima, ali i od kriterijuma vrednovanja tih iskustava i saznanja sa stanovišta izgradnje savremene jugoslovenske teorije ratne veštine, odnosno strategije oružane borbe.

Sa metodološkog stanovišta, takav prilaz problemima ratne veštine, odnosno strategiji kao grani ratne veštine, koristan je i pouzdan, ali više kao sintetizovan pregled svih relevantnih sadržaja strategije kao vodeće grane ratne veštine, nego kao kritička studija, za šta, uostalom, autor nije ni imao

objektivne mogućnosti. Naime, naša teorijska misao se stalno sučeljava sa dilemom da li se strategija kao najviša grana ratne veštine, odnosno vojna strategija, može (čak i metodološki) posmatrati van strategije NOR-a, jer ona, objektivno, mora uvažavati, pored vojnih, i sve druge relevantne činioce rata, pre svega one političkog karaktera. Autor je uočio taj problem i dao za njega svoje tumačenje, u koje ovom prilikom ne možemo ulaziti.

„Orijentacija da se u kontekstu ove studije razmatranja težišno usmere upravo na vojnu strategiju, a ne strategiju NOR-a, rezultira iz saznanja: 1) da strategija NOR-a kao teorija i praksa pripreme i vođenja NOR-a, a posebno politička, ekonomska i diplomatska strategija kao njeni konstitutivni elementi nisu bile u toj meri razvijene da bi se o njima pouzdano moglo raspravljati i 2) da vojna strategija s obzirom na uslove u kojima se razvijala (nerazvijenost ostalih disciplina koje se bave određenim aspektima rata) nije mogla ostati strogo u okvirima oružane borbe kao svog predmeta, odnosno da je nužno morala prelaziti te okvire i zahvatati neke probleme iz domena drugih područja, odnosno drugih aktivnosti u NOR-u” (str. 131).

Koliko je J. Ninković bio konsekventan u „razgraničenju” ratne veštine NOR-a i strategije oružane borbe NOR-a (vojne strategije), i da li je uopšte mogao biti a da odgovori metodološkim ili didaktičkim zahtevima studije – pitanje je koje u ovom prikazu ne možemo šire razmatrati (zato je potrebno više prostora i potpuniji argumenti), ali sama naznaka problema je podsticaj da se o njemu razmišlja i raspravlja.

Zasluguje pažnju nastojanje autora da otkloni određene teorijske nejasnoće i nesporazume o pojmu, predmetnom određenju strategije kao teorije i prakse oružane borbe, odnosno ratne veštine u NOR-u. Pri tome je prvo, s pravom, utvrdio karakteristike oružane borbe, koje su, umnogome opredelile razvoj i unutrašnju podelu ratne veštine, odnosno konstituisanje strategije, operatike i taktike kao posebnih grana.

U unutrašnjoj strukturalno-funkcionalnoj podeli ratne veštine strategiji pripada sam vrh. Ona se bavi oružanom borbom *kao celinom*, za razliku od ratne veštine kao opšte teorije i prakse, koja se bavi oružanom borbom *u celini*, što

znači svim delovima te celine – operativom i taktikom. Takvo pojmovno određenje ima izuzetan značaj za našu savremenu vojnu teoriju i doktrinu, jer u oblasti pojmovnih određenja ima mnogo teorijskih nejasnoća, konfuzije i voluntarizma. Što se tiče NOR-a, autor kaže da se pojam „strategija“ upotrebljavao i izvan konteksta ratne veštine, odnosno kao kategorija kojom se izražavao najviši nivo vođenja rata. U tom smislu se najčešće koristio pojam „strategija NOR-a“. Međutim, u toku rata upotrebljavana je odrednica „vojna strategija“.

Analizirajući osnovne strategijske probleme oružane borbe u NOR-u i načine njihovog razrešavanja, J. Ninković je uspešno naveo sva pitanja koja čine sadržaj vojne strategije.

Strategijsko grupisanje i strategijski raspored oružanih snaga (uporedo sa njihovim stvaranjem i razvojem) trebalo je da odgovori jasno izraženim doktrinarnim principima, kao što su: „(1) obezbeđenje, makar i u najmanjoj meri, stalnog prisustva oružanih snaga na svakom delu državne teritorije, bez obzira na date vojnostrategijske i druge uslove; (2) zadržavanje pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba određene grupacije snaga, čijim se angažovanjem na određenom prostoru može bitnije uticati na tok i rezultate ratnih dejstava, i (3) postepeno grupisanje glavnih snaga na određenim delovima ratišta radi stvaranja uslova za prelazak u opštu strategijsku ofanzivu za konačno oslobođenje zemlje” (str. 138).

Prvi princip ostvaren je samo u domenu oružane borbe, i to u područjima u kojima se ona razvila, ali ne na svakom delu „državne teritorije“. Ciljevi i zadaci narodnooslobodilačkog pokreta na većem delu državne teritorije (opet ne na svakom delu) manje-više su ostvarivani drugim sredstvima borbe, pre svega političkim radom, aktivnostima obaveštajnog, mobilizacijskog i drugog karaktera.

Međutim, kad se radi o strategijskom grupisanju oružanih snaga u NOR-u, neophodno je istaći iskustva i saznanja s trajnom vrednošću, koje je J. Ninković zlački uopštio:

„*prvo*: da se strategijsko grupisanje oružanih snaga u NOR-u izražavalo, pre svega, njihovim širokim prostornim rasporedom, čime su ostvarivani efekti strategijskog značaja, ali isto tako manevrom određenih grupacija sa jednog na drugi deo ratišta u skladu sa potrebama, planovima i zamislima Vrhovnog štaba;

drugo: da se opredeljenjem za razvoj teritorijalne i operativne komponente u strukturi oružanih snaga istovremeno realizovao ne samo jedan od bitnih principa njihove organizacije već i jedan od bitnih zahteva strategijskog grupisanja (stalno prisustvo dela oružanih snaga na svakom delu teritorije);

treće: da su strategijski raspored oružanih snaga, odnosno broj, mesto, uloga i zadaci pojedinih elemenata tog rasporeda bili uvek uslovljeni konkretnom situacijom i planovima Vrhovnog štaba, ali i njihovom jačinom i objektivnim mogućnostima oružanih snaga i njihovih operativno-strategijskih sastava u pojedinim periodima rata;

četvrto: da je tek u završnom periodu rata strategijsko grupisanje oružanih snaga u NOR-u poprimilo neke karakteristike klasičnog strategijskog grupisanja (kontinuiran front, strategijski ešloni i rezerve, oslonac na stabilnu pozadinu i druge karakteristike), što je proizlazilo iz konkretnih političkih, vojnih, prostornih i drugih uslova u datom vremenu, odnosno zamisli i planova za izvođenje strategijske ofanzive za konačno oslobođenje zemlje" (str. 145).

Razmatrajući *vidove strategijskih dejstava*, J. Ninković eksplicitno ističe da „dublja analiza iskustava iz NOR-a pokazuje da je strategijska ofanziva ipak bila već od samog početka ne samo preovlađujući već praktično i *jedini vid strategijskih dejstava*, ali isto tako da se ona, kako po cilju i sadržaju, tako i po oblicima i načinu realizovanja, bitno razlikovala ne samo od poznatih strateških modela strategijske ofanzive već u velikoj meri i od ofanzivnih dejstava u nekim drugim oslobođilačkim i revolucionarnim ratovima" (str. 149).

Što se tiče *strategijske defanzive*, kojoj, u principu, pribegava slabija strana u sukobu, što je bila stvarnost i za našu oružanu borbu u NOR-u, J. Ninković, ipak, ima drukčije mišljenje. On, naime, smatra „da naše oružane snage praktično nisu ni u jednom periodu bile u strategijskoj defanzivi, pa ni onda kada je neprijatelj preduzimao ofanzivna dejstva najširih razmera i intenziteta" (str. 153).

Obrana kao vid dejstva u NOR-u imala je, prema tome, taktičke i operativne, ali ne i strategijske razmere. Takav stav autora je za diskusiju, jer ima i drugačijih mišljenja, koje autor nije navodio, pogotovu stoga što doktrinarno opredeljenje za

strategijsku ofanzivu i stalno zadržavanje strategijske inicijative u NOR-u ne znači da se i u domenu oružane borbe, odnosno u vojnoj strategiji, u određenim uslovima i određenom periodu, naše snage nisu nalazile u strategijskoj defanzivi (na primer, u prvoj neprijateljskoj ofanzivi, 1941, u Srbiji).

Analizirajući oblike strategijskih dejstava, J. Ninković je zaključio da su iskustva iz oružane borbe u NOR-u pokazala da su se strategijski ciljevi ostvarivali preko: masovnih borbi i bojeva, diverzija i drugih elementarnih oblika borbenih dejstava koja su, ukupno, imala strategijski značaj; pohoda (prodori) strategijskih grupacija; više uzastopnih i međusobno manje ili više povezanih operacija na određenom prostoru i pojedinačnih strategijskih operacija.

Posebnu pažnju zaslužuje pohod (prodor), marš – manevar grupacija NOV kao specifičan i originalan oblik strategijskih dejstava na našem ratištu.

Dileme oko postojanja i izbora *strategijskog težišta*, J. Ninković je rešio eksplicitnim stavom „da je strategijsko težište u svakom periodu NOR-a bilo sasvim jasno izraženo kako po prostoru, tako i po ostvarenim vojnim, političkim i drugim rezultatima” (str. 170).

Strategijski manevar i strategijska pokretljivost izražavali su se kao logična posledica specifičnih uslova u kojima se vodila oružana borba na jugoslovenskom prostoru (strategijska izolovanost u izvođenju borbenih dejstava, ali ne i politička izolovanost, „okruženje” naših snaga, nedostatak kontinuiranog strategijskog fronta, snažne snage kolaboracije, nemoć neprijatelja da ostvari trajniju kontrolu jugoslovenskog prostora itd.). Strategijski manevar je ostvarivan manevrom ukupnim snagama na celokupnom ratištu i manevrom strategijskim grupacijama, a izvodio se po unutrašnjim pravcima i kao kombinovani manevar. Uspešno izvođenje manevra omogućila je pokretljivost jedinica, koju su omogućavali organizacija i struktura oružanih snaga (operativne i teritorijalne snage), rastresiti raspored jedinica, stvaranje i korišćenje slobodnih teritorija i njihov uticaj na izvođenje borbenih dejstava (materijalno obezbeđenje, mobilizacija, smeštaj ranjenika, zbegova itd.), angažovanje stanovništva u raznim oblicima borbe i otpora koji su neposredno uticali na rezultate oružane borbe (obaveštajna i izviđačka delatnost, inženjerski radovi, održavanje veze itd.)

U razmatranju *strategijskog komandovanja* J. Ninković je, uglavnom, ostao na poznatim konstatacijama i afirmativnoj informaciji o razvoju, organizaciji i metodi rada, pre svega Vrhovnog štaba i, posebno, Vrhovnog komandanta. Izostala je kritička analiza rukovođenja i komandovanja NOR-om i oružanom borbom, posebno na svim nivoima ratne veštine, što se podrazumeva u studiji ovakvog karaktera. Naime, nema ni reči o dilemama, teškoćama, promašajima, pa i većim greškama u strategijskom komandovanju, kao ni na nižim nivoima komandovanja, što bi kao pouka bilo izuzetno značajno za savremenu vojnoteorijsku misao, jer bi se bolje sagledala složenost oružane borbe i vojne strategije narodnooslobodilačkog rata.

Operatika kao teorija i praksa zauzela je izuzetno mesto u studiji, posebno sa stanovišta rezultata koje je J. Ninković postigao u teorijskom oblikovanju operatike. Pored normativno-doktrinarnih dokumenata iz rata, analiza i pregleda napadnih i odbrambenih operacija, autoru su kao pouzdan izvor poslužili iskazi i analize, kao i istorijske studije nastale posle rata. Šteta što autori koji su pisali o pojedinim operacijama nisu uvek kritički razmatrali pripreme, način i tok izvođenja operacija, a za to je bilo mnogo razloga. Samo afirmativan i apologetski prilaz toj problematici ne pokazuje realno stanje, ne ukazuje na stvarne teškoće i dramatiku u nekim periodima naše borbe i složene probleme koje je trebalo savladati. Na osnovu istorijske građe i većine radova objavljenih posle rata, stiče se utisak da je „sve bilo lako”, da smo „sve znali” i da je ta borba tekla po nekom „uhodanom scenariju”. To se odnosi ne samo na operatiku već, još više, i na taktiku.

Globalna doktrinarna opredeljenja o karakteru, cilju i načinu vođenja rata i oružane borbe posebno, pri čemu je najviše političko i vojno rukovodstvo ocenilo da se ratni ciljevi ne mogu ostvarivati preko elementarnih oblika borbenih dejstava već i kroz izvođenje krupnih operativno-strategijskih poduhvata u obliku operacije, bio je najširi okvir za razvoj operatike kao posebne grane ratne veštine. Uz to, relativno brzo formiranje krupnih formacija, divizija i korpusa, sposobnih za borbena dejstva širih razmera, stvorilo je realne pretpostavke za operatiku kao posebnu granu ratne veštine.

Autor smatra da je postojala sasvim jasna vizija razvoja NOR-a i potreba za prelaskom s nižih na kvalitativno više oblike borbenih dejstava (operacije), i to pokrepljuje i odgovarajućim iskazima Josipa Broza Tita, navedenim u biltenu Vrhovnog štaba već novembra 1942. godine.

„Stvaranje divizija i korpusa, stvaranje naše narodne vojske došlo je baš u vrijeme kada su za to sazreli svi uslovi, kada se za to pokazala neophodna potreba, kada su već bile stvorene mnogobrojne brigade i bataljoni, kada su te brigade i bataljoni bili naoružani skoro svim vrstama oružja (osim avijacije), kada je postalo nemoguće rukovoditi na dosadašnji način svim brigadama, bataljonima i odredima, i konačno kada je oslobođen veliki dio naše teritorije, pa se ukazala potreba za *ofanzivnim operacijama krupnijeg karaktera*. Stvaranjem narodne vojske, stvoreni su preduslovi za *operacije velikog stila* (podvukao J. N.) za još snažnije udare protiv okupatora i njegovih ustaško-četničkih sluga” (str. 194).

Ostajući dosledan u nastojanju da teorijski oblikuje sve aspekte operatike, kako bi zauzela dostojno mesto u teoriji i praksi ratne veštine, J. Ninković je sistematizovao i metodološki razradio u posebnim delovima studije sve relevantne elemente partizanske operacije. Podelio je kvalifikovano operacije prema: preovlađujućem vidu dejstva (napadne i odbrambene operacije); osnovnim vojnotehničkim karakteristikama (partizanske i frontalne operacije); jačini snaga koje su izvodile operacije i organizacionim oblicima njihovog objedinjavanja (operacije grupe brigada, operacije grupe divizija, operacije korpusa – grupe korpusa, operacije armija – grupe armija), i značaju (operativni strategijski značaj).

Posebno je šire obradio *napadne operacije*, analizirajući cilj, razmere, grupisanje, operativni poredak, manevar, izvođenje operacije, komandovanje itd.

Pored opštih postavki, u studiji je posebno razmatrana problematika specifičnosti odbrambenih operacija, jer su se realizovale u velikoj meri aktivnim dejstvima (ispadi, prepadi, zasede, protivudari, bočni udari i aktivna dejstva iz pozadine), i to na širokom operativnom prostoru, pri čemu su se razvlačile snage neprijatelja, slabila silina njegovog udara i mogućnosti oružja i borbene tehnike.

Zaključujući iscrpnu analizu o operatici kao grani ratne veštine, J. Ninković decidirano zaključuje:

– da su operacije postale *osnovno sredstvo* za ostvarivanje značajnih strategijskih planova i zamisli u vođenju oružane borbe;

– da se u oružanoj borbi NOR-a razvio „jedan autentičan model moderne partizanske operacije, sa jasno uočenim karakteristikama i fizionomijama”.

Takav razvoj operacije – smatra J. Ninković – tekao je postupno, što znači da je imao više faza od one u kojoj su preovlađivali elemenatarni oblici partizanskih dejstava, preko partizanske operacije u kojoj su se na specifičan način *kombinovali* partizanski, kao osnovni i dominirajući način, i različiti elementi frontalnih dejstava, do one u kojoj su preovlađivala *frontalna dejstva*.

Razmatrajući celokupnu problematiku vezanu za operatiku kao granu ratne veštine, autor ipak nije dovoljno argumentovano odgovorio na to koliko je operatika kompatibilna sa partizanskim ratom, bez obzira na to što je istakao da je reč o „autentičnom modelu moderne partizanske operacije”. To je utoliko značajnije ako se ima u vidu da je trojna podela u našoj ratnoj veštini nastala posle rata, pod uticajem sovjetske vojne teorije, a bilo je vojnih teoretičara koji su imali i drugačija mišljenja o toj podeli.

B. Oreščanin, na primer, smatra da vojna veština ima svoj strategijski i taktički aspekt; deli se, dakle, na strategiju i taktiku, što se odnosi kako na teoriju tako i na njenu praksu.

„Neke armije su, naime, usvojile kao međustepen između strategije i taktike jednu novu kategoriju: operatiku ili malu strategiju ili veliku taktiku i sl.

Pod operatikom ili operativnom veštinom obično se podrazumevaju dejstva velikih vojnih jedinica (za razliku od dejstava manjih, tj. taktičkih jedinica). Po ovoj podeli se i teorija operatike bavi velikim jedinicama i njihovim dejstvima, a taktika onim manjim”.¹

I dalje: „Neki vojni teoretičari umesto da dijalektički izraze ovaj novi i složeniji sadržaj strategije i taktike krenuli su putem mehaničkog cepanja vojne veštine interpolirajući između strategije i taktike jednu novu kategoriju.

Tako su oni koji su u ovom smislu došli do pojma operatike u stvari pribegli kriteriju koji u izvesnom smislu predstavlja horizontalni presek taktike, mehanički odvajajući veće od manjeg. Za njih je, dakle, kao podloga nove podele poslužila veća masa ljudstva i tehnike i prema tome i veličina vojnih formacija do kojih je doveo razvoj ratovodstva.

Za druge je, pak, kao osnova nove kategorije, poslužila veća komplikovanost ratnih i borbenih priprema i oni su putem izvesnog mehaničkog vertikalnog preseka odvojili pripreme od same borbe (kao npr. organizacijske pripreme, dovođenje trupa na bojište i sl.).

Ili se pak, radilo o kombinovanju ovog horizontalnog i vertikalnog preseka.

Da su, međutim, i jedni i drugi krenuli putem teoretskog uopštavanja nove suštine, tj. novog sadržaja strategije i taktike, oni bi došli do zaključka da novi sadržaj ne ukida dijalektičko jedinstvo celine i delova, dakle, ni dijalektičko jedinstvo strategije i taktike".²

Taktika kao teorija i praksa širokih i masovnih dejstava u NOR-u ima značajno mesto u studiji J. Ninkovića, ali je, ipak, obrađena ispod nivoa operatike. Naime, sam autor kaže da se pretežno ograničio „na neke osnovne probleme razvoja taktike, njenog značaja i odnosa prema drugim granama ratne veštine” (str. 254).

Za svestraniju razradu taktike postojali su objektivni uslovi, jer je normativno-teorijska izgrađenost taktike u NOR-u bila znatno bogatija i na višem nivou od operatike, što je logično s obzirom na ratnu praksu i iskustva koja su se pretežno izvodila na taktičkom nivou, pa su se brzo uopštavala kao taktička načela i iskustva. Taktička dejstva bila su osnovna, izvorna saznanja na osnovu kojih su formirani osnovni principi ratne veštine, ali i područje u kojem su se u izvornoj praksi stalno potvrđivala i proveravala strategijska načela i doktrinarni stavovi.

Važno je da je J. Ninković pokazao kako je izrađena sasvim originalna taktika, koja nije ostala na svom početnom klasičnom konceptu, već je bila u stalnom i veoma dinamičnom razvoju, prolazeći, pri tom, kroz nekoliko faza. U početnom periodu rata (ustanički dani) dominirali su elementarni oblici

partizanskih dejstava, a kasnije je došlo do svojevrsne sinteze, po principu kombinovanja elemenata partizanskih dejstava i klasičnih frontalnih dejstava, odnosno „stvaranja sasvim originalnog taktičkog postupka koji nije bio ni čisto partizanski, a još manje klasični frontalni” (str. 275).

Opštim opredeljenjem za partizanski način ratovanja partizanska taktika je postala ne samo najširi okvir za razvoj ratne veštine NOR-a već i važan činilac njegovog uspešnog vođenja. Zbog toga se rukovodstvo NOR-a zalagalo za dosledno sprovođenje tog opredeljenja. Vrhovni komandant Josip Broz Tito često je upozoravao i insistirao na partizanskom načinu ratovanja i izbegavanju krutih frontova; na zadržavanju po svaku cenu, partizanskog načina ratovanja i originalne partizanske taktike koja je omogućila držanje inicijative i slobodu manevra, itd.

Međutim, J. Ninković konstatuje da je taktika NOR-a bila „svojevrsna sinteza onih sadržaja i načela partizanske taktike koji su se u datim – društveno-političkim i vojnostrategijskim uslovima pokazali kao celishodni i onih elemenata klasičnih frontalnih dejstava, koji su, naročito u kasnijim fazama rata, nalazili primenu u konkretnoj praksi” (str. 256).

Taktička dejstva u NOR-u, s obzirom na stepen samostalnosti, izvodila su se na dva načina: kao samostalne i masovne borbene akcije (u okviru samostalnih borbi i bojeva), i u okviru operacija i nekih drugih organizacionih područja (pohodi) radi ostvarenja operativnih i strategijskih ciljeva.

Borbene akcije su se izvodile u obliku zaseda, prepada, diverzija i demonstrativnih dejstava, a zadatke su obavljale jedinice različitog sastava – borbene grupe, odeljenja, vodovi, čete, bataljoni i brigade. Bojevi su bili širi i koherentniji oblici borbenih dejstava po organizaciji, načinu izvođenja i snagama koje su ih izvodile (grupe odreda, grupe brigada, divizije). U razmatranju podrške, obezbeđenja i komandovanja u taktičkim dejstvima studija J. Ninkovića ostala je na nivou informacije, bez kritičke analize, a za to je bilo mnogo razloga, jer je bilo slabosti na koje takva studija mora da ukaže.

Veću pažnju autor je posvetio *napadnim dejstvima* (uslovi, pripreme, taktičke ideje, grupisanje, borbeni poredak, izvođenje napada, manevar itd.), a razmatrao je i odbrambena dejstva taktičkog značaja (uslovi, pripreme i organizacija

odbrane, grupisanje, borbeni poredak, izvođenje obuke itd.). Takav način obrade materije o taktici doprineo je u svežini i inventivnosti.

Posebno valja istaći delove teksta koje je J. Ninković posvetio aktivnim dejstvima u odbrani (protivudari, ispadi, prepadi i zasede), bilo da se radi o odsudnoj ili zadržavajućoj odbrani, kojoj je dao prednost.

Završni deo studije J. Ninković je posvetio *kretanju* kao borbenoj taktičkoj radnji, što je za našu teoriju ratne veštine izuzetno značajno, s obzirom na to da je ta problematika manje zastupljena u vojnoj historiografiji. U tom delu studije obradio je osnovne probleme (uticaj neprijatelja, uslovi, cilj i pripreme u organizaciji marša, izvođenje marša, komandovanje jedinicama itd.)

Rezimirajući utiske o toj opširnoj studiji, pouzdano se može reći da se radi o značajki sročenoj materiji, koja je obuhvatila sve relevantne činioce teorije ratne veštine. S obzirom na ambicije da sintetički, afirmativno i sveobuhvatno prikaže oružanu borbu u NOR-u, autor je napravio studiju udžbeničkog karaktera, koja će imati značajan odjek u armijskoj javnosti i biti krupan doprinos rznici naše vojnoteorijske misli. Autor je uporno insistirao na doslednom sprovođenju svojih teorijskih opredeljenja o partizanskom ratu kao obliku NOR-a, pri čemu je kroz to, ipak, provejavala nedoslednost takvog stava, što je i logično, jer je praksa koju je vrlo dobro koristio, ipak, pokazivala da se radi o širim dimenzijama borbenih dejstava nego što je partizansko ratovanje sa svim svojim originalnostima i specifičnostima na jugoslovenskom ratištu. Veća elastičnost autora u tom pogledu sigurno bi doprinela kvalitetu te korisne studije, pogotovu što mu je poznato da postoje i drugačija mišljenja, o kojima, sem marginalnog spominjanja, nije raspravljano.

Iako je autor iza svakog važnijeg poglavlja dao veoma korisne zaključke, ipak je šteta što nije izvukao opšte zaključke za čitavu studiju, što se moglo očekivati s obzirom na dileme na koje je ukazivao i o kojima je, na neki način, polemisao. Ovako se stiče utisak „nezavršenog dela”. Doduše, on se ogradio, ističući da bi knjiga trebalo da bude „još jedan prilog izučavanju bogatih iskustava NOR-a, a možda i podstrek ili povod za njihovo dalje i još produbljenije istraživanje i

teorijsko oblikovanje". To bi trebalo da bude i poziv Redakciji „Vojnog dela” da organizuje raspravu za *okruglim stolom* o studiji Jove Ninkovića, što bi bila dobra prilika da se šire raspravi o mnogim problemima koji su u studiji pokrenuti.

S U M M A R Y

SOURCES OF THE ART OF WAR THEORY OF THE YUGOSLAV NATIONAL LIBERATION WAR

In his extensive study on this subject, J. Ninković has expertly chosen and elaborated all significant elements of the art of war from copious experiences and lessons of our national liberation war. The fundamental socio-political and military characteristic features of the war, in their dialectical synthesis, made the theoretical and methodological basis for the author in his establishing the relevant elements of the art of war in this Yugoslav war.

The author is consistent in his theoretical orientation on the partisan warfare as a form of national liberation war, which had also significant elements of the frontal warfare adapted to conditions in which the national liberation war in Yugoslavia was waged. In this context, the author reviews in the first part of his work doctrinal and organizational matters of the Yugoslav national liberation war.

The second part of the study, under the title „The art of war as theory and practice of the armed struggle in the Yugoslav national liberation war“, makes its main contents, consisting of detailed analyses of significant characteristics of development, shaping, substance and purpose of basic principles of the art of war and of its division. Although his conceptual and categorial apparatus for discussing the application of the art of war in the Yugoslav national liberation war has been left somewhat undeveloped, the author succeeded in synthesizing all the relevant contents by their strategic, operational and tactical levels.

In view of the fact that the study is a synthesized and affirmative review of the armed struggle in the Yugoslav national liberation war, its character is not only a significant contribution to the treasury of our military theoretical thought but can serve also as a text-book to students of these matters.

R É S U M É

L'ORIGINE DE LA THEORIE DE L'ART DE LA GUERRE DE LA GUERRRE DE LIBERATION NATIONALE

Dans cette étude volumineuse, J. Ninković a choisi en connaisseur, étudiant le riche trésor des expériences et des connaissances de notre guerre de libération nationale, tous les facteurs essentiels de l'art de la guerre en les

réunissant dans un ensemble complet. Les caractéristiques socio-politiques et militaires fondamentales de la guerre de libération nationale, dans leur synthèse dialectique, représentent la base théorique et méthodologique qui sert comme le point de départ de l'auteur pour fixer les éléments essentiels de l'art de la guerre de la GLN.

L'auteur, d'une manière conséquente, opte pour la guerre de partisans en tant qu'une form de la GLN où on a introduit les éléments importants de la guerre de front accommodés aux conditions où la GLN fut menée. C'est dans ce contexte que l'auteur, dans la première partie, traite des questions doctrinales et d'organisation de la GLN.

La deuxième partie de l'étude „L'art de la guerre comme théorie et pratique et la pratique de la lutte armée dans la GLN“ fait la fraction essentielle du contenu avec les analyses minutieuses des caractéristiques importantes du développement et la formation, de l'essence et de la signification des principes fondamentaux ainsi que de la classification de l'art de la guerre. Malgré le fait que l'appareil des notions et de catégorie n'a pas été bien développé, l'auteur a réussi à synthétiser tous les contenus essentiels d'après les niveaux donnés (la stratégie, l'art de l'opération et la tactique).

Etant la représentation synthético-affirmative de la lutte armée dans la GLN, cette étude est de nature à servir de manuel et enrichit le trésor de notre pensée militaire théorique.

РЕЗЮМЕ

ИСТОКИ ТЕОРИИ ВОЕННОГО ИСКУССТВА НОВ

В настоящем объемистом труде Й. Нинковичем из обилия опыта и сознаний нашей народно-освободительной войны искусно выбраны и обработаны все важные факторы военного искусства в цельный материал. Главные общественно-политические и военные характеристики НОВ в их диалектическом синтезе являются теоретической и методологической основой, с которой автор исходит при определении существенных элементов военного искусства НОВ.

Автор последовательно придерживается своего теоретического положения о партизанской войне как форме НОВ, в которую встроены значительные элементы фронтального ведения войны, приспособленные к условиям, в которых происходила народно-освободительная война в Югославии. В таком контексте автор в первой части рассматривает доктринальные и организационные вопросы НОВ.

Вторая часть настоящего научного труда „Военное искусство как теория и практика вооруженной борьбы в НОВ“ составляет основную часть труда, содержащую анализы важных характеристик развития и оформления, сути и смысла основных принципов, а также разделение военного искусства. Несмотря на неразвитый аппарат понятий и категорий военного искусства НОВ, автору удалось синтезировать существенные содержания по определенным уровням (стратегия, оператика и тактика).

Учитывая синтезированный и утверждающий обзор НОВ, настоящий научный труд по своему характеру является учебником и вносит значительный вклад в сокровища нашей военно-теоретической мысли.

Motivacija za učenje – proizvod ličnosti i sveukupnosti življenja

(Dr Nikola Bulajić, *Motivacija za učenje*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1990)

Vanr. prof. dr LJUBOMIR KASAGIĆ

U knjizi dr Nikole Bulajića „*Motivacija za učenje*” prezentirani su rezultati empirijskih istraživanja izuzetno složenog i značajnog problema motivacije pitomaca za profesionalno osposobljavanje. Pored usavršavanja objektivnih uslova, za vaspitno-obrazovnu uspješnost najveći izvor rezervi predstavlja razvijanje pozitivne motivacije.

Osnovni zadatak autora bio je da naučno utvrdi faktore koji utiču na razvijanje motivisanosti i interesovanja za profesionalno i borbenu osposobljavanje starješina KoV JNA.

Najznačajniji rezultati do kojih je autor došao svode se na konstataciju da motivacija za učenje zavisi od sklopa andragoško-didaktičkih, psiholoških i socijalno-ekonomskih činilaca. Od andragoško-didaktičkih činilaca najveći uticaj imaju uslovi života i rada, didaktički uslovi učenja, organizacija slobodnog vremena, odnosi u kolektivu, položaj pitomaca u obrazovno-vaspitnom procesu, metodičke sposobnosti nastavnika – starješina, nastavni oblici, metode i sredstva i vrednovanje postignuća u nastavi. Od psiholoških činilaca relevantne su sposobnosti, motivacija za vojni poziv i socijalna fleksibilnost, a kao značajni faktori pojavljuju se i socijalno-ekonomska obilježja (zaposlenost roditelja, kompletnost porodice, zanimanje roditelja).

Rezultati istraživanja ubjedljivo pokazuju da na motivaciju za učenje presudno ne utiču pojedinačni faktori, nego da istovremeno djeluje više činilaca čija optimalna kombinacija i interakcija daju najveću vjerovatnoću za visoku pozitivnu motivaciju.

Knjiga dr Nikole Bulajića „*Motivacija za učenje*” i pored nekih neizbježnih nedostataka, predstavlja dosad najobuhvatnije istraživanje o motivaciji koje je izvedeno u Armiji. Utemeljeno je na savremenim postavkama teorije motivacije, ličnosti i učenja. Knjiga predstavlja izuzetno značajan doprinos naučnoj teoriji motivacije i pouzdan putokaz nastavnicima za razvijanje motivacije u obrazovno-vaspitnom procesu.

Nakon izlaska knjige dr Desimira Pajevića *Motivacioni činioci izbora vojne profesije*, pojavila se istraživačka studija pukovnika dr Dragoljuba Damnjanovića, pod naslovom *Motivacija vojnika u obuci i vaspitanju*, a nedavno i vrijedno djelo pukovnika dr Nikole Bulajića, pod naslovom *Motivacija za*

učenje. Sve tri knjige odnose se na istu problematiku – motivaciju, a građa koju autori proučavaju pretežno je empirijskog karaktera. Poslije dužeg perioda siromaštva u vojnoj izdavačkoj djelatnosti iz oblasti vaspitno-obrazovne prakse, pojavljivanje tih djela pouzdan je pokazatelj da Armija ima značajan naučni potencijal koji treba svestranije podstaknuti na brže razvijanje naučne teorije i istraživačke prakse u oblasti vojnog vaspitanja i obrazovanja. Jedan od načina stimulisanja naučnih istraživanja jeste i omogućavanje javnog publikovanja istraživačkih radova.

Knjigu dr Nikole Bulajića – *Motivacija za učenje* – nedavno je izdao Vojnoizdavački i novinski centar, u Biblioteci „Savremena vojna misao i ONO“. Recezenti knjige su general-major prof. dr Đorđe Stanić, i profesor dr Desimir Pajević.

Motivacija za učenje oduvijek je bila aktuelan problem, pa se u svim vrstama škola i na svim nivoima postavljaju pitanja zašto učenik uči, a zašto ne uči; zašto su neki učenici, pitomci, i studenti istrajni i uporni, a drugi nevoljni i popustljivi; koji su to pokretači koji daju potrebnu energiju i usmjeravaju ponašanje ka društveno vrijednim ciljevima ili, možda, društveno nepoželjnim aktivnostima.

Skoro u svim ratovima postojao je problem motivisanosti vojnika za borbu. Iskustva pokazuju, na primjer, da se u drugom svjetskom i korejskom ratu tek svaki četvrti američki vojnik aktivno borio, a slično je bilo i u Vijetnamu. Sada se sve više u prvi plan postavlja problem „htjeti“. Dakle, kako, motivisati vojnika i starješinu da se borbeno osposobljavaju i da budu istrajni i efikasni u borbi.

Više nije sporno pitanje od čega zavisi vaspitno-obrazovna uspješnost – to su objektivni i materijalni pedagoško-didaktički uslovi i ličnost vaspitanika, a unutar ličnosti motivacija za učenje najveći je izvor rezervi za povećanje efikasnosti za profesionalno i borbeno osposobljavanje i usavršavanje. Međutim, u oblasti motivacije naučno-teorijska misao vidno zaostaje za praktičnim problemima, više nego u bilo kojem drugom području ljudske djelatnosti. Zbog složenosti i nedovoljne istraženosti fenomena motivacije i praktičnih potreba knjiga *Motivacija za učenje* dragocjen je doprinos ne samo vojnoj nego i šire, pedagoško-psihološkoj praksi.

Knjiga dr Nikole Bulajića nastala je kao rezultat obimnih i višegodišnjih istraživanja te problematike, i najvećim dijelom

sadržana je u doktorskoj disertaciji, odbranjenoj na Univerzitetu u Skoplju pred eminentnim stručnjacima iz pedagoško-psihološke problematike.

Knjiga *Motivacija za učenje* ima 239 stranica teksta, tabela i priloga, sastoji se od četiri dijela: Motivacija i učenje, Teorije motivacije, Istraživanje motivacije za učenje pitomaca VA KoV i Rezultati istraživanja.

U *prvom dijelu* knjige autor daje pregled shvatanja o ljudskoj prirodi i motivaciji, što je razumljivo, jer su na tim osnovama nastale mnogobrojne i različite teorije motivacije. Osim toga, različiti pristupi u shvatanju prirode čovjeka i motivacije ukazuje na složenost tog fenomena i opredjeljuju naučne metodološke okvire.

Taj dio knjige sadrži informacije o motivaciji i motivima, kao i o značaju motivacije za školsko učenje. Pri tome, autor se ne bavi proizvoljnim tumačenjima, nego koristi rezultate dosadašnjih naučnih istraživanja, i zaključuje da se „motivacija javlja kao ključni problem učenja i osnovni problem potpunijeg i svestranijeg formiranja ličnosti” (str. 20).

Kao iskusan naučni radnik, autor stavlja do znanja da postoje određene specifičnosti i teškoće u proučavanju motivacije i, sa naučnom kritičnošću i obazrivošću, čitaoca unaprijed priprema da ne očekuje da će autorovo istraživanje riješiti probleme motivacije. Teškoće u istraživanju motivacije proizašle su iz različitih teorijskih koncepata shvatanja motivacije (strukturalizam, bihevizizam), prema kojima motivacija nije ni tretirana kao egzistirajuće svojstvo ličnosti. Osim toga, postojalo je uvjerenje da je motivacija nepostojan proces, te da je nemoguće predvidjeti školski uspjeh na osnovu nepouzdanih prediktora, zatim da ne postoji mogućnost objektivnog mjerenja motivacije, niti je bilo razrađene metodologije za proučavanje pojava u razvoju, kao što je motivacija.

Na kraju navedenih specifičnosti vojne sredine, kao izvora motivacije za učenje, i teškoća vezanih za njeno ispitivanje, autor ispoljava optimistički stav i uvjerenje da je taj fenomen moguće naučno istraživati uz korišćenje savremene naučne metodologije i valjanih i pouzdanih instrumenata.

U prvom dijelu knjige autor iscrpno informiše čitaoca i o najznačajnijim istraživanjima iz oblasti motivacije za učenje, što pokazuje da on dobro poznaje tu problematiku. Na osnovu pregleda rezultata, izvodi opšti zaključak da je motivacija

najznačajniji faktor uspješnosti učenja... „i da na nju utiču brojni i različiti i veoma složeni *andragoško-didaktički, psihološki i socijalno-ekonomski faktori*”.

Međutim, i pored iscrpnog prikaza rezultata dosadašnjih istraživanja nedostaje veća kritička analiza, koja bi (trebalo) da posluži kao sigurniji oslonac za istraživanja koja autor namjerava da obavi. Jer, bez potpunijeg i određenijeg autorovog mišljenja o dosadašnjim istraživanjima čitalac je doveden u situaciju da većinu nalaza prihvati kao naučne, iako su neki od njih kontradiktorni.

U drugom dijelu knjige prikazane su osnovne postavke teorija motivacije, što je bilo nužno da bi autor mogao utemeljiti metodološke okvire vlastitog istraživanja. Osim toga, teorije motivacije su korisne i za čitaoce, jer će se uspješnije snalaziti u vaspitno-obrazovnom procesu i svoje zaključke neće donositi na osnovu subjektivnih i intuitivnih utisaka.

Teorije ostaju na nivou hipotetičkog sve dotle dok se empirijskim istraživanjima ne potvrde ili odbace osnovne postavke u njima, odnosno dok ne budu verifikovane. Autor je znalčki obavio selekciju nekih teorija motivacije koje su u najužoj vezi sa problemima koje je empirijski istraživao. Prikazane su teorije potreba, kognitivne i razvojne teorije. Autor dobro uočava ograničenost analiziranih teorija, u pokušaju da cjelovito zahvate probleme motivacije, jer bi jedna naučna teorija trebalo ne samo da objašnjava i predviđa nego i da služi kao osnova za uspješno djelovanje na motivaciju za učenje. Stoga se autor u empirijskom proučavanju motivacije za učenje opredjeljuje istovremeno na sredinske činioce i unutrašnje, psihološke, jer su neke teorije jednostrano potencirale jednu, a druge, drugu grupu činilaca motivacije.

Treći dio knjige Motivacija za učenje obuhvata najvažniju i najinteresantniju problematiku – rezultate istraživanja motivacije za učenje pitomaca Vojne akademije kopnene vojske. Materija koja je izložena u tom dijelu knjige čini sintezu istraživanja dr Nikole Bulajića, za koja se može bez rezerve reći da su najobuhvatnije istraživanje o motivaciji za učenje koje je dosad izvedeno u Armiji. Utemeljeno je na savremenim postavkama teorija motivacije, ličnosti i učenja. Korišćena je savremena naučna metodologija u svim fazama istraživanja i valjani i pouzdani instrumenti. S obzirom na interdisciplinarni pristup, to djelo ima visoku naučnu i stručnu vrijednost.

Na osnovu rezultata dosadašnjih istraživanja i generacijskih iskustava, nije sporan značaj motivacije za učenje. Međutim, različito shvatanje o tome koji su motivi najznačajniji za učenje i koji činioci utiču na njihovu strukturu otvaraju problem koji zaslužuje naučno istraživanje. Služeći se tim saznanjem, autor je predmet svog istraživanja definisao kao *utvrđivanje andragoško-didaktičkih, psiholoških i socijalno-ekonomskih činilaca koji determinišu strukturu i nivo motivacije za učenje.*

Opšta pretpostavka autora u rješavanju postavljenog problema bila je da poseban položaj andragoško-didaktičkih i psiholoških činilaca najviše doprinosi motivaciji za učenje, odnosno da se motivacija ne može objasniti pojedinačnim činiocima, niti bi se moglo postavljati pitanje koji činilac u tome više ili manje učestvuje.

Najznačajniji rezultati do kojih je autor došao svode se na sljedeće:

(1) Na mlađem uzrastu motivaciju za učenje determinišu osam činilaca: didaktičko-metodička oblikovanost nastavnog procesa, organizacija života i rada, učenje kao mogućnost afirmacije ličnosti, želja za postignućem u nastavi, opterećenost pitomaca različitim obavezama, osjećanje lične odgovornosti u odnosu na očekivanje sredine, kriterijum vrednovanja nastavnog procesa i stimulativne mjere.

Upoređujući strukturu činioca motivacije za mlađi i stariji uzrast, autor zaključuje da postoje određena slaganja, ali i značajne razlike. Naime, kod starijih pitomaca, pojavljuju se neki činioci (socijalna klima u kolektivu, poželjni uslovi za učenje, lična odgovornost za uspjeh), ali se i gube neki od činilaca iz mlađeg uzrasta (didaktičko-metodička oblikovanost nastavnog procesa, kriterijum vrednovanja), što za organizatore i realizatore nastavnog procesa treba da bude putokaz za različit pristup u vaspitno-obrazovnom procesu ako se želi obezbjediti motivaciona snaga tih činilaca.

Autoru se može zamjeriti na izvjesnoj nedosljednosti u interpretiranju povezanosti izolovanih činilaca motivacije, jer neke korelacije objašnjava, dok kod drugih izostaje komentar, a kod trećih korelaciju prikazuje kao uzročno-posljedični odnos (str. 14). Na primjer, on smatra da je najveća povezanost između želje za saznavanjem i stimulativnih mjera. Prije bi se povezanost činilaca mogla tumačiti tako da oni zahvataju

značajan dio zajedničkih manifestnih varijabli motivacije, ili da su određeni nekim zajedničkim trećim činiocem. Stoga se može postaviti opravdano pitanje o tome da li uopšte postoji želja za saznavanjem, ili se radi o prioritetnim stimulativnim mjerama.

(2) Od mnoštva činilaca za koje je autor pretpostavio da mogu uticati na motivaciju za učenje istraživanje je pokazalo da su značajne tri grupe: andragoško-didaktički, psihološki i socijalno-ekonomski činioци.

Kod andragoško-didaktičkih činilaca najveći uticaj na motivaciju za učenje imaju: uslovi života i rada, didaktički uslovi učenja, organizacija slobodnog vremena, odnosi u kolektivu, položaj pitomca u obrazovno-vaspitnom procesu, uloga nastavnika–starješina, nastavni oblici, metode i sredstva, i vrednovanje postignuća u nastavi.

Kao relevantni psihološki činioци za motivaciju za učenje istraživanjem su utvrđena sljedeća obilježja: zadovoljstvo i motivacija za vojni poziv, sposobnost i socijalna fleksibilnost. Od socijalno-ekonomskih obilježja značajni su zaposlenost roditelja, kompletnost porodice, ekonomsko stanje, zanimanje roditelja i demografsko porijeklo.

Kada se radi o andragoško-didaktičkim činioциma motivacije, u koje pored ostalog, spadaju nastavnici, nastavni oblici, metode i sredstva, autor je ostao na prilično uopštenom nivou konstatujući: „... da se na motivaciju učenja mora gledati iz perspektive poboljšanja kvaliteta celine nastavnog procesa i svih činilaca koji u njemu učestvuju...” jer „... brojni činioци, međusobno povezani i uslovljeni, omogućavaju više oblike saznavanja...”, što u uslovima školskog učenja razvija i podiže motivaciju na viši nivo. Takav zaključak je značajan za teoriju motivacije, ali ne pruža čitaocu praktični putokaz za poboljšanje motivacije. Na primjer, uloga nastavnika, kao andragoški činilac značajno varira u motivisanju pitomaca za učenje zavisno od toga da li su oni zainteresovani (unutrašnja motivacija) za učenje nekog gradiva ili ne. Neka istraživanja su pokazala da izražajnost i atraktivnost nastavnikovih predavanja (metodičke sposobnosti) poboljšava uspjeh u učenju kod studenata koji nisu zainteresovani za gradivo, ali te iste nastavnikove sposobnosti nemaju uticaja ako su studenti pozitivno motivisani za određenu materiju.¹ Da je autor malo

više posvetio pažnje interakcijskim odnosima među činiocima motivacije vjerovatno bi bio u mogućnosti da pruži više konkretnih uputstava korisnicima ove knjige.

U pogledu psiholoških činilaca, takođe, ostalo je nedovoljno objašnjenih i otvorenih pitanja, mada je istraživanje u cjelini usmjereno na to da se dublje prouči pokretačka snaga čovjeka. Prilikom objašnjavanja rezultata autor je nedovoljno ostvarivao vezu između teorija motivacije i svojih nalaza.

Za naučnu teoriju i praksu vojnog vaspitanja i obrazovanja, nesumnjivo, vrijedan je generalni zaključak da motivacija za učenje zavisi od sklopa andragoško-didaktičkih, psiholoških i socijalno-ekonomskih činilaca. Rezultati ubjedljivo pokazuju da na motivaciju za učenje presudno ne utiču pojedinačni činiooci, nego istovremeno djeluje više činilaca, čija optimalna kombinacija daje najveću vjerovatnoću za visoku pozitivnu motivaciju. Taj nalaz ima značajnu teorijsku vrijednost, jer djelimično opovrgava neke do sada stvorene teorije motivacije, ali i veliki praktični značaj za plansko djelovanje na poboljšanje motivacije za učenje. Jer, armijska sredina postaje, i treba da postane, životna sredina u kojoj će mladi čovjek moći da zadovoljava sve svoje ljudske potrebe, prvenstveno potrebe za samopoštovanjem, što se ostvaruje uspješnošću u učenju, samopouzdanostu i izgrađivanjem vrijednosne slike o vlastitom „Ja“. Osim toga, takva životna sredina treba da omogućava zadovoljenje potrebe za poštovanjem drugih ljudi, koja se očituje u želji svakog čovjeka da bude pohvaljen, nagrađen, odlikovan. Isto tako, u procesu učenja pitomac nastoji da ostvari svoje unutrašnje mogućnosti, da bude ono što bi mogao da bude.

Odgovarajuće zadovoljavanje tih potreba u armijskoj sredini doprinosi razvoju stabilne i samopouzdanosti ličnosti, koja ima osjećanje lične vrijednosti. U tome je sadržana i motivaciona vrijednost činilaca na koje je autor knjige ukazao, jer se ljudi aktiviraju u onom pravcu gdje mogu da ostvare povoljne uslove za zadovoljavanje potreba i interesovanja.

I još nešto što autor nije pomenuo, ali je indirektno pokazao – treba imati u vidu dijalektičko gledanje na motivaciju za učenje. Optimalna kombinacija činilaca motivacije nije trajno važeća. Sklopovi činilaca do kojih je autor došao odnosi se na vrijeme kada je ispitivanje obavljeno.

Djelo dr Nikole Bulajića, i pored navedenih primjedaba, koje su, prije svega, posljedica izuzetne složenosti problema motivacije za učenje, čini izuzetno značajan doprinos naučnoj teoriji motivacije i pouzdan putokaz svim starješinama (i ne samo njima) za razvijanje motivacije u obrazovno-vaspitnom procesu. Autor je iznova naglasio i aktuelizovao potrebu da se u istraživanju motivacije uvijek mora imati u vidu cjelovita ličnost i sveukupnost uslova u kojima se ona izgrađuje. Sa sigurnošću se može očekivati da će ova knjiga privući pažnju istraživača vojne vaspitno-obrazovne efikasnosti i dati podstrek za nova slična istraživanja u toj oblasti.

S U M M A R Y

MOTIVATION FOR LEARNING – THE RESULT OF PERSONALITY AND THE OVERALL LIFE

In the book „Motivacija za učenje“ (Motivation for Learning), written by D Sc Nikola Bulajić, are presented results of empirical research of the extraordinary complex and significant problem of motivation of cadets of military schools for their professional qualification. In addition to up-grading the objective conditions, the richest source of reserve potentials for their successful professional education and training is the development of their positive motivation.

The basic aim of the author was to scientifically identify and establish factors influencing the development of motivation and interest of military leaders of the Yugoslav People's Army.

The most significant results reached by the author boil down to the statement that the motivation for learning depends on an ensemble of andragogic-didactic, psychological and socio-economic factors. Among the andragogic-didactic factors the most influential ones are conditions of life and work, didactic conditions for studying, organization of free time, relations within the cadets' collective, the place of the cadet in the educational-training process, methodological abilities of instructors-military leaders, forms, methods and means of education and training, and assessment of progress made by the cadet in the process of education and training. Relevant psychological factors are the ability, motivation for military profession and social flexibility of the cadet, while also socio-economic circumstances (employment of cadet's parents, completeness of his family, profession of his parents) appear also as significant factors.

Results of research convincingly show that the motivation for learning is not decisively influenced by any single factor but simultaneously by numerous factors whose optimal combination and interaction result in a greatest probability for a highly positive motivation.

Even though it contains some unavoidable shortcomings the book is the result of a hitherto most comprehensive study on motivation carried out in the Yugoslav People's Army. It is based on modern postulates of the theory of motivation, personality and learning. It makes an extraordinary good contribution to the scientific theory of motivation, and a reliable reference material for teachers and instructors in their development of motivation in the process of education and training of military cadets.

R É S U M É

LES MOTIVATIONS AUX ETUDES – EXPRESSION DE LA PERSONNALITE ET DES CIRCONSTANCES DE LA VIE

Le livre de docteur Nikola Bulajić „Motivations aux études“ présente les résultats des recherches empiriques d'un problème de grande complexité et d'intérêt quand à la motivation des élèves-officiers à la formation professionnelle. Outre l'amélioration des conditions objectives, l'efficacité de l'éducation et de la formation voit sa source de réserves dans le développement de la motivation positive.

L'auteur a choisi pour principale tâche de déterminer par voie scientifique les facteurs qui influent sur la naissance de la motivation et de l'intérêt à la formation professionnelle et de combat des chefs militaires de l'Armée de terre de l'APY.

Les résultats les plus saillants auxquels l'auteur a pu aboutir se résument par la constatation que la motivation aux études dépend d'un ensemble de facteurs andragogiques-didactiques, psychologiques et socio-économiques. Parmi les facteurs andragogiques-didactiques la plus grande influence tient des conditions de la vie et de travail des conditions didactiques de l'apprentissage, de l'organisation des loisirs, des rapports au sein de la collectivité, de la condition des élèves-officiers au sein du processus d'éducation et de formation, des capacités méthodiques des officiers-enseignants, des formes, méthodes et moyens d'enseignement, ainsi que de l'évaluation des résultats obtenus. Parmi les facteurs psychologiques, il faut souligner les aptitudes, la motivation à la profession militaire et à l'adaptabilité sociale; importants facteurs sont aussi: les caractères déterminants d'ordre socio-économique (situation des parents, situation familiale, profession des parents).

Les résultats des recherches prouvent indubitablement que la motivation à aux études n'est pas déterminé d'une façon décisive par les facteurs pris individuellement, mais qu'il s'agit là de l'action simultanée de plusieurs facteurs dont la combinaison optimale et interaction assurent au plus haut point les chances d'une motivation positive solide.

En dépit quelques lacunes inévitables, le livre de docteur Bulajić „La motivation aux études“ représente la recherche la plus complète qui ait été faite dans l'Armée sur le thème de la motivation aux études. Cette recherche se base sur les principes modernes de la théorie de la motivation, de la personnalité et de l'apprentissage. Ce livre est une contribution remarquable à la théorie scientifique de la motivation et sert aux enseignants de chemin à suivre dans le domaine du développement de la motivation dans le processus d'éducation et de formation.

РЕЗЮМЕ

МОТИВИРОВКА К УЧЕНИЮ – ПРОИЗВЕДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И СОВОКУПНОГО БЫТА

В книге д-р Николы Булаича „МОТИВИРОВКА К УЧЕНИЮ“ представлены результаты эмпирических исследований исключительно сложной и важной проблемы мотивировки курсантов к профессиональной подготовке. Кроме совершенствования объективных условий, для воспитательно-образовательного успеха самым большим источником резервов является развитие положительной мотивировки.

Основная задача автора заключалась в научном утверждении факторов, влияющих на развитие мотивировки и интереса к профессиональной и боевой подготовке офицеров Сухопутных войск ЮНА.

Самые значительные полученные автором результаты сводятся к констатации, утверждающей, что мотивировка к учению зависит от состава педагогическо-дидактических, психологических и социально-экономических факторов. Из педагогическо-дидактических факторов самое большое влияние имеют условия жизни и работы, дидактические условия учебы, организация досуга, отношения в коллективе, положение курсантов в образовательно-воспитательном процессе, методическая подготовленность преподавателя – офицера, учебные формы, методы и средства и оценка достижений в учебе. Из психологических факторов существенными являются способности, мотивировка к военной профессии и социальная гибкость, а значительными факторами выступают и социально-экономические признаки (занятость родителей, комплектность семьи, профессия родителей).

Результаты исследований убедительно показывают, что на мотивировку к учению не влияют существенно отдельные факторы, но одновременно несколько факторов, оптимальное сочетание и взаимодействие которых обеспечивает самую большую вероятность высокой положительной мотивировки.

Книга д-р Николы Булаича „Мотивировка к учению“, несмотря на некоторые неизбежные недостатки, представляет собой наиболее полное исследование мотивировки, проведенное до сих пор в Армии. Оно основывается на современных положениях теории мотивации, личности и учения. Книга является весьма значительным вкладом в научную теорию мотивации и надежной вехой преподавателям в развитии мотивировки в образовательно-воспитательном процессе.

Tehnički urednici
Slavoljub Kujundžić, akad. slikar
Milka Vladanović

Meteri u fotoslogu
Branko Marković
Mirko Obradović

Jezički redaktor
Nada Dragišić, profesor

P r e v o d i o c i
na engleski
Dušan Isaković

na francuski
Svetomir Jakovljević
Radoslav Đerić, profesor

na ruski
Zoran Stevanović, profesor

Korektor
Ljiljana Čičić